

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
Харківська обласна організація
Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги
Російська асоціація дослідників жіночої історії

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА МІСТ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Випуск 4

*Матеріали III міжнародної
науково-практичної конференції
23 – 25 жовтня 2013 року*

Харків
2013

ББК 60.542.21
УДК 316.334.3
Г34

Редакційна колегія:

*О. Л. Рябченко – д.і.н., (головний редактор); Л. М. Жванко – д.і.н.;
В. В. Сичова – д.н.держ.упр.; Г. Г. Фесенко – к. філософ. н., С. О. Шубович – д.арх.*

Рецензенти:

*Л. В. Гонюкова - д.н.держ.упр., професор
К. І. Карпенко - д. філософ. н., професор*

Г34 Гендерна політика міст: історія і сучасність. Вип. 4 // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 23 – 25 жовтня 2013 року): наук. зб. – Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. – 257 с.

ISBN 978-966-695-325-7

У збірнику вміщено доповіді з проблем гендерної демократії соціополісу, трансформації гендерної культури, проблем і перспектив жінок в економічному середовищі міста, ефективних шляхів реалізації гендерної політики в Україні. Значна частина матеріалів присвячена феномену гендеру в історії міст.

**УДК 316.334.3
ББК 60.542.21**

Статті подано в авторській редакції

© Харківський національний університет
міського господарства імені
О. М. Бекетова, 2013
© Харківська обласна організація
Всеукраїнського жіночого товариства
імені Олени Теліги, 2013

ISBN 978-966-695-325-7

ЗМІСТ

<i>Бабаєв В. М., Бібік Н. В.</i> Проектно-орієнтовані гендерні стратегії Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова	8
<i>Вауер Ursula.</i> <i>Vienna – a city of equality</i>	11
<i>Бажин И. И.</i> Гендерные аспекты управленческой деятельности: системный взгляд на проблему	14
<i>Белова А. В.</i> Города как пространство повседневной жизни российских дворянок	17
<i>Бучастая С. И.</i> Женщины рода Репиных – военные поселянки Украинского военного поселения	20
<i>Вандишева-Ребро Н. В.</i> Щодо перспективи гендерної симетрії	23
<i>Васильєва І. Г.</i> Гендерний контекст проблеми соціальної перцепції студентської молоді	25
<i>Вовк О. І. В. Н.</i> Каразін (1773–1842) та питання жіночої освіти в Російській імперії	27
<i>Вороніна М. С.</i> Харківські більшовики та гендерна демократія	32
<i>Ворчакова І. Є.</i> Гендерна політика на Миколаївщині	35
<i>Голованова Т. П.</i> Гендерно-чувствительная работа университета как фактор развития гендерной политики города	38
<i>Гонюкова Л. В.</i> Освітня складова впровадження гендерної рівності	40
<i>Гринёва Н. В.</i> Еще раз о гендерной ассиметрии	45
<i>Давліканова О.</i> Ефективне управління та гендерне бюджетування: український досвід	48
<i>Далека В. Х., Сосінатров А. М.</i> Гендерно-чутливі умови користування міським транспортом, ліфтами, ескалаторами та рухомими тротуарами	51
<i>Димченко О. В., Виставна Ю. Ю., Парасюк О.О., Карпалюк І. Т.</i> Гендерні особливості розвитку сучасного ринку праці України	53
<i>Дмитрієва О. Є.</i> Гендерна справедливість як фактор політики російської влади щодо військовополонених чехів та словаків у період Першої світової війни (1914-1918 рр.)	55
<i>Дорофеев В. С., Попов О. А.</i> Гендерный фактор в территориальном планировании	59
<i>Дьоміна Ю. В.</i> Проблемне навчання як засіб формування творчого потенціалу студентів-майбутніх педагогів (гендерні аспекти)	61

Гендерна політика міст: історія і сучасність. Випуск 4

<i>Євченко С. В., Євченко О. В.</i> Гендерне бюджетування – ефективний інструмент підготовки місцевих програм розвитку	63
<i>Ельникова Г. А.</i> Социальный портрет российской городской женщины	66
<i>Емельянова А. В.</i> Мемуары о домашнем обучении девочек в городах России XVIII в.	69
<i>Єрко Г. І.</i> Механізми реалізації гендерної політики (на прикладі Волинської області)	72
<i>Жаркынбаева Р. С.</i> Гендерные аспекты социальной политики в Центральной Азии в контексте урбанизационных процессов	75
<i>Жванко Л. М.</i> Біженці у роки першої світової війни та жіноцтво України	80
<i>Іваніна Т. Ю.</i> Гендерне бюджетування: досвід українських міст	83
<i>Ісаєва Т. А.</i> На шляху до гендерночутливого освітнього простору: досвід діяльності всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у ВНЗ та гендерного музею щодо впровадження гендерних підходів в систему вищої освіти	86
<i>Карлова О. А., Калашнікова Х. І.</i> Гендерна рівновага як висхідна складова стратегічного управління соціально-економічним розвитком міста	90
<i>Карпенко Е. І.</i> Гендерный подход к управлению городом	94
<i>Карпець В. Г.</i> Гендерний бюджет: принципи реалізації на рівні місцевого самоврядування	96
<i>Карпець Н. Р., Дзина Н. А., Дмитренко Л. Б.</i> Спільними зусиллями влади і громади – до створення безбар'єрного гендерно-справедливого простору	99
<i>Карпець Н. Р., Компак Ю. В., Баландіна В. І.</i> Гендерна бюджетна ініціатива – запорука сталого розвитку територіальної громади	103
<i>Кікінежді О. М.</i> Проблема самовизначення молоді Надзбруччя: виклики сьогодення	105
<i>Киркач Т. Є.</i> Ділова етика у вирішенні гендерних проблем	109
<i>Ковальчук І. Л.</i> Урбанізація та її вплив на формування образу сучасної жінки	111
<i>Кодар З. М.</i> Гендерная политика в г. Алматы	115
<i>Конищева Н. І.</i> гендерная компонента конкурентоспособности регионов	118
<i>Котова-Олійник С. В.</i> Гендерна культура як категорія соціальної філософії	121
<i>Кравченко О. В.</i> Одеське жіноче благодійне товариство та опіка над дітьми-сиротами у XIX ст.	124

<i>Курманбаева Ш. А., Мукатаева А. М.</i> Семипалатинск – колыбель зарождения гендерных идей в Казахстане	127
<i>Курцева Т. В.</i> Субкультура хипстеров: гендерный аспект	130
<i>Лисенко М. С.</i> Жіноча сільськогосподарська освіта в Російській імперії (в кінці XIX - на початку XX століття)	133
<i>Лисицына О. И.</i> Специфика воспитания российских дворянок в столичных институтах в конце XVIII – XIX в.	136
<i>Літвінова О. В.</i> Соціально-психологічні прояви диференціації гендерних груп на макрорівні суспільних відносин	139
<i>Мархель (Барбара) Л. А.</i> Від фемінізму Мілени Рудницької до гендерної рівності	142
<i>Микуленок Ю. А.</i> «Продажная любовь» – проституция в Краснодаре в период НЭПа	145
<i>Мухина З. З., Канныкин С. В.</i> Крестьянские представления в городской среде: гендерный аспект	147
<i>Мягих Г. О.</i> Економічні бар'єри для жінок: гендерована праця	150
<i>Насонова Л. И.</i> Светский этикет современного мегаполиса и гендерные стереотипы	154
<i>Ніколаєнко О.</i> Польські городянки Наддніпрянщині в другій половині XIX – на початку XX ст. ескіз до колективного портрету	157
<i>Ночовний О. В.</i> Гендерний підхід у формуванні постійних комісій Верховної Ради Української РСР (1945-1964 рр.)	160
<i>Нукатаева Д. Ж.</i> Семья – ядро Отечества	163
<i>Остапчук О. Л.</i> Гендерний аналіз системи позашкільної освіти м. Житомира	165
<i>Павленко А. В.</i> Влияние процессов трудовой миграции на социальную политику городов Украины: гендерный аспект	168
<i>Панкратова Д. О.</i> Гендер і політики пам'яті: пам'ятники жінкам і чоловікам у центрі Києва	171
<i>Паршина В. Н.</i> Женщины в провинциальном научном сообществе России начала XX века	175
<i>Петренко І. М.</i> Шлюбно-сімейні відносини серед міських мешканців Гетьманщини XVIII ст.	178
<i>Подкупко Т. Л.</i> Вплив українок Середньовіччя на хід історії	181

Гендерна політика міст: історія і сучасність. Випуск 4

<i>Пушкарева Н. Л.</i> Крупные российские города как место рождения идеи гендерной симметрии в российской науке (1830-1950-е гг.)	184
<i>Рассоха И. Н.</i> «Разврат» и «прелюбодейная жена» в Книге притчей	189
<i>Рожков А. Ю.</i> Игровая культура досуга городских школьников в гендерном измерении (1920-е годы)	192
<i>Руднева Я. Б.</i> «Женское» интеллектуальное пространство провинциального города (вторая половина XIX – начало XX вв.)	197
<i>Рынгач Н. А.</i> У одинокой старости женское лицо	200
<i>Рябченко О. Л.</i> Приватне життя і проблеми гендерної рівності у студентському середовищі (1920-ті роки)	204
<i>Савельєва Ю. М.</i> Проблемні питання трансформації інституту сім'ї в епоху постіндустріального суспільства	207
<i>Сердюк І. О.</i> Діти в міських шпиталях Гетьманщини (гендерний та віковий аспект)	210
<i>Ситникова Ю. В.</i> Гендерне партнерство як шлях вдосконалення суспільних відносин великого міста	213
<i>Сичова В. В.</i> Вплив гендерної політики на розвиток соціального капіталу в Україні	216
<i>Стребкова Ю. В.</i> Ненависть до жінок у референціях девіантного текстового графіті	219
<i>Сухова О. А.</i> ЗАТО г. Заречный в координатах гендерной идеологии	221
<i>Тарвердиева С. Е.</i> Социальная и географическая дифференциация деятельности женщины	224
<i>Трипутіна Н. П.</i> Роль Ганни Степанівни Маяк у формуванні архітектурного образу повоєнного Харкова	227
<i>Уранхаева Г. Т.</i> Женщины во властных структурах (региональный аспект)	230
<i>Фесенко Г. Г.</i> Гендерний аудит як практика сталого розвитку міст	234
<i>Фесенко Т. Г., Мінаєв Д. М., Беляцький О., Усачов І. С.</i> Імплементация гендерних підходів у муніципальні програми розвитку житлово-комунального господарства	238
<i>Федотова Ю. В.</i> Гендерна складова еколого-економічного розвитку України	241
<i>Шубович С. А.</i> Образно-мифологическая обусловленность оппозиций «мужское – женское» в городских структурах	244

Гендерна політика міст: історія і сучасність. Випуск 4

<i>Ялозіна Е. А.</i> «Вредители» - мужчины, как особый тип преподавателей педагогических техникумов в начале 1930-х гг.: гендерный этюд	246
<i>Ярковая С. В.</i> К Проблеме участия женщин Гомельщины в общественной жизни (1917-1930-е гг.)	252
<i>Яцюк М. В.</i> Релігійна освіта в сучасній Україні і гендерна толерантність	255

В. М. Бабаєв, д.н.держ.упр., професор, ректор

Н. В Бібік

Харківський національний університет

міського господарства імені О. М. Бекетова

ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНІ ГЕНДЕРНІ СТРАТЕГІЇ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

Загальноуніверситетська гендерна стратегія ґрунтується на розумінні того, що гендерна компетентність має бути складовою підготовки усіх спеціалістів міського господарства. Сучасний міський простір має бути описаний гендерною парадигмою – через особливості його сприйняття та рівень задоволення потреб різних статевовікових категорій мешканців. В українських містах мешкає 70% громадян/громадянок країни. Актуальним постає питання: чи є життєвий простір міста гендерно-справедливим для всіх?

Саме тому у проектній діяльності Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова особливе місце займають так звані «гендерні проекти», що орієнтовані на дослідження:

гендерної асиметрії у проектуванні міського простору;

гендерно-чутливих умов користування міським транспортом;

гендерні вимоги до освітлення міст (урахування потреб у безпеці жінок та дівчат у неосвітлених просторах);

принципи гендерного паритету в управлінських системах.

Гендерний центр Університету координує роботу фахівців, науковців, студентства з розробки та впровадження гендерних підходів у муніципальну політику й у підсумку:

сприяє формуванню гендерної методологічної культури науковців-дослідників та фахівців міського господарства (зокрема, шляхом опанування інструментарієм гендерного аудиту міських територій);

надає консалтингові послуги органам місцевого самоврядування у розробці гендерної компоненти проектів регіонального розвитку;

ініціює науково-практичні розробки щодо гендерної політики міст;

координує наукові розробки перспективних гендерних технологій щодо встановлення паритету статей в усіх сферах життєдіяльності міста.

Проекти Гендерного центру за останні шість років включають:

міжнародні науково-практичні конференції «Гендерна політика міст: історія і сучасність» (2003, 2008, 2013);

регіональний конкурс молодих вчених «Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір» (2007 – 2013 рр.);

регіональний круглий стіл для державних службовців Харківської області «Актуальні питання гендерної політики України» (2007);

науково-практичні семінари-тренінги «Політика регіонального розвитку в контексті гендерних підходів» (2008);

курси підвищення кваліфікації державних службовців Харківської області «Гендерна політика у регіональному розвитку: технології збалансованого управління» (2008).

У 2012-2013 роках Гендерний центр Університету виконав проекти у партнерстві з виконавчими комітетами міських рад м.Чугуєва, м.Харкова: «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні); «Компанія по лобюванню гендерних бюджетних ініціатив» (за підтримки Субрегіонального офісу ООН Жінки в країнах Східної Європи і Центральної Азії). Продовжується робота над проектом «Гендерний аудит міського простору» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні), до виконання якого Гендерний центр ХНУМГ імені О.М.Бекетова залучає студентство (зокрема до проектування гендерно-чутливих проектів благоустрою міських територій).

Використання у гендерній просвіті особливої організаційної форми – науково-практичних проектів – дозволяє активно залучати студентство до перетворюючої, соціально значимої діяльності: до створення гендерно-справедливого простору міст. У проектах студентство бере участь у виконанні таких проектних дій, як збір статистичних даних щодо реального становища жінок і чоловіків у місті (в сфері благоустрою, громадського транспорту, освітлення тощо). Студенти та студентки виявляють «слабкі ланки» у системі надання послуг громаді, визначаючи рівень зручності, доступності та якості міських територій для мешканця/мешканки за районами/мікрорайонами проживання і у різний час доби. Отже робота у гендерно чутливих проектах сприяє формуванню у студентів фахових та соціокультурних гендерних компетенцій.

Завдяки участі у міжнародних проектах в Університеті створюються умови для знайомства з кращими світовими практиками з організації якісного життєвого простору для усіх мешканок та мешканців. Індикаторами гендерно справедливого простору міста є ті, що пропонують рівні можливості в сфері праці, освіти, відпочинку і т. ін.

Набуття гендерних знань в рамках проектної роботи знаходить своє продовження у науковій роботі. Студентки та студенти, набувши теоретичних знань з гендерно-чутливого проектування міських територій, роблять перші спроби й у власних розробках – їх науково-практичні доробки представляються на щорічному регіональному конкурсі наукових робіт молодих вчених «Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір». Співорганізаторами конкурсу, крім Університету, є Харківська обласна державна адміністрація. За сім років існування

(2006 – 2013) конкурс набув популярності не тільки серед студентства харківських ВНЗ, а й інших міст України у ньому беруть участь молоді вчені Києва, Тернополя, Житомира, Полтави, Вінниці, Донецька, Луцька.

Також, Університет працює над створенням гендерно-чутливого простору ВНЗ. ХНУМГ імені О.М.Бекетова став партнером Сумського державного університету у реалізації проекту «Заклад, дружній до сім'ї». Проект фінансується Європейською комісією (Представництво Європейського Союзу в Україні) й орієнтований на втілення гендерно-чутливих дружніх до сім'ї ініціатив у ВНЗ – створення сприятливих умов для збалансування професійних та сімейних обов'язків студентів, співробітників. В рамках проекту запланована така діяльність:

- створення в університеті сприятливої атмосфери для поширення і підтримки родинних цінностей, вдосконалення системи морального виховання молоді;
- навчання, консультування та надання безпосередньої допомоги сім'ям у створенні оптимальних умов для гармонійного поєднання сімейних обов'язків з навчанням та професійною діяльністю.

Ursula Bauer

*chief executive office executive group for organisation,
safety and security Section Gender Mainstreaming,*

Vienna, Austria

VIENNA – A CITY OF EQUALITY

Internationally speaking, the City of Vienna occupies a top position in the field of gender equality policy. For more than 20 years, the City has been successfully implementing measures to foster equality between women and men. The success is visible in many areas: in labour market policies, public health and social security, communal housing, urban planning, child care facilities and education. Vienna also provides a tight network of facilities for the protection and acute care of victims of violence as well as gender specific health care services and adequate funding for women's associations.

This might be one of the reasons why Vienna is one of the safest cities in Europe and it was ranked the most liveable city worldwide in 2011 and 2012. Safety and the feeling of security do not “just happen”, local government policies have to set up the framework for equal opportunities and an inclusive society. Since the beginning of the 1990s there has been a clear commitment to an equal opportunity policy by local politics as well as by the senior management of the city administration.

Despite all efforts, however, differences of opportunities and scopes for self-realisation still persist in Vienna, often at the detriment of women and girls.

What can be done to make the city a better and safer place for women?

The experiences made in Vienna within the past years show that a four-track-strategy proves to be a good way of making the city as a whole a better place for women:

1. Making gender differences visible
2. Implementing a widespread equality support structure
3. Setting up an efficient reporting and controlling system
4. Taking action: setting up pilot projects and making sure to mainstream the results and experiences

1. Making gender differences visible

Above all, gender differences have to be made visible and discussed in public. Gender-specific aspects in urban politics with a strong focus on urban planning were first addressed in Vienna in 1991 when a group of female city planners organised an exhibition about “Who owns public space – women's everyday life in the city.” This was the very first time that gender audits about the different needs of women were launched. Since then gender-specific studies and surveys have been carried out on a regular basis by the women's department.

In addition to audits and studies, several campaigns were launched in order to raise awareness for gender issues. The most popular one started in December 2006 with the slogan “Take a different perspective! Vienna is gender mainstreaming.” The campaign

showed familiar images in an unfamiliar way and centred on commonly known pictographs and signs – with reversed gender roles. Posters and print ads were designed to raise awareness for gender equality. By playing with expectations, the campaign aimed at changing the way of thinking and the perception of traditional gender roles.

2. Implementing a widespread equality support structure

To be able to cover the issues of gender equality in all its facets an equality support structure has been installed within the city administration. In 1992 the City of Vienna set up a special, adequately funded Women's Department staffed with over 30 employees to provide women-specific fundamental studies, information and expertise and to safeguard a close-knit counselling network for women and girls through both subsidised and own services. Five Equal Opportunities Advisors for gender equality measures were appointed in 1996 to act within the scope of the City Administration. Since 1998, the positions of a Commissioner for Women's Health as well as of gender experts of the Executive Group for Construction and Technology were established, followed by setting-up an Office for Gender Mainstreaming at the Chief Executive Office – Executive Group for Organisation, Safety and Security and the appointment, in 2005, of gender budgeting experts at Municipal Department 5 – Financial Affairs. This support structure allowed for the development of gender analyses in legislative and budgeting processes; combined with the intense dissemination of information through trainings, workshops and events. A coordination platform and a pool of gender experts have been established and linked to meet the growing demand for counselling and further training all over the city administration.

3. Setting up an efficient reporting and controlling system

However, sustainable changes in behaviour can only be achieved through the identification of clear targets, reporting and controlling systems. When preparing their budget estimates and annual accounts all municipal departments are called upon to closely examine their objectives and task accomplishment on the one hand and the resources needed for that purpose on the other hand. This constitutes an ideal time to examine the gender relevance of the objectives and the distribution of resources. The gender budgeting reports provide information on the extent to which gender-related objectives are considered in the departments' budget estimates, the extent to which measures to achieve these objectives are taken, the current beneficiaries of the expenditure and the indicators which may be used to measure progress.

4. Taking action - setting up pilot projects and making sure to mainstream results and experiences

Last but not least, it is necessary to make changes visible and perceptible for the public by means of pilot projects. Since the 1990s various pilot projects and specific programmes for the promotion of women and girls have been set up in Vienna. Projects particularly worth mentioning include: gender-sensitive assistance to homeless persons, a checklist for the assessment of subjective safety in relation to the planning of street lighting schemes, the development of criteria for gender-sensitive drug and addiction services, the firm establishment of gender aspects in urban development processes,

guidelines for gender sensitive planning of parks and playgrounds, the pedestrian action plan, the integration of gender aspects in the quality handbook for the granting of social assistance, the consideration of gender-related aspects in data collection and the analysis of social planning activities, using gender related aspects as a basis for the compilation of information packages for immigrants (welcome packages, information events including special events for women), health information packages for girls and women, development of a “gender index” for project evaluation at the Vienna Employment Promotion Fund and a new presentation of district budgets following the example of the district of Meidling, gender sensitive social housing projects and, finally, gender-related lead projects for relevant street planning schemes.

The main challenge is to integrate the experiences and results of pilot projects into everyday work.

Conclusions

The experiences made in Vienna in the past few years revealed that the number of parties interested in this subject and acting in a gender competent way is continually increasing. After rather discouraging comments at the beginning of the 1990s such as “So let’s paint the pavements pink!” and the essential question of “Why do we need this? It does not make any difference anyway!” considerations have become more pragmatic and have finally focused on the issue of implementation and on the question of “How can we get it right?”

Or as Kerstin Dörhöfer, the doyenne of feminist architecture in Germany, brilliantly put it, “*Women’s idea of utopia is the subversion of everyday systems becoming manifest in 100,000 small things. The sum of the subverted elements would create totally different cities.*” (Dörhöfer, 1993).

И. И. Бажин

*Нижегородский региональный институт
управления и экономики АПК*

ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СИСТЕМНЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

В связи со все возрастающей метасистемностью и плотносвязностью современного мира эффективность управления в первую очередь связана с умением руководителя вовремя улавливать вызовы внешней среды и адекватно реагировать на них изменениями, осуществляемыми в организации. В связи с этим все более актуальными становятся гендерные аспекты управленческой деятельности.

Заметим, что стереотипный взгляд на эту проблему приводит к тому, что в формуле «управление + женщина» большинство людей (в первую очередь – мужчин) поставят вопросительный знак¹. Попробуем с позиций системного подхода выяснить, в самом ли деле такое словосочетание (управление и женщина) вызывает вопрос и представляется странным? Действительно они несовместимы, эти два понятия?

Думается, что мужская часть населения в этом просто убеждена – в непригодности, неспособности женщин к управлению. На такой случай имеется мужиками придуманная поговорка о женщинах: «Волос длинен, ум – короток!». Этот «гендерный шовинизм» проистекает от исторически лидерской позиции мужчины в социуме. Лидерская эта позиция завоевана по праву: испокон веку именно мужчины в общественной жизни принимали важные и ответственные решения, связанные с действиями во внешней (нередко враждебной) среде, будь то охота на мамонта, создание оружия и других объектов искусственной среды, так называемых артефактов. Женщинам в социуме была всегда уготована другая («внутриплеменная») роль: сохранение домашнего очага, вскармливание и выращивание детей и т.д.

Веками совершенствовавшаяся деятельность человечества по созданию объектов искусственной среды вызвала к жизни специальный тип мышления. Р.Акофф² определяет этот тип как «машинное мышление», то есть, мышление, направленное на создание «машин» – объектов искусственной среды. Пожалуй, точнее это следует определить как «аналитический» или «декомпозиционный» тип мышления. Действительно, для создания нового, более совершенного объекта искусственной среды (например, стола) нам необходимо понять, как устроен «прежний стол». Для этого мы разбираем его на части (декомпозируем), изучаем, как

¹ Бажин И.И. Школа решения проблем: избранные статьи блоггера (2011-2012 гг.). - Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing, ISBN: 978-3-659-39363-1.- 2013. 445 с.

² Акофф Р. Акофф о менеджменте (Ackoff's Best) / Пер. с англ. под ред. Л.А.Волковой.- СПб: Питер, 2002.- 448 с.

сочленяются и взаимодействуют эти части. Вспомним (кто учил) такую техническую дисциплину как «детали машин», и все станет ясно в части декомпозиционного мышления.

В силу того, что в первую очередь мужчины всегда занимались созданием объектов искусственной среды, именно мужская часть населения преуспела в этом типе мышления. Сегодня общим местом является фраза (не оспариваемая и женщинами): «У мужчин аналитический склад ума». А что это значит – аналитический ум? Это означает, что мужчины достаточно уверенно умеют складывать четкие логические цепочки причинно-следственных связей: «Из того следует это, а из этого следует ... и т. д.». Вот, по сути, и весь секрет аналитического типа мышления.

А как мыслит женщина? Естественно, все знают, что мужской и женский тип мышления отличаются. А в чем, собственно, это отличие? Наука говорит, что у женщин холистическое мышление. Напомню, «холизм» в переводе означает «целостность» (от др.-греч. ὅλος – целый, цельный). То есть, женщина воспринимает мир и все процессы, проходящие в мире, целостно, практически не декомпозируя (в отличие от мужчины).

Ясно, что эти различия приводят нередко к отсутствию взаимопонимания между мужчиной и женщиной иногда даже и в простых вопросах, к возникновению всевозможных конфликтов между ними, к рождению всяческих поговорок и пословиц. Вспомним широко известную поговорку: «Послушай женщину и сделай наоборот». Совершенно очевидно, что придумали эту поговорку мужчины. Представляется, что природа поговорки как раз в отличиях в типах мышления. Ведь известно, что когда женщина что-то предлагает, мужчина задает естественный вопрос: «Ты почему так думаешь?». И здесь дело не в вопросе, а в ожидаемом ответе, поскольку в терминах своего «аналитического» мышления мужчина ожидает, что она в ответ как раз и скажет: «Потому, что из того следует это, а из этого следует ... и т. д.». А ведь женщина так не мыслит – у нее другой тип мышления. Но поскольку мужчина настаивает на четком ответе, она пробует, но получается чаще всего достаточно невнятно, что неудивительно – ведь она пользуется «чужим инструментом». И здесь мужчина торжествующе говорит: «Ты даже объяснить не можешь, а предлагаешь!». И только в редких случаях мужчина позже готов признаться, что и впрямь нужно было сделать так, как советовала «она».

Вы спросите, к чему все эти рассуждения о различиях в типе мышления? А все дело в том, что сегодня в силу все возрастающей сложности окружающего нас мира, с ростом его метасистемности и плотносвязности остро востребованным стал именно целостный, холистический, то есть системный тип мышления.

Прежде всего, попробуем уловить принципиальную разницу между традиционным декомпозиционным («мужским») типом мышления и востребованным сегодня системным («женским») мышлением. Для наглядности обратимся к известной притче о слепцах. Несколько слепцов подвели к слону. В силу отсутствия

зрения они слона видеть не могли и вынуждены использовать обычный для незрячих людей инструмент – осязание. Одного поставили у хвоста, другого у лап, третьего – у хобота и т.д. Затем, когда каждый из слепцов ощупал ту часть, возле которой находился, им предложили описать слона, ответить на вопрос: «Слон – это что?». И тогда, ощупавший хвост сказал: «Я думаю, слон – это узловатая веревка». Стоявший у хобота ему возразил: «Убежден, что слон – это могучая змея», а изучавший лапы не согласился с ними и утверждал, что слон – это монументальный столб. Смысл притчи абсолютно прозрачен: в сложных проблемах (которыми насыщен современный мир), оставаясь на позициях традиционного декомпозиционного мышления, мы становимся точно такими слепцами!

Мы будем радостно описывать каждый позвонок слона, гордясь, как мы глубоко проникли в проблему. А проблема то не в хвосте. Проблема – слон! А мы, занятые хвостом, слона-то и не заметили. И пока мы описываем хвост, эта проблема в виде слона наступила на нас – от нас «мокрое место осталось».

Именно поэтому сегодня так остро востребовано системное мышление, именно поэтому оно вышло на первый план. Конечно, описанные два типа мышления не противоречат один другому. Они дополняют друг друга. Но в современном сложном мире приоритетным становится именно системное мышление. Нужно уметь в первую очередь хотя бы в тумане, в общих контурах видеть проблему в целом (видеть слона целиком). Позднее, когда потребуется, мы доберемся и до «хвоста» – опишем все необходимые детали проблемы. Заметьте, в быту мы, естественно, не употребляем «заумное» слово «холизм». Однако всегда с уверенностью говорим (и мужчины с этим не спорят), что у женщин хорошо развита интуиция. А что такое интуиция? Это когда решения принимаются при полном внешнем отсутствии оснований для этого. Но самое поразительное, что потом оказывается - именно так и нужно было делать.

Нередко следует известное возражение: «А разве не рискованно принимать решения на основе интуиции?» Необходимо заметить – рискованно! Однако давайте оценим, где больший риск – когда я изучаю «позвонки хвоста», не видя слона, или когда я все же (хоть вначале и в тумане), но вижу слона целиком? Ответ, по-моему, очевиден.

Итак, в формуле «управление + женщина = ?» вопросительный знак можно смело снять, сказав уверенное «да» женщинам, приходящим в сферу управленческой деятельности. Именно женщина, исконно обладающая талантом системного, целостного мышления, должна быть сегодня востребована в управленческой деятельности, причем на первых ролях – там, где принимаются ответственные решения в сложных проблемах. Возможно, мы приходим к новому, современному витку матриархата? Да не бросят в меня камнями мужчины за эти слова!

А. В. Белова

Тверь, Тверской государственный университет

ГОРОДА КАК ПРОСТРАНСТВО ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ РОССИЙСКИХ ДВОРЯНОК

Категоризация представительниц дворянского сословия в России конца XVIII – первой половины XIX в. на «провинциальных» и «столичных» основывается на критерии постоянного локального проживания дворянок преимущественно в уездном / губернском городе, сельской усадьбе или в столице. Однако данный критерий не является универсальным. Так, одна из тех, кого, согласно методологическому подходу истории повседневности, можно считать «обычной» представительницей женской части привилегированного сословия, Елизавета Николаевна Лихачёва, урождённая Гурьева (до 1803 – после 1829¹), которую я отношу к провинциальным дворянкам, действительно, большую часть времени проживала либо в имении, расположенном на территории Кашинского уезда Тверской губернии², либо в самом городе Кашине³, однако на зиму она обычно перебиралась в столицу: до 1818 г. – в Москву, а, начиная с 1818 г., – в Санкт-Петербург⁴. Очевидно, она достаточно хорошо была осведомлена об особенностях столичной повседневной жизни, общаясь с многочисленными родственниками и знакомыми, посещая культурные достопримечательности столиц, в частности, театр. В одном из писем, обращенных к Елизавете Николаевне, ее сын Пётр Васильевич Лихачёв описывал свои впечатления от путешествия по югу России, в том числе от посещения города Одессы. Его рассуждение о местных театрах указывает на то, что пожилая мать имела отчётливое представление о столичной театральной среде: «Здесь есть италийский Театр и французской; последний составился из самых дурных актеров Петербурскаго Театра; вы можете себе представить каков он должен быть»⁵. Образ Одессы глазами дворянина, жителя Центральной России, называющего себя «жителем северных стран»⁶, конструируется в письме к матери как образ «другого» городского пространства, отличного и от привычного для нее уездного Кашина, и от знакомого ей столичного Петербурга.

Повседневная жизнь провинциальных дворянок не замыкалась исключительно в рамках узколокальной территории. Собственная усадьба, уездный город, губернский центр, уездный город в соседней губернии и расположенное на ее территории имение, наконец, обе столицы – такова география проживания и

¹ Тверской государственный объединенный музей – Кашинский филиал (далее ТГОМ – КАШФ). Рукописная коллекция «Кашинское дворянство». КОФ № 6324. Д. 4. Л. 1; Государственный архив Тверской области (далее – ГАТО). Ф. 1221. Оп. 1. Д. 89. Л. 1–2 об.

² ТГОМ – КАШФ. РККД. КОФ № 6324. Д. 4. Л. 1 об.–2.

³ ГАТО. Ф. 1221. Оп. 1. Д. 89. Л. 6.

⁴ Там же. Л. 5.

⁵ ГАТО. Ф. 1221. Оп. 1. Д. 89. Л. 12.

⁶ Там же. Л. 11.

культурного общения дворянской женщины. В отдельных случаях данный перечень дополнялся заграничными европейскими городами, посещение которых расширяло культурный кругозор дворянок, задавало новые пространственные параметры их повседневной жизни.

Особенностью мировосприятия дворянок было безразличное отношение к той или иной территории, к определенному культурно-географическому «локусу». В письмах, адресованных 31 декабря 1817 г. и 14 января 1818 г. княжной Прасковьей Долгоруковой Елизавете Лихачевой, можно обнаружить неоднократные упоминания о том, как тяжело ее родная сестра, княжна Варвара, переживала сообщение, что Елизавета Николаевна и ее близкие не будут впредь проводить зимы в Москве: «...К:<няжна> Варвара только что не плачет за стыдом, что вы отреклись от Москвы...»¹, «...К:<няжна> Варвара... сердцем соболезует, что вы решились в Москве не жить, вы ее была отрада...»²; «...все наши вам кланяются а паче К:<няжна> Вар:<вара> и Евгения которые сокрушаются, что вы не едите в Москву, и не будете в нее ездить никогда...»³. Наряду с ярко выраженными личными мотивами здесь, бесспорно, просматривается ценностный аспект отношения дворянки к древней российской столице. Возможно, если бы речь шла не о Москве, а о каком-то другом городе, переживание княжны Варвары Долгоруковой, представительницы родовитой российской аристократии, не было бы столь сильным. Предпочтение, отданное проживанию в Санкт-Петербурге, воспринималось жительницей Москвы особенно болезненно на фоне своеобразного культурного соперничества двух столиц – «древней» и «новой»⁴. Вместе с тем из слов княжны Прасковьи Долгоруковой, разделявшей в целом точку зрения княжны Варвары, видно, что она сама не была коренной москвичкой, а ее отношение к Петербургу, своему родному городу, характеризовалось интенсивной эмоциональной окрашенностью: «...нешасная моя родина то есть Петербург нас с вами теперь разлучил...»⁵. Предполагалось, что провинциальная дворянка Е.Н. Лихачева способна адекватно воспринять сожаления, высказывавшиеся ей представительницами столичного дворянства, а значит, в данном случае они как бы находились в одной и той же ценностной системе координат.

Речь идет о сходном отношении женщин, одна из которых жила в провинции, а две другие – в столице, к некоторым феноменам окружавшей их культурной действительности при сохранении стереотипных представлений о специфических особенностях социокультурной среды повседневного существования. Так, княжна

¹ Там же. Л. 6.

² ГАТО. Ф. 1221. Оп. 1. Д. 89. Л. 3 об.

³ Там же. Л. 4–4 об.

⁴ А.С. Пушкин писал, например: «Некогда соперничество между Москвой и Петербургом действительно существовало... некогда Москва была сборным местом для всего русского дворянства, которое изо всех провинций съезжалось в нее на зиму. <...> Надменный Петербург издали смеялся и не вмешивался в затеи старушки Москвы. <...> Упадок Москвы есть неминуемое следствие возвышения Петербурга. Две столицы не могут в равной степени процветать в одном и том же государстве, как два сердца не существуют в теле человеческом». (Пушкин А.С. Путешествие из Москвы в Петербург // Пушкин А.С. Собр. соч.: В 10 т. М., 1976. Т. 6. С. 336–338.)

⁵ Там же. Л. 4.

Прасковья Долгорукова, приглашая Елизавету Лихачеву и других родственников приехать погостить в Москву («повеселится нашими веселостями...»¹), полагала заманчивым для них пребывание в «богатой развлечениями» столице и ведение более разнообразного, чем в Кашине, образа жизни. Выраженное ею при этом противопоставление столичного «веселья» провинциальной «скуке»² в решающей мере определялось светской системой ценностных приоритетов, исходя из которых во многом в дворянской сословной культуре конца XVIII – первой половины XIX в. выработывалось отношение к «столице» и «провинции» как к особым социокультурным феноменам.

Гендерное измерение в изучении городской повседневности российского дворянства предполагает исследование жизненных циклов дворянки и дворянина, влияния на повседневную жизнь в различные возрастные периоды гендерной и локальной идентичностей, характеристику эмоциональности и повседневных занятий, различавшихся в будничных и праздничных условиях и связанных как с частной, так и с публичной сферами, определение основных способов коммуникации как важных аспектов повседневной жизни дворянства, в частности, бытового разговора и бытовой переписки. При этом существенные отличия в решении этих проблем зависят от того, идет ли речь об усадебном или городском, а также городском уездном, губернском или столичном быте. Например, балы как особая форма гендерного взаимодействия были элементом преимущественно городской жизни (за исключением некоторых крупнейших усадеб придворной аристократии, расположенных, главным образом, вблизи столиц), в то время как в деревне практиковались иные формы этикетных взаимоотношений между полами, такие как однодневные и многодневные визиты к соседям, совместное времяпровождение в будни и праздники. Смена «локуса» – это не просто перемещение в пространстве, а изменение всей повседневной жизни, включая такие ее элементы как устройство жилища, виды занятий, рацион и режим питания, речевая практика, мода в одежде, а также факторов, влиявших на эту сферу, среди которых – и климатические условия, и социальное окружение, и культурно-бытовые традиции и др. Городская среда, влиявшая на конструирование гендерной и локальной идентичностей дворянок, формировала поле культурных смыслов и разнообразие стилей их повседневной жизни.

¹ ГАТО. Ф. 1221. Оп. 1. Д. 89. Л. 6 об.

² Ср., например: «В Москве я пела и сама, // Но, к огорченью, все забыла. // В провинции сойти с ума // Не мудрено от страшной скуки». (*Пушкин В.Л.* Капитан Храбров // Пушкин В.Л. Стихи. Проза. Письма. М., 1989. С. 174.)

*С. И. Бучастая
Чугуев, КУ «Художественно-
мемориальный музей И. Е. Репина»*

ЖЕНЩИНЫ РОДА РЕПИНЫХ – ВОЕННЫЕ ПОСЕЛЯНКИ УКРАИНСКОГО ВОЕННОГО ПОСЕЛЕНИЯ

Создание военных поселений в Российской империи в первой половине XIX века предполагало выделение определенной территории, замкнутой в отношении управления и хозяйственного развития. Экономической основой самообеспечения армии здесь становилось крестьянское хозяйство военных поселян¹. В поселении кавалерии на территории Харьковской губернии (Украинском), существовавшем с 1817 по 1857 год, главой хозяйства был военный поселанин-хозяин, проживавший со своей семьей в отдельном доме. В разряд хозяев переводились местные государственные крестьяне или казаки. На одном дворе с ним стоял дом его помощника (резервного), также жившего с семьей. Зачастую к этому же хозяйству приписывалась ещё 1-2 небогатые семьи. Приветствовалось сохранение близких и дальних родственных связей.

В домах хозяина и помощника квартировали солдаты (иногда с семьями) действующих эскадронов, которые получали от хозяина питание и были обязаны помогать в хозяйстве в свободное от службы время. Мужчины старше 45 лет или неспособные нести службу по состоянию здоровья, зачислялись в инвалиды. Они исполняли подсобные несложные работы. Таким образом, выделенный участок земли обрабатывался коллективом людей взаимозаменяющих друг друга в полевых работах, но ведущих отдельное домашнее хозяйство. Нередко во главе такого коллективного хозяйства становилась женщина – вдова хозяина, хотя в официальных списках «хозяином» числился её неженатый сын. После реформы 1826-27 годов увеличилось число хозяйств основанных не на земледелии, а на предпринимательской деятельности поселян – занятиях ремеслом, оказании услуг, торговле и т.д.

Положение женщин в иерархии обязанностей военных поселян определялось законодательством о военных поселениях². Жены представителей всех перечисленных социальных групп участвовали в общественных хозяйственных работах: были гребцами на сенокосе, вязали снопы во время жатвы хлеба, выполняли несложные строительные работы по обмазке и побелке зданий, занимались ремеслами и прочее. Кроме того, естественно, они вели собственное домашнее хозяйство. Причем, контроль за таковым и чистотой в доме осуществлялся регулярно со стороны местного поселенного начальства.

¹ Ячменихин К.М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / К. М. Ячменихин. – Чернигов, 2006. – С. 59.

² Проект учреждение о военном поселении регулярной кавалерии. СПб., 1817 – 1822. Ч. 1 – 3.

Законодательно приветствовалось и финансово поощрялось вступление в брак с военными поселянками коренных жителей или солдат действующей части, которые могли унаследовать роль хозяина в семье жены-поселянки. Брак коренной жительницы и военного поселянина давал право невесте на денежное приданное и провиант от казны. Желание же военной поселянки выйти замуж за пределы округа поселения оплачивалось специальным денежным сбором в пользу поселения до 1849 года¹. Браки заключались по обоюдному согласию, но с уведомлением полкового штаба.

Вдовам поселян-хозяев давались определенные гарантии. До замужества или пожизненно они оставались жить в своих домах и получали пропитание от нового хозяина, принимая участие во всех домашних работах. Вдовы, у которых не было хозяйства, отдавались на попечение родственникам или отдавались в услужение по их согласию к другим поселянам. Тем, кто не в силах был заработать пропитание себе и детям, назначалось пособие из редств поселенных эскадронов.

При создании поселений декларировалось намерение давать начальное образование и основы рукоделия дочерям военных поселян, но на практике это не осуществлялось. Образование в специальных кантонистских школах получали только мальчики.

Великий русский художник Илья Ефимович Репин родился в 1844 году в семье военных поселян Ефима Васильевича и Татьяны Степановны Репиных. Местом его рождения был дом бабушки в живописном предместье города Чугуева. Его ранние детские впечатления сохранили образ бабушки Репихи – старой казачки Настасьи Титовны Репиной, которая заведовала хозяйством: «Домом правила бабушка. Широко замотанная черным платком, из под которого виден был только бледный крупный нос, она с раннего утра уже ворчала и бранилась с работниками и работницами, переворачивая кадки и громадные чугуны, проветривавшиеся во дворе»². Архивные документы подтверждают, что в 1845 году бабушка художника вела хозяйство, закрепленное за её неженатым сыном поселянином-хозяином Иваном³.

Отец художника в этот период не имел своего дома и проживал в небольшом флигеле на одной усадьбе с матерью и младшим братом, составляя с ними одно хозяйство. Земледелием Репины не занимались, их хозяйство составлял постоянный двор, взятый в аренду у военного поселения, и торговля. «Отец мой, билетный солдат, с дядей Иваней занимались торговлей лошадьми и в хозяйство не мешались»⁴. В доме бабушки жила также одна из тёток Ильи Ефимовича – незамужняя Матрёна Васильевна. Её обязанностью было зазывание проезжающих на постоянный двор.

¹Кандаурова Т.Н. Социальная организация военных поселений в России //Вестник Московского университета. – Серия 8. История. – 1997. – № 4. – С. 71.

²Репин И.Е. Далекое близкое / Илья Ефимович Репин. – М.: Искусство, 1964 – С. 31.

³Центральный государственный исторический архив Украины в г. Киеве, ф. 1323, оп. 1, д. 344, л. 178.

⁴Репин И.Е. Далекое близкое / Илья Ефимович Репин. – М.: Искусство, 1964 – С. 32.

«Бывало, зимою, под вечер, в большой мороз, тетка Мотря, плотно закутанная, с фонарем в руках давно уже поджидает у ворот проезжающих»¹.

Когда отец уходил в поход семья беднела. Мать художника, Татьяна Степановна, занималась ремеслом - шила на заказ шубы. Объем заказов позволял ей нанимать соседских женщин для выполнения работы. Но это не решало всех проблем, и мать вынуждена была выполнять общественные физически тяжелые работы, что воспринималось в семье как несчастье.

Необходимо отметить, что Татьяна Степановна была, безусловно, человеком одаренным и дети были обязаны именно ей развитием своих творческих способностей. Несмотря на то, что девочкам в военном поселении образование не давалось, Татьяна Степановна смогла получить начальные знания с помощью своих братьев Федора и Дмитрия Бочаровых дослужившихся впоследствии до офицерских чинов (Дмитрий получил к тому же дворянское звание). В школе кантонистов применялись метод педагога Ланкастера или метод взаимного обучения - учебная система, на основании которой лучшие ученики под наблюдением учителя обучали слабейших². Братья передали сестре не только знания, но и азы преподавательского мастерства. Поэтому Татьяна Степановна смогла дать домашнее образование не только своим детям, но и организовала в своем доме школу для соседских детей. Она поддерживала Илью в его желании учиться рисовать. Старшая дочь Устинья была определена в частный пансион³. Детям с детства прививалась любовь к чтению и познанию. Сестра, как и мать, оказала большое влияние на формирование характера Ильи Ефимовича. Она была другом, ценителем и критиком его первых произведений, первым заказчиком живописных картинок. Смерть пятнадцатилетней сестры в 1857 году так поразила душу художника, что спустя многие годы, стала эмоциональным толчком в написании лучшей академической картины Репина «Воскрешение дочери Иаира» (1871 г.).

Женщины первой степени родства к Илье Ефимовичу Репину принадлежали к социальным группам военного поселения, чем определялся быт и повседневные занятия детей в семье. Но традиции казачества, авторитет самообразования и упорного труда по достижению жизненных целей поддерживались в семье матери художника. Образованность же матери, родственные связи с офицерскими и дворянскими семьями утвердили юного Илью Репина в стремлении к получению специального образования и обретению более высокого социального статуса.

¹ Там же. – С. 45.

² Ячменихин В. К. Реформа низшего военного образования в России первой трети XIX века / В. К. Ячменихин // Философский век. Альманах. – Вып. 6. Россия в николаевское время: наука, политика, просвещение. – СПб., 1998. – С. 163.

³ Репин И.Е. Далекое близкое / Илья Ефимович Репин. – М.: Искусство, 1964 – С. 92.

Н. В. Вандишева-Ребро

*Харків, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ГЕНДЕРНОЇ СИМЕТРІЇ

Протягом всієї своєї історії людина існувала у різних колективах, наприклад, родових, сімейних, національних, державних, релігійних, професійних. Свідомість людини відповідала свідомості колективу, в якому вона існувала. Тому мислення майже не виглядало як особисте, а частіше було саме родовим. Насправді, кожна культура завжди мала свій національний характер та національне коріння (М. Бердяєв). Сьогодні безперечним є те, що національність це культурно-історичний факт. Тобто для існування культури необхідним є збереження певних традицій, цінностей, культів й тощо.

Майже у всіх культурах можна побачити, що саме збереженням та передачею фундаментальних знань про культуру й буття здавна займається саме жінка, бо частіше лише вона здатна керувати родовими відносинами. Марія Масрчик, досліджуючи самотність українських обрядів та фольклору у роботі «Ритуал і тіло», доводить що в українських родинних культурах активність притаманна саме жінці: жінка частіше керує процесом й частіше саме на жінку скеровані обрядові дії. Шлюб і сім'я це дві речі, які не можуть існувати один без одного. Сім'я – це об'єднання, що ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості, зв'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю. Сім'я має чітку структуру, певні підрозділи і компоненти. Іноді складові змінюються, як і змінюється суспільство в цілому. Якщо раніше існували парні, моногамні та полігамні сім'ї. Нині існуючи сім'ї можна розділити на два основних типи: просту, що складається з однієї шлюбної пари з дітьми, і складну, котра складається з кількох сімей. Сучасна українська сім'я за своїм складом переважно нуклеарна (64% - нуклеарні сім'ї, 19% - подружні, 17% складні). Нуклеарні сім'ї очолюють не тільки чоловіки (43%), а й жінки (31%), а в кожній четвертій існує подвійне главенство.

В основі укладання шлюбу в Україні упродовж 16–19 століття був договір, який укладався між двома сторонами. Шлюбний договір спочатку укладався усно, а починаючи з 17 століття оформлювався письмово, особливо у випадках, коли молодим як придане надавали землю. В міру того як загострювалась земельна проблема, письмове оформлення шлюбного договору стало обов'язковим. Договір фіксувався відповідними документами – «виновними» листами. Однією з важливих умов шлюбного договору було наділення молодих землею. Молодому, як правило, завжди надавали землю, молодій лише в деяких регіонах України.

Своєрідність об'єктивних умов культурного розвитку України зумовила різноваріантність шлюбу. Можна відзначити такі його форми: за згодою, уходом,

уводом, на віру. Перший вважався законним, інші – незаконними, оскільки вони не вписувалися в систему державного права та релігійних канонів. Майже до 16 століття в Україні існував громадський шлюб, оснований на народних весільних звичаях. У сучасній Україні ми помічаємо повернення до такого варіанту укладання шлюбу. Тільки з 17 століття укладання шлюбу в Україні підпало під контроль церкви, яка оголосила шлюб таїнством, і тільки через вінчання ця подія набувала чинності.

Одним з найважливіших етапів у житті людини є укладання шлюбу, який і становить основу для створення сім'ї. Будучи однією з форм регулювання статевих відносин, шлюб не обмежується лише правовою основою, а й сукупністю соціальних відносин. Ці відносини розвиваються і змінюються разом з розвитком суспільства. Для української традиції показовим є асиметричність гендерного розподілення обов'язків у процесі укладання шлюбу, у створенні та існуванні сім'ї. Підтвердженням цього може бути той факт, що майже на всіх родинних обрядах (народження, весілля, похорон) дієвою особою частіше виступає жінка, або вона хоча б присутня, а чоловіки можуть бути присутніми, але й це не є їх обов'язком. Зрозуміло, що з часом змінюється розуміння сутності шлюбу, сім'ї, сімейних обов'язків й відношення до цих подій в культурному житті України й всього світу. Щодо перспективи гендерної симетрії, то мабуть саме це буде сприяти подальшому розвитку та збереженню українських традицій та більш чіткому оформленню національної самосвідомості українців.

І. Г. Васильєва

*Харків, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

ГЕНДЕРНИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В останні роки в психології відзначається значне зростання інтересу до гендерних досліджень, які досить часто виходять за рамки виключно психологічної науки і стають складовою частиною інших соціально значущих сфер життя. Культурне та індивідуальний розвиток особистості, осмислення свого буття стали розглядатися виключно в гендерному контексті.

Статеворольові риси є однією з базових структур особистості і тому відіграють важливу роль у процесах адаптації та саморегуляції. У психологічній літературі є докази, що дисбаланс стеворольової структури особистості є патогенетичним або предиспонуючим чинником формування невротичних розладів і психосоматичних розладів, девіантної поведінки тощо. Статеворольові утворення особистості є стрижневими, тому що значною мірою визначають її поведінку, особливості міжособистісного спілкування з іншими людьми, вибір шлюбного партнера, стійкість шлюбних відносин та успішність сімейного функціонування взагалі.

Проблема сприймання і розуміння людьми один одного (тобто проблема соціальної перцепції) – це одна з центральних проблем міжособистісного спілкування. Міжособистісне сприймання – це процес з активним зворотним зв'язком, до якого обов'язково входить розуміння. Образ людини, що формується в процесі сприймання, несе інформаційне навантаження та грає регулюючу роль в процесах взаємодії, допомагає будувати лінію поведінки по відношенню до людини, яку сприймають.

Центральними проблемами в галузі міжособистісного сприймання сьогодні є: вікові, гендерні, професійні особливості соціальної перцепції; умови та чинники, що впливають на точність і адекватність оцінки однією людиною іншої; закономірності формування першого враження; вплив на ці процеси минулого досвіду, характеру взаємовідносин, самооцінки та особистісних якостей людей, які знаходяться у процесі взаємодії.

Дослідження, спрямоване на вивчення зв'язку стеворольових характеристик особистості та особливостей прояву міжособистісного сприймання у студентів, було проведено на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Всього в дослідженні взяли участь 123 особи (49 юнаків та 74 дівчат) – студентів другого та третього курсів економічного факультету. Були використані такі методи та методики дослідження: метод опитування, стевороль-

рольова ACL-шкала А.В. Heilbrun; соціометрична методика; модифікований варіант „Колірного тесту відносин”; методи математичної статистики.

В процесі опитування респондентам пропонувалось відповісти на запитання, що стосувались їхнього першого враження про представників своєї та протилежної статі. Можна сказати, що для студентів найбільш важливим при сприйманні особи як своєї, так і протилежної статі є її манера триматися, вираз її обличчя, фігура і осанка, тобто ті параметри, які характеризують не лише зовнішність, а й характер особистості, та найбільш піддаються корекції при наполегливій роботі з самовиховання (зокрема – роботі з формування певних якостей характеру та навиків міжособистісного спілкування).

За результатами дослідження статево-рольових особливостей студентів за допомогою статево-рольової шкали А.В. Heilbrun ми розділили всіх досліджених на такі групи: маскулінні юнаки; фемінінні дівчата; андрогінні юнаки і дівчата. Відмітимо, що така тенденція вже описана в сучасній психологічній літературі, і спеціалісти схиляються до точки зору, згідно якої саме андрогінний тип є найбільш пристосованим до сучасного життя.

В той же час, однозначного зв'язку між статево-рольовими характеристиками особистості студентів і особливостями їхнього міжособистісного сприймання не виявлено, хоча можна казати про наявність певних тенденцій. За співвідношенням показників статево-рольової структури особистості студентів умовно можна розділити на такі групи: маскулінні юнаки, фемінінні дівчата, андрогінні юнаки та дівчата.

Таким чином, можна припустити, що особливості міжособистісного сприймання у студентів, перед усім, є пов'язаними з їхніми статево-рольовими характеристиками та обумовлені ними. Вивчення проблеми міжособистісного сприймання та гендерних особливостей його прояву у студентської молоді, за нашим поглядом, сприятиме більш успішній психопрофілактичній, а за необхідністю, й психотерапевтичній роботі з цього приводу.

О. І. Вовк

*Харків, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна*

В. Н. КАРАЗІН (1773–1842) ТА ПИТАННЯ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У 2013 році українська громадськість відзначає 240-ву річницю від дня народження видатного слобожанина – «українського Ломоносова»¹, вченого, громадського діяча, засновника Харківського університету Василя Назаровича Каразіна.² Василь Назарович Каразін народився 30 січня (10 лютого) 1773 р. у селі Кручик Богодухівського повіту на Харківщині.³ Значний вплив на становлення його особистості та світосприйняття справила мати – дочка дергачівського сотника Харківського полку В. Я. Ковалевська.⁴

Освіту юнак отримав у приватних пансіонах Кременчука та Харкова. З десятирічного віку його було зараховано до Кірасирського полку, а у 1791 р. внесено до списку лейб-гвардії Семенівського полку.⁵ Живучи в Петербурзі, В. Н. Каразін відвідував лекції в Гірничому корпусі та вивчав математику, фізику хімію, політичну економію, оволодів латиною, німецькою та французькою мовами.⁶ В цей же час, очевидно, сформувалися і його уявлення щодо ролі й місця жінки у сучасному йому суспільстві. Ще не закінчилось XVIII ст., що ознаменувалося перманентним перебуванням на російському престолі жінок-імператриць, котрі, як Єлизавета I або Катерина II, уславилися на просвітницькій ниві. Російське жіноцтво – принаймні, найвищі його верстви – все більше прагнуло до освіти та навіть відіграло значну роль в епоху російського Просвітництва. Відповідно, в суспільній свідомості розпочалися поступові трансформації, які не могли не вплинути на світогляд здібного юнака, який жадібно всотував усе побачене, почуте та прочитане.

Перебування у столичному середовищі справило великий вплив на В. Н. Каразіна, котрий став все більше цікавитися суспільно-політичними питаннями та навіть вдався до трирічної подорожі Україною та Росією (1792–1795 рр.), намагаючись розібратися у громадських справах.⁷ Повернувшись додому, він у власному маєтку спробував реформувати існуючу систему управління селянським

¹Слюсарский А. Г. В. Н. Каразин. Его научная и общественная деятельность. — Х., 1955. — С. 3.

²Про відзначення 240-річчя з дня народження Василя Каразіна: Постанова Верховної Ради України від 16 травня 2013 р., № 260-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/260-vii>. — Доступ — 31. 05. 2013 р.

³Узбек О. А. Василь Каразін з роду Караджі. — Х., 2002. — С. 18.

⁴Слюсарский А. Г. В. Н. Каразин. Его научная и общественная деятельность. — С. 6.

⁵Болебрух А. Г. Василь Назарович Каразін (1773–1842) / А. Г. Бolečух, С. М. Куделко, А. В. Хрідочкін. — Х., 2005. — С. 52.

⁶Багалеї Д. И. Просветительная деятельность Василия Назаровича Каразіна. — Х., 1893. — С. 2.

⁷Слюсарский А. Г. В. Н. Каразин. Его научная и общественная деятельность. — С. 7.

господарством, заснувавши Сільську думу.¹ Одночасно одружився з кріпачкою, вихованкою своєї матері – Домною Іванівною, чим налаштував проти себе численних родичів.²

Але ідилічне життя в Кручику продовжувалось недовго. Хоча В. Н. Каразін фактично покинув військову службу, його прізвище залишалось у реєстрі гвардійців Семенівського полку. У 1796 р., після приходу до влади нового імператора Павла І, всім дворянам, які значилися у списках, було наказано прибути до місця служби. В. Н. Каразін проігнорував цей наказ, а через деякий час вирішив покинути Батьківщину.³ У видачі закордонного паспорта йому було відмовлено, тож молодий чоловік вирішив нелегально перейти кордон. Утікача було викрито, йому загрожувала Шліссельбурзька фортеця, тож Василь Назарович зробив непередбачуваний крок: написав імператорові листа, в якому серед мотивів свого вчинку називав бажання продовжити освіту в західноєвропейських наукових інституціях. Зрештою В. Н. Каразін був помилуваний, навіть більше: Павло І прийняв його особисто, а після бесіди Василь Назарович одержав призначення до державного казначейства та розпочав державну кар'єру.⁴

У ніч з 11 на 12 березня 1801 р. після державного перевороту престол зайняв Олександр І. В. Н. Каразін по-своєму підготувався до чергової зміни влади, і вже 12 березня передав імператорові анонімного листа, в якому торкався питань необхідності реформування монархії. Незабаром автор постав перед очима самодержця. Наслідком цієї зустрічі став дозвіл дворянину з Кручика відверто звертатися до імператора.⁵ Незабаром В. Н. Каразіна було призначено «головним правителем справ» «Комісії про училища» при новоствореному Міністерстві народної освіти. За його безпосередньої участі були підготовлені «Предварительные правила народного просвещения», а «Общий план гимназий» склав він особисто.⁶

Не менш плідною була його діяльність в галузі реформування вищої освіти. «Найбільше вікопомним ділом життя та історичною заслугою» В. Н. Каразіна, за висловом І. Лисяка-Рудницького, стало заснування Харківського університету⁷ – не лише першого на українських теренах, але й першого навчального закладу, відкритого за ініціативою не уряду, а патріотично налаштованої громади. Протягом двох років, з 1802 по 1804, Василь Назарович домогся підписання імператором указу про відкриття університету, організував кілька зборів на підтримку його відкриття, вніс кошти на підготовку приміщень та закупівлю необхідного обладнання тощо.⁸

¹ Майструк О. М. Просвітницько-педагогічна діяльність В. Н. Каразіна // Історико-педагогічний альманах. — 2011. — №2. — С. 32.

² Болебрух А. Г. Василь Назарович Каразін (1773–1842). — С. 53.

³ Болебрух А. Г. Василь Назарович Каразін (1773–1842). — С. 54

⁴ Багалеї Д. И. Просветительная деятельность Василия Назаровича Каразина. — С. 2.

⁵ Узбек О. А. Василь Каразін з роду Караджі. — С. 29.

⁶ Болебрух А. Г. Василь Назарович Каразін (1773–1842). — С. 58.

⁷ Лисяк-Рудницький І. Каразін і початки українського національного відродження // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. — К., 1994. — Т. 1. — С. 203.

⁸ Лавровський Н. А. Василий Назарьевич Каразин и открытие Харьковского университета // Журнал Министерства народного просвещения. — 1872. — №1 — С. 60.

На жаль, В. Н. Каразину не вдалося довести розпочату ним справу до кінця – 18 червня 1804 р. він був несправедливо звинувачений у нецільовому використанні університетських коштів та відсторонений від подальших клопотів у цій справі,¹ що для нього фактично означало крах усіх життєвих планів. Проте це не припинило його просвітницькі устремління.

Незабаром після відставки, у 1805 або 1806 р., В. Н. Каразін вдруге одружився з О. В. Бланкеннагель, розумною та освіченою жінкою, котра в якості посагу принесла в родину багату бібліотеку свого діда – російського історика І. І. Голікова. Олександра Василівна розділяла чимало поглядів та переконань свого чоловіка, допомагала йому у веденні справ, стала надійною опорою та музою науковця на довгі роки.² Як тут не згадати слова Вольтера, який писав: «Ничто в такой степени не побуждает к добрым делам, как иметь свидетелем и судьей своего поведения любимую женщину, уважение которой желаешь заслужить».³

Повернувшись до Кручика, В. Н. Каразін з ентузіазмом взявся за реорганізацію управління маєтком та модернізацію способів господарювання, що зрештою підштовхнуло його до ведення науково-дослідницької діяльності в різних галузях.⁴ Одночасно він поновив діяльність Сільської думи, а незабаром відкрив у маєтку школу для селянських дітей, де опановували читання, чистописання, арифметику та хоровий спів.⁵

Переймався Василь Назарович і проблемами жіночої освіти. На межі 30-х–40-х рр. XIX ст. ним було опубліковано кілька статей з цього приводу («Переход Харьковского института благородных девиц» (1839), «О воспитании женского пола в низших состояниях» (1841) та ін.) – хоча, на думку каразінського біографа Я. Абрамова, думка про жіночу освіту займала В. Н. Каразіна протягом всього життя.⁶ Інтерес до даного питання саме в цей період часу був соціально обумовленим. До кінця першої половини XIX ст. в Російській імперії все більш відчутними ставали зміни у внутрішньому укладі життя людей – перш за все дворянства. Змінювалося положення жінки, вимоги до рівня її освіти, виховання, манер. У 1840-ві рр. все більше людей виявляли готовність вкладати гроші в освіту своїх дочок. У суспільній свідомості формувалися думки про те, що знання, які будуть засвоєні жінкою, зрештою будуть плідно використані родині та суспільстві.⁷ Разом із тим, освіченість не повинна була підміняти собою чесноти, що в тогочасному російському суспільстві вважалися суто жіночими (хазяйновитість, терплячість, педагогічний хист тощо), а

¹Слюсарский А. Г. В. Н. Каразин. Его научная и общественная деятельность. — С. 38.

²Болебрух А. Г. Василь Назарович Каразін (1773–1842). — С. 61.

³Вольтер Ф. М. А. Сочинения : философские повести, мемуары, философские мысли, фрагменты. — Калининград, 2005. — С. 54.

⁴Беляков Н. Ученый, опередивший свое время // Греки Харківщини. — Х., 2003. — С. 82–88, та ін.

⁵Майструк О. М. Просвітницько-педагогічна діяльність В. Н. Каразіна. — С. 33.

⁶Абрамов В. Я. В. Н. Каразин (основатель Харьковского университета). Его жизнь и общественная деятельность. — СПб., 1891. — С. 22.

⁷Шилина Т. А. Эволюция женского образования в России : государственная политика и общественная инициатива (конец XVIII – начало XX вв.) : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Шилина Татьяна Александровна. — Саратов, 2010. — С. 25.

мала стати лише їх гармонійним доповненням.¹

Аналогічні погляди висловлював і В. Н. Каразін. Зокрема, він писав: «...влияние женщин на общественную жизнь, на жизнь государства далеко превосходит все прочее. Оно начинается вместе с физическим бытием, вместе с зарождением человека в матерней утробе. Склонности и поведение матери уже и тогда на него действуют; и в некоторых случаях неозвратно могут в ту или другую сторону изменить дальнейшее его существование на всю жизнь»².

Новаторською була ідея Каразіна про необхідність освіти для «забутих ныне девиц бедного рода».³ Як відомо, до кінця першої половини XIX ст. в Російській імперії сформувалася станова система жіночої освіти. Юнки з дворянських родин могли навчатися в інститутах шляхетних дівчат; доньки ремісників, дрібних торговців, відставних нижчих військових чинів – в особливих «міщанських» навчальних закладах; доньки духовенства – в жіночих єпархіальних училищах. З 1828 р. право відвідувати приходські училища отримали доньки державних селян, причому плата за їхнє навчання була значно вищою, ніж для хлопчиків. Кріпачки ж у більшості своїй залишалися неписьменними (хоча за статутом 1804 р. поміщикам було дозволено відкривати селянські школи); лише в 1844 р. дівчата з кріпацьких родин отримали право відвідувати волосні школи, де можна було навчитись елементарної грамоти.⁴

Василь Назарович вказував на цю несправедливість та доводив, які згубні наслідки вона має для всього суспільства: «Мы, принадлежа к другому кругу общества, не можем даже и вообразить низкой степени, на которой сей пол находится в наших деревнях и городках: его невежества, вредных предрассудков, пьянства явного и скрытого, которому он предается, заражая им, в простоте чувства, своих детей».⁵ Більше того, на його переконання, освіта для дівчини з низьких станів є навіть важливішою, ніж для хлопця: «...народному воспитанию прилежнее всего начинаться с женского пола»⁶, «В низших состояниях, воспитание девиц да предварит воспитание отроков если можно! По крайней мере оно заслуживает быть более поддержано. Ибо, из двух браков неравных по недостатку образования, в муже или в жене, конечно последний несчастнее, невыгоднее для нравственности, и для потомства неблагоприятнее!».⁷

Спираючись на наведені аргументи, Каразін переконував, що в поширенні освіти серед жінок нижчих станів має бути зацікавленим все суспільство, а надто – заможні його верстви, які безпосередньо користуються працею найманих працівниць:

¹Там само. — С. 24.

²Каразін В. Н. Сочинения, письма и бумаги. — С. 597.

³Там само.

⁴Паршина В. Н. К вопросу о гендерном аспекте в истории народного образования в России / В. Н. Паршина // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Беллинского : Гуманитарные науки. — 2007. — №4(8). — С. 106.

⁵Каразін В. Н. Сочинения, письма и бумаги. — С. 598.

⁶Там само. — С. 594.

⁷Там само. — С. 597—598.

«Мы (дворяне и граждане с состоянием) не имеем даже порядочной прислуги женской. Те из нас, которые хотят приобрести ее, принуждены отдавать девочек на годы содержательницам модных лавок. Но кто там выучит их грамоте и приличному обхождению? Главное: какой нравственности ждать от такого воспитания?». ¹

В. Н. Каразін був прихильником роздільної системи навчання: «...следует ли помещать мальчиков и девочек в одной школе? Во-первых, от этого неизбежно терпит нравственность; во-вторых образ понятий, природа и участь обоих полов совершенно различны». ² Щоправда, перелік предметів, які мали знадобитися майбутній жінці для ведення господарства та виховання дітей, не надто різночле відрізнявся від програми хлопчаків. На думку В. Н. Каразіна, дівчинка повинна була опанувати російську мову, катехізис, арифметику. ³ Проте особливу увагу він приділяв практичним навичкам, таким як «женские ремесла, умение сеять и садить на огороде, одевать и кормить свое семейство»⁴, «шитье белья, женского платья, вышиванье и наряды для всех состояний, коверное дело, варенья»⁵, які в перспективі могли дати змогу не лише вдало вести господарство, але й заробляти на власний шматок хліба.

Подбав просвітитель і про підготовку кадрів для освітянської праці. За його замислом, дівчат з нижчих станів, що виявили талант до педагогіки, потрібно було заохотити до професії народної вчительки: «У нас, среди роскоши просвещения не достает учреждения, которое бы готовило учительниц собственно народных: ибо приуготовление учительниц особливо имеет надобно в виду». ⁶

Василеві Назаровичу не судилося побачити практичну реалізацію багатьох його ідей, і пропозиції щодо освіти жінок з нижчих станів не стали виключенням. В розглянутих нами каразінських проектах відбилися гендерні стереотипи, що панували в сучасному йому суспільстві й від яких він, природно, не був вільний. Проте в цілому його ідеї, на нашу думку, були прогресивними для свого часу, бо саме він одним з перших підняв питання про необхідність повноцінного виховання та навчання дівчат із найнезаможніших, найнезахищеніших верств російського суспільства. Саме тому ми можемо з упевненістю сказати, що В. Н. Каразіну належить значний внесок у справу розбудови жіночої освіти в Російській імперії.

¹Каразин В. Н. Сочинения, письма и бумаги. — С. 598.

²Там само. — С. 597.

³Там само. — С. 598.

⁴Там само. — С. 594.

⁵Там само. — С. 599.

⁶Там само. — С. 598.

М. С. Вороніна

*Харків, Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

ХАРКІВСЬКІ БІЛЬШОВИКИ ТА ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ

Гендерна проблематика в історичній науці, а тим більше на регіональному рівні так і залишилась на маргінесі інтересів професійного співтовариства Харкова, за умови стабільної презентації широкого спектру тем навіть на рівні статей, підсумком яких стає захист дисертацій, не говорячи про ювілейні видання щодо історії міста, конкуренції і дискусій не з'явилося. Тому не тільки більшовицька гендерна політика, а й різні ракурси харківського «жіночого питання» є лише черговою розвідкою авторки.

Мета дослідження полягає в спробі зрозуміти причини надто незначної фемінізації місцевої більшовицької організації при тому, що Харківщина не відносилась до маскулінних регіонів того часу. Прямі нащадки, радянські харківські історики вперто ігнорували навіть тих поодиноких революціонерок, які все ж таки промайнули¹, нехтуючи тим самим традиціями та й ментальними особливостями дореволюційних, які створювали гендерні прецеденти в масштабах Російської імперії: прийняття до вузу першої жінки за офіційною заявою – домашньої вчительки Людмили Ожигіної у 1861², присвоєння в 1910 році першій жінці – ступеню почесного доктора історії О.Я.Єфименко³. Натомість, зберігаються традиції радянського анти фемінізму після 22-х років незалежності й щодо складу викладачів кафедр, окрім однієї. Не можна сказати що Харківщина завжди була «проклятим місцем» для революційно налаштованих жінок: у 60-70-х роках ХІХ століття тут бували С.Перовська, В.Фігнер⁴.

Здавалось би революція 1905-1907 років має витягти назовні більшість активістів, утім саме характер місцевої активності на чолі з Артемом запобіг цьому, та саме на розповідях про військові повстання й вирости покоління більш радикально налаштованих хлопців і дівчат. Однак, як би не намагались радянські історики проігнорувати «жіноче питання», джерела, навіть опубліковані в 1955 році, все одно демонструють достатньо значний рівень розповсюдження ідей гендерної рівності. Причому, це не результат вже революційних подій, а планомірна «робота»

¹ Астахов В. Пролетариат Харькова в борьбе за победу Октября/ В.Астахов, Ю.Кондуфор. – Харьков: Обл. изд., 1957. – 181 с.; Астахов В. Революционные события 1905-1907 гг. в Харькове и губернии/ В.Астахов, Ю.Кондуфор. – Харьков: Обл. изд., 1955. – 120 с.

² Вороніна М.С. Мешканки міст Харківської губернії: гендерна дискримінація та динаміка змін (1861-1917 рр.): дис.... кандидата іст. наук: 07.00.01/ Вороніна Марина Сергіївна. – Харків, 2005. – С.71.

³ Платонов С.Ф. Александра Яковлевна Ефименко: Некролог //Дела и дни. – 1920. – Кн.1. – С.617–620. [Електронний ресурс] Режим доступу до журн. : http://qwercus.narod.ru/efimenko_bio.htm

⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1966. — С. 17.

напередодні, бо вже 17 січня 1905 року в «Резолюции митинга рабочих Харьковского паровозостроительного завода, выражающая протест против расстрела петербургских рабочих 9 января 1905 года, призывающая ко всеобщей забастовке солидарности с рабочими Петербурга, Москвы и других городов» десятим пунктом була вимога: «Повна рівність всіх громадян незалежно від статі, національності, релігії»¹. А робітники канатної фабрики в Новій Баварії, де до речі, працювало 800 чоловіків та біля 2000 жінок, у своїх вимогах, що були опубліковані газетою «Вперед» 3 серпня 1905 року одинадцятим пунктом ... «Влаштувати приют-ясла для дітей, вагітним жінкам не працювати 4 тижні до та 6 тижнів після пологів і отримувати жалування повністю. Безкоштовна школа для дітей із безкоштовними посібниками, приладдям і сніданками», утім ніколи не вимагали рівної платні, тільки пропорційне підвищення за гендерним принципом, виключенням були тільки дівчата та хлопці до 15 років². Більшовики ж лише могли надати шпальти своєї газети, подібних вимог під своїм «лейблом» вони не друкували, бо під словами: пролетаріат, робітники – малися на увазі лише чоловіки.

Події 1905-1907 років усе ж таки продемонстрували незрілість політичних партій на тлі достатньо високого рівня громадської самоорганізації. Ті ж ясла існували в місті з 1842 року, а до 1908 року широко відомі четверо³. У той час, як до складу більшовицького комітету та представництв інших партій до 1917 року включно ми не бачимо жодної жінки, Харківське Товариство взаємодопомоги працюючих жінок, починаючи з 1902 року налічувало постійно біля тисячі членень і в буремні роки першої революції його очолювала вже згадувана О.Я.Єфименко⁴. Жіноцтво даного Товариства не лише створювало заклади від ясел до Вищих жіночих курсів (ВЖК), а й було політично активним: частина паралельно була в харківській філії Союзу Рівноправності Жінок (з 1917 року Всеросійська Ліга Рівноправності Жінок). Чому ж партійні бонзи місцевих осередків партій у статутах, яких саме пізніше з 1905 року з'явився пункт про «виборче право без різниці статі» не зацікавили харків'янок⁵, деякі українські взагалі були парадоксально засновані в цьому русифікованому місті...

Цілком можливо, відповідь ховається в ментальних особливостях міста. Цей український регіон за часом утворення відноситься до «першого переселенського»: у населення була присутня історична пам'ять про самоорганізацію міського населення, яка була суттєво трансформована царською владою досить поступово, завдяки колегіуму та університету сформувалось не одне покоління інтелігенції далеко не

¹ Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905-1907 годов. Сборник документов и материалов. Харьков: Обл.изд., 1955. – С.41-42.

² Там же. С.49, 131-132.

³ Вороніна М.С. Мешканки міст... С. 134-136.

⁴ Устав Харьковского общества взаимного вспоможения трудящихся женщин за 1902-3-4-5-6 и 7 годы. – Харьков: Т-во «Печатня С.П.Яковлева», 1905. – 404 с.

⁵ Бондар Н.О. Діяльність Харківської організації УСДРП в середовищі робітників і селян на початку революційних подій 1917 року / Н.О. Бондар // 36. наук. праць. Серія «Історія та географія» / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків: Майдан, 2007. – Вип. 25-26. – С. 135-138.

українське за своїм складом, але слобожанське за суттю. Усе це й сформувало ліберальні етно-психологічні особливості та певну гендерну демократію, до Жовтневої революції харків'янки отримали надто багато: ВЖК, медичні ВЖК, політехнічні ВЖК сумісне навчання в Харківському Комерційному інституті, а 1(14)березня 1917 року фактичне пасивне виборче право в Міській Думі¹.

Таким чином, що більшовики могли дати інтелігентним жінкам Харкова, а саме представниці цієї страти в інших регіонах стали «славними більшовичками». Але за іронією долі саме це місто стало всеукраїнським осередком більшовицької гендерної політики на чолі з Відділом робітниць ЦК КП(б)У.

¹ Вороніна М.С. Еволюція жіночої політичної активності на тлі революційних змін у Харкові. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харківський національний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків: Майдан, 2008. Вип. 31. – С. 64-70.

І. Є. Ворчакова

*Миколаїв, Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Проблеми становлення та розвитку гендерних процесів в Україні на сьогоднішній день мають достатньо актуальне значення. З кожним роком можна спостерігати тенденцію до підвищення популяризації гендерних аспектів в усіх сферах суспільного життя. На науковому рівні щорічно проводяться майже у всіх регіонах країни науково-практичні конференції та круглі столи, а на практичному рівні піднімаються питання реалізації гендерної рівності в суспільно-політичній площині. Проблеми гендерної політики мають і територіально-організаційну спрямованість. Пропонується підняти питання про розвиток відповідних регіональних процесів на прикладі Миколаївської області.

Миколаївщина є регіоном, в якому існують серйозні гендерні проблеми, які потребують достатньої уваги громадськості та як наслідок їх вирішення. На сьогоднішній день явно проявляється гендерний дисбаланс в структурах місцевої влади. Представництво жінок у відповідних органах порівняно з чоловіками має достатньо низький відсоток – 7,5% у міській і 5,6 % у обласній радах. Жінки рідко займають високі посади в органах державного управління та місцевого самоврядування. Майже не займають ключових позицій і в промисловості та бізнесі.

Структура працюючих в Миколаївській області свідчить про перевагу кількості працюючих жінок, яка складає більше 50% жінок від середньозареєстрованої чисельності штатних працівників, зайнятих в галузі економіки. В деяких видах економічної діяльності перевага чисельності жінок над чоловіками залишається суттєвою, наприклад, в сфері охорони здоров'я і соціальної допомоги, готельному та ресторанному бізнесі, освіті (коливається приблизно від 71% до 81% від середньозареєстрованої чисельності штатних робітників цих видів діяльності). І навпаки, у видах економічної діяльності (с/г, будівництво, промисловість), які залишаються традиційно чоловічими сферами праці питома вага чоловіків залишається значною від 70 до 85 %. Майже у всіх видах економічної діяльності заробітки жінок нижчі, ніж у чоловіків.

В Миколаєві функціонують органи, які відповідають за розвиток гендерних стратегій у місті. Наприклад, існує відділ у справах сім'ї та гендерної політики управління у справах сім'ї, дітей та молоді Миколаївської міської ради, управління у справах сім'ї та молоді Миколаївської облдержадміністрації. Існує посада радника голови Миколаївської облдержадміністрації з питань гендерної політики.

Реалізовується соціальна комплексна програма підтримки сім'ї та дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2011-2015 роки.

Громадська активність жінок може реалізовуватися через їх участь у діяльності громадських організацій. В Миколаєві діють жіночі громадські організації, наприклад, Миколаївська міська організація Всеукраїнського жіночого Народно-демократичного об'єднання “Дія”, Миколаївська міська громадська жіноча організація “Дар життя”, Миколаївський обласний жіночий центр “Екоініціатива”, Миколаївська міська організація Союзу жінок України “За майбутнє дітей”.

Прикладом успішного розвитку соціально орієнтованої організації на регіональному рівні є Миколаївська організація „Дана”. „Дана” – це обласна незалежна (недержавна) жіноча громадська організація. На перших етапах своєї діяльності Миколаївська організація „Дана” мала правоосвітній напрям роботи. З метою соціально-політичного просвітництва жінок активно співпрацювала зі ЗМІ, вказуючи жінкам на найбільш загрозливі фактори для їх життя і розвитку. Перша серйозна проблема, про яку „в голос” заявила «Дана», стала проблема торгівлі людьми. Для того, щоб відкрити цю проблему громадськості, лідери та активні члени цієї організації виступали на телебаченні (в тому числі і на національних ток-шоу), радіо, друкували відповідні статті в пресі з метою попередження нелегального виїзду за кордон як жінок, так і чоловіків. Пізніше „Дана” скоординувала свою роботу в більш практичну площину. Вона тісно співпрацювала з жертвами торгівлі людьми та правозахисними органами, подекуди беручи на себе їх обов'язки, домагалася визволення жінок із полону та викривала корумповані групи, що займаються цим нелегальним бізнесом. Крім того, організація „Дана” домоглася на національному рівні створення Комітету захисту моралі та попередження торгівлі людьми, який і зараз функціонує при усіх обласних структурах Міністерства внутрішніх справ.

Прикладом ефективного функціонування організацій ділових жінок на регіональному рівні може бути діяльність Миколаївської Ліги ділових жінок молодіжного фонду «Новий вибір». Ліга ділових жінок молодіжного Фонду «Новий вибір» працює в Миколаївській області з 1998 року. За час існування Ліга зарекомендувала себе як соціально спрямована громадська організація, яка об'єднує активних жінок: підприємниць, домогосподарок, державних службовців. Організація має довгострокові стратегічні плани, які стосуються становища жінок і чоловіків та сконцентровані на вирівнюванні гендерної нерівності в заробітній платні, освіті, працевлаштуванні та участі у прийнятті рішень. Ліга також підтримує регіональну і національну жіночу і молодіжну політику, влаштовує співпрацю і взаємну підтримку серед інститутів, організацій, окремо взятих людей і неприбуткових організацій, яка стосується їх розвитку і участі в культурному і інтелектуальному розвитку жінок та молоді. Створення Жіночого центру підтримки бізнесу на базі Миколаївської Ліги ділових жінок (Проект USAID - Агенство США з міжнародного розвитку), який реалізується в Україні Міжнародною організацією Winrok International (Вінрокський Міжнародний інститут з розвитку сільського господарства – прим. автора) внесло особливий вклад в розвиток підприємництва в Миколаївській області.

В Миколаєві проводяться засідання Громадського університету правових знань для представників потенційно конфліктогенних підприємств (за підтримки відділення НСПП в Миколаївській області та обласною радою профспілок). На таких заходах піднімаються вирішення питань гендерної політики через колективні договори. Учасники засідань обговорюють проблему формування у колективних договорах окремого розділу, який висвітлював би аспекти забезпечення гендерної рівності на підприємствах. Зокрема, деякі положення необхідно включати, щоб протидіяти антидискримінаційній практиці: передбачити покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань на одного з працівників на громадських засадах; залучати голову профкому до участі у співбесіді при прийнятті на роботу для усунення дискримінації та забезпечення комплектування кадрами з наданням переваги особі тієї статі, щодо якої в них існує дисбаланс; надавати для узгодження голові профкому оголошення про роботу для уникнення статевого стереотипів; закріпити рівність у класифікації робіт по категоріях та ієрархії; закріпити рівне винагородження за рівноцінну роботу; закріпити рівний або преференційний доступ до підготовки та стажування; запровадити політику, "дружню до сім'ї", яка передбачає час на догляд (перерви у професійній діяльності, батьківські відпустки, можливості роботи на умовах неповного робочого часу, гнучкий робочий графік) у поєднанні з послугами по догляду (дитячими закладами на підприємстві, організованим транспортом для дітей, закладами по догляду за літніми людьми); передбачити порядок розгляду скарг щодо випадків дискримінації.

Гендерноорієнтованими можна назвати і процеси навчання в закладах освіти Миколаєва. В школах популярним стало проведення круглих столів на гендерну тематику, куди запрошуються представники провідних політичних партій, члени громадських організацій та політичні лідери. У вищих навчальних закладах викладаються відповідні курси. Прикладом успішної інкорпорації гендерного компоненту культури в навчально-освітній процес може бути Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. Крім того, що в університеті викладається курс «Гендерна політика», вже не перший рік на базі кафедри політології активно діє дебатно-дискусійний клуб «Гендерна перспектива». Клуб швидко залучив до своїх лав активну студентську молодь, чим привернув до себе значну увагу і перетворився на важливий осередок формування «гендерного» дискурсу у масштабах не тільки свого закладу. Члени клубу беруть участь у різноманітних тематичних заходах, що регулярно проводяться як на рівні вищих навчальних закладів, так і на рівні міста в цілому.

Таким чином, на основі вищезазначеного, можна констатувати, що на регіональному рівні посилюються процеси залучення громадськості до вивчення гендерних процесів, які в свою чергу сприяють тому, що активний осередок суспільства має бажання стати частиною становлення гендерної історії, політики та культури.

Т. П. Голованова

Запорожжє, Запорожский национальный университет

ГЕНДЕРНО-ЧУВСТВИТЕЛЬНАЯ РАБОТА УНИВЕРСИТЕТА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ ГОРОДА

Центр поддержки гендерного равенства факультета социальной педагогики и психологии стремится к конструированию такой окружающей среды кампуса Запорожского национального университета, которая бы была справедливой и всеобъемлющей для раскрытия потенциала женщин и мужчин. Начиная с 2000 года эта структура служит в качестве «инкубатора» для изменений в представлениях преподавателей и студентов, которые положительно влияют на поведение женщин и мужчин. Деятельность Центра осуществляется в первую очередь через взаимодействие с общественными организациями и Департаментом социального обеспечения населения Запорожжя. Гендерный форум влияет на политику города через разработку рекомендаций, участие его представителей в работе Гендерного ресурсного центра города Запорожжє. В рамках проекта «Политика гендерного паритета» наши усилия в работе в 2000-2013 гг. были направлены на предотвращение насилия и расширения сотрудничества факультета с общественными организациями по использованию ресурсов окружающей среды университетским сообществом.

Особое значение для нашей работы имел Юбилейный гендерный ФОРУМ - 2010: «Гендерные проблемы современности», который был рассчитан на государственных служащих, должностных лиц, общественных деятелей, ученых, педагогов, студенческую молодежь, волонтеров и лидеров студенческого движения. Особое внимание участники форума уделили гендерным проблемам, проблемам молодых женщин-матерей, которые наиболее уязвимы на рынке труда, проблемам насилия и торговли людьми, нелегальной миграции, гендерной культуры и гендерной социализации студенческой молодежи. С приветственным словом перед участниками форума выступили Валентина Васильева, председатель совета Запорожской женской организации «Центр гражданско-социальных инициатив», Ольга Пономаренко, декан факультета социальной педагогики и психологии ЗНУ, Ольга Перун, специалист управления по делам семьи, молодежи и спорта, Игорь Филипенко, председатель комитета по делам семьи и молодежи Запорожского горсовета.

Кроме того, в работе форума приняли активное участие Ольга Сергеева, заместитель главы службы по делам детей, Наталья Омельченко, преподаватель факультета социологии и управления ЗНУ; Ольга Черняк, психолог, Татьяна Гелетюк, заместитель начальника облводхоза; Наталья Шевченко, заведующая кафедрой педагогики и психологии ЗНУ, О.Лещенко, Васильченко, О.Филь, преподаватели ЗНУ, О.Чирка, А.Ткач, студентки ф-та СПП, Татьяна Голованова, доцент кафедры педагогики и психологии ЗНУ. Также в работе форума активное участие приняли

студенты факультетов социальной педагогики и психологии , социологии и управления и физического воспитания. На форуме было подчеркнуто, что взаимодействие университета с общественными организациями и властью является важным фактором в решении гендерных проблем современности: проблемы формирования толерантности в обществе, предупреждение насилия, торговли людьми , преодоления дискриминации, решение проблем миграции, обеспечению защиты прав детей и гендерного равенства в обществе и образовании. Особого внимания требуют программы поддержки одаренной молодежи , как женщин, так и мужчин, студентов - мигрантов , студентов с особыми потребностями , студенток и студентов, проживающих в общежитии , программ по формированию ответственного родительства, по предупреждению торговли людьми , насилия , дискриминации , программ формирования волонтеров и лидеров общественных организаций. В результате обсуждения этих тем участники форума пришли к выводу, что формирование гендерной политики предполагает не только преодоление устойчивых стандартных тенденций, свойственных тоталитарному обществу , но и сбалансированную стратегию по обеспечению условий качества человеческой жизни, создания новых ценностей, выявление потенциальных возможностей человека и общества, направленных на развитие политики города и региона . По окончании форума были приняты рекомендации, направленные на включение в Стратегию регионального развития Запорожской области на период до 2015 года Концепции гендерной стратегии устойчивого развития региона. Для этого необходимо:

1. Создать рабочую группу для разработки Концепции гендерной стратегии устойчивого развития.

2 . Рассматривать Концепцию гендерной стратегии устойчивого развития как основу Стратегии регионального развития Запорожской области.

3. Концепция гендерной стратегии устойчивого развития региона должна сосредоточиться на основных разделах:

- гендерные стратегии социального развития (демографические проблемы, здоровья населения; экологическое общественное здоровье; гендерная культура; образование; гендерный развитие научно - технического потенциала);

- гендерные стратегии экономического развития (гендерные бюджеты; гендерные аспекты занятости; земельная реформа и трансформация аграрного сектора; стратегия повышения благосостояния населения).

Л. В. Гонюкова

Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСВІТНЯ СКЛАДОВА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 21 листопада 2012 р. № 1002-р схвалено Концепцію Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року¹. Метою Програми є впровадження гендерних підходів в усі сфери життєдіяльності суспільства. У Програмі визначено, що до основних причин гендерної нерівності в українському суспільстві належить, зокрема, недостатня роль закладів культури та навчальних закладів у вихованні культури гендерної рівності та толерантності. Отже, актуальним сьогодні є включення до навчальних програм стандартів гендерної освіти, а також підвищення рівня компетенції фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, підвищення рівня гендерної чуйності та освіченості науково-педагогічного персоналу. Забезпечення справжньої рівності між жінками і чоловіками є одним з пріоритетних завдань ООН у світі. На практиці гендерна рівність означає, що жінки та чоловіки не тільки мають рівні права, які задекларовані в конституції, а й рівні можливості для їх реалізації. У середині 90-х років до „Індексу розвитку людства” було додано два гендерних індикатори – гендерний індекс розвитку (GDI) і ступінь гендерної довіри (GEM). ООН вважає гендерну рівність передумовою для усталеного людського розвитку та гармонізації світового співтовариства у XXI столітті.

На зустрічах, які відбувалися у 2000 році, передусім на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, на червневому та вересневому самітах керівників держав, було наголошено на тому, що світова громадськість вважає досягнення рівності між жінками та чоловіками основою прогресу всього людства. Тому підтримка національної гендерної рівності у законодавстві та гендерного моніторингу законодавства є корпоративною метою ПРООН у всіх країнах, де вона має свої представництва чи програми. У підсумковому документі Пусанського форуму (IV форум з ефективності допомоги, 2010 р.) констатувалось, що сьогодні ще не достатньо розроблені системи відслідковування і оприлюднення інформації щодо гендерної рівності та стосовно ефективності фінансування програм розширення прав та можливостей жінок.

Україна визначила пріоритетними 6 Цілей Розвитку Тисячоліття. Одна із Цілей розвитку тисячоліття наголошує на необхідності просування гендерної рівності та наділення повноваженнями жінок України у рамках забезпечення гендерної рівності. У доповіді ООН з людського розвитку 2009 року вказується, що Україна посідає 86-е місце серед країн-членів ООН у сфері гендерної рівності, що є свідченням дисбалансу

¹ Концепція Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>

статей у законодавчій та виконавчій владі, освіті, економіці тощо.

Згідно з Пекінською платформою дій основною метою національного механізму забезпечення гендерної рівності є розробка, реалізація, виконання, контроль, оцінка, пропаганда і мобілізація підтримки державної гендерної політики. Відповідні визначеній меті мають бути й інструменти її впровадження, тобто складові механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. До інструментів впровадження гендерної рівноправності можна віднести створення правової бази, що забезпечить впровадження гендерної рівноправності у всі сфери життя країни і суспільства. Наступним важливим інструментом є формування інституційної спроможності гендерної рівноправності: створення інститутів, організаційних структур, визначення інструментів. Цей механізм не буде працювати без відповідного кадрового забезпечення, отже наступним інструментом буде організаційно-кадровий. Але без визначення загальної стратегії та тактики її впровадження, без політичного керівництва механізм впровадження гендерної рівноправності не буде приведений у дію. Отже, важливим інструментом є політико-ідеологічний. При цьому необхідне наукове та інформаційне забезпечення впровадження гендерної рівноправності. Науково-інформаційний супровід виконання поставлених завдань, їх відповідності очікуваним результатам, підготовка кваліфікованих кадрів для системи державного управління мають створити сприятливе соціальне середовище. Для ефективної діяльності механізму гендерної рівноправності необхідне впровадження ефективних основ його фінансово-економічного забезпечення. Всі ці інструменти взаємодіють між собою на різних рівнях держави і мають свої підсистеми, включають в себе вертикальні і горизонтальні зв'язки державного управління, що характеризують різні напрями і види державної діяльності.

Гендерна рівність - це показник гендерної культури нації та демократичності суспільства. Тому викликом часу є формування гендерних компетенцій молоді як особливої системи гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей. Важливими складовими гендерних перетворень є подолання стереотипів та просвітницька робота, запровадження навчальних дисциплін, імплементація гендерної складової до навчальних політик і програм та проведення наукових досліджень. Сучасна теорія гендеру доводить, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством. Ця ідея найкраще висловлена у знайомій сентенції Сімони де Бовуар: “Жінкою не народжуються, жінкою стають”. Головним здобутком гендерного підходу є врахування багатоваріантного впливу фактора статі на будь-які об'єкти досліджень в межах соціальних та гуманітарних дисциплін¹.

У багатьох навчальних закладах України запроваджено курси з гендерної освіти. Крім того діють Гендерний освітній портал², гендерні освітні центри, кафедри

¹ Кісь О. Дефініції фемінізму. – Режим доступу: <http://www.azh.com.ua/lib/definicii-feminizmu>

² Гендерний освітній портал. – Режим доступу: <http://www.osportal.org.ua/index.php/index>

гендерних студій. Згідно вимог Болонського процесу та наказу МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№839 від 10.09.2009), важливим завданням є розробка нових та оновлення попередніх гендерних курсів, впровадження гендерних модулів у різні навчальні дисципліни у ВНЗ; розуміння студентами та педагогами змісту основних гендерних категорій; впровадження принципів гендерної рівності до організації навчально-виховного процесу; набуття педагогами навичок проведення гендерного аналізу; вміння вирішувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарного підходу; формування гендерної свідомості студентської молоді шляхом поширення системи гендерних знань та реконструкції статевих стереотипів; сприяння гендерному самовизначенню молоді на засадах рівноправ'я, розвиток гендерної чутливості та толерантності попри стеві стереотипи та упередження.

Гендерна освітня парадигма передбачає впровадження гендерної складової як системоутворюючої в організацію творчо-розвивального середовища на всіх рівнях освітньої системи¹. Для виявлення позитивного досвіду впровадження гендерної рівності через навчальні програми і курси корисним було б запровадження гендерного аудиту, заснованого на принципі активної участі. Перша подібна ініціатива в системі ООН була запропонована Міжнародною організацією праці (МОП). Гендерний аудит є інструментом за допомогою якого навчальний заклад може здійснити на практиці свою прихильність принципам гендерної рівності. Аналіз рівня реалізованості принципу гендерної рівності в роботі навчального закладу допоможе виявити позитивний досвід, розповсюдити ефективні методи просування гендерної рівності в освіті. За допомогою гендерного аудиту можна оцінити прогрес у просуванні гендерної рівності у конкретному навчальному закладі.

Підготовка до аудиту створює сприятливу для роздумів та вільного обміну думками атмосферу в колективі, запрошує до відкритого обговорення можливостей і проблем які виникають у роботі навчального закладу. Гендерний аудит – це процес та інструмент, відповідно до рекомендацій (МОП), заснований на принципах активної участі та сприяє підвищенню рівня самоосвіти закладу методом ефективного використання на практиці комплексного гендерного підходу. Мета аудиту – краще зрозуміти конкретні факти, прояви діяльності навчального закладу, а також їх суб'єктивну інтерпретацію. Саме за допомогою гендерного аудиту визначається ефективність запровадження комплексного гендерного підходу, а також систему його підтримки на практиці. З самого початку визначаються основні принципи і критерії, що допомагають виявити проблеми, при чому не тільки гендерні, а й іншого характеру. Саме гендерний аудит може запропонувати і методи вирішення виявлених проблем та рекомендувати ефективніші стратегії. А також встановлює зворотний зв'язок у колективі. Може слугувати відправною точкою для обговорення ширших

¹ Кікінежді О. Паритетна демократія: Гендер у освітній парадигмі вищої школи: досвід та перспективи. – Режим доступу: <http://gender.at.ua/publ/2-1-0-144>.

проблем, що торкаються змісту робіт та функціонування організації, наприклад, чи є практика понаднормової роботи тощо.

Отже, головна мета гендерного аудиту – сприяти самонавчання організації методам комплексного гендерного підходу в політиці, програмах і функціонуванні закладу, а також оцінити, якою мірою ухвалена політика реалізовується організацією в цілому, підрозділом, окремим працівником. Однією із задач гендерного аудиту є розповсюдження інформації про методи, правила та ставлення до гендерної проблематики співробітників навчального закладу. Перед проведенням гендерного аудиту необхідно з'ясувати наявність ресурсів та їхній обсяг для впровадження комплексного гендерного підходу. Визначити, чи є гендерно-чуйною кадрова політика навчального закладу, вивчити співвідношення чисельності чоловіків і жінок на різних рівнях¹.

На підставі досвіду долучення гендерної проблематики до навчального процесу у вищій школі України та вимог суспільства можна визначити загальні рекомендації щодо вдосконалення гендерної складової вищої освіти: органічно включати гендерні аспекти до змісту нормативних та вибіркових навчальних курсів; долучити окремі теми гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу; увести гендерний компонент до контексту викладу окремих тем означених курсів; передбачити можливість уведення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів; надати можливість студентам обирати спецкурси гендерного спрямування; розширити гендерну тематику наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи); урахувати гендерні особливості студентської аудиторії під час підготовки навчальних занять; увести гендерну проблематику до переліку виховних заходів вищої школи.

Варто приділити належну увагу долученню тем та окремих компонентів гендерної проблематики до нормативних курсів не тільки соціально-гуманітарного циклу, оскільки гендерна складова стає невід'ємною частиною усіх наук². Окрім того, вагомим засобом у забезпеченні рівних можливостей є підтримка громадських ініціатив, зокрема, щодо просвітницької роботи. Важливо передбачити в законі про державний бюджет норми про державне фінансування організацій, що працюють в інтересах просування гендерної рівності.

Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року у розділі VI «Здійснення заходів, спрямованих на розвиток у жінок лідерських навичок для участі у прийнятті управлінських рішень та навичок провадження підприємницької діяльності (з особливою увагою до жінок із сільської місцевості, національних меншин та жінок з особливими потребами)»

¹ Руководство по проведению гендерного аудита. Методология гендерного аудита МОТ, основанного на принципе активного участия. – М. : Издат. Дом «Стратегия», 2007. – 167 с.

² Рекомендації щодо вдосконалення гендерних підходів у навчальні програми гуманітарної та соціально-економічної підготовки вищої освіти. - Режим доступу: <http://www.osportal.org.ua/index.php/2010-12-02-07-33-04/2011-01-25-08-40-13/59-2011-01-25-09-22-32>

першочерговими заходами досягнення паритетної участі жінок і чоловіків в ухваленні суспільно важливих рішень вбачає: 1) провести семінари, спрямовані на підвищення лідерських навичок до участі у прийнятті рішень, до підприємницької діяльності з особливою увагою до жінок із сільської місцевості, національних меншин, жінок із особливими потребами та жінок похилого віку; 2) провести тренінги для лідерок жіночих організацій щодо гендерно-орієнтованого планування, бюджетування та моніторингу. Розділ VII Програми присвячений підвищенню рівня освіченості фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Планується включити до програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування навчальні модулі з основ гендерної рівності та гендерного інтегрування. А також забезпечити проведення щорічних семінарів для спеціалістів, які займаються питаннями забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

А VIII розділ цієї програми безпосередньо стосується освіти: «Виконання на постійній основі робіт із впровадження гендерних підходів у систему освіти». Заплановано розробити та затвердити проведення гендерної експертизи підручників та навчальних планів. Провести навчання для педагогічних працівників, зокрема спеціалістів кафедр освітніх студій, гендерних освітніх центрів та науковців ВНЗ. Проводити наукові конференції з гендерної проблематики¹. Власне тут може прислужитись методика аудиту навчальних програм.

Загальною метою регіональних програм щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків є включення гендерних підходів до системи підвищення кваліфікації та підготовки державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Якщо основними причинами гендерної нерівності в українському суспільстві вважати недостатню роль закладів культури та навчальних закладів у вихованні культури гендерної рівності та толерантності (відповідно до Концепції Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016р.), то необхідно шукати дієві інструменти вирішення проблеми саме в цих сферах. Освіта закладає ціннісні підвалини особистості, формуючи її світогляд. Коли гендерна рівність буде закладена на рівні ціннісних установок, то і зміняться стереотипи, і сприйняття паритетної демократії суспільством. Важливими інструментами освітнього механізму є гендерна експертиза та гендерний аудит. Якщо гендерна експертиза має правову базу і є достатньо розробленою, то цього не можна сказати про гендерний аудит, який потребує подальших ґрунтовних досліджень та рекомендацій щодо практичної реалізації.

¹ Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року (Додаток 2). – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=146620

Н. В. Гринёва

*Харьков, Харьковский национальный университет
городского хозяйства им. А. Н. Бекетова*

ЕЩЕ РАЗ О ГЕНДЕРНОЙ АССИМЕТРИИ

Казалось-бы, что посттоталитарные преобразования, которые происходят в Украине, значительно уменьшили культурные, экономические и политические барьеры для женщин. Женщины стали более социально активны на местном уровне, что не скажешь о высших эшелонах власти.

Если проанализировать, почему же представительниц прекрасного пола меньше в аппарате управления государством, меньше выдающихся ученых и особенно в возрасте после 60 лет, то окажется, что это связано с так называемым жизненным циклом человека. А.С. Пушкин, которого все знают как гениального поэта, писателя, но мало кто знает, что он был еще ученым и пророком. А.С. Пушкин в произведении «Малиновый пророк» математически посчитал, что полный жизненный цикл человека составляет 78 лет 6 месяцев. И первая половина жизни у мужчины (до 39,3 лет) – мужского рода, вторая – (с 39,3 до 78,6) – женского. У женщины первая половина женского рода, вторая – мужского. Этот период несет в себе большие изменения в жизни человека. Меняются взгляды на жизнь, походка, настроение, интересы.

Фазы развития мужчин располагаются в такой последовательности: зеленая, красная, синяя и малиновая. В зависимости от фазы мужчина и женщина ведут себя по-разному. Рассмотрим, как ведет себя мужчина. Мужчина. Зеленая фаза – до 19,6 лет. В этот период происходит интенсивный рост и развитие физического тела. В этот период мужчины не представляют собой практической ценности, т.к. не обладают еще ни знанием, ни навыками, ни опытом и умением. Красная фаза – с 19,6 лет до 39,3 лет. В этот период поиск своего места, самоутверждение, накопление опыта, борьба за свое место в обществе. В этот период мужчина должен найти спутницу жизни, которая ему должна очень много помогать в становлении. Синяя фаза – с 39,3 лет до 58,9 лет. Эта фаза творчества или созидания. Мужчина должен реализовать то, что он накопил. Малиновая фаза – с 58,9 лет до 78,6 лет. Это период анализа своего жизненного пути, расцвет и совершенство. Это период мудрости.

Женщина. Малиновая фаза – до 19,6 лет. В этот период происходит расцвет и совершенство девушки из девочки. В этот период женщина уже умеет вести домашнее хозяйство, ухаживать за детьми. Она гораздо умнее мальчишек своего возраста. И в этот период она должна найти спутника жизни. Синяя фаза – с 19,6 до 39,3 лет. Это – фаза творчества. Раскрытие способностей в семье, работе. Она любит и любима. Красная фаза – с 39,3 до 58,9 лет. В этот период дети уже выросли, муж занят творчеством, и женщина часто начинает заниматься общественно –

политической деятельностью. Часто в этот период многие женщины меняют профессию. До 58,9 лет идет интеллектуальное и духовное развитие женщины. Зеленая фаза – с 58,9 лет до 78,6 лет. В этот период женщина ничего нового создать не может, интересы сужаются, активность ее падает. После 78,6 лет цикл повторяется.

Если наблюдать за парами, то в зависимости от возраста главенствующая роль мужчины и женщины меняется. Если пара молодая, то женщина занимает главенствующее положение, а если пара пожилая, то мужчина.

Следует еще отметить, что совершенный возраст для мужчины – 50 лет. В 49 лет происходит раскрытие 49-ти центров. В 50-й год происходит единение с Господом Богом, раскрытие премудрости, смысла жизни на Земле. Духовное созревание женщины происходит к 39 годам. Собственные исследования очень точно совпадают с гениальными открытиями А.С. Пушкина и очень точно объясняют, почему же так мало женщин в правительстве, а больше в местном уровне самоопределения, но в каком возрасте? Если в правительство попадают в большинстве женщины в возрасте от 30 до 50 лет, то в городских и областных советах больше женщин от 39 до 65 лет. И совсем нет после 65 лет, чего не скажешь о мужчинах. Кроме того интересен и тот факт, что в искусстве, науке можно встретить единичные случаи, когда женщина продолжает творить до 80 и больше лет. Если такие женщины встречаются, как например Е.П. Блаватская, Индира Ганди, то это женщины с очень высоких ступеней развития приходят на Землю (начиная с 76 по 100).

В этой связи создается некая гендерная асимметрия. Хотя изначально и мужчинам и женщинам давались одинаковые возможности. Однако в процентном соотношении, женщин работающих на руководящих постах значительно меньше чем мужчин. Кроме рассчитанной А.С. Пушкиным такой математической зависимости есть еще и другие причины. Основные это: Все – таки неравные социально – бытовые условия. На женщину возложено ведение домашнего хозяйства и воспитание детей, работа. Отсюда вытекает вторая причина. Женщины самоустраиваются от руководящих постов (здесь не рассматривается тот случай, когда женщину целенаправленно затирают представители мужского пола). На современном этапе женщине хочется больше заниматься искусством, быть красивой, блистать на публике, т.е. она опять самоустраивается от руководящих постов.

А т.к. мужчина и женщина – это космические двойники, у них первородное единство, они вместе дают как - бы две восьмерки, где должна произойти гармонизация всех связей. И по данным Гуру Ар Сантэма: мужчина и женщина должны состоять из 70% энергии своего тела и 30% энергии противоположного пола, т.е. это «ИНЬ» и «ЯН», это «Дао», мужская и женская половина Абсолюта – Мать Мира и Бог Отец.

Так устроен мир, это мужчина олицетворяет в своем лице Космос и Бога – отца (отцовство Бога), а женщина – Материнство Бога

В древних китайских источниках написано: «Учитель, проникший в Таинственную Тьму, молвил: «Небо вертится налево, а Земля крутится направо, весна и лето благодетельствуют, а осень и зима наносят урон; мужчина запеваает, а женщина подхватывает; верхи совершают, а низы идут следом – таковы постоянные принципы вещей и дел. Если мужчина воздымается, а женщина не отвечает; если женщина движется, а мужчина не идет следом, то не только наносится ущерб мужчине, но и приносится вред женщине, ибо это проистекает из непокорства движению инь-ян и сопротивления связь верха и низа. Подобное сочетание и соединение того и этого не несет пользы. Поэтому необходимо, чтобы мужчина вращался налево, а женщина крутилась направо, мужчина наступал сверху, а женщина принимала снизу. Если таково сочетание и соединение, то можно сказать, что небо уравновешено, а Земля уболагодворена.»»

Поэтому последние слово стоит за женщиной. Она сама решает как жить и что делать. И будет ли в таком случае гендерная ассиметрия?

О. Давліканова

Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ГЕНДЕРНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД¹

Гендерна рівність є основою для ефективного управління (good governance). Формування та реалізація політики на всіх рівнях менш ефективні, якщо гендерний аспект не береться до уваги. А це, у свою чергу, гальмує розвиток у політичній, соціальній і, що особливо важливо в умовах кризи, економічній сферах. Сьогодні це твердження вже майже стало аксіомою.

Проте, коли мова йде про досягнення гендерної рівності, давай не говорити узагальнено. Для того, щоб навести незаперечні аргументи в дискусії «Кому це потрібно і чи потрібно взагалі?», котра, нажаль, досі ще актуальна в Україні, і перейти на новий рівень ведення розмови, а саме «Як її реально забезпечити?», необхідно показати вагомні переваги врахування гендерного компоненту по окремих сферах, що їх дає такий підхід як індивіду, так і державі. Європейська спільнота робить особливий наголос на тому, що сьогодні гендерна політика не повинна реалізовуватися відокремлено і має бути інтегрована як невід'ємна складова інших політик. Тільки так можна досягти реальних зрушень.

Зазвичай, коли справа доходить до практичних кроків, вони обмежуються рекомендаціями про необхідність «сприяти», прийняти відповідну нормативно-правову базу, інформувати суспільство і т.д. Все це закладає фундамент і створює передумови для гендерної рівності, але остання завжди залишатиметься декларативною, якщо «сприяння» не передбачає фінансове забезпечення. Адже, хто платить...

Таким чином, справедливий розподіл і рівний доступ до ресурсів завжди буде мати вирішальне значення для забезпечення гендерної рівності. В Україні під цим ми не маємо на увазі гарантування основних прав, наприклад, права на освіту, для жінок і чоловіків, але говоримо про можливості\послуги, які створюються\надаються за рахунок реалізації програм і бюджетів різних рівнів. За даними Звіту з глобального гендерного розриву за 2012 р. Україна посідає 64 місце із 135 країн². "Гендерна нерівність широко поширена у всіх сферах економічного життя і призводить до великих втрат щодо продуктивності та рівня життя окремих людей та економіки вцілому ... Гендерна рівність є реальною необхідністю, а не опцією. Ліквідація

¹ Скорочений переклад статті «Promotion of Good Governance through Gender Budgeting Bottom-up - Ukrainian experience» <http://u.to/8jZ-BA>

² <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2012>

гендерного розриву має сенс не тільки з економічної точки зору, але вона також повинна бути найважливішою складовою будь-якої стратегії сталого розвитку».¹

Якщо гендерний розрив у заробітній платні і кількості представників певної статі на керівних посадах та політичній арені - очевидні проблемні питання, котрі широко обговорюються на всіх рівнях в Україні без особливих результатів, існує багато інших «прихованих\неявних» дискримінаційних практик, які впливають на повсякденне життя простих українок та українців. І тут, гендерне бюджетування як інструмент для виявлення та усунення відмінностей у впливі, який має розподіл коштів (а це, нагадаємо, гроші платників податків – жінок та чоловіків) на цих самих платників податків, безперечно є ефективним. Завдяки йому інтереси і потреби різних груп можуть бути насправді представлені і задоволені. "При правильному і систематичному застосуванні гендерне бюджетування може сприяти підвищенню якості демократії".²

Зважаючи на актуальність дискусій щодо гендерної рівності та фінансів Представництво Фонду ім.Фрідріха Еберта в Україні в партнерстві з Полтавським обласним осередком Ліги соціальних працівників впроваджують проект «Гендерне бюджетування на місцевому рівні», який розпочався у 2011 році і продовжується до сьогодні. Було визнано доцільним почати проект на місцевому рівні, оскільки тут за «особою», на яку робляться розрахунки в бюджетах і про яку йдеться в програмах, дещо легше побачити жінок і чоловіків та їх реальні потреби за умови достовірних гендерно-сегрегованих статистичних даних, їх ретельного аналізу та дотримання принципу партесипативності у прийнятті рішень. «... Складні економічні умови і процеси, що є складовими розподілу ресурсів та впливають на гендерну рівність, мають бути проаналізовані. Це саме по собі є завданням, що може бути вирішено тільки крок за кроком, в окремих профільних областях»

Основна задача учасників проекту – адаптувати інструмент гендерного бюджетування до українського бюджетного процесу, випробувати його в різних сферах (охорона здоров'я, спорт, освіта, зайнятість і т.д.) та напрацювати практичні приклади його ефективності. Ретельні аналізи програм та бюджетів дозволили не просто говорити про те, що вони є гендерно-сліпими, але й розробити гендерні бюджетні ініціативи – практичні кроки для забезпечення справедливого розподілу коштів з гендерної точки зору. Це означає не 50\50, а таким чином, щоб задоволення потреб громадянок і громадян були максимально забезпечено в рамках наявних ресурсів. «Гендерні бюджетні ініціативи – стратегії обліку гендерної проблематики, яка спрямовує увагу на економічну політику, а особливо на ... бюджети. Їх актуальність викликана дискурсом щодо ефективного управління, характерним для реформування державного сектору в останнє десятиліття ... Ця форма бюджетування, орієнтованого на продуктивність, вважається атрибутом ефективного управління,

1 Remarks by Angel Gurría, Secretary-General, OECD Paris, 17 December 2012

2 Gender Budgeting and Democratic Governance: Experience from Africa and Europe. – The VENRO project fro the Africa-EU Partnership, 2010

поряд з прозорістю і підзвітністю в процесі прийняття рішень та виконанні службових обов'язків, пов'язаних з формуванням політики та бюджетним процесом»¹.

В Резолюції Європейського парламенту щодо гендерного бюджетування наголошується на необхідності «розвитку бюджетного процесу «знизу вгору» та сприяння участі всіх громадян - чоловіків і жінок - [...] з метою виявлення різних конкретних потреб і відповідної політики та заходів реагування на них". Тим не менш, не існує стандартизованих інструментів для реалізації гендерного бюджетування у зв'язку з вкрай різними національними і місцевими умовами, що впливають на бюджетні та інші рішення щодо розподілу ресурсів, тому учасники проекту шукали власні підходи для трансляції гендерного бюджетування в український контекст.

Слід підкреслити, що успіх як на етапі проведення аналізу, так і на етапі лобіювання, напряду залежав від злагодженості співпраці НУО, місцевих адміністрацій, експертів з гендерних питань, профільних фахівців в обраній сфері, співробітників фінансових відділів і статистичної служби, місцевих депутатів та представниць\ків громад. Крім того, даний проект є прикладом плідної співпраці міжнародних організацій, адже починаючи із 2012р. ООН Жінки надавала підтримку на етапі лобіювання розроблених гендерних бюджетних ініціатив. У 2011-2013 роках міста Бахчисарай, Гола Пристань, Житомир, Комсомольськ, Луцьк, Львів, Харків, Херсон, Хмельницький, Чернівці та Чугуїв присвятили багато часу і зусиль проведенню гендерних бюджетних аналізів та розробці гендерних бюджетних ініціатив в різних сферах, що не тільки є практичними кроками із забезпечення гендерної рівності та реалізації принципів ефективного управління, але й, ми сподіваємося, комплексного впровадження гендерного бюджетування в Україні.²

Розроблені приклади показують, що гендерна рівність – не суто "жіноче питання", а вкрай важлива соціально-економічна справа. Впровадження гендерного компоненту в програми і бюджети дозволяє як забезпечити рівні права і можливості для чоловіків і жінок на практиці, так і поліпшити якість надаваних послуг; а це особливо важливо, враховуючи, що місцеві бюджети мають безпосереднє відношення до інтересів і потреб місцевих громад. Крім того, така робота довела, що гендерне бюджетування є не строго формалізованою системою, а гнучким набором різних інструментів, механізмів, процесів і установ, об'єднаних однією метою - зробити принцип гендерної рівності одним з ключових у національній політиці.

1 Sharp, Rhonda; Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting

2 [Більше](http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09511.pdf) інформації про вказані гендерні бюджетні ініціативи можна знайти тут: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09511.pdf>.

*В. Х. Далека, А. М. Сосінаров
Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВІ УМОВИ КОРИСТУВАННЯ МІСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ, ЛІФТАМИ, ЕСКАЛАТОРАМИ ТА РУХОМИМИ ТРОТУАРАМИ

Світовий досвід підвищення якості території та якості життя населення сучасного міста свідчить про актуальність безбар'єрного підходу до проектування громадських просторів і транспортної інфраструктури. При цьому важливо враховувати інтереси не лише людей з особливими потребами в загальноприйнятому розумінні, а й інших маломобільних груп населення (МГН), зокрема людей з дитячими візками, батьків дітей до трьох років. Відомо, що в Україні дитячі візки використовуються в більшості випадків жінками. Тому тема безбар'єрності громадських просторів і доступності транспорту є гендерно-чутливою і актуальною.

Пасажирам, в тому числі дамам з дитячими візками, повинні бути створені умови для посадки в громадський транспорт без сторонньої допомоги, так само як і висадки з нього. При вході до автобуса, тролейбуса або трамвайного вагона старих моделей доводиться долати дві-три сходинки, вузькі двері та поручень посеред дверного прорізу. Багатьом цей поручень просто необхідний, але пасажирам з дитячими візками він заважає потрапити до салону. З урахуванням цього для міст України та міжміської тролейбусної лінії «Сімферополь – Алушта – Ялта» останніми роками були закуплені нові тролейбуси та автобуси з низьким рівнем підлоги, що полегшує користування громадським транспортом. Частка «низькопідлогових» тролейбусів в загальній інвентарній кількості на 01 жовтня 2012 р. у м. Харкові становила 27 %, у м. Донецьку – 37 %, у м. Києві – 61 % і потребує подальшого збільшення. Придбання ж «низькопідлогових» трамвайних вагонів поки – лише в *планах* Київської міськдержадміністрації, а в м. Харкові таке завдання на порядку денному муніципалітету, на жаль, фактично відсутнє. В той же час, навіть за наявності «низькопідлогового» рухомого складу слід викорінювати порушення правил паркування легкових автомобілів, що ускладнюють посадку-висадку пасажирів. Мікроавтобуси поетапно замінюються автобусами середньої та великої місткості з ємними накопичувальними майданчиками.

Державні будівельні норми (ДБН) вимагають передбачати на станції метрополітену в одному з вестибулів вантажно-пасажирські ліфти, що забезпечують транспортування пасажирів з особливими потребами, а також пасажирів з дитячими візками та осіб, які їх супроводжують. Однак нещодавно введена в експлуатацію станція метрополітену «Олексіївська» в м. Харкові всупереч цим вимогам ДБН залишилася без ліфтових підйомників. Подібні завдання нелегко виконуються і в

інших країнах пострадянського простору. Зокрема, в Московському метрополітені тільки дві станції «Алтуфьево» і «Вулиця академіка Янгеля» за відсутності ескалаторів оснащені спеціальними підйомниками, але вони не працюють, отже, – МГН не можуть ними користуватися.

У входах-виходах станцій метрополітену, переходах між станціями деякі сходи обладнані швелерами (двома рейками з П-подібним профілем), проте користуватися ними дуже незручно. Відстань між покладеними поверх східців «рейками» може бути більше або менше відповідних розмірів, зокрема, дитячих візків. Також на багатьох станціях метрополітену несподівана перешкода у вигляді вузького турнікета може виникнути не лише на вході, а й на виході зі станції. Крім того, в підземних пішохідних переходах, у тому числі й пов'язаних з вестибулями станцій метрополітену, практично у всіх містах пострадянського простору облаштовуються *по всій ширині* проходу ґратки зливоприймачів. Їх конструкція викликає нарікання жінок, які носять взуття на високих витончених підборах, і становить небезпеку через можливе потрапляння підборів в щілини таких ґраток зливоприймачів.

В Україні нові Державні будівельні норми (ДБН В.2.2-17:2006) «Доступність будівель і споруд для маломобільних груп населення» набули чинності з 01 травня 2007 р. Згідно з ними при проектуванні та реконструкції громадських і житлових будівель слід передбачати для громадян МГН умови життєдіяльності, рівні з іншими категоріями населення. Але забудовникам вдається уникати забезпечення доступності. В деяких новозбудованих громадських будівлях зустрічаються штучно створені перешкоди. Наприклад, в одному із супермаркетів у центральній частині м. Маріуполя перед міжповерховими похилими рухомими тротуарами (травалаторами) встановлені бар'єрні загородження, що перешкоджають входу на стрічку відвідувачам з візками, в тому числі й дамам з дитячими візками. При цьому ліфти – відсутні. Причина такого стану справ пов'язана з відсутністю комплексного підходу до формування безбар'єрного міського середовища із спрямуванням на підвищення якості території та якості життя населення. Створення безбар'єрного міського середовища. У проектах повинні бути передбачені умови безперешкодного і зручного пересування для МГН з урахуванням містобудівних вимог. Система засобів інформаційного супроводу має бути забезпечена на всіх доступних для МГН шляхах руху. Висота бортового каменю в місцях перетину тротуарів з проїзною частиною, а також перепад висот бордюрів, бортових каменів уздовж газонів і озелених майданчиків, що прилягають до шляхів пішохідного руху, не повинні перевищувати 0,04 м.

З викладеного можна зробити висновок про те, що питання створення безбар'єрного середовища є вельми актуальним, а проведення гендерного аудиту безбар'єрності міського простору потрібно зробити обов'язковою процедурою на всіх етапах життєвого циклу кожного об'єкта транспортної інфраструктури та рухомого складу: проектування, будівництва та експлуатації.

*О. В. Димченко, Ю. Ю. Виставна, О. О. Парасюк, І. Т. Карпалюк
Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У ході процесу демократизації українського суспільства підвищується актуальність питань щодо врахування гендерного чинника на місцевому та державному рівнях. Тому виникає необхідність розробки проектів, спрямованих на вирішення проблеми гендерної асиметрії зайнятості в системі «працівник - роботодавець – профспілка – ради» (ПРПР) з метою зростання ефективності співпраці елементів означеної системи.

В рамках вирішення поставлених завдань, необхідно відобразити реальні можливості розробки компенсаційних механізмів нерівності прав різних гендерів та активації процесів демократизації українського суспільства.

На відміну від ЄС Україні бракує чіткої стратегії розвитку сучасного ринку праці, який стане конкурентним і захищатиме права працівників. За даними Держстату України, різниця оплати праці між чоловіками та жінками становить 38% (у ЄС – 17%), а також досі існує перелік посад, які можуть займати тільки чоловіки. Сучасна гендерна політика України чітко відображується у складі виконавчих органів влади, де суттєву більшість керівних посад займають чоловіки (більш ніж 80%).

Характерними рисами означеної ситуації на ринку праці України є:

- проблеми гендерної сегрегації на місцях, що виступають одним з основних гальмуючих факторів забезпечення гендерної симетрії як на місцевому, так і на державному рівнях;
- нескоординованість дій елементів системи «працівник - роботодавець – профспілка – ради» в контексті забезпечення гендерної рівноваги, а також пасивна позиція профспілкових організацій, органів влади та громадськості в ході вирішення зазначених питань;
- відсутність механізмів подолання проблеми гендерного поділу праці в формальному і неформальному секторах зайнятості, що регулювалися б законодавчими актами;
- відсутність програм на місцевому рівні із розробкою даної проблематики;
- прояви гендерної асиметрії та низький захист інтересів усіх елементів системи;
- невідповідність між рівнем соціальної обізнаності населення в рамках даного питання з реальною необхідністю вирішення наявних гендерних проблем в рамках системи «працівник - роботодавець – профспілка – ради»

- недостатній рівень правової інформованості елементів системи.

Враховуючи вищезгадане, пропонуються наступні заходи щодо підвищення ефективності функціонування гендерно-чутливих механізмів на ринку праці:

- зміцнення спроможності територіальних громад забезпечувати скоординовану та ефективну співпрацю з метою дотримання гендерної симетрії у системі ПРПР;

- покращення спроможності та обізнаності спільноти України щодо важливості урахування гендерно-чутливого підходу з метою запровадження позитивних змін (через висвітлення важливих законодавчих та правозахисних проблем у системі ПРПР);

- збір та поширення на місцевому рівні вдалих практик щодо успішної співпраці між роботодавцем та працівником та поширення ролі профспілок та органів влади у забезпеченні гендерної симетрії.

Таким чином, назріла об'єктивна необхідність розробки проєктів, спрямованих на сприяння розвитку громадського суспільства шляхом підвищення соціальної відповідальності та забезпечення гендерної симетрії у процесі розвитку сучасного ринку праці України.

О. Є. Дмитрієва

*Харків, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна*

ГЕНДЕРНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЧЕХІВ ТА СЛОВАКІВ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)

Наближення сторіччя початку Першої світової війни викликало у суспільстві інтерес не лише до військових подій, а й до військового полону. Проблема перебування найбільшої групи військовополонених слов'ян - чехів та словаків - у Росії у 1914-1918 рр. являється недостатньо дослідженою. Лише поодинокі автори описували та аналізували умови їхнього утримання¹.

У роки Першої світової війни до російського полону потрапило більше 250 тисяч чехів та словаків. Їхній статус визначали Гаазька конвенція 1907 р. та «Положення про військовополонених» від 7 жовтня 1914 р.² Полонених чехів та словаків, які вважалися «благонадійними», розмістили, переважно, у межах Київського, Казанського та Московського військових округів, в той час як німців та угорців висилали, переважно, до округів Східного Сибіру та Туркестану³.

Спочатку російська влада планувала розмістити полонених тільки у районах, віддалених від великих міст та залізничних шляхів. Однак велика їхня чисельність і недовільність спеціальних казарм змушували змінювати плани. Вже у червні 1915 р. у військовому відомстві розглядали заходи щодо пристосування для житла різного роду житлових будинків (казарм) і нежитлових будинків (манежів, обозних, сараїв та ін.); установці в них двоярусних, а у деяких випадках навіть триярусних нар та зведення напівземлянок і бараків, а також будівництва таборів, що стало заходом-відповіддю російської влади на дії німецької та австро-угорської сторін відносно російських олонених⁴. Всього у Російській державі на 1917 р. було побудовано й функціонувало понад 400 спеціальних таборів, розташованих у 350 містах, селищах і селах⁵.

Влада намагалася годувати їх нарівні з нижніми чинами російської армії. Однак норми постачання полонених чехів та словаків міняли протягом війни. Вже з 1915 р.

¹ Клеванский А. Х. Чехословацкие интернационалисты и проданный корпус. Чехословацкие политические организации и воинские формирования в России. 1914-1921 гг. / А. Х. Клеванский. – М.: «Наука», 1965. – 395 с.; Остроухов А. И. Военнопленные чехи и словаки в России периода Первой мировой войны: дис. ... канд. ист. наук: / Алексей Игоревич Остроухов. – М., 2011. – 185 с.

² Сборник международных конвенций и правительственных распоряжений о военнопленных / Сост. Г. П. Альбат. – М.: Издание Главного комитета Всероссийского земского союза, 1917. – С. 23-27; Законодательные акты, вызванные войною 1914 г. с Германией, Австро-Венгрией и Турцией / Сост. О. И. Авербах. – Вильно: Издательство книжной торговли Сыркина, 1915. – С. 338-349.

³ Pichlik K. Českoslovenští legionáři (1914-1920) / K. Pichlik. – Praha: Mlada Fronta, 1996. – S. 195.

⁴ Російський державний військово-історичний архів, ф. 2000, оп. 9, спр. 25, арк. 72, 70.

⁵ Ананьев В. И. Положение иностранных военнопленных и их участие в революционном движении в России / В. И. Ананьев // Некоторые вопросы всеобщей истории: сборник статей / Ред. кол. А. А. Адамович и др. – Челябинск: Челябинский госуд. пед. ин-т, 1965. – Вып. 1. - С. 85-86.

інспектори відзначали недостатнє й незадовільне харчування військовополонених, що пояснювалося продовольчими труднощами та скороченням норм забезпечення, затверджених Військовою радою. Влада рекомендувала замінити м'ясо рибою або сушеними грибами, сало - олією, макаронний суп - рисовим, перловим, пшоняну кашу - гречаною. Так, обід військовополоненого складався з макаронного супу та пшеничної каші, вечеря - з перлового супу й обов'язково чаю¹. З лютого 1916 нестача м'яса стала повсякденним чинником життя. Тоді у Російській державі ввели «м'ясопосні дні», у які забороняли торгувати м'ясом та м'ясними продуктами.

Оскільки зазвичай обмундирування у військовополонених було зношеним, гостро стояла проблема забезпечення їх одягом та взуттям. При полоненні чехів та словаків старе, зношене обмундирування замінювали придатним для носіння. І все ж полонені прибували до місць розквартирування у поганому верхньому одязі та взутті, нерідко без білизни. У таборі вони відразу ж отримували комплекти необхідного одягу та білизни². Однак видачі обмундирування проводилися не регулярно. Тому військовополонені тривалий час ходили в одному й тому ж одязі, який швидко зношувався. Для вирішення виниклої проблеми у багатьох, особливо великих таборах, для пошиття й ремонту одягу та взуття створювали кравецькі і взуттєві майстерні. З квітня 1915 держава авансувала на їхню роботу біля 1 тисячі крб.³

Російська влада приділяла увагу дотриманню полоненими норм особистої гігієни. Практично усі табори мали лазні. Військовополонені відвідували їх регулярно (не менше двох разів на місяць)⁴.

Оскільки військовополонені відчували потребу у духовній підтримці, у 1915 р. учасники Стокгольмської наради звернулися до урядів воюючих держав з проханням полегшити прибуття до таборів полонених необхідної кількості священиків, організувати регулярні богослужіння з чітким дотриманням обрядовості⁵. Влада Російської держави зробила все можливе для вирішення цієї проблеми. У місцях розміщення чеських та словацьких військовополонених вони дозволили організацію церковних служб та поховання померлих за католицьким обрядом⁶. Для подібної діяльності використовували й військовополонених священиків (фельдкуратів) тому, що католицьких священиків (ксьондзів) у державі з перевагою православного

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 962, оп. 1, спр. 6099, арк. 76.

² Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі – ГДА МО України), ф. 4784, оп. 33048, спр. 27, арк. 82.

³ ГДА МО України, ф. 4780, оп. 32998, спр. 45, арк. 133.

⁴ Остроухов А. И. Военнопленные чехи и словаки в России периода Первой мировой войны... – С. 64.

⁵ Сборник международных конвенций и правительственных распоряжений о военнопленных / Сост. Г. П. Альбат. – С. 38.

⁶ Еремин И. Е. Военнопленные Первой мировой войны в Западной Сибири (архивы Томской и Оренбургской области) / И. Е. Еремин // Известия Томского политехнического университета. - 2007. - № 1. – С. 261.

населення не вистачало¹. Табірні бібліотеки мали у достатній кількості релігійну літературу².

Полонених, що вмирили від ран, епідемій, не завжди задовільних умов утримання відспівували ксьондзи та фельдкурати. Ховали їх на спеціальних ділянках місцевих кладовищ³. Могили акуратно обсаджували квітами. На кожній з них ставили білий хрест, на якому вказували ім'я та дату смерті полоненого. Доглядали за могилами самі військовополонені⁴.

У роки війни у Російській державі сформувалася система медичного обслуговування військовополонених. Після взяття до полону або добровільної здачі їх відправляли до тимчасових пунктів розміщення. В них проводили санітарну обробку, карантин та ретельний медичний огляд полонених⁵. З тимчасових пунктів розміщення військовополонених переводили до таборів, розташованих по всій території Росії. Незважаючи на заходи, вжиті військовим відомством, мали місце випадки захворювань полонених при транспортуванні. Щоб уникнути поширення інфекції, після прибуття до місць призначення їх негайно оглядали лікарі. Заразних та хворих військовополонених відправляли до лікувальних установ⁶. Забезпечити надання всім військовополоненим належних медичних послуг з боку лікувальних закладів військового відомства виявилось складно. Значну їхню масу розмістили на великій території. Тому для надання медичної допомоги, особливо у разі інфекційних захворювань, залучали земські лікувальні заклади. Брак лікарів та санітарів у роки війни викликав необхідність використання полонених фахівців. Звертаючись з клопотаннями до російського уряду й отримуючи дозвіл, вони працювали у міських амбулаторіях для військовополонених та у табірних лазаретах. Слід зазначити, що у середньому захворюваність та смертність серед військовополонених у Російській державі були невисокими й не перевищували подібних показників країн Центрального блоку - близько 9% , а чехів та словаків були меншими наведених показників⁷.

Радянський уряд з грудня 1917 р. в односторонньому порядку провів ряд заходів, які не тільки поліпшили становище військовополонених, а й привели до зміни їхнього правового статусу: зрівняли в оплаті праці з вільнонайнятими робітниками, ввели восьмигодинний робочий день, винагороду у разі інвалідності або хвороби, встановили обов'язковий недільний відпочинок. Питання взаємин полонених з підприємцями вирішували спеціальні комісії ради робітничих, солдатських і

¹ Иконникова Т. Я. Военнопленные Первой мировой войны на Дальнем Востоке России (1914-1918 гг.): монография / Т. Я. Иконникова. – Хабаровск: Изд-во ГОУВПО ХГПУ, 2004. – С. 84.

² Бондаренко Е. Ю. Иностраные военнопленные на Дальнем Востоке России (1914-1956 гг.): дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Елена Юрьевна Бондаренко. - Владивосток, 2005. – С. 201.

³ Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. 178, оп. 3, спр. 234, арк. 169.

⁴ Валитов А. Военнопленные Первой мировой войны в Тобольске / А. Валитов // Югра. – 2007. - № 3. – С. 79.

⁵ Державний архів Київської області, ф. 1239, оп. 4, спр. 112, арк. 1.

⁶ ЦДІАК України, ф. 692, оп. 1, спр. 783, арк. 250.

⁷ Колеров М. Правда «Сталинградского плена» / М. Колеров // Родина. – 2008. - № 4. – С. 24; Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 3, спр. 234, арк. 169, 148, 160, 179, 202.

селянських депутатів спільно з їхніми представниками¹. Наприкінці грудня 1917 прийняли кілька додаткових постанов: про готовність радянського уряду на умовах взаємності поширити на всіх військовополонених положення про повну заробітну плату (за вирахуванням сум на покриття витрат утримання), про ліквідацію всіх видів гноблення та експлуатації². Постановою також скасували всі види примусових робіт та відрахування з заробітної плати полонених, вироки військових судів царського і Тимчасового урядів за порушення встановлених правил відмітних знаків на одязі. Їм дозволили створювати свої організації, проводити збори та мітинги³. Всюди у таборах обирали комітети, що діяли у контакті з комісарами у справах військовополонених, призначеними радянськими органами. Відповідні рішення приймали органи влади на місцях⁴.

Весною 1918 р. змінений статус полонених чехів та словаків закріпили і новою назвою. На початку березня 1918 р. скасували найменування «військовополонений», замінивши його терміном «іноземний пролетарій»; ліквідували інститут денщиків, що обслуговували полонених офіцерів; ввели спеціального уповноваженого, який стежив за тим, щоб усі посылки та гроші доставлялися за призначенням⁵.

З цього виходить, що російська влада у роки Першої світової війни створила належні умови для перебування у полоні військовополонених чехів та словаків, намагаючись, попри кризові явища у державі, забезпечувати їх усім необхідним для життя. Подібна позиція влади не лише сприяла виконанню міжнародних зобов'язань, а й збереженню Росією статусу захисниці слов'янських народів. Полонені завдяки подібному відношенню до них влади змогли пережити полон та повернутися додому.

¹ Постановление о военнопленных // Известия Центрального Исполнительного Комитета и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов. – 1917. – 6 декабря.

² Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов / Отв. ред. А. Я. Манусевич. – М.: Изд-во «Наука», 1967. – С. 127.

³ Мальков А. А. Деятельность партийных и советских органов Поволжья среди военнопленных после заключения Брестского мира / А. А. Мальков // Участие трудящихся зарубежных стран в Октябрьской революции: сборник статей / Отв. ред. И. И. Минц. – М.: «Наука», 1967. – С. 270.

⁴ Клеванский А. Военнопленные центральных держав в царской и революционной России (1914-1918 гг.) / А. Клеванский // Интернационалисты в боях за власть Советов: сборник статей / Под. ред. М. А. Бирмана и др. – М.: «Мысль», 1965. – С. 51.

⁵ Клеванский А. Х. Чехословацкие интернационалисты и проданный корпус. Чехословацкие политические организации и воинские формирования в России. 1914-1921 гг. – С. 116.

В. С. Дорофеев, О. А. Попов
Одесса, Одесская государственная академия
строительства и архитектуры

ГЕНДЕРНЫЙ ФАКТОР В ТЕРРИТОРИАЛЬНОМ ПЛАНИРОВАНИИ

Начиная с 2012 года, Одесская государственная академия строительства и архитектуры в составе консорциума украинских и зарубежных университетов внедряет проект связанный с устойчивым территориальным развитием городов. Данный проект, проводимый в рамках программы “Tempus”, предусматривает изучение многих аспектов связанных устойчивым развитием населенных пунктов. Однако, при этом в данном проекте не учтен такой важный аспект в развитии «города» как гендерный вопрос.

На сегодняшний день, этот важный вопрос уже обойти не возможно, т.к. в последние десятилетия, в нашем обществе, произошли глубокие структурные изменения. Традиционное разделение ролей между мужчиной и женщиной находится под большим вопросом в результате давления со стороны феминистских и других прогрессивных движений. Всестороннее изучение гендерных аспектов, должны привести к пересмотру отношений между мужчинами и женщинами на основе таких ценностей как справедливость и равные возможности и в области территориального планирования.

Изучение гендерного вопроса открывает новые перспективы для проектирования и строительства общего жизненного пространства и имеет серьезные последствия для существующих моделей градостроительства. Необходимы инновационные действия при строительстве общественных и частных пространств, т.к. градостроительство является ключевым инструментом при проектировании и создании жизненно важных и устойчивых балансов между территорией и людьми, которые в нем живут.

В обществе мы живем не только вместе, но в то же время по отдельности, поэтому и гендерные вопросы всегда можно рассчитать с большей или меньшей точностью. Поскольку социальная структура может быть определена через определенные позиции, то описать можно и социальные изменения. Общество в одном из своих аспектов (гендерном) проявляет такие свойства, которые можно измерить и описать. Локальные сообщества можно сравнивать с точки зрения ареалов, которые они занимают, и с точки зрения относительной плотности населения в этих ареалах. Однако сообщества не являются простыми скоплениями населения. Города, особенно крупные, где гендерные проблемы зашли наиболее далеко, проявляют ряд морфологических свойств, не встречающихся в меньших по размеру популяционных агрегатах. При прочих равных условиях в более крупном сообществе разделение по гендерному принципу будет более широким. Одна из причин, почему

города всегда были центром гендерных вопросов, состоит в том, что они фактически навязали индивидуализацию и диверсификацию задач. Только когда каждый индивид оказывается вынужденным сосредоточивать свое внимание на какой-либо узкой области общего человеческого опыта, только когда он приучается прилагать свои усилия на каком-то небольшом сегменте общей задачи, только тогда может поддерживаться та гендерная справедливость, которую требует цивилизация.

Территориальное развитие города предполагает и регулирование социально-потребительской структуры, которая во многом определяется социальной структурой, но бывает различной у тех или иных групп населения. Различия проявляются по демографическому признаку (различно потребление у мужчин и женщин, у молодежи по сравнению с пожилыми людьми), по социальному происхождению (так, в течение 10-25 лет структура расходов выходцев из села отличается от структуры расходов коренных горожан) и по национальной принадлежности. Важное значение для стабильности города имеет соответствие социально-потребительской структуры реальным возможностям потребления (в частности, в молодежном городе с высокой рождаемостью потребность в детских учреждениях намного выше, чем в старых, "устоявшихся" городах). Эти различия нередко с трудом сглаживаются, ибо объекты непродуцированной сферы, в том числе предприятия торговли, бытового и коммунального хозяйства, сооружаются с опозданием и задержкой.

При всем вышесказанном мы понимаем, что всеобъемлющее внимание к гендерному вопросу и его учет при территориальном планировании является очень сложной задачей. Эта задача включает в себя учет нормативно-правовых социальных, экономических и политических изменений которые должны быть рассмотрены в виде непрерывного процесса средне-и долгосрочного обучения всех слоев населения. Огромную роль в этом обучении должны сыграть профильные учебные заведения.

Для этого необходимо, в первую очередь обновить учебные программы. Программы должны учитывать для специалистов по городскому планированию, должны содержать новые концепции планирования. Студентам необходимо прививать навыки территориального планирования с участием общественности. Это позволит сделать городское планирование более открытым за счет участия в дискуссиях, развития умения общаться и вести переговоры, понимания последствий стремительной урбанизации и городской неформальной деятельности.

Мы очень надеемся, что учебные курсы подготовки специалистов по городскому планированию в Одесской государственной академии строительства и архитектуры будет включать вопросы этики, обеспечения социальной справедливости и социально-экономических прав населения с учетом и гендерного вопроса.

Ю. В. Дьоміна

Харків, Харківська гуманітарно-педагогічна академія

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ (ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ)

Проблема підготовки фахівця, який би відповідав вимогам сучасності передбачає пошук і відбір відповідних механізмів навчання, які б давали можливість студенту самостійно розкривати своє вміння, свій творчий потенціал, здібності й підштовхували до пошуку нових знань, необхідних для ефективної професійної діяльності. Пояснювальний тип навчального процесу, при якому студенти одержують знання в готовому вигляді, не відповідає сучасній теорії навчання. Він у певній мірі гальмує розвиток самостійного мислення, творчої пізнавальної активності студентів.

Творчість базується на розвинених мисленні та уяві, інтелекті і є його особистісним дериватом. Творча діяльність за своєю природою дуже складна.

У вищих педагогічних навчальних закладах процес навчання інколи зводиться до простого переказу підручника: засвоєння знань відбувається через зразок і показ, завершуючись більш-менш свідомим розумінням і запам'ятовуванням матеріалу, що розглядається. Тому у майбутніх педагогів не виникає глибокої пізнавальної потреби в надбанні знань і оволодінні способами їх використання, погано формуються вміння і навички творчої роботи. Звідси випливає, що потрібно навчити кожного студента самостійно і творчо мислити, діяти у нестандартних ситуаціях, розв'язувати найрізноманітніші проблеми.

Проблемні завдання відрізняються від тренувальних, їх основна роль полягає в тому, щоб розвивати у студентів ініціативу, вміння застосовувати теорію при розв'язуванні теоретичних і практичних завдань, прищеплювати смак до дослідження. Вони можуть виступати як розрахункові, якісні або експериментальні.

На заняттях із студентами, використовуючи методи організації творчості, реалізують такі типи проблемних завдань:

- завдання на прогнозування;
- завдання на оптимізацію;
- завдання на рецензування;
- завдання з некоректно представленою інформацією;
- дослідницькі завдання;
- логічні;
- завдання на управління;
- завдання комунікативно-творчі;
- завдання-проблеми;
- завдання на набуття нових способів діяльності.

Творча діяльність – це самостійна діяльність. Тому надзвичайно важливо, щоб творчі завдання різних типів націлювали студентів на таку діяльність. Матеріали багатьох досліджень свідчать про те, що багато студентів не вміють самостійно працювати. Так, більша частина студентів не достатньо володіють умінням правильної організації самостійної роботи, деякі з них не вміють розподіляти свій час, є і такі, які взагалі не знають як цей розподіл здійснити. Творчі роботи забезпечують оптимальну самостійність у розв'язуванні пізнавальних задач, високий рівень розумового розвитку творчого мислення студентів та сприяють піднесенню якості їх знань.

Ефективність творчої самореалізації студентів-майбутніх педагогів під час навчального процесу залежить від створення й реалізації організаційно-педагогічних умов, а саме:

- створення інтелектуально-творчої атмосфери в колективі, сприятливої для творчого процесу, ситуацій, що дають поштовх до творчої діяльності студентів та розвитку їх творчих можливостей;
- створення доброзичливих відносин між викладачем і студентами у процесі спільної творчої діяльності при вирішенні складних творчих завдань;
- урахування зацікавленості, індивідуальних інтересів студентів у процесі творчо-пошукової діяльності;
- формування у студентів образного мислення, що спонукає до самостійного вибору напрямів, форм і методів діяльності;
- активізація у студентів спонукальних мотивів до творчого самовираження.

Безумовно, важливим є професіоналізм і компетентність викладача. Тому, враховуючи специфіку роботи, пов'язаної із розвитком творчого потенціалу студентів, необхідними для досягнення ефективних результатів є такі особливості викладача: широка освіченість, висока культура, багатий духовний світ, справжня інтелігентність; глибоке знання своєї спеціальності в поєднанні з методичною майстерністю; здібність співпереживати, розуміти особливості розвитку студентів, їх внутрішній світ, мотиви поведінки; наукове, діалектичне мислення; готовність до постійної самоосвіти, поповнення знань з різних галузей науки; творча фантазія, розвинене уявлення; комунікативні здібності.

Отже, щоб підготувати висококваліфікованих педагогів, здатних до генерування та використання нових ідей і задумів, підходів і рішень, які творчо ставляться до своєї праці, потрібно виховувати в них у студентські роки цікавість до наукового дослідження, раціоналізаторської, винахідницької діяльності, навчати творчості.

С. В. Євченко

експерт з гендерної політики

О. В. Євченко

Житомир, Житомирський державний університет

ім. І. Франка

ГЕНДЕРНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ - ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДГОТОВКИ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ

Комплексне розв'язання проблем будь-якої сфери на регіональному рівні можливе, як показує практика, шляхом розроблення і виконання місцевих програм розвитку. Актуальність питань, пов'язаних з позашкільною освітою у м. Житомирі, та практична необхідність розробки проекту програми розвитку позашкільної освіти міста зумовили доцільність проведення дослідження «Гендерні аспекти функціонування та фінансування системи позашкільної освіти м. Житомира».

Позашкільна освіта сприяє гармонійному фізичному та духовному розвитку особистості, формуванню у дітей життєво і професійно необхідних компетентностей, інноваційного мислення, кращих людських рис з урахуванням потреб і вимог сучасного суспільства. Попит на освітні послуги позашкільних навчальних закладів у різносторонньому вихованні та навчанні дітей, здобутті допрофесійної підготовки стає вагомим, тому стимулює організацію діяльності на якісно новому рівні. У зв'язку з цим необхідною є оптимізація діяльності позашкільних навчальних закладів шляхом запровадження сучасних технологій організації навчально-виховного процесу, науково-методичного забезпечення, поліпшення роботи з педагогічними кадрами, вивчення попиту та пропозиції послуг, що надаються закладами позашкільної освіти з урахуванням гендерної складової, відповідного фінансування, яке б не лише забезпечувало діяльність закладів позашкільної освіти, а й сприяло їх розвитку.

Гендерне бюджетування є одним із ефективних інструментів, що дає можливість на етапі розробки програми охопити ширше коло питань, створити рівні можливості для користувачів послуг в означеній сфері, забезпечити сталий розвиток галузі, зробити бюджет ефективним, справедливим та прозорим. Дослідження «Гендерні аспекти функціонування та фінансування системи позашкільної освіти м. Житомира» було проведено за підтримки Представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні в рамках проекту «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» і мало на меті дослідження стану функціонування та фінансування системи позашкільної освіти м. Житомира щодо забезпечення рівних можливостей одержання послуг дівчатами і хлопцями.

Серед основних завдань дослідження було виявлення користувачів послуг позашкільної освіти (з урахуванням віку та статі), аналіз комплексу послуг, які надають заклади позашкільної освіти м. Житомира, аналіз видатків міського бюджету

на сферу позашкільної освіти з урахуванням гендерної складової та розробка рекомендацій щодо оптимізації діяльності системи позашкільної освіти у м. Житомирі. Дослідження було здійснено на основі законодавчих та розпорядчих актів, що визначають умови функціонування системи позашкільної освіти на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Зазначаючи контекст, слід відмітити, що у м. Житомирі діє мережа із 13 закладів позашкільної освіти, підпорядкованих різним управлінням Житомирської міської ради. Шість із них перебувають у підпорядкуванні управління освіти, управління у справах сім'ї, молоді та спорту має в підпорядкуванні один заклад – Міський культурно-спортивний центр, до складу якого входять 18 підліткових клубів за місцем проживання. П'ять музичних шкіл та одна художня школа підпорядковані управлінню культури. Заклади позашкільної освіти різного підпорядкування фінансуються та здійснюють діяльність за рахунок різних програм.

Результати аналізу показали, що у цілому закладами позашкільної освіти міста різного підпорядкування охоплено 36,7 % дітей від загальної кількості дітей шкільного віку, з них 58,0% – дівчата, 42,0% – хлопці. Для повного відображення ситуації необхідно врахувати той факт, що 28,3% від загальної кількості дітей шкільного віку залучено до участі в роботі гуртків у загальноосвітніх навчальних закладах міста (347 гуртків). Окрім того, у м. Житомирі функціонує 13 дитячо-юнацьких спортивних шкіл обласного підпорядкування, в яких станом на початок 2012 року займалося 10,0% від загальної кількості дітей шкільного віку міста, з них 75,0% хлопців, 25,0% дівчат. У центрі науково-технічної творчості учнівської молоді займалося 3,8% від загальної кількості дітей шкільного віку, при чому з них 25,0% – дівчата, 75,0% – хлопці.

У Житомирському обласному центрі туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді займалося 3,2% від загальної кількості дітей шкільного віку міста (з них 75,0% – дівчата, 25,0% – хлопці). Обласний еколого-натуралістичний центр охоплює послугами 4,6% дітей шкільного віку (з них 65,0% – дівчата, 35,0% – хлопці). Діяльність означених закладів здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету.

Отже, загалом заклади позашкільної освіти як міського, так і обласного підпорядкування надають послуги 86,6% дітей шкільного віку м. Житомира. Можна припустити наявність незначного відсотка дітей із подвійною зайнятістю. Заклади позашкільної освіти міста фінансуються з міського бюджету, з так званого «другого кошика», тобто з власних надходжень місцевого бюджету. В цілому частка видатків, передбачених на позашкільну освіту у 2012 році, становила 4% (38117972,00 грн.) від загальної суми бюджетних видатків міста (883 600 570,19 грн.). Привертає увагу той факт, що в структурі видатків міського бюджету на заклади позашкільної освіти переважають кошти на заробітну плату та комунальні послуги, частка яких становить 78%, на проведення ремонтних робіт на будівництво – 7%.

Враховуючи кількість дітей, які займаються у закладах позашкільної освіти, з огляду на видатки загального фонду, вартість навчання однієї особи протягом року в закладах управління культури становила 8128 грн., у закладах управління освіти – 1990 грн., у закладах управління у справах сім'ї, молоді та спорту – 724 грн. Така відмінність пояснюється специфікою побудови навчального процесу в цих закладах.

Виходячи із загальної кількості дівчат та хлопців, які займаються в закладах позашкільної освіти Житомирської міської ради різного підпорядкування, «на заняття дівчат витрачається 61% коштів міського бюджету, на заняття хлопців – 39% відповідно». Водночас на заняття хлопців витрачається більше коштів обласного бюджету, оскільки серед осіб, які займаються в закладах обласного підпорядкування, розташованих в обласному центрі, 59% хлопців і 41% дівчат. Проте це питання потребує додаткового вивчення, адже в рамках даного дослідження кошти обласного бюджету не аналізувалися.

У процесі аналізу було виявлено кореляцію між наявністю/відсутністю закладів позашкільної освіти та рівнем підліткової злочинності, тому розширення мережі та розвиток закладів позашкільної освіти, особливо за місцем проживання, відповідно до потреб користувачів може вплинути на зменшення правопорушень, вчинених неповнолітніми. Враховуючи, що витрати на одного вихованця закладів позашкільної освіти за місцем проживання у м. Житомирі становлять 724 грн. на рік, у той час, як витрати на одного неповнолітнього, який перебуває у приймальнику-розподільнику протягом місяця, становлять близько 900 грн.

На основі узагальнення отриманих результатів розроблено рекомендації, спрямовані на оптимізацію діяльності системи позашкільної освіти у м. Житомирі. В їх основу покладено ідею комплексного гендерного підходу, що має меті забезпечення соціальної справедливості. На основі результатів дослідження та розроблених рекомендацій робочою групою, до якої увійшли представники управління освіти, управління у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради, гендерні експерти, науковці було розроблено проект міської цільової соціальної програми утримання та розвитку позашкільної освіти за місцем проживання на 2013-2015 роки, затвердженої рішенням двадцять другої сесії шостого скликання Житомирської міської ради від 18.04.2013 № 520 «Про затвердження міської цільової соціальної програми утримання та розвитку позашкільної освіти за місцем проживання на 2013-2015 роки».

Програма містить гендерний компонент на рівні мети, завдань, показників та заходів. Зазначимо, що ані в державній, ані в обласній Програмах розвитку позашкільної освіти не враховано гендерні аспекти, не передбачено заходи з вивчення потреб дівчат і хлопців різних вікових категорій, що дає підстави розглядати досвід дослідження функціонування сфери позашкільної освіти м. Житомира на основі гендерного бюджетування та розробки на його основі проекту місцевої програми розвитку як інноваційний для міста і можливий до застосування як у означеній сфері, так і в інших галузях, а також на інших територіях.

Г. А. Ельникова

*Белгород, Белгородский университет
кооперации, экономики и права*

СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ РОССИЙСКОЙ ГОРОДСКОЙ ЖЕНЩИНЫ

В данной статье предпринята попытка ответить на вопрос: «Какая она современная российская городская женщина?». Статья основана, главным образом, на статистических данных, и является первым шагом в новом исследовании автора.

Городские женщины являются самой большой социально-демографической группой, выделенной по признаку пола и расселения. Согласно Всероссийской переписи населения 2010 г. в России проживает 143,3 млн. человек, из них 57,2 млн. городских женщин¹ (39,9% всего населения).

Самой многочисленной возрастной группой городских женщин являются женщины в возрасте от 20 до 29 лет – 9,8 млн. человек; второй по возрасту – группа 50-59-летних (8,9 млн. человек); третьей – 30-39-летних (8,3 млн. человек); четвертой – 40-49-летних (7,8 млн. человек). То есть, 61% городских женщин находятся в трудоспособном возрасте.

Важной социально-биологической характеристикой женщин является репродуктивный возраст, который традиционно определяется 18-40 годам. Городские женщины репродуктивного возраста в России составляют 18,4 млн. человек (66% женщин детородного возраста в стране).

Таким образом, городские женщины, являясь самой большой социально-демографической группой, обладают высоким производственным и репродуктивным потенциалом.

Городские женщины составляют 48,8% городского экономически активного населения (меньший процент по сравнению с мужчинами (51,2%) связан с более ранним выходом женщин на пенсию). В составе городских безработных женщин меньше, чем мужчин: 45,5% и 54,5% соответственно; однако среди зарегистрированных безработных женщины составляют большинство (55,7%). Это можно объяснить, во-первых, более продолжительными сроками поиска женщинами работы; во-вторых, большей ответственностью за семью, для которой пособие по безработице иногда является значительной суммой; в-третьих, невысокой заработной платой на предыдущем месте работы; в-четвертых, желанием женщины использовать временный период без работы для выполнения домашних дел.

Женщины доминируют в таких видах экономической деятельности как образование (81,6%); здравоохранение и предоставление социальных услуг (80,3%);

¹. Мужчин в городах проживает 48,1 млн. человек, что почти на 9 млн. человек или 8,6% меньше, чем женщин. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-04

оптовая и розничная торговля (67%), работа в которых в современной России относится к низкооплачиваемой¹.

Это объясняет то, что, как отмечается в аналитическом докладе Института социологии РАН «Бедность и неравенства современной России: 10 лет спустя», подготовленный в 2013 г. «у городской бедности ... «женское» лицо: среди бедных, проживающих в городах разного типа (но не в ПГТ), 60% – женщины, в то время как их доля среди бедных из сельской местности хотя и высока, но все же ниже – 57%»². Причем в этом вопросе просматривается негативная тенденция. «Так, например, в 2003 г. бедность «по доходам» среди мужчин и женщин была примерно одинаковой (46-47%), к 2008 г. наметилась тенденция смещения доли бедных в сторону женщин (33 и 39% мужчин и женщин соответственно были бедны), а в настоящий период эта диспропорция носит уже более явный характер и среди женщин бедность «по доходам» встречается в полтора раза чаще, чем среди мужчин»³.

Тому, что лицом российской бедности является городская женщина, способствует не только сложившаяся вследствие горизонтальной и вертикальной гендерной сегрегации низкая, по сравнению с другими социальными группами, заработанная плата, но и высокая иждивенческая нагрузка. Именно городская женщина гораздо чаще, чем сельская женщина и тем более мужчины, в одиночку воспитывает детей и/или ухаживает за престарелыми родителями. Неслучайно, самый высокий удельный вес среди проживающих за чертой бедности (14,1%) составляют женщины от 31 до 54 лет⁴.

При этом городские женщины составляют самую образованную группу населения России. 283 городские женщины из 10 000 человек имеют высшее образование в то время, как показатель у городских мужчин ниже и составляет 252 из 10 000 человек (по сельскому населению этот показатель еще ниже)⁵.

Городские женщины по сравнению с мужчинам в большей степени стремятся культурно организовать свое свободное время. По данным «Мониторинга общественного мнения» за май-июнь 2013 г., женщины больше, чем мужчины, посещают культурные мероприятия (театр, музей, выставки), читают, посвящают время самообразованию, повышению квалификации; в то время, как мужчины чаще посещают развлекательные мероприятия (дискотеку, кинотеатр, концерт), проводят время в Интернете (игры, общение в соцсетях, чтение новостей), занимаются спортом. Женщины также в свободное от основной работы время значительно больше

¹ Данные показатели отражают горизонтальную гендерную сегрегацию. Высокий удельный вес женщин в таких видах экономической деятельности, как гостиничный и ресторанный бизнес, а также финансовая деятельность, отражает вертикальную гендерную сегрегацию, при которой женщины занимают в отраслях самые низкие должностные позиции.

² Бедность и неравенства современной России: 10 лет спустя. Аналитический доклад Института социологии РАН. – М., 2013. – С. 79.

³ Бедность и неравенства современной России: 10 лет спустя. Аналитический доклад Института социологии РАН. – М., 2013. С.71.

⁴ Женщины и мужчины России: 2012. – С.206.

⁵ Женщины и мужчины России: 2012. – С.90.

мужчин займаються домашнім господарством; чоловіки в більшому числі в якості одного з можливих варіантів проведення вільного часу вибирають «просто відпочинок, розслаблення, нічого не робити»¹.

Образ життя міських жінок накладає відбиток на виконання ними репродуктивних функцій. Міські жінки, з однієї сторони, ведуть активний образ життя; з іншої сторони, перебуваючи під загрозою бідності; а також по ряду інших причин вибирають малодетність. По Всеросійській переписі населення 2010 г. на міську жінку припадає в середньому 1,3 дитини, в той час, як на сільську – 1,9 дитини. Розподіл міських жінок по дитинності виглядає наступним чином: серед тих, хто має дітей² 34,6% жінок мають 1 дитину; 34,4% – 2 дітей; 22,6% не мають ні однієї дитини³.

На дитинність міських жінок впливає і рівень освіти. Так, на 1000 міських жінок з вищою освітою припадає 1178 дитини, а жінок з початковою освітою – 1927 дитини⁴.

Таким чином, соціальний портрет міської жінки, навіть заснований тільки на статистичних даних, демонструє специфіку положення розглядаваної соціальної групи в суспільстві, а також експліцирує існуючу гендерну асиметрію. Крім того, проведений аналіз показує цільовість подальшого дослідження міських жінок як самостійної соціальної групи.

¹ Мониторинг общественного мнения. – 2013. – № 3(115) май-июнь. – С. 112.

² Процент рассчитывался от числа женщин, указавших рождение детей.

³ http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/vol10/pub-10-01

⁴ Там же.

А. В. Емельянова

*Екатеринбург, Уральський федеральний університет
імені першого Президента Росії Б.Н.Ельцина*

МЕМУАРЫ О ДОМАШНЕМ ОБУЧЕНИИ ДЕВОЧЕК В ГОРОДАХ РОССИИ XVIII В.

Большой интерес для изучения истории женского образования представляют источники личного происхождения. Из 60 рассмотренных нами мемуаров российских дворян, содержащих сведения о воспитании и образовании детей в XVIII в., авторами 57 были мужчины и только 3 женщинами: Е.Р. Дашкова и Н.Б. Долгорукова и А.Е. Лабзина. В воспоминаниях женщин содержатся прямые данные об обучении девочек в городах в XVIII в. Так Е.Р. Дашкова получала домашнее образование в семье дяди государственного канцлера М.И. Воронцова в 1747-59 гг. в Петербурге. Из «Записок» Е.Р. Дашковой¹ и Н.Б. Долгоруковой² мы узнаем о том, что девочек в богатых дворянских семьях в городах, как правило, начинали обучать иностранным языкам: французскому, немецкому и итальянскому, математике и светским наукам в 4-5 лет и заканчивали в 15-16 лет в связи с замужеством. Подробно описывает свое домашнее обучение в провинции под руководством матери А. Е. Лабзина³.

Мемуары, авторами которых были мужчины, содержат косвенные данные об обучении девочек в городах России в XVIII в. Такие данные встречаются в 6 мемуарах: М.В. Данилова, И.М. Долгорукова, Н.Г. Левшина, С.Н. Глинки, Н.И. Толубеева, И.Ф. Тимковского. Вспоминая о своем детстве, они попутно приводили сведения и об обучении своих сестер, матерей, бабушек в основном во второй половине XVIII в.

Интересны данные об обучении девочек на дому в первой половине XVIII в. содержат воспоминания М.В. Данилова, родившегося в семье бедного дворянина Тульского уезда отставного капрала Преображенского полка В.Г. Данилова. В «Записках»⁴ автор рисует типичную для того времени картину отдачи детей из бедных дворянских семей родственникам для воспитания и обучения. Так старшая сестра Анна была отдана в семью свойственника Антипа Евдокимовича Данилова: «...выучена была читать и писать российской грамоте, читала много церковных книг и историй, почему и знала многое касающееся до закона»⁵. В возрасте 20 лет она была выдана замуж за небогатого дворянина.

Сестру Дарью 8 лет отдали на воспитание в дом родственницы Софьи Алексеевны Милославской в Москву, у которой она жила 6 лет: «...выучилась там

¹ Дашкова Е.Р. Записки. М., 1990. С. 25.

² Долгорукова Н.Б. Памятные записки Натальи Борисовны Долгоруковой (схимонахини Нектарии) // Русский архив. 1867. №1. С.1-52.

³ Лабзина А.Е. Воспоминания // Русская старина. Спб., 1903. Т. 113. № 1-3. С.14-88.

⁴ Данилов М.В. Записки // Русский архив. 1883. № 3. С.1-67.

⁵ Там же. С. 295.

преизрядно вышивать всякими цветами и золотом, какое шитье в тогдашнее время было в Москве в манере самое лучшее»¹. Затем её также отдали Антипу Евдокимовичу, где она жила до замужества.

С середины XVIII в. в высшем обществе становится модным приглашать французских гувернеров для воспитания и обучения детей. Эту тенденцию отражают мемуары Ивана Михайловича Долгорукова, родившегося в Москве в 1764 г. в семье статского советника, капитана гвардии Михаила Ивановича Долгорукова и баронессы Анны Николаевны Строгоновой. В семье было и 3 дочери: Прасковья, Анна и Елизавета. В 1767 г. отец пригласил для воспитания детей французенку мадам Константин: «Она была женщина не молодая, очень хороших свойств, усердно привязана к нашему дому...и вместе с сестрою приучила меня лепетать по-своему с самого ребячества»². В 1776 г. мадам Константин сменил француз Совере. В программу обучения Ивана, составленную отцом, входили: история, математика, география, поэзия, латинский, немецкий и французские языки, танцы. Сестры обучались вместе с ним тем же предметам, кроме латыни: «Мы воспитывались одинаково, тем же иждивением, с таким же попечением. Чадолубие наших родителей простиралось на всех четверых в одной и той же мере»³.

Прямые сведения об обучении девочек в небогатых провинциальных дворянских семьях содержатся в мемуарах А.Т. Болотова и ссыльного учителя Г.С. Винского. Подобно многим образованным дворянам А.Т. Болотов в 1780-1790-е годы занимался обучением своих дочерей и племянниц в Тульской губернии: «Обе девушки, дочери тетки нашей ... гостили в сие время у нас, и я, пользуясь сим случаем, учил обеих их арифметике»⁴. В это же время в городах Оренбурге и Уфе Г.С. Винский преподавал французский язык для девочек в семьях высших чиновников: надворного советника Н.М. Булгакова, вдовы Е. Д. Рычковой, надворного советника С. Я. Левашева, таможенного советника Ф. Я. Шишкова⁵.

В 7 мемуарах из рассмотренных нами 60 рассказывается о домашнем обучении авторов отцами и в 5 – об обучении бабушками и матерями. Так в семьях Левшиных, Бантыш-Каменских, Тимковских, Печериных, Брусиловых во второй половине XVIII в. начальным обучением детей занимались женщины.

Илья Фёдорович Тимковский (1773—1853) — юрист, профессор Харьковского университета, родившийся в городе Переславле Киевской губернии, вспоминал в «Записках», что читать его учила мать в родовом имении, затем он был отдан на обучение в Золотоношский женский монастырь вместе со старшей сестрой Татьяной и двоюродными братом и сестрой. Через некоторое время, когда в дом дяди приехала дальняя

¹ Там же.

² Долгоруков И.М. Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни, писанная мной самим и начатая в Москве 1788-го года в августе месяце, на 25-ом году от рождения моего. Т. 1. Спб., 2004. С 20-21.

³ Там же. С. 31.

⁴ Болотов А. Т. Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные им самим для своих потомков. Спб., 1872. Т. 3. Стб. 120-121.

⁵ Записки Григория Степановича Винского // Русский архив. 1877. № 1. Вып.2. С.150-194.

свойственница из Киева, монахиня Иорданского монастыря Анфиса, ей отвели большую комнату для проживания, и всех «четверых отдали ей в науку читанья»¹. Дети учились читать по молитвеннику с канонами. Девочек она обучала шитью «гладкому и узорному, белому и цветному». Через полгода мальчиков перевели в школу к дьячку, обучение же девочек на этом закончилось.

Николай Гаврилович Левшин, орловский помещик, ополченец 1812 г., родился в Москве в 1788 г. в известной дворянской семье. Отец его Гаврил Феодулович был коллежским асессором, мать Марья Петровна, по отцу Опухтина, родом из старинных и богатых бояр. В своих «Записках» Н.Г. Левшин вспоминал, что учился в московском доме вместе с братьями и сестрами Анной и Екатериной. Читать детей учила мать по книгам Священного Писания, а бабушка обучала Николая арифметике. С раннего детства детей обучали и иностранным языкам, французскому и немецкому: «Французский язык знали родители мои и бабушка; говорить все учили, и как я, так и все братья и сестры мои, как попугай, выучились поговаривать изрядно»². Таким образом, и мать, и бабушка автора владели не только азами грамоты, но и французским языком, и принимали активное участие в домашнем обучении детей. Это свидетельствует о том, что домашнее обучение девочек было распространено и в начале XVIII в.

¹ Записки Ильи Федоровича Тимковского // Русский архив. 1874. № 1. Вып. 6. Стб 1385.

² Левшин Н.Г. Домашний памятник Николая Гавриловича Левшина. 1788-1804 // Русская старина. 1873. Т. 8. № 12. С. 830.

Г. І. Єрко

*Луцьк, Східноєвропейський національний
університет ім. Лесі Українки*

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Принцип рівноправності жінок і чоловіків закріплено у багатьох міжнародних документах, починаючи з Загальної декларації прав людини ООН (1948 р.). Сучасні демократичні держави гарантують його дотримання конституціями та іншими нормативно-правовими документами. Найважливіші гендерно-паритетні принципи, права й можливості жінок і чоловіків відображені в основних положеннях законів, постанов та розпоряджень уряду, указів і розпоряджень Президента України, міжнародних нормативно-правових документах, ратифікованих Україною, зокрема, у Цілях розвитку тисячоліття, Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок та ін.

Важливим кроком у формуванні гендерного законодавства України стало прийняття Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року та Указу Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 року¹.

Для реалізації державної гендерної політики у 1996 році було створено відповідний центральний орган виконавчої влади – Міністерство України у справах сім'ї та молоді, яке стало основною складовою національного механізму впровадження державної політики щодо рівності жінок і чоловіків у всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя. Із 2010 року координатором впровадження принципів гендерної рівності стало Міністерство соціальної політики, при якому створено Департамент гендерної політики та оздоровлення дітей, а 2012 року – Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі².

Розроблено Проект Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2016 року. План заходів Державної програми передбачає втілення принципу рівності чоловіків і жінок у сферах політичного, соціального й економічного життя українського суспільства.

Одним із правозахисних інститутів, що виник відносно недавно і спеціалізується на забезпеченні прав та свобод людини, є інститут омбудсмана, який вважають важливим механізмом захисту прав людини і зміцнення законності в роботі

¹ Забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах життя українського суспільства. – К., 2012. – С. 4.

² Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>. – Назва з екрана.

державних органів. 1998 року набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» відповідно до якого Верховна Рада України обирає Уповноваженого з прав людини. 2012 року у Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини створено Управління з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, до повноважень якого входить контроль за дотриманням прав і свобод чоловіків та жінок на ринку праці, у соціально-політичній сфері тощо¹.

У Волинській обласній державній адміністрації структурним підрозділом, на який покладено завдання щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, є Управління у справах сім'ї, молоді та спорту. У районних державних адміністраціях ці функції відповідно покладено на відділи у справах сім'ї, молоді та спорту.

На обласному рівні діє Обласна програма підтримки сім'ї на період до 2015 року, до якої включено заходи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків². 10 листопада 2009 року Волинська обласна рада та Волинська обласна державна адміністрація підписали меморандум про співпрацю з Програмою Розвитку ООН. Документ передбачав реалізацію спільних заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок. Загальною метою цього проекту була підтримка державних інституцій та громадянського суспільства у забезпеченні гендерної рівності в Україні відповідно до міжнародних, конституційних та внутрішніх зобов'язань, а також у рамках урядових програм діяльності. Проект на сьогоднішній день завершено. Депутатський корпус Волинської обласної ради на сьогоднішній день представлений 80 депутатами, серед яких 90% становлять чоловіки і лише 10% – жінки³. Це притому, що частка жінок, які проживають на Волині, як і в цілому в державі, характеризується перевагою осіб жіночої статі: на кожну тисячу чоловіків припадає в середньому по 1126 жінок⁴.

Важливим елементом національного механізму впровадження гендерної рівності є участь громадськості в реалізації державної політики. У Волинській області призначено радника голови обласної державної адміністрації з гендерних питань та створено Громадську раду з питань гендерної політики.

Вагому роль у запровадженні принципів гендерної рівності здійснюють громадські організації, наприклад, такі як ВОГО «Гендерний центр» та ВОГО «Волинський прес-клуб». Вони реалізують проект «Гендерна абетка для волинських медіа» за сприяння «Українського медійного проекту» (У-Медіа), що реалізовується Міжнародною організацією Інтерньюз в Україні за підтримки Агентства США з

¹ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua>. – Назва з екрана.

² Офіційний сайт Волинської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volynrada.gov.ua/session/2/44>. – Назва з екрана.

³ Офіційний сайт Волинської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volynrada.gov.ua/session/2/44>. – Назва з екрана.

⁴ Чоловіків на Волині вмирає утричі більше, ніж жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com/news/5234-cholovikiv-na-volyni-vmiraie-utrychi-bilshe-nizh-zhinok>. – Назва з екрана.

міжнародного розвитку. Проект покликаний вивчити рівень гендерної чутливості журналістів, ознайомити їх із основами гендерної політики в Україні та за кордоном, негативними проявами дискримінації й сексизму в різних сферах життя суспільства¹. ЗМК є невід'ємною складовою щодо просування принципів гендерної рівності в українському суспільстві, тому важливо, щоб журналісти були обізнані не лише з нормативними документами, а й сприймали, розуміли гендерну тематику й не поширювали дискримінаційних, сексистських матеріалів. На Волині зареєстровано 46 жіночих громадських організацій, головними цілями діяльності яких є посилення системи громадського контролю, забезпечення інтересів громадян в управлінських рішеннях і діях органів державної влади.

Важливою складовою формування та реалізації гендерної політики є гендерна статистика. Починаючи з 2005 року статистичні збірники «Жінки та чоловіки в Україні» публікуються постійно – один раз на два роки. У Головному управлінні статистики Волинської області вийшли в світ статистичні збірники «Жінки і чоловіки Волині», які відображають становище жінок і чоловіків в окремих сферах суспільного життя. На сьогоднішній день ситуація в органах державної влади Волинської області відтворює те, що ми маємо в українському суспільстві загалом. Якщо в суспільстві низький рівень розуміння гендерної рівності з погляду стереотипних соціальних ролей, то це знаходить своє відображення і в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Для удосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні пропонуємо наступні шляхи: конкретизувати принципи формування та реалізації гендерної політики на регіональному та місцевому рівні; продовжувати проведення гендерної експертизи проектів нормативно-правових актів; удосконалити гендерно-статистичну звітність на регіональному рівні; посилити роботу громадських організацій за виконанням державних зобов'язань у сфері дотримання рівних прав і можливостей чоловіків та жінок; збільшити представництво жінок у органах державної влади на державному й регіональному рівнях шляхом просвітницьких заходів та популяризації діяльності жінок у органах влади; посилити вплив мас-медіа на формування суспільної гендерної свідомості тощо.

Отже, впровадження гендерної рівності сьогодні потребує від суспільства не лише теоретичного підґрунтя, але й конкретних практичних кроків. Розв'язання актуальних питань, що стосуються гендерної політики в українському суспільстві, є досить важливими. Саме їх вирішення дасть змогу впровадити гендерну рівність у нашому суспільстві та Україні в цілому.

¹ ВОГО «Волинський прес-клуб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volynpressclub.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=10&Itemid=16. – Назва з екрана.

Р. С. Жаркынбаева

*Алматы, Казахская академия транспорта
и коммуникаций им. М. Тынышпаева*

ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В КОНТЕКСТЕ УРАБАНИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

При советской власти в центральноазиатских странах были достигнуты значительный рост численности населения и продолжительности жизни, а также улучшения в здравоохранении, образовании и уровне жизни. В среднеазиатских республиках проживало более 34 млн. человек или 11% населения Советского Союза (1991 г.). Быстро росло городское население региона, причем это происходило при одновременном увеличении численности сельских жителей, что составляло главную особенность «среднеазиатского феномена» урбанизации. Необходимо отметить то, что Казахстан отличался достаточно высоким уровнем урбанизации населения среди республик Средней Азии, в частности к началу 1990 г. удельный вес городского населения составлял: в Казахской ССР – 57,4%, в Туркменской ССР – 45,2%, в Узбекской ССР – 40,8%, в Киргизской ССР – 38,1%, в Таджикской ССР – 32,2%. Так, Казахская ССР к концу советского периода являлась единственной республикой в регионе, в которой более половины населения проживало в городах. Эта тенденция характерна и для современной Центральной Азии, так из пяти стран региона (данные ЮНПФА за 2010 г.) только в Казахстане городское население составляет 59% всего населения республики. В Туркменистане городское население составляет 50%, в других государствах уменьшилось, к примеру, в Кыргызстане городское население составляет - 35 %, в Узбекистане -36%, в Таджикистане -26%¹.

В целом, население Центральной Азии в 2010 г. составляло - 61,5 млн. чел., из них - 45% приходится на Узбекистан, 26% - на Казахстан, 12% - на Таджикистан, 9% - на Кыргызстан, 8% - на Туркменистан. Наиболее низкий уровень среднего показателя роста численности населения (2005-2010 годы) - 0,7- у Республики Казахстан, далее следуют –Узбекистан - 1,1, Кыргызстан - 1,2, Туркменистан - 1,3, самый высокий показатель – у Республики Таджикистан- 1,6. Можно отметить то, что в центральноазиатском регионе формируется тенденция снижения уровня рождаемости, повышение уровня образования женщин и уровня урбанизации воздействует на уровень рождаемости как снижающий фактор².

В советское время республики Центральной Азии достигли неоспоримых успехов в улучшении положения женщин. На протяжении всего XX века народы Центральной Азии были втянуты в невиданные доселе изменения, которые

¹ Народонаселение мира в 2010 г. От конфликта и кризиса к возрождению: поколения перемен. Издание ЮНФПА. Нью-Йорк, С.- С. 110.

² Жаркынбаева Р.С. Особенности демографического развития центральноазиатского региона в период независимости // Центральная Азия и Кавказ- 2011-№4-С. 75-83

перевернули традиційний мир жінок. Найбільш яким подією 1920-х років була кампанія *Худжум* - наступлення на старі стовпи і звільнення жінки від затворничества і сегрегації. Завдяки цій кампанії місцеві жінки були звільнені від обов'язку носити ритуальне покрывало-*паранджу*, але як справедливо зауважує М. Тохтаходжаєва, це не змінило стосунки основної частини суспільства до жінки як до істоти підконтрольній, слабкій, залежній і тому другорядній¹.

З початком перехідного періоду в Центральній Азії зміцніли гендерні диспропорції і на жінок легли непропорційно великі навантаження. В той час як зміцніла бідність, послаблення соціальної підтримки і соціальних послуг відчувалося як чоловіками, так і жінками, на жінок вони впливали сильніше завдяки репродуктивній ролі, сімейних обов'язків і зміцнення традиціоналізму. Структурні зміни в соціальному секторі, де більшу частину працюючих складали жінки (сектор освіти і охорони здоров'я), привели до втрати робочих місць багатьма з них. В державах Центральної Азії в початку перехідного періоду, також як і в усіх країнах СНГ, скасування політичного представництва через систему квот привело до суттєвому скороченню виборності жінок і на республіканському і місцевому рівнях.

За роки незалежності всі держави Центральної Азії приєдналися до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (CEDAW): Таджикистан в 1993г., Узбекистан в 1995 г., Кыргызстан і Туркменістан в 1996 г., Казахстан в 1998 г. і розробили національні механізми для просування гендерної рівності. В межах даної статті будуть розглядатися питання про досягнення гендерної рівності в політиці.

Казахстан. Постановленням Уряду від 27 листопада 2003 року № 1190 була схвалена Концепція гендерної політики. На IV Форумі жінок Казахстану в вересні 2004 г. Президент країни доручив Уряду і Національній комісії по справах сім'ї і жінок розробити на основі даної Концепції Стратегію гендерної рівності. Стратегія гендерної рівності в Республіці Казахстан на 2006-2016 роки є основоположним документом, спрямованим на реалізацію гендерної політики держави, в кожному розділі Стратегії включені розроблені спільно з ЮНІФЕМ індикатори досягнення гендерної рівності в політиці, економіці, освіті, сім'ї, питаннях охорони здоров'я і запобігання насильству відносно жінок і дітей. В кінці 2009 року були прийняті два основні гендерні закони: «Про державні гарантії рівних прав і рівних можливостей чоловіків і жінок» і «Про профілактику побутового насильства», проводиться гендерна експертиза законопроектів, впроваджується гендерна освіта. Активізується робота по підвищенню гендерної чутливості населення.

¹ Тохтаходжаєва М. Утомлені минулим. Реісламізація суспільства і становище жінок в Узбекистані. Ташкент, 2001-с. 261;

Если рассмотреть динамику политического представительства женщин в Парламенте Республики Казахстан то ситуация выглядит следующим образом: в первом созыве парламента (1996-1999) количество депутатов было 67 человек, из них - 9 женщин; во втором (1999-2004) и третьем (2004-2007) из 77 депутатов - 8 женщины; в четвертом (2007-2011) и пятом (2012) из 107 депутатов женщины составляли 17 и 26 соответственно¹.

Узбекистан. Указом Президента от 2 марта 1995 года «О мерах по повышению роли женщин в государственном и общественном строительстве Республики Узбекистан» введена новая должность вице-премьера, курирующего вопросы социальной защиты семьи, материнства и детства, аналогичные должности введены во всех региональных структурах власти. По мнению правозащитников, это может быть использовано для ограничения доступа женщин к губернаторским и министерским позициям². При Кабинете Министров был создан секретариат по социальной защите семьи, материнства и детства, аналогичные отделы в администрациях регионов. Указ Президента от 25 мая 2004 года «О дополнительных мерах по поддержке деятельности Комитета женщин Узбекистана» стал его логическим продолжением. На XV Сессии Олий Мажлиса было внесено дополнение в 22 Статью «Закона о выборах». При выдвижении кандидатов в депутаты парламента оно обеспечивает 30% квоту для женщин³. В 2007-2008 годах впервые в истории Узбекистана женщина была выдвинута кандидатом на должность Президента Республики и была избрана на должность Спикера нижней палаты Парламента, а также две женщины назначены Послами Республики Узбекистан. В 2010 г. в Законодательной палате Парламента были представлены 33 женщин - депутата, что составляло 22% от общего количества. В представительных органах власти регионов количество женщин депутатов составляет – 15%.⁴.

Кыргызстан. Принцип равноправия мужчин и женщин включен в Конституцию Кыргызской Республики. Определенный вклад в увеличение женщин на государственной службе внес Указ Президента «О дальнейшем совершенствовании кадровой политики по привлечению женщин-лидеров к государственному управлению», принятый в августе 2002 года. Однако в нем содержится норма скрытой дискриминации, предоставляющая женщинам только должности заместителей, а не первых лиц⁵. 4 августа 2008 года был принят Закон «О

¹ Сарсенбаева Р. Вклад женщин в социальную модернизацию общества // <http://www.businesswomen.kz>

² Доклад о человеческом развитии в Центральной Азии. В будущее без барьеров: Региональное сотрудничество в области человеческого развития и обеспечения человеческой безопасности. Братислава, 2005-с.182;

³ Эргашева М. Время расцвета: деловая активность женщин как одна из составных частей дальнейшего развития Узбекистана.-Т.:Изд-во Национальной библиотеки Узбекистана им. А. Навои, 2004 г.-168 с.46;

⁴ Выступление главы делегации Республики Узбекистан на 45-ой сессии Комитета по ликвидации дискриминации в отношении женщин (г.Женева, 20 января, 2010 г.). – Ташкент: Национальный центр Республики Узбекистан по правам человека, 2010. –с.40;

⁵ Исакунова Т. Краткий обзор некоторых законодательных актов Кыргызской Республики: использование и игнорирование гендерных подходов. Материалы научно-практической конференции «Женское движение Центральной Азии: от опыта прошлого десятилетия к поиску новых технологий», г. Алматы, 18-19 октября 2005 г.- Алматы, 2005.- с. 40;

государственных гарантиях равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин». Важным достижением реализации гендерной политики в стране можно отметить принятие постановления Правительства «О Национальной стратегии Кыргызской Республики по достижению гендерного равенства до 2020 года и Национальном плане действий по достижению гендерного равенства в Кыргызской Республике на 2012-2014 годы» от 27 июня 2012 года № 443. Республика продолжает применять временные специальные меры для ускорения установления фактического равенства между мужчинами и женщинами, в частности была принята система квотирования на местном уровне. Представительство женщин в Жогорку Кенеше с 2007 года по 2010 год составляло 23 женщины из 90 депутатов или 25,6 %. По результатам выборов 2010 года в Парламент страны V созыва из 120 депутатов были избраны 28 женщин или 23,3 %.

Таджикистан. Важную роль в обеспечении широкого участия женщин в общественной жизни играют Указ Президента от 3 декабря 1999 года «О повышении роли женщин в обществе», Национальный план действий «О повышению статуса и роли женщин на 1998 - 2005 гг.», Государственные программы «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей для женщин и мужчин на 2001-2010 гг.» и дополнение к ней «Доступ сельских женщин к земле», «Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из числа способных женщин и девушек на 2007-2016 годы» и ряд др. В марте 2004 г. был утвержден закон «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностях их реализации». В Нижней палате Парламента кроме традиционного Комитета по социальным вопросам, семье, охране здоровья и экологии, женщиной возглавлялся Комитет по экономике, бюджету, финансам и налогам. К концу 2003 г. женщины составили 15, 5% в руководящем составе администрации Президента, 10,6% в органах при Президенте и Правительстве, 20,5 % руководителей департаментов, управлений, отделов министерств и ведомств (без учета силовых структур)¹. Постановлением Правительства от 29 мая 2010 года за № 269 была утверждена «Национальная стратегия активизации роли женщин в Республике Таджикистан на 2011-2020 годы». Комитет по делам семьи и женщин при Правительстве Республики Таджикистан является координатором политики страны по гендерным вопросам. В Маджлиси Оли Республики Таджикистан были избраны 17 женщин. В правительственных структурах, министерствах, местных органах государственной власти, как правило, одним из заместителей руководителя является женщина².

Туркменистан. В Туркменистане женщине предоставлено право участия в органах управления. Прослеживается положительная тенденция увеличения участия женщин в системе управления страны – в 1992 г. в органах управления работало чуть

¹ Мирзоева В. Гендерная политика в Таджикистане: плоды десятилетней работы. Материалы научно-практической конференции «Женское движение Центральной Азии Гендерные исследования...» - с.46;

² Там же.

более 39% женщин от общей численности занятых в этом секторе рабочих и служащих, а в 1997 г. - около 42%. Квота для женщин в парламенте определена на уровне 18%¹. 14 декабря 2008 года прошли выборы депутатов Меджлиса Туркменистана, в котором 17% процентов депутатов - женщины. Председателем Меджлиса, а также председателем одного из пяти комитетов являются женщины. Значительное число женщин входит в высшие эшелоны власти и управления, Вице-премьер, министры, заместители министров, заместители глав областных, городских, районных администраций, главные редакторы средств массовой информации. В настоящее время в руководящий состав страны, включая уровень министров и их заместителей, входят 25 женщин, в том числе Председатель Меджлиса, Заместитель Председателя Кабинета Министров, Директор национального института демократии и прав человека, Министр образования, Министр текстильной промышленности, Государственный министр акционерной компании «Туркменхалы», Председатель Государственной издательской службы, Начальник главного архивного управления при Кабинете Министров, заместитель Председателя Государственного комитета по статистике.

Вместе с тем, количество мест в парламенте, занимаемых женщинами, различается по странам и в действительности – может скрывать реальную степень политического участия. По мнению экспертов весьма вероятно, что женщины в действительности обладают меньшими возможностями оказывать влияние в Туркменистане, чем в других странах, по причине большего политического контроля в Туркменистане².

Несмотря на вышеприведенные положительные изменения в государствах Центральной Азии все еще существует гендерный дисбаланс на уровне принятия решений, который осложнен этническими, культурными и другими факторами. Одни только организационные решения, к примеру, существующие механизмы квотирования, не смогут способствовать широкому привлечению женщин в процесс принятия политических решений. Большим препятствием в осуществлении принципов гендерного равенства является слабая информированность самих женщин о своих правах и не утратившие свою силу культурные стереотипы. Важным элементом вовлечения женщин в политический процесс может стать сбалансированная социальная политика, которая должна решить многие проблемы связанные с социально-экономическими и семейно-бытовыми проблемами.

Вхождение государств Центральной Азии в мировое сообщество предполагает преодоление существующего гендерного неравенства на всех уровнях. Гендерная статистика и новые методики гендерного анализа, как показал мировой опыт, являются надежными и объективными инструментами для разработки гендерно-чувствительных государственных программ и стратегий развития.

¹ Женщины Туркменистана и гендерные различия в развитии. Национальный институт статистики и прогнозирования Туркменистана. Бюро по женскому развитию в Туркменистане. Ашгабат-1999-с.104-с.54;

² Доклад о человеческом развитии в Центральной Азии...с.182

Л. М. Жванко

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

БІЖЕНЦІ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЖІНОЦТВО УКРАЇНИ

Велика війна, в яку європейські держави вступили мало не з радістю, сподіваючись отримати швидку та блискавичну перемогу, перетворилася на п'ятирічний жах першої в історії індустріальної і по-справжньому тотальної війни. Саме вона, за влучним висловом Генріха Манна, і стала «матір'ю катастроф ХХ століття». При цьому військове протистояння породило низку гуманітарних проблем, серед яких надзвичайної гостроти набула проблема біженців. Біженство, у всій його багатогранності, стало надто вже складним і, за великим рахунком, несподіваним у таких масштабах випробуванням для держав.

В Україні ця війна забута, та і, за великим рахунком, пам'ять про неї нікому не потрібна. Сьогодні мало кому відомо про дітей, які втікали на фронт, про дружин, які йшли до діючої армії услід за своїми чоловіками. Вона [пам'ять] просто стерлася під вагою наступних трагедій і випробувань, хоча слід усвідомити й нам, що саме ця війна стала їх першопричиною, спровокувавши виступ українців по різні боки Східного фронту. Досить слушно з цього приводу зауважив Пітер Гетрелл, британський історик, керівник Міжнародного проекту «Переміщення людей на просторах колишньої Російської імперії у 20-ті роки»: «Коли біженці взагалі були викреслені з історії, то біженці-жінки були викреслені подвійно. Їх згадували тільки тоді, коли було необхідно зобразити нещасних жертв, чия «нагота» так і кидалася в очі сучасникам». Пояснення цього він, як дослідник проблеми біженства та його гендерного контексту, вбачає у складнощах «вписати» цих людей в існуючі на той час суспільні групи. Ще менше розкрита та сторінка історії, яка стосується участі українок у справі опікування біженцями в роки Великої війни.

Відтак метою запропонованої розвідки є показ участі українського жіноцтва в комітетах, які надавали допомогу біженцям Першої світової війни. Війна і жінка – абсолютно протилежні поняття. Коли перша своїм деструктивним началом руйнує світ, звичне життєве середовище, ба, навіть ставить під загрозу існування людської цивілізації, то жінка в екстремальних умовах збройного конфлікту мобілізує всі свої сили на збереження свого роду та своїх дітей. І саме жінка, рятуючи своїх дітей від наступаючого ворога, голоду та холоду в дорозі, постійних нестатків та злигоднів біженецького життя, хай це не прозвучить пафосно, врятувала світ для нащадків. Проте, доля жінки-біженки, її внутрішній світ й до цього часу залишається поза увагою дослідників.

Перша світова війна призвела до грандіозного руху цивільного населення теренами Російської імперії, особливо з літа 1915 р., коли в результаті поразки російських військ на фронті, маса біженців рушила у тиллові губернії (іншу категорію

склали вимушені переселенці: німці-колоністи та євреї). А в умовах, коли майже вся чоловіча половина суспільства була мобілізована, то жінки взяли на себе незвичні для мирного часу обов'язки – збереження домашнього вогнища та дітей. Дійсно, серед валок біженців із західних регіонів Російської імперії у тиліві губернії переважали саме жінки. Наприклад, протягом літа 1915 – зими 1916 рр. на Катеринославщині та Харківщині, які, у порівнянні з іншими українськими губерніями прийняли найбільшу кількість біженців, жінки склали відповідно 73 450 та 16 277 осіб. При цьому на їхньому утриманні перебувало 68 609 та 22 502 дітей. Вирвані зі звичних умов існування жінкам, у частині випадків без знання мови (серед біженок певний відсоток склали вихідці із польських та прибалтійських губерній Російської імперії), в чужому релігійному оточенні було досить важко переносити біженство. Невизначеність у майбутньому, туга за загубленими членами родини приводили їх у відчай. Інша частина жінок, мешканки толових губерній взяли, крім іншого на себе досить важливе завдання, участь у різних благодійних комітетах та структурах, які й займалися соціальним захистом біженців. Це означає, що крім важливих для них сімейних обов'язків, виховання дітей, вони прагнули виконати й свій громадський та і загалом людський обов'язок, надаючи посильну допомогу цим знедоленим людям.

14 вересня 1914 р імператор Микола II підписав Положення про Комітет Її Імператорської Високості Великої Княжни Тетяни Миколаївни для надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій. Метою діяльності інституції було «...надання тимчасової допомоги особам, постраждалим від воєнних дій..., як тим, хто залишався у своїх місцевостях, так і тим, хто їх покинув за вимогою влади, або з інших, пов'язаних з війною, причин». Почесним головою Комітету була обрана Велика княжна Тетяна Миколаївна, образ якої в народі асоціювався із захисницею нещасних та знедолених. Реальним же керівником Комітету – «управляючим справами» – став Олексій Борисович Нейдгарт, відомий політичний і державний діяч, член Державної ради, виходець із відомого російського дворянського роду австрійського походження. Слід відзначити трагічну схожість долі О.Б. Нейдгарта і Великої княжни, якого у листопаді 1918 р. разом із донькою і сином було розстріляно більшовиками. До слова сказати, у 2000 р. Російська православна церква піднесла його до лику святих.

Положення про Тетянинський комітет стало одним із перших законодавчих актів Російської імперії, що регулювало справу біженства. Його десять статей визначили склад, компетенцію та напрямки роботи Тетянинського комітету. З часу його утворення і до осені 1915 р. Тетянинський комітет був центральним органом захисту біженців, користувався урядовою підтримкою та державними субсидіями

Українське жіноцтво активно долучилося до участі в діяльності губернських та повітових відділень Тетянинського комітету. Так членами Волинського губернського відділення були Н.І. Оржевська, П.П. Вяхирева, Катеринославського – Л.Бровцина, О.К. Солодовська, Київського – О.А. Букресєва, княжна О.А. Друцька-Соколинська, А.В. Жекуліна, графиня М.Ю. Ігнатєва, Е.Ф. Левіна, Одеського – М.Станишевська,

Полтавського – Н.А. Сердюкова, Т.М. Чарторижська, Херсонського – баронеса А.М. Гревениць, Чернігівського – О.А. Матвіїва, Харківського – О.М. Акишева, Г.К. Левицька та О.М. Стрельникова. При цьому слід зауважити, що в центральному правлінні Тетянинського комітету не було жодної жінки. П.Гетрелл із жалем відзначав: «Жінки, виконуючи різні обов'язки ... залишаються за кадром, добросовісні, у той же час анонімні помічниці чиновників-чоловіків».

Серед перших українських громадських організацій, які мали у містах України мережу закладів соціального захисту біженців, слід назвати «Товариство допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від війни». Воно було засноване в кінці 1914 р. активними діячами національної інтелігенції. Головою товариства на перших загальних зборах було обрано директора Київської філії Державного банку Я.Я. Ігнатовича, заступником – Д.І. Дорошенка. «До його складу ввійшло багато жінок, зокрема Людмила Старицька-Черняхівська, Наталя Дорошенко, Любов Шульгіна, її донька Наталія, Марія Ішуніна, що була секретаркою, Надія Ішук-Ішуніна, на яких, головним чином, і лежала вся праця. Зінаїда Мірна... проводила всю фінансову справу». Зазначимо, що вже в часи Української Центральної Ради, із серпня 1917 р. цю інституцію, перейменовану на «Українське товариство допомоги жертвам війни» очолила Зінаїда Василівна Мірна.

Серед фундаторів спілки була Софія Русова (1856–1938 рр.), видатний педагог, громадська діячка, одна з піонерок жіночого руху в Україні. В роки Першої світової війни вона працювала сестрою милосердя у військовому госпіталі, брала участь в організації дитячих притулків для сиріт. Долучилася до створення спілки і Людмила Старицька-Черняхівська (1868 – після 1941 рр.), письменниця, донька видатного українського драматурга М.Старицького, активна учасниця громадсько-політичного життя України, яка неодноразово виїжджала до тилових російських губерній, в яких перебувала велика кількість етнічних біженців-українців.

Важливу роль в організації допомоги біженцям відіграли й різні благодійні спілки. Серед інших слід назвати «дамські гуртки», очолювані, зазвичай, дружинами губернаторів, голів губернських та повітових земських управ. Наприклад, у липні 1915 р. Олена Колобова, дружина Катеринославського губернатора, започаткувала організацію допомоги прибуваючим у місто біженцям. Жінки брали участь і в роботі повітових та волосних комітетів допомоги біженцям. Місцеві вчительки, фельдшерки, сестри милосердя, дворянки та ін. працювали на різних посадах цих структур. При цьому їх кількість у комітетах була нерівномірною.

Таким чином, у роки Першої світової війни досить важливою проблемою стала проблема соціального захисту біженців, для організації опікування якими в українських губерніях діяла мережа спеціальних комітетів. Активну участь у їх роботі, безумовно, взяло українське жіноцтво. При цьому дослідження окресленого питання потребує свого поглибленого вивчення.

Т. Ю. Іваніна

Полтава, Бюро гендерних стратегій та бюджетування

ГЕНДЕРНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ МІСТ

Місцевий бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Таким чином, місцеві бюджети безпосередньо пов'язані з інтересами і потребами місцевих громад і кожен громадянин (чоловік/жінка) має до нього пряме відношення як платник податків і споживач послуг, що фінансуються з бюджету. Це дає підставу розглядати бюджет не як гендерно-нейтральний документ (як це часто вважають), а ставити питання про формування гендерно чутливого бюджету. Технологія гендерного бюджетування передбачає формування бюджетів з урахуванням потреб та інтересів різних соціальних груп громади. Зокрема, при складанні такого бюджету враховуються інтереси і потреби жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків. Ідея полягає в тому, щоб «визначити, в яких випадках потреби жінок і чоловіків однакові, а в яких ні. Якщо потреби різні, то й обсяги бюджетних асигнувань також повинні відрізнятися»¹.

За 30 років існування технології гендерного бюджетування близько 90 країн у різних регіонах світу зробили спроби реалізувати гендерні бюджетні ініціативи (ГБІ) як на місцевому, так і державному рівнях². В Україні також протягом останнього десятиріччя були створені передумови для запровадження гендерних бюджетів. Так, за цей час на законодавчому рівні були прийняті нормативні акти, які визначають загальні засади гендерної політики та інтеграції гендерних підходів в управління. Крім того, був напрацьований власний досвід впровадження різноманітних гендерних бюджетних ініціатив, що відбувались за підтримки різних міжнародних донорських інституцій. Зокрема, спільної програми Європейської Комісії, Жіночого Фонду Розвитку ООН (UNIFEM) і Міжнародного Учбового Центру МОП (ITCILO) «Співпраця з питань гендерної рівності для розвитку і миру», спільного проекту Європейського Союзу, Швецької агенції з міжнародного розвитку (SIDA) та Програми розвитку ООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні», проекту Швецької агенції з міжнародного розвитку SIDA «Стратегія досягнення гендерної рівності в Україні» та ін.³.

Дана стаття висвітлює основні здобутки та уроки впровадження гендерних бюджетних ініціатив в українських містах, що були реалізовані в рамках проекту «Гендерне бюджетування на місцевому рівні». Даний проект реалізується протягом 2011-2013 р. ПОО Ліги соціальних працівників України в партнерстві

¹ Гендерное бюджетирование и репродуктивные права женщин: сборник материалов. ЮНФПА-ЮНИФЕМ, 2006

² Evaluation.Report UNIFEM'S work on Gender-Responsive Budgeting (2009) New.York, 2010

³ Гендерне бюджетування на місцевому рівні. – К.: Фонд ім. Ф. Еберта, 2012. - С.6

представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та з Програмою ООН Жінки в Україні.

У 2011 р. проект розпочав свою діяльність з Чернівецької та Хмельницької областей. На базі цих пілотних областей були напрацьовані методичні матеріали для впровадження гендерного бюджетування як управлінської технології. У 2012 р. в рамках проекту були реалізовані ГБІ у Житомирі, Луцьку, Комсомольську (Полтавська обл.) та Чугуєві (Харківська обл.). У 2013 р. робота зосередилась у містах Харків, Львів, Бахчисарай (АР Крим) та Гола Пристань (Херсонська обл.).

Проект «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» дав змогу випробувати різні підходи до впровадження ГБІ. Спільним для всіх бюджетних ініціативах був місцевий рівень їх реалізації, а отже і спільні завдання – сприяти задоволенню життєво важливі потреби населення через надання високоякісних послуг мешканцям громади.

Робочі команди зосередили свою роботу на аналізі державних послуг у галузях освіти, медицини, зайнятості, житлово-комунального господарства, культури та спорту. Крім того, мали місце спроби гендерного аналізу програм соціально-економічного розвитку та програми розвитку підприємництва (табл).

Більшість цих ініціатив було зосереджено на видатковій стороні бюджету, але в рамках роботи розглядалася і дохідна частина місцевого бюджету. Це особливо важливо, зважаючи на дотаційний характер більшої частини місцевих бюджетів. Адже послідовне впровадження гендерних бюджетних ініціатив дозволить досягти порівняно кращих результатів у плануванні і виконанні як видаткової так і дохідної частини місцевих бюджетів.

Узагальнюючи отриманий досвід, необхідно зазначити, що найбільш успішними є ініціативи, які на всіх етапах впровадження ГБІ включають спільну роботу місцевої влади з громадськими організаціями та підтримані незалежними експертами, представниками академічних кіл та ЗМІ. Так, наприклад, у м. Житомирі не лише була прийнята програма «Міська цільова соціальна програма утримання та розвитку позашкільної освіти за місцем проживання на 2013- 2015 роки», але зважаючи на суспільний резонанс, гендерні експерти були включені до складу робочих груп які працюють над розробкою інших програм соціального розвитку міста. У м. Комсомольськ Полтавської області, попри те, що проект завершився у 2012 р. заходи з просування гендерного бюджетування продовжуються як в рамках розпочатої ініціативи в галузі покращення послуг першої медичної допомоги, так і в контексті впровадження гендерного аудиту територій міста.

Практичне застосування гендерного бюджетування піднімає ряд питань, які є дуже актуальними для подальшої роботи за цією технологією. Зокрема мова йде про необхідність розробки вітчизняної методології гендерного бюджетування та практичних рекомендацій для тих, хто впроваджуватиме ГБІ в подальшому. Актуальним залишається також розробка та застосування гендерних індикаторів, які будуть використані під час роботи та для подальшого моніторингу та оцінки

результатів гендерного інтегрування до бюджетних програмах. Індикатори знаходяться в центрі уваги політичних сил, саме тому вони мають політичний резонанс.

Виходячи з накопиченого досвіду, можна зробити кілька важливих висновків щодо підготовки та реалізації гендерних бюджетних ініціатив на місцевому рівні. Головний з них полягає в тому, що від самого початку робота з ГБІ повинна бути включена в стандартні бюджетні процеси. Саме такий підхід дозволить на виході отримати офіційні результати, що будуть виражені у прийнятні відповідних нормативно-правових актів. В іншому випадку навіть прийняті ініціативи можуть зійти нанівець. Крім того, від початку планування ГБІ необхідно зосередитись на досягненні конкретних цілей, таких як, наприклад, скорочення нерівності в підприємстві, а не на отриманні результатів гендерного аналізу. Важливо також, щоб отримані результати були вимірюваними та змогли продемонструвати очевидні вигоди від впровадження пропонованих змін. Очевидно, що для цього гендерний аналіз має охоплювати як витратну, так і доходну часту бюджету.

Таким чином, результати проекту наочно підтверджують, що впровадження гендерно орієнтованого підходу до місцевих бюджетів може стати дієвим інструментом для вдосконалення системи планування і бюджетування місцевих стратегій і програм, забезпечуючи ефективність заходів соціально-економічного розвитку, посилюючи підзвітність органів місцевого самоврядування з питань гендерної рівності та забезпечуючи механізм контролю за дотриманням прав людини.

Т. А. Ісаєва

*Харків, ХОГО «Харківський обласний гендерний
ресурсний центр»,
директорка Музею жіночої та гендерної історії*

**НА ШЛЯХУ ДО ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ:
ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЦЕНТРІВ ГЕНДЕРНОЇ
ОСВІТИ У ВНЗ ТА ГЕНДЕРНОГО МУЗЕЮ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Модернізація сфери освіти є однією з найважливіших задач, що стоять сьогодні перед українським суспільством. Можлива вона лише за умови зміни певних усталених норм та стереотипів, і в першу чергу, гендерних – таких, що обумовлюють взаємодію людей різних статей. «Всесвітня декларація про вищу освіту для 21-го століття: підходи і практичні заходи» (Париж, 9 жовтня 1998 р.) наголошує, що в царині наукових досліджень і вищої освіти «необхідно продовжувати зусилля, які направлені на викорінення всіх стереотипів, що обумовлені ознаками статі, врахування гендерних аспектів у всіх дисциплінах і розширення участі жінок на всіх ступенях і у всіх дисциплінах, де вони недопредставлені, забезпечивши, зокрема, їх більш активну участь у процесі прийняття рішень».

Відправною точкою впровадження гендерних підходів в систему національної освіти став наказ Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту», відповідно до якого керівники вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів зобов'язані забезпечити системну роботу щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес. Цей наказ було розроблено на виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». На жаль, доводиться констатувати, що в сучасній Україні система гендерної освіти відсутня, а упровадження гендерного компоненту в систему вищої освіти відбувається спорадично, здебільшого в закладах соціально-гуманітарного профілю завдяки діяльності та ентузіазму окремих викладачок та викладачів, з ініціативи громадських організацій та за підтримки міжнародних організацій та фондів. На думку українського експертного кола Гендерної стратегічної платформи, відсутність системного впровадження на державному рівні гендерного підходу в освіту, зокрема вищу є однією з причин гендерних загроз для України. Одним із шляхів вирішення цієї задачі може стати формування гендерночутливого освітнього простору і перетворення всіх його складових, зокрема українських вишів на гендерночутливі.

Гендерночутливий ВНЗ - це ВНЗ, що реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність з урахуванням гендерних підходів та має в змісті діяльності гендерну складову.

Саме у напрямку створення гендерночутливих ВНЗ і працюють члени Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у ВНЗ (Далі – Мережа). Мережа народилася у 2012 р. у рамках проекту «Створення гендерного центру у ВНЗ – перший крок до впровадження гендерних підходів в систему вищої освіти», що реалізується за ініціативи Харківського обласного гендерного ресурсного центру у партнерстві із Фондом імені Фрідріха Еберта, представництво в Україні з 2011 р.

На сьогодні Мережею об'єднано центри та кафедри 24 ВНЗ різних міст України: Харкова, Сум, Слов'янська, Тернополя, Дніпропетровська, Маріуполя, Житомира, Ужгорода, Києва, Ніжина, Черкас, Кривого Рогу.

Впродовж 2011 – 2013 рр. співробітницями центрів спільно було розроблено низку документів щодо створення та діяльності центру гендерної освіти, як базису для впровадження гендерних підходів у систему діяльності вишу:

- алгоритм створення ЦГО;

- моделі ЦГО у виші;

- типове Положення про Центр гендерної освіти, що може бути використано при створенні ЦГО з урахуванням особливості ВНЗ;

- Концепцію діяльності Всеукраїнської мережі;

- Концепцію гендерночутливого ВНЗ з обґрунтуванням індикаторів, за якими можна вимірювати індекс гендерної чутливості освітнього закладу;

- вимоги щодо гендерної компетентності у Національній рамці кваліфікації.

У загальній скарбничці Мережі зібрані авторські проекти та методики щодо введення гендерного компонента у навчальні дисципліни та позааудиторну роботу. З усіма документами можна познайомитися на сайті Мережі www.gendercenter.net.ua

Досвід діяльності Мережі свідчить, що заходи з гендерної тематики привертають увагу студентської молоді, сприяють підвищенню рівня її гендерної чутливості, активності, самореалізації та розкриттю творчого потенціалу. Розроблені та апробовані методики такі як: «Гендерний кінозал», «Гендерний відеоклуб», «Гендерквест», «Гендерний туристичний зльот», «Школа гендерного волонтерства», «Спортивне гендерне орієнтування», «Трамвай рівних можливостей», «Університет дружній до сім'ї», інтерактивні круглі столи, студентські наукові конференції з гендерної тематики, флеш-моби, акції та електронний журнал «Ми»

<http://gendercenter.net.ua/index.php/library> користуються популярністю у студентської молоді та безумовно заслуговують на вивчення та мультиплікацію.

Активність Мережі тісно пов'язана із інформаційно-просвітницькою діяльністю першого та поки що єдиного в Україні, на пострадянському просторі та в Східній Європі гендерного музею.

Музей жіночої та гендерної історії (Gendermuseum) створено за ініціативи гендерночутливої громадськості у партнерстві із Українським жіночим фондом, Глобальним фондом для жінок, Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН. Основною метою діяльності музею є гендерне просвітництво, гендерне виховання та інформування, сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, сприяння укріпленню позитивного образу України на міжнародному рівні як країни, що обрала демократичний шлях розвитку, укріпленню культурних зв'язків між Україною та іншими країнами, консолідації жіночого руху, привернення уваги до жіночої та гендерної проблематики журналістів та широких кіл громадськості.

Мотто діяльності музею – «Історію творимо, пишемо, зберігаємо», а його головне завдання – зібрати, систематизувати та зберегти експонати, що демонструють процес гендерного конструювання та доказують, що гендерні проблеми є не тільки проблемами жінок, але й всього суспільства; що, попри всі позитивні зміни у суспільстві, і жінки і чоловіки продовжують потерпати від гендерної дискримінації, що жіночий та гендерний рух в Україні і в світі є не епізодичним явищем, а природним і закономірним процесом, який відбувається продовж не одного сторіччя історії людства.

В структурі музею 12 експозицій, що висвітлюють різні аспекти гендерної проблематики. Колекція музею нараховує більш ніж 3000 експонатів, що передані з різних міст України та з різних країн світу: Італії, США, Швеції, Польщі, Грузії, Литви, В'єтнаму, Німеччини, Кореї, Фінляндії. Серед них документи, книжки та підручники, дитячі іграшки, диски, особисті речі гендерних теоретиків та практиків, сувеніри, знаряддя «легкої» жіночої праці, фотографії. Детальніше дізнатися про експозиції та колекцію музею можна навіть без очного відвідування стаціонарного музею, адже з 2010 р. в Інтернеті працює віртуальна версія Музею www.gendermuseum.com, завдяки якій експозиції Музею можуть відвідати всі, кому цікава гендерна проблематика. Віртуальний музей зроблено за допомогою флеш-технологій, що дозволяє використовувати віртуальну версію під час інформаційно-просвітницьких та виховних заходів навіть без доступу до Інтернету. Реальні та віртуальні експозиції містять потужну базу статистичної інформації та історичних даних.

На волонтерських засадах частину експозицій віртуального музею перекладено англійською мовою. З 2009 р. активно працює портал Музею www.gender.at.ua, який за роки існування перетворився на потужний інформаційний ресурс з гендерної проблематики, освітній медіа канал www.gendershow.rpod.ru. З серпня 2013 р. експозиції музею розміщені у стаціонарному приміщенні, що дало можливість вивести на новий рівень не тільки сам музей, але й надати новий поштовх і його роботі. На площі загальною кількістю 55 кв м. розташовані інтерактивні експозиції, бібліотека, арт-проекти, а також влаштовані тематичні виставки, одна з яких присвячена темі «Жінка та війна». Загалом в робочому просторі музею виставлено понад 1500 експонатів.

Одним з напрямів діяльності музею є розвиток та використання сучасних інформаційних технологій, що дозволяє музею бути інноваційним центром інтерактивної освіти.

З моменту створення музей веде активну інформаційно-просвітницьку діяльність серед широких кіл громадськості: студентської та учнівської молоді, держслужбовців, журналістів та інших верств населення, організуючі заходи на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Його ресурси як реальні, так і віртуальні використовуються у навчальному процесі, що дає можливість зробити викладання навчальних матеріалів більш наглядним, цікавим та інтерактивним.

За оцінкою гендерних експертів, системне включенням гендерного компоненту в навчально-виховний процес сприяє:

підвищенню рівня лідерських якостей, асертивності, толерантності та конкурентоспроможності студентської молоді;

самореалізації, покращенню навичок соціалізації та підвищенню соціальної активності;

підвищенню рівня професійної компетенції, завдяки усвідомленню ролі гендерної складової у всіх сферах життєдіяльності суспільства та важливості її врахування у професійній діяльності.

В системі вищої освіти формується й виховується інтелектуальна еліта нації, представники і представниці якої завтра керуватимуть, прийматимуть рішення, писатимуть закони, будуватимуть, народжувати та навчати дітей. Все це має робитися на засадах гендерної рівності, поваги до особистості, незалежно від її статі. Саме це й обумовлює актуальність включення та розробки гендерних підходів в системі вищої освіти та трансформацію її на гендерночутливу.

О. А. Карлова, Х. І. Калашнікова
Харків, Харківський національний університет міського
господарства імені О. М. Бекетова

ГЕНДЕРНА РІВНОВАГА ЯК ВИСХІДНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІСТА

Своєчасна участь жінок у формуванні стратегій розвитку міст привносить нові цінності в політичну культуру суспільства, виступає певним каталізатором і індикатором змін і трансформацій, що відбуваються в нашому суспільстві. Досягнення гендерної рівноваги, на думку наукової громади до якої приєднується автор, є одним з важливих факторів стабілізації економіки України, воно знижує суттєво стратегічні ризики розвитку міст¹.

Погіршення якості життя населення та значний економічний спад, що є наслідками впливу глобальної фінансово-економічної кризи на економіку держав Західної Європи² та України та її регіонів, продемонстрували відсутність ефективної системи прогнозування та стратегічного планування міст³. Потрібна система заходів для виводу з кризового стану кожної української родини, як основної ланки звена ланцюга: родина – місто – регіон – держава. Така система, що дасть змогу вченим визначити найбільш вразливі (з точки зору наявності внутрішніх кризових явищ) елементи регіональної соціально-економічної системи, змоделювати зовнішній вплив, визначити основні точки опору та розробити адекватні заходи мінімізації впливу екзогенних криз на сталість функціонування мезосистеми⁴.

Численні дослідження регіональних проблем розвитку доводять, що локомотивами сталого розвитку регіонів є великі міста. В великих містах України проживає близько 20% населення держави. За відсутності стратегічного підходу до планування розвитку цих міст і чітко визначеної відповідальності органів управління неможливе їхнє посткризове відновлення та подальший сталий розвиток.

В Україні відбувається поступове подолання гендерної асиметрії. Жінки виступають ініціаторами регулювання гендерної нерівності в політиці, економіці, науці. При формуванні стратегій розвитку міст, жінки - прагнуть брати участь у прийнятті рішень на всіх рівнях влади. Це обумовлено, насамперед, необхідністю

¹ Київський інститут гендерних досліджень: теорії гендеру. Навчальний посібник. – К.: Основи, 2004. – С.304.

² Гендерное равенство: Шведский подход к справедливости./ Публикатор: Шведский институт/ Режим доступа: <http://www.sweden.se/ru/Start/Work-live/Facts/Gender-equality-in-Sweden/>

³ Карлова О.А. Обґрунтування концепції регулювання розвитку соціально-економічної системи міста. Використання інструментів стратегічного і бюджетного планування програмних заходів регіону та міста з цільовими стратегічними орієнтирами. Соціально-економічні відносини у державі, її регіонах та населених пунктах: теорія, методологія, практика: монографія/ За заг. ред. Дорофієнко В.В. – Донецьк: "ВІК", 2012. – С. 219-250.

⁴ Гендерное равенство: Шведский подход к справедливости./ Публикатор: Шведский институт/ Режим доступа: <http://www.sweden.se/ru/Start/Work-live/Facts/Gender-equality-in-Sweden/>

справедливого розподілу ресурсів, наявністю широких можливостей соціально-економічного дії і відповідальністю. Основною рисою чинних стратегічних планів та програм міського розвитку є недостатня обґрунтованість вибору стратегічних напрямів, розподілу ресурсів та визначення інструментів реалізації програмних заходів, критеріїв та індикаторів оцінювання досягнутих результатів.

Зокрема, відсутня система показників, що дозволяє виділяти стратегічні процеси (життєдіяльності населення, діяльності господарюючих суб'єктів, відтворення і розвитку). Ці недоліки виникають через брак компетентності і недостатнє володіння управлінськими технологіями, які найсуттєвіше впливають на розвиток великого міста. Одна з суттєвих проблем, яка виникає в процесі управління розвитком великого міста, полягає в тому, що на стадії стратегічного планування не застосовуються інструменти, які дозволяють оцінити наслідки прийнятих стратегічних рішень, а використання несистематизованих показників соціально-економічного розвитку великого міста не дає змоги обрати найкращий стратегічний варіант. На стадії реалізації стратегії соціально-економічного розвитку великого міста відсутня дієва система моніторингу, що є необхідною як для оцінки ефективності руху до встановлених цілей, так і для прийняття своєчасних рішень щодо забезпечення якісних змін і діагностики їх наслідків.

Теоретико-методологічною основою дослідження є гендерний підхід, суть якого полягає в аналізі стану системи життєзабезпечення міста України та домінування, що затверджуються в суспільстві через гендерні взаємодії.

Господарська ситуація, що склалася у сфері життєзабезпечення¹, зміни взаємодій внутрішніх і зовнішніх факторів, вимагають нових підходів до управління цією сферою: 1) реалізація цілісної концепції стратегічного управління розвитком сфери життєзабезпечення, яка взаємоузгоджена з стратегічними напрямами соціально-економічного розвитку великого міста з урахування гендерної рівноваги;

2) синтез державного та ринкового регулювання для підвищення ступіню економічної свободи жінок.

Місія організацій (підприємств) сфери життєзабезпечення є ядром системи цілей і висхідним моментом стратегічного управління розвитком цієї сфери, а жінка – матір і господиня вдома та на підприємствах комунального господарства міст.

Цілі розглядаються як формальне відображення інтересів власників, суб'єктів господарювання, органів регіональної влади та інших осіб (споживачів ЖКП) з урахуванням їх відносної влади та характеру взаємодії. Генеральна мета некомерційних (муніципальних) організацій як правило збігається з місією: перехід житлово-комунального господарства на ринкові, соціально орієнтовані принципи функціонування для забезпечення населення великого міста житлово-комунальними послугами (ЖКП) необхідної якості та кількості. На основі цілей формуються стратегічні завдання, які повинні бути вирішені у визначених часових і ресурсних

¹ Карлова О.А. Гендерний аспект системи життєзабезпечення міст // Гендерна політика міст: історія і сучасність: Матеріали II міжнарод. наук.-практ. конфер.: Наук. зб. – Вип. 2 – Х.: Озон-Інвест, 2007. – С.59-64.

межах. При формуванні стратегії управління розвитком сфери життєзабезпечення необхідно врахувати результати аналізу зовнішнього середовища: суспільно-політичної ситуації, законодавчого та правового простору, економічних і соціальних умов життя населення.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку сфери життєзабезпечення повинно стати впровадження систем менеджменту якості (СМЯ) на підприємствах, що входять до її складу. Для об'єктивної оцінки якості результатів будь-якої високотехнологічної продукції або послуги, до яких, безумовно, належать житлово-комунальні послуги, необхідно мати також уявлення про те, яка якість самого процесу надання цих послуг, тобто наскільки він ідеальний, упорядкований, організований, забезпечений, націлений на запобігання появи відхилень, невідповідностей тощо. Якість таких процесів зазвичай підтверджується гарантією того, що надана послуга повинна відповідати встановленим вимогам і, в першу чергу, вимогам споживачів. Забезпечення ж таких гарантій у всьому світі пов'язують з наявністю в організації певної системи менеджменту якості.

Для сфери життєзабезпечення система менеджменту якості – це комплексна система управління діяльністю організацій, що забезпечує надання житлово-комунальних послуг високого рівня якості при оптимальних витратах для максимального задоволення вимог споживача і створює задоволення персоналу результатами діяльності організації. Стратегія управління розвитком сфери життєзабезпечення великого міста повинна формуватися за результатами SWOT – аналізу, а одним з її пріоритетних напрямів, як зазначалося вище, повинно стати впровадження системи менеджменту якості на підприємствах. Принципи менеджменту якості служать основою для розробки політики якості.

Для СМЯ основні принципи, на яких повинна будуватися система, повинні збігатися з базовими принципами менеджменту якості, вказаними в стандарті ДСТУ ІСО 9000-2001 «Система менеджменту якості. Рекомендації щодо поліпшення діяльності»: 1. Орієнтація на споживача. 2. Процесно-орієнтований підхід. Бажаний результат досягається ефективніше, якщо різними видами діяльності і відповідними ресурсами управляють як процесом. Це призводить до необхідності інвентаризації всіх життєво важливих процесів підприємства, визначенню відповідальних за такі процеси і документальної регламентації останніх. 3. Системний підхід до менеджменту. Виявлення, розуміння і менеджмент взаємопов'язаних процесів як системи, яка сприяє результативності та ефективності організації для досягнення її цілей. 4. Постійне покращення – в цілому слід розглядати як незмінну мету діяльності підприємства сфери життєзабезпечення.

Внутрішній ситуаційний аналіз – це оцінка можливостей і ресурсів підприємств сфери (фінансових, матеріальних, трудових ресурсів). В цілому цей аналіз є необхідною передумовою для прийняття рішень щодо вибору стратегії управління розвитком сфери життєзабезпечення великого міста. В результаті аналізу параметрів розвитку великого міста визначаються особливості, що характеризують

сильні сторони і проблеми розвитку сфери, можливості і загрози зовнішнього середовища, які зводяться в матрицю рішень SWOT- аналізу.

За результатами аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища сфери життєзабезпечення, з урахуванням місії та цілей, визначається глобальна стратегія розвитку, яка узгоджується з приватними.

Для сфери життєзабезпечення великого міста з трьох стратегій (зростання, конкуренції, адаптації) здійснюється вибір найоптимальнішої.

Порушення гендерної рівності прав в містах носять досить багатогранний характер. У першу чергу, це нерівність у можливості працевлаштуватися, хоча за даними офіційної статистики приблизно 63% робітників сфери життєзабезпечення великого міста – жінки. Є визнана нерівність в оплаті праці та обмеження прав на роботу за віком та статтю. Причому треба додати, що найбільш гостро дискримінацію відчувають жінки з міських сімей, від виробничих місць вони за роки незалежності спочатку перейшли в сферу послуг, а потім, нажаль великою часткою – в тіньову економіку. У всякому разі, багато жінок, на собі відчули дискримінацію прав на отримання будь-якої роботи і оплати праці. Жінки по природі господині і мають чітке бачення сьогодення та майбутнього родини, міста, регіону і країни. Ресурси повинні бути в руках тих, хто знає, як з ними поводитись.

З розвитком місцевого самоврядування в Україні адміністративно-територіальні одиниці отримали можливість самостійно визначати стратегію свого розвитку. Найважливішим результатом цих позитивних змін стала можливість переходу до політики розвитку на основі створення єдиної системи, що базується на прогнозах, стратегіях і програмах, які розробляються з урахуванням соціально-економічного потенціалу міст. Прогрес у зміні становища жінок і міст є однією з умов сталого розвитку. Жінки відповідають за управління природними ресурсами в родині, вирішують завдання відтворення умов життя людей, здійснюють постачання домогосподарств паливом, водою, продуктами харчування, а також на продаж. Однак вони рідко займають позицію, яка була дозволяла впливати на рішення в сфері розміщення ресурсів. У той же час при скороченні доступності продуктивних ресурсів для жінок веде до зростання бідності з усіма витікаючими наслідками, включаючи голод, недоїдання, хвороби. Економічно, екологічно та соціально ефективний розвиток вимагає повної переорієнтації зусиль на розширення можливостей жінок.

Е. И. Карпенко

Харьков, Харьковский национальный медицинский университет

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ГОРОДОМ

Понятие гендера является важным социальным конструктом, касающимся в том числе процессов и результатов маргинализации в городской среде. Социально возложенные функции и обязанности дифференциально определяют то, какие преимущества и ограничения получают женщины и мужчины от городской жизни. Такое общее заявление отнюдь не отрицает разнообразия и сложности проблем, которые испытывают и женщины, и мужчины в различных городах мира. Женщины, как и мужчины, не являются однородной группой. Есть пожилые женщины, работающие женщины, женщины, имеющие больше или меньше обязанностей в бытовой сфере. Есть также женщины, которые пытаются сбалансировать эти роли. И при этом женщины, как правило, слабо представлены в городском управлении, в разработке городской политики и планировании наших городов. Это означает, что учет гендерного аспекта должен стать важной функцией городского управления. Важно, чтобы знания, энергия и опыт как мужчин, так и женщин в равной мере были представлены в политике и планировании на низовом уровне.

Гендерный подход к управлению городским хозяйством имеет две основные цели: во-первых, это расширение участия женщин в развитии человеческого потенциала городов, и, во-вторых, содействие гендерной осведомленности и компетентности среди женщин и мужчин в политической сфере и практике планирования. Согласованность этих целей предполагает увеличение представленности женщин в политических структурах и их активное участие в пропаганде и лоббировании интересов населенных пунктов посредством участия в неправительственных организациях. Инклюзивное партнерство в сфере городского управления нацелено на преодоление препятствий, мешающих женщинам самореализоваться в общественной жизни, таких как: отсутствие доверия, навыков организационной деятельности, а также бремя многочисленных обязанностей. Следует по-новому осмыслить роли и задачи мужчин и женщин в повседневной жизни и в управлении, в приватной и публичной сфере социума.

С теоретико-методологической точки зрения, гендерная политика украинского государства в целом следует европейской модели решения проблемы гендерного неравенства в обществе. В отличие от США, где обеспечение равных прав и возможностей независимо от пола базируется, в основном, на комплексе аффирмативных мероприятий (или позитивных действий, как это называется в украинском законодательстве) в отношении девушек и женщин, ООН и Европейский Союз выработали свой вариант стратегии. На английском языке он называется *gender mainstreaming*. В большинстве официальных документов это звучит как

«Комплексный подход к проблеме равенства женщин и мужчин», цель которого инкорпорировать аспекты, связанные с равенством между женщинами и мужчинами, во все сферы и на все уровни политической деятельности.

С 2006 года, после вступления в силу Закона Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин», начинается свой отсчет украинская государственная гендерная политика. Несмотря на практическую укорененность и выраженный политико-административный характер, она стала также важным фактором трансформации гендерных исследований в Украине.

Обращает на себя внимание тот факт, что часто женщины участвуют в социальных программах города только на стадии реализации и лишены права на распределение ресурсов на этапе разработки проектов. Новые формы партнерства ориентированы на интересы и активное участие как мужчин, так и женщин, на всех этапах. В целом женщины лучше представлены на местном, а не на государственном или национальном уровне, хотя они все еще остаются в меньшинстве.

Присутствие женщин на государственной службе не гарантирует, что интересы других женщин будут представлены. Политические убеждения, идеологические приоритеты, личное имущественное положение могут усложнять работу женщин в органах власти. Тем не менее, эта сложность не уменьшает их символическое и практическое влияние на повышение роли женщин в государственном управлении. Они могут вдохновлять других женщин к участию в городском управлении. Кроме того, местные власти часто не эффективны в мобилизации и перераспределении местных ресурсов, отчасти потому, что политики боятся потерять популярность среди своих избирателей, например, по причине введения нового налогообложения. Роль женских неправительственных организаций в этой ситуации может оказаться очень продуктивной. Важно, чтобы они не ограничивались организацией взаимопомощи и определением стратегий выживания семьи, которыми чаще озадачены женщины.

Женщины составляют значительную долю, иногда большинство, городского населения. У женщин есть конкретный опыт отношения к городской среде, которым они могут поделиться. Женщины используют городскую среду несколько иначе, чем мужчины. И это следует учитывать в сфере услуг и в целом в инфраструктуре городов. Это касается транспортных услуг, организации общественного питания, детских дошкольных учреждений, здравоохранения. Учет гендерных проблем в политике и планировании невозможен без устойчивой тенденции к углублению социальной справедливости, без активности самих женщин, широкой коалиции с мужчинами, и всеобъемлющей сети взаимной поддержки.

В. Г. Карпець

Київ, ІП «Кока-Кола Беверіджис Україна Лімітед»

ГЕНДЕРНИЙ БЮДЖЕТ: ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА РІВНІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Гендерне бюджетування націлене на впровадження практичних шляхів забезпечення гендерної рівності. Головним завданням гендерного бюджетування та його реалізації на місцевому рівні є реструктурування доходів і витрат таким чином, щоб потреби громадян, як жінок, так і чоловіків, були відповідно представлені в статтях бюджету. Це у свою чергу сприятиме підвищенню якості послуг для населення, підвищенню темпів економічного розвитку і скороченню бідності.

За останні роки в Україні було досягнуто помітних зрушень у сфері гендерної політики. Нині гендерна політика може і повинна виступати одним із вирішальних факторів розбудови громадянського суспільства, досягнення консенсусу між гілками влади, успішної реалізації демократичних реформ як необхідної умови для входження України як повноправного партнера до світового співтовариства. Протягом останніх років у всьому світі зросло розуміння питань, пов'язаних із гендерною рівністю. Гендерна рівність передбачає стан справ, коли і чоловіки, і жінки можуть повністю реалізувати свій потенціал. Конституція України проголошує рівні права доступу до державної служби всім громадянам, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38). Визнання рівних прав для всіх статей при проходженні державної служби визнано в Законі України «Про державну службу» (ст. 4).

Перед сучасною Україною стоїть ряд завдань - реформа місцевого самоврядування, бюджетна децентралізація, перерозподіл повноважень на користь територіальної громади. Ці та інші реформи мають наблизити країну до європейського рівня. Врахування гендерного фактору є одним із визначальних аспектів ефективності таких реформ. Серед багатьох інструментів, які є в арсеналі державної гендерної політики, особливо слід відзначити гендерне бюджетування. Ця технологія орієнтована на врахування інтересів людей різних категорій в процесі формування і виконання державного бюджету. Вона є важливою складовою і цінним інструментом підвищення соціально-економічної захищеності населення, розширення можливостей жінок, забезпечення гендерної рівності та розвитку демократичних принципів управління. Дана технологія дозволяє проаналізувати та реструктурувати доходи та витрати таким чином, щоб потреби громади, як жінок, так і чоловіків з різних соціальних та вікових категорій, були відповідно представлені в статтях бюджету.

Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року наголошує, що в Україні постала необхідність в розробці методології гендерного бюджетування на

державному та місцевому рівнях, методики гендерного моніторингу бюджетної політики та системи показників гендерного аналізу бюджету.

Регіональне представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні реалізувало проект «Гендерне бюджетування на місцевому рівні», в якому у 2011-2012 роках взяли участь 7 міст: Житомир, Комсомольськ, Луцьк, Хмельницький, Херсон, Чернівці та Чугуїв. Кожне місто самостійно обрало сферу для розробки гендерної бюджетної ініціативи відповідно до власних інтересів та потреб, а також створило експертну групу, до якої увійшли представники місцевих органів влади, незалежні експерти і представники неурядових організацій. Кожна група підготувала ґрунтовний гендерний аналіз певних статей місцевих бюджетів та нормативної бази в рамках обраного для розгляду питання і розробила гендерно-бюджетні ініціативи, що покликані покращити надання послуг в сфері, що розглядалася, а також оптимізувати витрати бюджетних коштів.

Гендерне бюджетування націлене на впровадження практичних шляхів забезпечення гендерної рівності, як на національному, так і на місцевому рівні. Фактично гендерне бюджетування – це державний інструмент для ефективного впровадження гендерного підходу майже в усі аспекти економічної і соціальної політики та для забезпечення належного розподілу бюджету на користь не лише жінок і чоловіків, але й найбільш соціально незахищених категорій населення – дітей, пенсіонерів тощо. Гендерне бюджетування також включає вивчення впливу бюджетних асигнувань на соціально-економічні можливості жінок і чоловіків. Вимірювання ступеню впливу в результаті освоєння державних коштів щодо виконання поставлених завдань є ключовим елементом гендерного бюджетування.

Відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевого самоврядування на базовому рівні, а саме, в селах, селищах, районах у містах (у разі їх сторення) самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети. Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними стабільній основі законам загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону. Впровадження зазначеної технології надасть можливість проаналізувати та переструктурувати доходи та витрати таким чином, щоб потреби територіальної громади, як жінок, так і чоловіків з різних соціальних та вікових категорій, були відповідно представлені в статтях бюджету. Гендерний бюджет сприяє: підвищенню якості послуг для населення, оскільки вибудовуються чіткі орієнтири на конкретного споживача; підвищенню темпів економічного розвитку і скороченню бідності; ефективному використанню ресурсів; а також дає можливість прийняти до уваги ширше коло питань, вирішення котрих створить рівні можливості для всіх членів громади та забезпечить її сталий розвиток.

Методи впровадження технології гендерного бюджетування на місцевому рівні вимагають співпраці місцевої влади з членами територіальної громади. Загалом схема роботи над практичною реалізацією має включати наступні етапи: 1.

Презентація проекту; 2. Проведення тренінгу з питань гендерного бюджетування; 3. Створення робочої групи місцевого проекту та вибір сфери для аналізу та запровадження змін; 4. Проведення гендерного аналізу та напрацювання висновків і рекомендацій; 5. Оприлюднення результатів аналізу та рекомендацій щодо впровадження ГБ; 6. Проведення кампанії з впровадження гендерної бюджетної ініціативи на місцевому рівні. Всі структури політичної системи суспільства – державні, партійні, громадські, – які виконують функції, безпосередньо пов'язані із забезпеченням гендерної рівності в суспільстві, або беруть участь у діяльності державної політики щодо гендеру, і становлять національний механізм забезпечення гендерної рівності¹.

В загальному підході впровадження гендерного бюджетування визначає кілька етапів. Перший етап - аналіз з гендерної точки зору. Цей етап передбачає проведення гендерного аналізу на різних рівнях, що дозволяє на початку виявити різний вплив бюджетів на кінцевих споживачів бюджетних програм. Більш глибокий аналіз допомагає визначити, наскільки бюджет дозволив задовольнити їх потреби. Далі дослідники визначають складності і бар'єри, з якими стикається цільова група в доступі до послуг. Головним є визначення того, яким чином реалізація бюджету дозволила зменшити / посилити гендерну нерівність (або ніяким чином не вплинула на існуючу ситуацію). Другий етап – перерозподіл статей витрат з метою усунення нерівності. Цей етап впроваджується, якщо аналіз виявляє, що бюджетні ресурси розподілені з порушенням принципів гендерної рівності, чи те, що витрати не відповідають національній стратегії досягнення гендерної рівності. Тоді є потреба внести зміни в бюджет. Третій етап – включення гендерних підходів в усі бюджетні процеси. Це процес інтеграції гендерного підходу як категорії аналізу при підготовці та виконанні бюджету. Отже кожен з цих етапів передбачає втілення багатьох різноманітних інструментів, вибір яких потребує наявності практичного досвіду такої роботи. У цілому реалізація проектів гендерно-орієнтованого бюджетування сприяє формуванню практичних інструментів і накопиченню досвіду на обласному рівні².

Виходячи із вищезазначеного, потенціал гендерного бюджетування достатньо великий. Аналізуючи світовий досвід впровадження ГБ та вітчизняні реалії, можна стверджувати, що в Україні вже створені передумови для запровадження гендерного бюджетування. Зокрема, на законодавчому рівні прийняті та діють нормативні акти, які визначають загальні засади гендерної політики і зазначають необхідність забезпечення прозорості та відкритості органів місцевого самоврядування. Інтеграція соціальних аспектів у процеси планування та бюджетування - це новий та інноваційний вклад у подальший розвиток концепції бюджетування, орієнтованої на результат.

¹ Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т.М.Мельник. – К.: Стило, 2010. – С.142.

² Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні [Електронний ресурс] http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=363294&cat_id=53608

Н. Р. Карпець

Комсомольськ, Комсомольська міська рада

Н. А. Дзина

Комсомольський політехнічний технікум

Л. Б. Дмитренко

ГО «Центр «РОДІС»

СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ ВЛАДИ І ГРОМАДИ – ДО СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ГЕНДЕРНО-СПРАВЕДЛИВОГО ПРОСТОРУ

П'ятого червня поточного року у малій залі Комсомольської міської ради відбулася презентація новітнього проекту «Гендерний аудит міського простору», реалізація якого проходить за підтримки Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні. Зацікавленість у його впровадженні, з наданням практичної допомоги, виявляють представники вищого керівництва міста, на чолі з міським головою С. А. Супруном – очільником Полтавського регіонального відділення Асоціації міст України, депутати Комсомольської міської ради та члени її виконавчого комітету, керівники управлінь та відділів виконкому, ЖЕПів, представники Громадської ради при Комсомольській міській раді, громадських та релігійних організацій, правоохоронних органів, приватних підприємців, учнівської та студентської молоді міста.

Метою проекту стали: впровадження методики гендерного аудиту міського простору в діяльність органів місцевого самоврядування для формування гендерно справедливого життя у місті; розробка рекомендацій та пропозицій, заходів щодо підвищення якості муніципальних послуг із врахуванням гендерних потреб мешканців; підвищення рівня залучення громадян до процесу формування змісту цих послуг задля максимального врахування їхньої гендерної складової.

Тема громадської безпеки залишається актуальною для мешканців нашого міста, про що свідчать результати соціологічного дослідження ГО «Центр муніципальних послуг». Як і 2 роки тому, вони не відчують себе абсолютно захищеними. Так, небезпечно почуваються майже 45%; цілковиту безпеку відчують лише 13% (проти 4% у 2010 році). У порівнянні з 2010 роком, збільшилася частка тих, хто виявив готовність допомагати правоохоронним органам, аби захистити своє життя та життя інших мешканців міста (з 32,5% до 36%).

Перший гендерний аудит у нашому місті проведено на території одного з найулюбленіших місць відпочинку – дитячого містечка за адресою: вул. Леніна, 21. Самі відвідувачі називають його «територією позитиву, радості і щастя». Членами робочої групи зібрано статистичні дані, на підставі яких зроблено певні висновки. Так, ділянка, на якій розміщено дитяче містечко, попадає в зону розміщення об'єктів громадського, ділового та комерційного призначення другого рівня. На ній

розташовано об'єкти благоустрою (елементи сполучення поверхні майданчиків з газоном, озеленення (чагарники, дерева, квітник), ігрове та освітлювальне обладнання, лави, урни, освітлювальне обладнання, капітальні споруди, зелені насадження, альтанка); атракціони, інженерні мережі (зовнішні та підземні); тимчасові споруди для провадження підприємницької діяльності; скульптури і пішохідні доріжки. Об'єкт розташовано у мікрорайоні №5 багатоквартирної житлової забудови. Територію дитячого містечка оточують об'єкти комерційного призначення та житлові багатоквартирні будинки.

Робоча група дійшла висновків:

1. Дану територію в цілому складно розділити на зони відпочинку окремих гендерних груп. На ній важко виокремити наявні об'єкти, що можуть задовольняти потреби виключно чоловіків і, відповідно, жінок.

2. Існує потреба суттєвого доопрацювання стосовно обладнання її засобами безперешкодного доступу мобільних груп населення, а саме: обладнання пологих спусків на тротуари, відповідне маркування шляхів руху інвалідів з вадами зору, спеціальні покажчики руху інвалідів територіями загального користування.

3. На території існують невеличкі місця, де можна переховуватися. Територія достатньо освітлена, але при більш детальному вивченні цього питання необхідно виконати деякі коригування системи освітлення.

4. На даній території необхідно обладнати окремо розташовану громадську вбиральню.

Саме тому впровадження освітлення на території дитячого містечка, яке відбулося напередодні двох державних свят – Дня Конституції та Дня молоді, стало не лише традиційним подарунком міської влади, але й дієвим механізмом вирішення однієї з серйозних проблем – відчуття громадської небезпеки у темну пору доби, восени та взимку; коли діти та жінки перетинають територію цього містечка. З метою її вирішення було запроваджено патрулювання вказаної території членами громадського формування ГО ГФ з ОГП «Міська міліція». Дане питання частково вирішувалося за допомогою приватного підприємця, яке полягало в освітленні пішохідних доріжок потужним прожектором, розміщеним на прилеглій території його підприємства.

Членами робочої групи на офіційному веб-сайті Комсомольської міської ради було розміщено скорочену анкету із запропонованими 4-ма варіантами відповідей на наступне запитання: що, на погляд відвідувачів дитячого містечка, треба додатково запровадити для підвищення стану громадської безпеки та рівня благоустрою даної території? Опитування виявило необхідність термінового впровадження належного освітлення. Наприкінці червня 2013р. опитування було відкориговано: замість вилученого питання про потребу у впровадженні освітлення (адже воно було запроваджено достроково), були включені питання щодо необхідності збільшення кількості лав та урн, Приємно зазначити, що введення в експлуатацію освітлення на цій території співпало у часі з 10- річчям від початку робіт з благоустрою дитячого

містечка. На проект освітлення цієї території з міського бюджету виділено 200 тис. грн. Встановлено оцинковані декоративні колони, до яких прикріплені світильники – кулі з веселими кольоровими малюнками й буквами. Проектував оздоблення, яке прийшлося до смаку малечі, місцевий дизайнер Г. В. Савченко. Він виконав оригінальне оздоблення на підставі тих характеристик, що забезпечують максимальне енергозбереження, а виготовленням світильників марки Korvet займалася польська фірма Electrum.

Варто зазначити, що за 10 останніх років на благоустрій території дитячого містечка з міського бюджету розвитку виділено 555612 грн.; на освітлення – 215329 грн. За 10 років на цій території висаджено 149 дерев та 260 кущів, облаштовано 4м² квітника, щороку на утримання зелених насаджень та МАФ з міського бюджету виділяється 4500 грн., тобто за 10 років ця сума становить 45000 грн. Нещодавно на даній території встановлено ігровий майданчик для дітей вартістю 260700 грн.

Міський голова С.А.Супрун зазначив, що на виконання соціальних ініціатив Президента України, міська влада і надалі планує впорядковувати ігрові зони та зони відпочинку для дітей.

Задля того, аби територія дитячого містечка стала безпечнішою, зручнішою та комфортнішою для усіх відвідувачів, з урахуванням статі та віку його відвідувачів, їхніх потреб та інтересів, наприкінці липня 2013 р. і було проведено гендерний аудит силами волонтерів ГО «Центр «РОДІС», гімназії ім. В.Нижниченка, Комсомольського політехнічного технікуму, із залученням фахівців виконавчих органів міської ради. Волонтери підрахували загальну кількість кущів та дерев, урн та лавочок, нанесли на мапу містечка місця розташування малих архітектурних форм та атракціонів, світильників. Ними проведено дослідження небезпечних місць на даній території, проведено опитування громадян, які перетинали дану територію протягом двох годин. Анкета налічувала 35 питань щодо оцінки респондентами існуючого стану благоустрою території та рівня громадської безпеки.

Аналіз відповідей став підтвердженням того, що: територію дитячого містечка містяни вважають зручною, затишною для відпочинку та дозвілля; задоволення викликають чистота та порядок на ній; патрулювання достатнє; подобаються акції з благоустрою та інформаційно – просвітницькі, спортивні і культурно- розважальні свята за участю депутатів міської ради, вихованців дитячої художньої школи та дитячих садочків, центру дитячої та юнацької творчості, громадських і молодіжних організацій.

Серед зауважень – наявність на даній території травмонебезпечної малої архітектурної форми «Бобри», відсутність громадської вбиральні та сонцезахисних тентів; втрата естетичної привабливості башти на території дитячого містечка.

Респондентами також було запропоновано: влаштувати велосипедні доріжки, встановити додаткові лавочки та урни, встановити огорожу території, облаштувати справжній фонтан та фонтанчик для питної води; проводити більше конкурсів та

акцій; запровадити Wi-Fi на даній території; запровадити роботу вихователя для дітей на постійній основі.

Приємно відзначити те, що враження волонтерів про дитяче містечко після проведення гендерного аудиту не змінилося. Вони висловили переконання в тому, що тільки спільними зусиллями влади і громадян можна реалізовувати запропоноване. Саме така прогресивна технологія може сприяти консолідації ефективної громадської політики та сталого економічного розвитку територіальної громади, що враховує гендерну компоненту.

Висновки: 1. Існуюча муніципальна політика щодо благоустрою локального міського простору – території дитячого містечка за адресою : вул. Леніна, 21 орієнтована на середньостатистичного мешканця. Тобто вона є гендерно – нейтральною, і не враховує особливі потреби жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток. 2. Загалом відзначається недостатній рівень таких важливих складових благоустрою, як комфортність, зручність, краса, індивідуальність,- які не дозволяють усім мешканцям у повній мірі реалізувати не лише соціально – функціональні, але й естетичні потреби. 3. Благоустрій (дизайн) території дитячого містечка, яке повинно бути гендерно справедливим життєвим простором, не надає у повній мірі реалізувати потенціал кожного його відвідувача. 4. Гендерний аналіз поточних програм показав, що гендерно орієнтованих асигнувань станом на 01.09.2013 р. у сфері міського благоустрою немає. Вони не спрямовані на досягнення рівних можливостей у сфері муніципальних послуг; не розглядають вплив основних витрат за видами муніципальних послуг окремо на жінок і чоловіків. 5. Потребує вдосконалення схема дислокації засобів регулювання дорожнього руху та розміщення зупинок громадського транспорту.

*Н. Р. Карпець, Ю. В. Компак, В. І. Баландіна
Комсомольськ, Комсомольська міська рада*

ГЕНДЕРНА БЮДЖЕТНА ІНІЦІАТИВА – ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Серед пріоритетів Програми економічних реформ та бюджетної політики МОЗ України на 2013 рік – фінансування розвитку первинної медичної допомоги, із запровадженням інституту загальної практики сімейної медицини (далі – ЗПСМ). Робота лікарів ЗПСМ спрямована на профілактику, лікування захворювань та збереження репродуктивного здоров'я. У м. Комсомольську, вперше в Україні, з 1998 року запроваджено групову модель роботи лікарів ЗПСМ. Станом на 01.01.2004р. наданням первинної медико–санітарної допомоги було охоплено 49,3 % населення міста; сьогодні –це 69,8%. Про якісні показники роботи лікарів ЗПСМ свідчать: покращення індексу здоров'я дитячого населення, відсутність материнської смертності, зменшення загальної смертності населення, в т.ч. працездатного віку.

Протягом березня – грудня 2012р. у м. Комсомольську впроваджено проект «Гендерне бюджетування на місцевому рівні», за підтримки регіонального представництва Фонду ім. Ф. Еберта. Злагоджена спільна робота усіх зацікавлених сторін, співпраця з міською владою сприяла отриманню практичного досвіду гендерного бюджетування. Сьогодні ми маємо позитивні результати від впровадження гендерної бюджетної ініціативи (далі – ГБІ), як інструмента вдосконалення роботи лікарів ЗПСМ, на підставі програмно – цільового методу (далі - ПЦМ) формування бюджету. Використання ПЦМ у муніципальних програмах застосовується у нашому місті з 2005 р., з метою покращення результатів планування, контролю і виконання міського бюджету.

Розроблена ГБІ мала на меті пошук шляхів підвищення ефективності розподілу бюджетних коштів для надання якісних медичних послуг лікарями ЗПСМ та забезпечення збалансованого врахування інтересів і потреб пацієнтів (як жінок, так і чоловіків).

У ході реалізації проекту члени робочої групи переконалися в тому, що основу гендерного бюджетування складає саме гендерний бюджетний аналіз – різновид бюджетної політики, який відіграє роль однієї з цілей переважної більшості гендерних бюджетних ініціатив.

Робота над втіленням у життя рекомендацій робочої групи проекту триває. У місті проведено низку тренінгів, проведено коригування завдань бюджетних програм у галузі охорони здоров'я (відповідно до вимог ПЦМ), паспорту бюджетної програми «Амбулаторно – поліклінічна допомога населенню» згідно з вимогами гендерного бюджетування, застосовано та модернізовано на 50% уніфіковану електронну індикаторну картку якості, що надасть можливість змінити ставлення

медперсоналу до дотримання протоколів і стандартів ведення пацієнта по маршруту пацієнта, впроваджено гендерні індикатори.

Наведений у скороченому вигляді приклад надає уявлення про можливості застосування ГБІ у медичній галузі міста. Досвід м. Комсомольська заслухано на засіданні Комітету АМУ з питань гендерної рівності, на другому Форумі місцевого самоврядування з питань забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок. Його схвалено АМУ та Федерацією канадських муніципалітетів, гендерними експертами Фонду ім. Ф. Еберта в Україні та міжнародною громадською організацією «ООН Жінки». Зацікавленість у результатах впровадження гендерної бюджетної ініціативи у медичній галузі м. Комсомольська виявили й учасники 15 ювілейної міжнародної науково – практичної конференції «Ідеї академіка В.Вернадського та проблеми сталого розвитку регіонів», що проводилася у Кременчуцькому національному університеті ім. М. Остроградського у червні 2013р.

Кейс «Рівність та справедливість гендерного бюджетування при вдосконаленні роботи лікарів ЗПСМ» розміщено у першому і, поки що єдиному, практичному посібнику «Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні», виданому Фондом ім. Ф. Еберта у 2012р. Зазначу, що кожен етап проекту широко висвітлювався у місцевих ЗМІ з метою інформування громадян, адже їхня участь в обговоренні та розробці міського бюджету є обов'язковою умовою просування гендерного бюджетування.

О. М. Кікінежді

Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ПРОБЛЕМА САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ НАДЗБРУЧЧЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

В умовах євроінтеграції проблема досягнення гендерної рівності в Україні як впровадження національного механізму рівноправності жінок та чоловіків у всі сфери функціонування суспільства передбачає забезпечення рівного доступу обох статей до соціально-економічних і культурно-освітніх ресурсів як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини, що актуалізує проблему дослідження конструювання гендерної ідентичності задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації молодого покоління.

Гендерна (паритетна) демократія важлива не лише для міжнародного визнання, але і для внутрішньої динаміки нашої країни, для реалізації базових соціальних програм. У Білій книзі Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності» (2008) визначено керівні принципи мирного співіснування у вільному суспільстві людей різних рас, релігій і культур, зокрема: «Рівні права чоловіків і жінок, проголошені у преамбулі до Статуту ООН, не можна заперечити або ігнорувати, особливо у демократичному суспільстві. Повага до інтересів групи або релігійних переконань у жодному разі не може вважатися виправданням для недопущення дівчат до будь-якої форми освіти, яка доступна хлопцям, або до ізоляції дорослих жінок від нормального спілкування в суспільстві поза їхнім домом».

Гендерна культура розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як різних біологічно, проте соціально рівноцінних особистостей. У психологічному вимірі особливого значення набуває зміст цінностей, що культивуються у гендерному освітньому дискурсі, орієнтація на егалітарний характер статевої ролі, який забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Гендерна освіта та виховання як виклик часу відповідно до міжнародних та національних стандартів якості життя та освіти потребує реальних змін в соціокультурному просторі, зокрема ідеології родини, школи, ЗМІ, розробки інноваційних гендерно-освітніх технологій згідно чинних нормативно-правових документів України (стаття 24 Конституції України, Закони України «Про освіту», «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» (5.09.2005), Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») тощо.

Гендерна субкультура суспільства – це сфера ідеології макросистеми. Традиції, звичаї, ментальність народу, взаємодія різних субкультур можуть нести в собі різні гендерні настановлення – як егалітаризм, так і сексизм, дискримінацію за статтю.

Патріархальна (традиційна) дискурсивна конфігурація поділяє сфери діяльності, суспільні та сімейні ролі на чоловічі та жіночі, як відповідно домінуючі і підлеглі. Егалітарна (демократична) —пропагує рівність та взаємозамінність у різних сферах діяльності чоловіків та жінок як рівноцінних особистостей. Сучасний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних ролей, конфлікт між давнім дихотомічним їх розподілом та новими, егалітарними викликами до них. Гендерна асиметрія спостерігається в «маскулізації» та «фемінізації» студентського контингенту. Таку гендерну диспропорцію можна пояснити однобічністю гендерної соціалізації, а також психологічним тиском навіюваних соціумом статевих стереотипів.

Порівняння даних соціально-психологічних досліджень свідчить, що гендерний дискурс офіційної ідеології країни, з одного боку, та статоворольові настанови українців, з іншого, живуть своїм власним життям, не перетинаючись ні на мікро-, ні на макрорівнях. Це, можливо, зумовлено тим, що розробка гендерних питань на українській ниві була підмінена значною мірою або західним, або східним ґрунтом, без уваги до ментальності, архетипів, традицій народу. На різних щаблях історії домінуючою гендерною рисою українців була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю, взаємна довіра і „кордоцентричність” (Г.Сковорода, П.Юркевич).

Гендерні ролі є історично мінливими. Поляризація статевих ролей в патріархальних культурах спрямована на соціалізацію “сильної” і “слабкої” статей як маскулітного (предметно-інструментального, раціонального) і фемінного (опікунсько-експресивного, емоційного). Гендерні настанови на мікрорівні представлені його дихотомією, протиставленням, яке притаманне традиційним гендерним орієнтаціям. При цьому більшою мірою виражена тенденція – маскулінізація дівчат та фемінізація хлопців. Гендер як системотвірна ознака набуття особистістю ідентичності є важливим чинником національного розуміння буття юнаками та дівчатами, їх егалітарного життєздійснення (М. Богачевська-Хом’як, М.Боришевський, Т.Говорун, І.Кон, В.Кравець, В.Москаленко, В.Татенко, Т.Титаренко та ін.).

Гендерний підхід як ексклюзивна теорія та методологія на сьогоднішній день досить органічно увійшла у психологічну науку, оскільки гендерно-орієнтовані дослідження містять цінну інформацію, що забезпечує розуміння загальних і специфічних закономірностей особистісного розвитку представників жіночої та чоловічої статі. Перспективними в цьому плані є дослідження механізмів соціального пізнання на основі категорії гендеру в контексті психологічних концепцій С.Бем, крізь призму теорій гендерних схем і лінз гендера, а саме: лінз гендерної поляризації, андроцентризму та біологічного есенціалізму [1]. Не менш важливою видається також проблема формування егалітарних цінностей у гендерній культурі студентської молоді через так званий віковий пік статевої самоідентифікації, коли переважна

більшість молодих жінок і чоловіків розпочинає статеве й подружнє життя, яке є важливою сферою їх життєвого самоздійснення.

Актуальність проблеми зумовила мету даної статті – виявлення психологічних механізмів гендерного самовизначення особистості (в системі егалітарних чи патріархальних орієнтирів), репрезентації гендерного Я в студентському віці (на основі статевотипізованих чи андрогінних моделей). Дослідженням охоплено студентів 1-3 курсів ТНПУ ім. В. Гнатюка віком 18-23 роки (280 дівчат і 120 хлопців).

Встановлено, що в процесі життєвого самовизначення у молодіжному середовищі спостерігається відтворення гендерних стереотипів юнаками і прояв егалітарних установок дівчатами. Соціальне конструювання гендеру в молодіжному середовищі детерміновано гендерним простором сучасного суспільства, що характеризується подвійним протиріччям: з одного боку, частковим вирішенням шляхів утвердження формальної рівності статей та апеляцією до природного призначення жінки, з іншого — новим, альтернативним устроєм гендерних відносин, що ґрунтується на принципі «рівності у відмінності», тенденції рівних прав і можливостей для самореалізації молодих чоловіків та жінок як унікальних суб'єктів соціально-історичного дійства. На фоні «загальної соціальної трансформації» студентки частіше виявляють ліберальні установки, більше підтримують рівний розподіл ролей у сім'ї, прагнуть рівних можливостей для самореалізації. Ці тенденції дозволяють констатувати збільшення суб'єктного потенціалу, визначити психологічні перспективи майбутньої життєтворчості молодих жінок як виходу за межі звичного та виклику стереотипам. Результати дослідження свідчать про необхідність розроблення та впровадження особливої ідеологічної системи гендерних знань та практик, релевантних психологічним принципам паритетності та саморозвитку статей.

На поглиблення гендерних аспектів державної молодіжної політики спрямована діяльність Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України-Тернопільського національного педагогічного університету, кафедри педагогіки та гендерної рівності. Саме спільна взаємодія Центру з Управлінням сім'ї та молоді ОДА, Тернопільською міськрадою та громадськими організаціями дозволила окреслити і реалізувати наступні напрямки: аналіз впливу гендерних стереотипів на педагогічну культуру вчителя; гендерна ідеологія у вітчизняній гуманістичній педагогічній спадщині; гендерні аспекти підтримки і збереження здоров'я молоді в сучасних екосистемах (програми «Здоров'я тернополян», «Репродуктивне здоров'я населення Тернопільської області до 2015 р.», «Турбота»; гендерні особливості дошлюбної підготовки студентської молоді; гендерні перспективи лідерства; гендерний підхід до формування у студентів лідерських якостей керівника в освіті (впровадження постійно діючої акції „Гендер майнстрімінг”); розвиток інфраструктури Школи гендерної рівності; гендерні особливості батьківсько-дитячих відносин; гендерно-освітні технології: принципи, методичні аспекти та форми їх впровадження та ін.

Серед завдань на шляху досягнення гендерних індикаторів сталого розвитку міста та області – активізація молоді у комплексній програмі «Сім'я», розвиток гендерних перспектив зеленого та сільського туризму; інтеграція гендерної компоненти у сферу малого та середнього бізнесу, дослідження гендерних аспектів нелегальної міграції та торгівлі людьми, виявлення шляхів подолання насильства у родинях (спільно з ГО «Відродження нації» та Центром соціальних служб для сім'ї та молоді); активізація діяльності студентського самоврядування університету із молодіжними громадськими організаціями у контексті соціально-економічного, культурного та духовного розвитку міста з метою поєднання гендерних новацій із духовно-релігійною спадщиною, етнотрадиціями, національною історією, етикою міжкультурної комунікації в регіональному представництві; всебічне представлення громадськості в регіональних ЗМІ гендерних питань, обмін досвідом з гендерними центрами на теренах України та за її межами. Все вищесказане є чинниками успішного життєвого та професійного самоздійснення молоді в контексті європейської моделі гендерного паритету.

Т. Є. Киркач

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова*

ДІЛОВА ЕТИКА У ВИРІШЕННІ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ

Необхідність у вирішенні гендерних проблем виникає в різних сферах людської діяльності.

У деяких випадках необхідно вирішувати питання з позиції «рівноваги статей», у інших – займати протилежну позицію. Існують гендерні проблеми, вирішення яких пов'язано зі значними матеріальними витратами, і тому мають вирішуватися на державному рівні. Деякі з гендерних питань вирішуються протягом тривалого часу за допомогою виховання.

Третину свого життя людина проводить у колективі – дитячий садок, школа, навчальний заклад, виробництво. Від психологічного клімату в колективі в значній мірі залежить самооцінка людини, відчуття захищеності і впевненості у майбутньому. Особливо це важно для жінки.

Характер норм ділової етики, які прийняті в тій або іншій організації, як й їхнє дотримання, значною мірою залежать від загальної моральної парадигми управління. На них серйозно впливає також система життєвих цілей і цінностей, морально-етичних принципів і переконань керівника, а також обраний їм стиль управління. За своєю суттю етика управління проявляється в управлінні діловим спілкуванням в організації. Воно включає різноманітні форми й методи управління взаємодією людей й їхніх груп у ході здійснення спільної діяльності.

У процесі ділового спілкування керівник переслідує дві основні мети. Перша з них полягає в забезпеченні встановленого режиму функціонування й розвитку організації й успішної реалізації обраної стратегії. Друга мета керівника полягає в забезпеченні сприятливого психологічного клімату в організації, який би в максимальному ступені сприяв успішному досягненню першої мети.

Такі особливості ділового спілкування керівника й практики здійснення їм управлінської діяльності є важливою умовою успішності управління та забезпечення його етичного характеру. Ця вимога означає, що в основі управління і його цілей повинні бути не тільки виробничі інтереси й завдання, але й загальноприйняті моральні норми спілкування, які нерозривно пов'язані з визнанням унікальності й неповторності кожної особистості, її самоцінності.

Ця обставина визначає для керівника необхідність повсякденного прояву своєї вихованості й ввічливості, коректності й тактовності, особистій скромності, точності й люб'язності поряд з вимогливістю. Іншими словами, управління людьми буде успішним, якщо воно базується на певних етичних принципах.

Кожна сучасна організація прагне до забезпечення високої ефективності своєї діяльності, до створення комфортної, у тому числі в етичному відношенні, атмосфери в середовищі своїх працівників. Дійсно, показниками соціально-економічної ефективності роботи організації сьогодні виступають продуктивність праці, дисципліна та задоволеність персоналу своєю роботою. Тому найважливішою частиною просвітительської роботи в організації повинно стати дослідження й обговорення конкретних дій, вчинків і поведінки конкретних людей, коли вони постають перед необхідністю вирішувати складні проблеми морально-етичного характеру, у тому числі й етичні проблеми, які виникають у процесі управлінської діяльності.

Такі міри підвищують сприйнятливість працівників до етичних проблем, які можуть виникнути в процесі діяльності. Впровадження ділової етики як спеціальної навчальної дисципліни в курсі навчання у вищих навчальних закладах є ще однією формою забезпечення етичного поведіння випускників у процесі майбутньої професійної діяльності.

І.Л. Ковальчук
Луцьк, Луцький інститут розвитку людини
Університету «Україна»

УРБАНІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ

Урбанізація (від латинського «urbanus» – «міський») – це процес підвищення ролі міст у житті країни чи регіону. Важливими рисами урбанізації постають: збільшення кількості міст і міських жителів; збільшення площ урбанізованих ландшафтів; поширення міського способу життя; збільшення ролі міських поселень у соціально-економічних системах та ін. Рисою урбанізації постає зміна становища людини у місті, що виявляється у збільшенні різноманітних потреб, підвищенні вимог до якості життя, зміна норм поведінки, культури та інтелекту. Ще одна суттєва риса урбанізації – поширення міського способу життя з особливою структурою спілкування, культурою, системою ціннісних орієнтацій поза центрами урбанізаційних ареалів¹. Таким чином, урбанізація супроводжується утвердженням способу життя у вигляді нових якісних і кількісних змін.

Урбанізація на сучасному етапі розвитку людства потужно впливає на роль жінки в суспільстві, а саме – на її соціопсихологічний стан, спосіб життя, соціальні контакти, види діяльності. Беззаперечно, сьогодні жінка отримала можливості реалізувати себе, не тільки виконуючи споконвічно властиві їй природні функції, але й в усвідомленні своєї автентичності, повного розкриття особистісного потенціалу, пошуку альтернативних форм соціально-політичної та культурної ідентичності. У цьому пошуку важливе місце посідає можливість адекватної візуальної репрезентації жіночої сутності в сучасній урбанізованій культурі, оскільки традиційно в системі патріархальних цінностей жінці відводилась роль пасивного об'єкта суспільно-політичних перетворень.

Зміни, що відбулися у ставленні до жінки в ХХ столітті на Заході, найбільш яскраво характеризуються такими процесами, як сексуальна революція і активізація фемінізму. Завдяки емансипації жінок, поштовхом до якої став жіночий рух у Західній Європі, традиційна патріархальна структура суспільства поставлена під сумнів. Жінки отримали можливість вільно вибирати майбутню професію та користуються в більшості країн такими ж юридичними правами, як і чоловіки².

В Україні нова, урбанізована культура прийшла (якщо не говорити про сам початок ХХ ст.) у спотвореному, тоталітарному варіанті. Вона здеморалізувала

¹ Заставецький Т. Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства : [фрагмент монографії] / Тарас Заставецький. – Тернопіль, 2005 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://ukr-tur.narod.ru/geourban/urbanizaz/urbanizazia.htm>

² Бондаренко Л.Ю. Роль женщины: от прошлого к настоящему / Л.Ю. Бондаренко // Общественные науки и современность. – 1996. – № 6. – С. 163-170.

суспільство і понівечила усі міжлюдські стосунки, у тому числі й стосунки між статями. Проголошена рівність жінки та чоловіка впроваджувалась у колишньому СРСР у гротескній формі. Це була рівність при виконанні найважчих робіт, у відповідальності за забезпечення сім'ї елементарними засобами до життя, у зобов'язаннях перед державою («Раньше думай о Родине, а потом о себе...»). Це була рівність «ілюстративна», розрахована на демонстрацію «здобутків соціалізму», що досягалася за допомогою різноманітних квот¹.

Радянська жінка була емансипована лише в тому розумінні, що вона була залучена до усіх без винятку сфер суспільної діяльності (із значною мірою дозованості; із значною мірою показухи, але була). А чоловіки – знизу й догори – обирали собі легшу, престижнішу та більш високооплачувану роботу. Тому по-радянськи емансипована жінка не стала вільною (істинний сенс слова «емансипація»). Звісно, «соціалістична рівність» мала і позитивний вплив на статус жінок у країнах колишнього СРСР. Через масове залучення жінок до освіти й науки непопулярним стало уявлення про її інтелектуальну нижчість. Стереотип про її природну нездатність до певних форм діяльності хоч і не зник повністю, але виявився значно ослабленим.

Постає необхідність зміни парадигми становища жінки та її ролі в урбанізованому суспільстві. Завдання полягає в тому, щоб порвати з пануючою парадигмою, яка належить минулому (бо сформувалась у традиційному, застиглому суспільстві зі статичним розподілом суспільних ролей за статями, станами), замінивши сучасною динамічною моделлю, що базується на принципі рівності усіх людей, їх права на вибір та особисту свободу.

Під впливом феміністичного руху в ХХ столітті відбулося зміщення соціальної позиції жінки в напрямі до загальноприйнятого соціального статусу чоловіка. Цей вектор зміни місця жінки в соціумі зумовлений загальним станом сучасного урбанізованого суспільства, яке для досягнення успіху «вимагає» від людини маскулітності та андрогінії. Домінуючими та соціально виправданими для жінки стають риси, притаманні чоловікові, тоді як фемінні риси відходять на задній план як соціально недоцільні.

Таке зміщення спричинило появу жінки активної у соціальному середовищі, яке зумовило перехід жінки із сфери приватної до соціальної. Це відповідно відобразилося на зміні особистісних цінностей вже маскулінізованої жінки, що привело до зміни уявлень жінки про її поведінку та спосіб життя в нових умовах урбанізованого суспільства.

Умови великого міста заганяють сучасну жінку в жорстокі рамки – вона має бути цінним співробітником, люблячою дружиною, хорошою домогосподаркою, ідеальною матір'ю і при цьому виглядати на всі сто. Не дивно, що для того, щоб

¹ Колодій А.Ф. Жінка і суспільство: виклики ХХІ століття і посткомуністична реальність А.Ф. Колодій. – [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://nauch.com.ua/kultura>

все встигнути і вижити в місті, жінка інколи неусвідомлено перетворюється на такого собі «універсального солдата». В результаті це призводить до втрати сучасною жінкою основного її надбання – жіночності.

Психологи стверджують, що такий підхід в корені невірний: жінка в будь-якій ситуації повинна залишатися жінкою. Лише тоді їй будуть гарантовані успіхи і в особистому житті, і на роботі. Адже ведення боротьби на всіх фронтах в кінцевому результаті призводить до глибокого внутрішнього конфлікту, коли жінка вже не може повноцінно реалізувати себе ні як матір, ні як професійний працівник¹.

Психологи відзначають, що мешканки міст в п'ять разів частіше страждають затяжними депресіями і терплять невдачі в особистому житті, чим їх однолітки, що живуть на периферії. На думку фахівців, причина криється не лише в агресивному ритмі життя, поганій екологічній обстановці і постійних стресах, але і в прагненні міських пані звалити на себе багато чоловічих обов'язків. У жінці часто живе глибока незахищеність, зокрема через те, що вона більше не знає, ким вона є. Також тому, що їй показують її хибний образ (Жінка-Берегиня, Жінка-Барбі, Ділова Жінка та Феміністка), згідно з яким вона шукає свою значимість і своє унікальне місце поза своєю жіночністю².

Ще одна проблема мешканок міста – самотність. Щодня мільйони жінок вирушають на пошуки прекрасного принца. А після довгих поневірянь біжать в службу знайомств, до ворожок або на прийом до психолога. За спостереженнями фахівців, проблема частіше виникає не від дефіциту партнерів, на яких можна покласти, а від того, як подають себе самі жінки. Малопривабливою у великому місті виглядає жінка-домогосподарка, світогляд якої обмежений і яка зациклена лише на домашніх обов'язках. Але «небезпечною» для чоловіка буде і жінка, яка на пропозицію про сприяння в ситуації гостро відповість – «Я сама!».

Ще одна проблема, яка хвилює мешканок великого міста – як адаптуватися до роботи в чоловічому колективі. Не секрет, що жінці завжди було важче робити кар'єру. Для того, щоб її відзначили як цінного співробітника, жінці доводиться докладати значно більше зусиль, ніж її колегам-чоловікам незалежно від їх ділових та особистих якостей. Тому в гонитві за просуванням по кар'єрній драбині жінки можуть кидатися в дві крайнощі: намагаються використати свої чари або перетворюються на жорстких, мужчиноподібних бізнес-вумен. Як правило, в обох ситуаціях їх чекає жорстоке розчарування.

З розвитком капіталізму, процесами індустріалізації та урбанізації жіноцтво все більше долучалось до процесу суспільного виробництва, який вимагав від них особистісних якостей, властивих гендерній поведінці чоловічої статі, тобто набуття особливостей чоловічої психології. Для того, щоб справлятися з новими

¹ Жінки перестають бути жінками! Чому? // Аверс ПРЕС. – 2006. – 6 квітня (№14). – С.3.

² Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні / О. Кісь // Часопис «І». – 2003. – №27. – С. 37–58.

професійними обов'язками та соціальними функціями, жінка мала набути відповідних знань, розвинути соціальні вміння.

Гендерні зміни в соціальному контексті є незворотними, а тому продовжують впливати на жінку, що зумовлює певний психологічний дисонанс. В таких умовах труднощів, пов'язаних з переходом жінки до ролі активного учасника, в соціальному середовищі стає більше. По-перше, ці труднощі зумовлені тим, що жінка набуває нових ролей, до того їй не властивих, що вимагає від неї відмови від прийнятої ідентифікації себе як фемінної. По-друге, освоєння нових ролей відбувається в умовах постійного зовнішнього тиску, що ускладнює адаптацію жінки до мінливих умов у суспільстві.

Таким чином, зміна соціальних умов життя сучасної людини дозволяє говорити про виникнення кризи ідентичності і проблеми адаптації жінки в сучасному урбанізованому суспільстві. Із цієї причини стає необхідним виявлення специфіки і особливостей буття жінки в умовах нової соціальної реальності. Урбанізоване суспільство надає нові можливості для формування жінки і разом з тим пред'являє більш серйозні вимоги до неї.

З. М. Кодар

*Алматы, НИИ социальных и гендерных исследований
Казгосженпу*

ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В Г. АЛМАТЫ

В Казахстане активно проводится гендерная политика. За период независимости были приняты Концепция гендерной политики Республики Казахстан, «Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006 - 2016 годы», Национальный план действий по улучшению положения женщин в Республике Казахстан, два гендерных закона Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (с изменениями от 03.07.2013 г.) и Закон Республики Казахстан от 08.12.2009 N 223-IV "О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин".

Для обеспечения подлинного гендерного равенства указом Н. Назарбаева от 22 декабря 1998 года № 4176 была создана Национальная комиссия по делам женщин и семейно-демографической политике как консультативно-совещательный орган при Президенте РК. В этом году казахстанская делегация во главе с председателем этой комиссии Гульшарой Абдыкаликовой посетила Норвегию. Целью визита стало обсуждение вопросов использования гендерной политики и равенства в двух странах.

Во всех городах Казахстана работают комиссии по делам женщин и семейно-демографической политике. В нашем городе работает Комиссия по делам женщин и семейно-демографической политике при Акиме города Алматы. Ежеквартально проводятся семинары-практикумы для секретарей районных комиссий по делам женщин и семейно-демографической политике при акимах районов по вопросам реализации Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы. Например, на заседании комиссии в 3 квартале 2012 года были рассмотрены вопросы продвижения женщин на уровень принятия решений из числа наиболее подготовленных женщин, занятых в различных отраслях жизнедеятельности в городе Алматы, и об исполнении медиа-плана по информационному обеспечению реализации Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы в рамках текущего года. По итогам заседания был принят протокол, определены конкретные меры и даны соответствующие поручения руководителям городских структур. Постоянно проводятся семинары, круглые столы, конференции. В так в 2012 году были проведены 7 семинаров, 3 круглых стола, которые были направлены на активизацию деятельности женщин в обществе.

Совместно с НПО проводится работа по улучшению положения женщин в сфере занятости. Организуются встречи с работодателями, НПО, населением по вопросам занятости, проводятся изучение городского рынка труда.

Совместно с комиссией по делам женщин и семейно-демографической политике при акиме Алмалинского района при участии городской комиссии и партнерстве «Coca Cola Белестері» был проведен семинар-тренинг по обучению незанятых женщин, в котором приняли участие более пятисот безработных женщин Алматы. Шестой год в г. Алматы в целях поддержки женщин-предпринимателей проводятся ярмарка идей и товаров, разработанных и изготовленных женщинами «Окрыленная женщина», где ежегодно принимают участие более 30 предприятий, возглавляемых женщинами. В целях разъяснения основных положений Стратегии гендерного равенства, 16 февраля 2012 года в Акимате города Алматы состоялся обучающий семинар-тренинг по гендерным вопросам для всех ответственных лиц в функциональные обязанности, которых определены вопросы реализации гендерной политики по 22 управлениям и 7 районам города.

Хочется отметить работу кризисных центров для женщин: «Подруги», «Забота», кризисного центра для мужчин «Еразамат». Кризисным центром «Забота» в рамках государственного социального заказа управления внутренней политики города Алматы реализован проект «Организация комплекса мероприятий направленных на повышение качества предоставления государственных услуг населению». Много работы проводится кризисным центром «Подруги»: Для студентов и педагогов Казгосженпу был проведен семинар по разъяснению закона «О профилактике бытового насилия».

Проводятся в г. Алматы гендерные спецкурсы: в Казахском государственном женском университете разработан и проводится элективный курс «Гендерная политика» среди студентов социально-гуманитарного факультета. Кроме того, разработаны программы обучающих тренингов для преподавателей по теме «Гендерно-чувствительный педагог». Для молодежи города был организован форум на тему: «Вернем гармонию в семью». Цель Форума – проведение гендерной политики в массы, воспитание у молодежи уважения к институтам брака и семьи, важности моральных норм и репродуктивного здоровья, а также - здорового образа жизни. Одним из разделов Стратегии является укрепление репродуктивного здоровья мужчин и женщин. 23 ноября 2012 г. в Казахском государственном женском педагогическом университете при участии членов городской комиссии состоялся круглый стол на тему «Репродуктивное здоровье и совершенствование медико-социальной помощи девушкам высших учебных заведений. По результатам принято решение о проведении городского мероприятия с привлечением руководителей учреждений образования и здравоохранения.

В рамках совместных мероприятий с неправительственными организациями в акимате города Алматы состоялся круглый стол «Развитие межведомственного соглашения для эффективного реагирования на бытовое насилие субъектов Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия».

Совместно с неправительственными организациями и инспекторами по защите женщин от насилия проведены акции «Быт», «Дом без насилия!», с привлечением

представителей заинтересованных государственных органов, неправительственных организаций и общественности. Во всех районных подразделениях организованы пункты доверия, где оказывается консультативная помощь женщинам по различным правовым вопросам. 10 декабря 2012 года в Представительстве ООН в Казахстане состоялся круглый стол «Нет насилию – право на счастье», в которой приняли участие координаторы программ ООН Женщины в Казахстане, члены городской комиссии по делам женщин и семейно-демографической политике при Акиме города Алматы, представители МВД РК, инспекторы подразделений по защите женщин от насилия ДВД г.Алматы, сотрудники Кризисного центра «Подруги», «Забота», студенты ВУЗов города.

Совместно с неправительственными организациями и волонтерами было разработано и роздано среди 279 предприятий, в том числе 151 учебном заведении 8500 буклетов и памяток. Организовано 59 круглых столов и тренингов на темы: «Знай свои права», «Бытовое насилие» среди учебных заведений. В течение 2 лет реализуется проект совместно с ОО «Лига женщин творческой инициативы» по поддержке детей из малообеспеченных семей. В целях повышения роли семейного творчества в эстетическом и нравственном воспитании подрастающего поколения, вовлечения семьи в активную общественную и культурную деятельность, сохранения и развития преемственности семейно-творческих отношений был проведен городской Фестиваль семейного творчества «Мөлдір бұлақ». Организованы «Слеты отцов», конкурсы «Супер әже», «Беу, қыздар-ай!», интернет - конкурс «Жанұа – семья». Также были проведены акции в поддержку долгожительниц города, участников войны и трудового фронта, онкобольных детей, выпускников детских домов. В государственной детской библиотеке им. Бегалина 22 сентября состоялся праздник «Колыбельные народов Казахстана».

Согласно Указу Главы государства Н.А.Назарбаева 8 сентября казахстанцы впервые праздновали «День семьи». Семья как основа духовного и нравственного воспитания является приоритетным направлением социальной политики государства. На современном этапе в обществе существует необходимость в укреплении семейных ценностей, а также возрождении традиционных семей, так как сегодня растет количество разводов, детей-сирот и т.д. Это приводит к духовному и моральному упадку общества.

В целях обсуждения наиболее проблемных вопросов, касающихся института семьи, семейно-брачных отношений, а также в целом роли семьи в современном обществе, 6 сентября 2013 года в «Доме Дружбы» прошел круглый стол на тему: «Крепкая семья – залог процветания страны» Все мероприятия активно освещаются в средствах массовой информации. Комиссия по делам женщин и семейно-демографической политике при акиме города Алматы сотрудничает с 31 неправительственными организациями. В текущем году принято участие в 3 международных и 5 республиканских конференциях, 18 круглых столах.

Н. И. Конищева

г. Славянск, Донецкая обл., «Донбасский государственный педагогический университет»

ГЕНДЕРНАЯ КОМПОНЕНТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНОВ

Активизация участия женщин во всех сферах общественной жизни страны способствует повышению ее конкуренто-способности. Об этом свидетельствует опыт 114 наиболее развитых стран мира.

По методологии расчета глобального Индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума (ВЭФ) Украина в 2012 г. занимала 73 место среди 144 стран мира (Польша – 41, Казахстан – 51, Россия – 67 место), а по показателю гендерного равенства – 64 место. В 2013 г. Украина упала в рейтинге конкурентоспособности на 11 позиций до 84 места (Польша – 42, Казахстан – 50, Россия – 64 место).

В связи с этим представляется актуальным анализ конкуренто-способности стран (регионов) по разным составляющим с учетом гендерной компоненты и совершенствование на этой основе методики ее оценки. При расчете глобального Индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума (ВЭФ), суть которого состоит в оценке состояния и потенциальных возможностей экономики конкретной страны обеспечивать стабильный экономический рост в средне- и долгосрочной перспективе, анализируются результаты опроса руководителей компаний, а также рассчитываются более 110 показателей по 12 составляющим. Среди них только один показатель отражает гендерную компоненту – «Доля женщин в рабочей силе (% доли мужчин)» в составляющей «Эффективность рынка труда» (Украина – 48,6%, Донецкая область – 48,7, АР Крым – 47, Харьковская область – 46,95, г. Киев – 49,4, г. Севастополь – 49,9%).

В связи с этим целью статьи является разработка предложений по уточнению методики анализа конкурентоспособности регионов на основе расчета показателей, содержащих гендерную компоненту.

В основе идеологии индекса глобальной конкурентоспособности лежит оценка динамики ВВП на душу населения. В 2013 г. Украина по объему ВВП занимает 53 позицию среди 148 стран мира, а по уровню ВВП на душу населения – 92 место (3877 долларов). В среднем на 1 жителя Украины выпуск товаров и услуг составляет 63,7 тыс. грн, в том числе в Днепропетровской области – 95,3, Донецкой – 91,7, Харьковской – 60,9, АР Крым – 40,3, Ровненской области – 37,5, Тернопольской – 32,6, Черновицкой – 26,1 тыс. грн. В Донецкой области проживает 9,82% занятого населения Украины. Оно обеспечивает 13,91% общеукраинского выпуска товаров и услуг. В расчете на численность занятого экономически активного населения 15–70 лет это 201,8 тыс. грн, что в 1,42 раза больше среднеукраинского уровня, в 1,55 раза

больше уровня Харьковской области, в 2,05 – Сумской, в 2,28 – Ровненской, в 2,49 – Тернопольской, в 3,3 раза больше, чем в Черновицкой области.

Анализ результатов опроса более двух тысяч руководителей компаний, проведенного Фондом «Эффективное управление» в 2012 г. в регионах Украины, с целью выявления основных проблемных факторов для ведения бизнеса в Украине, показал, что удельный вес фактора «Низкая квалификация рабочей силы» за 2011–2012 гг. возрос с 4,4 до 4,9%.

Это обусловлено, в первую очередь, недостаточным качеством образования на всех его уровнях. Рейтинги АР Крым и Донецкой области по показателям качества образования в составе индекса конкурентоспособности регионов Украины 2012 свидетельствуют о том, что низкое качество начального и среднего образования, особенно качество преподавания математики и естественных наук, слабый доступ к Интернету в учебных заведениях, обуславливают недостаточно высокое качество системы высшего образования, квалификации кадров и их несоответствие потребностям рынка труда.

Вместе с тем, согласно методологии расчета индекса конкурентоспособности стран и регионов, используемой ВЭФ, такие составляющие глобальной конкурентоспособности, как высшее образование и профессиональная подготовка, а также здравоохранение и начальное образование обозначены как «усилители эффективности».

Анализ уровня показателей по составляющей «Высшее образование и профессиональная подготовка» свидетельствует об относительно низких рейтингах Донецкой области в Украине, особенно по качественным показателям. По показателю «Повышение квалификации персонала» Донецкая область занимает 1-е место в Украине, Харьковская область – 6-е, АР Крым – 17-е, в том числе Севастополь – 3-е, Тернопольская область – 22-е место.

В целом за 2007–2011 гг. наблюдается общая тенденция снижения количественных показателей по подготовке и повышению квалификации кадров: в Украине на 12,55%, АР Крым – на 20,29, Донецкой области – на 7,23, в Харьковской области – на 7%. Количество тех, кто осваивал новые профессии, снизилось на 25,95%, повышал квалификацию – на 8,66% (Рассмотрим гендерные аспекты формирования этих показателей. Общее количество лиц, которые повысили квалификацию в 2011 г., составило 978,4 тыс. человек. Это на 8,7% меньше, чем в 2007 г. (1071,8 тыс.). Количество женщин среди них за этот период снизилось с 439 до 424,8 тыс., что составило 43,4% общего количества лиц, которые повышали квалификацию.

Согласно данным Государственной службы статистики Украины, в 2011 г. новым профессиям обучались 230 тыс. человек, из них 55,4 тыс. женщины (24,1%). В 2007 г. это было, соответственно, 310,6 тыс., 80,7 тыс. и 26%.

Всего в Украине в 2011 г. повысили квалификацию и обучались новым профессиям 480,2 тыс. женщин (39,74% общего количества). Из них 61%

осуществили переподготовку в 10 регионах: в Донецкой области – 60,1 тыс., Днепропетровской области – 46,3, в г. Киеве – 43,1, Харьковской области – 29,7, Луганской области – 24,2, Запорожской области – 20,4, Одесской области – 19,6, Полтавской области – 17,3, в АР Крым и Киевской области – по 16,3 тыс. человек.

Несмотря на то, что Донецкая область является лидером в Украине по количественным показателям повышения квалификации женщин и обучению их новым профессиям (соответственно, 11,96% и 16,79% общеукраинского количества), она отстает от среднеукраинских показателей удельного веса женщин, получивших доступ к обучению и повышению квалификации.

За 2007–2011 гг. удельный вес женщин, обучавшихся новым профессиям, снизился в Украине с 25,98 до 24,09% общего числа обучавшихся, в том числе в АР Крым – с 28,72 до 17,91%, в Донецкой области – с 25,22 до 21,99%. В то же время в Тернопольской области этот показатель вырос с 31,03% в 2007 г. до 63,89% в 2011 г., в г. Киеве – с 29,01 до 32,33, Киевской области – с 27,07 до 32,23, Ивано-Франковской – с 16,67 до 30,56, Херсонской – с 27,27 до 28,57, Львовской – с 22,08 до 28,33, Житомирской области – с 25,81 до 26,09%.

Численность женщин, которые повышали квалификацию в 2011 г., в Украине сократилась по сравнению с 2007 г. на 14,2 тыс., в том числе в АР Крым – на 2,6, Донецкой области – на 3,4 тыс. чел. В то же время в 8 регионах численность женщин, повысивших квалификацию, возросла в 2011 г. по сравнению с 2007 г. на 9,7 тыс. Это Тернопольская, Закарпатская, Черновицкая, Ивано-Франковская, Львовская, Хмельницкая, Харьковская, Полтавская области и г. Севастополь.

В ряде регионов не только увеличилась численность женщин, обучившихся новым профессиям и повысивших свою квалификацию, но и вырос их удельный вес в общей численности.

Таким образом, для решения перспективных проблем развития Украине необходимо выйти на более стабильный экономический рост. Важным условием повышения конкурентоспособности страны является привлечение на рынок труда женщин и обеспечение их доступа к повышению квалификации и обучению новым современным профессиям. Используемые в настоящее время при анализе конкурентоспособности регионов количественные показатели численности повысивших квалификацию и обучившихся новым профессиям без учета гендерной компоненты искажают реальное представление о ситуации.

Проведенные исследования показали, что рейтинг регионов Украины, осуществленный на основе расширения перечня показателей оценки с учетом гендерной компоненты, дает возможность более глубокого и точного анализа конкурентоспособности регионов.

С. В. Котова-Олійник

*Житомир, Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Увага до питань, пов'язаних із гендерною культурою сучасного соціуму, зумовлена постнекласичним дискурсом у науці, теоретичними і суспільно-політичними практиками імплементації концепції гендерної рівності, соціальної відповідальності та справедливості у різні галузі життя людини. Насамперед розглянемо підходи до визначення дефініції "гендерна культура". У гендерному словнику Л. Кобилянська і Т. Мельник пропонують таке визначення: "культура гендерна – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлена демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями"¹. Вважаємо, що різні види гендерної культури можуть бути зумовлені будь-яким політичним устроєм та соціальними інститутами. Дещо доповнюють це формулювання Т. Говорун та О. Кікінежді, які вважають, що гендерна культура залежить від суспільного устрою, національних шлюбно-сімейних звичаїв і традицій, релігійних вірувань тощо². Соціальний психолог В. Москаленко визначає гендерну культуру суспільства як систему його цінностей, що "складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза-генетично задану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям відносно прийнятих для даного суспільства "зразків" поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі"³. Таким чином, гендерна культура відтворює, закріплює і формує відмінності між статями в особистому, родинному й соціальному житті. Розглянуті вище визначення, представляють лише часткові аспекти цього складного і багатозначного явища.

Виходячи з соціально-філософського визначення поняття "культура" та розглянутих дефініцій "гендерної культури", можна запропонувати наступне формулювання цього поняття: гендерна культура – це система уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів та потреб, які формують соціокультурні аспекти статі, встановлюють відповідні статуси жінок і чоловіків, визначають їхні ролі, взаємовідносини й моделі поведінки у різних сферах життя, впливають на форми та результати творчої діяльності статей, визначають їхнє місце у картині світу.

¹ Мельник Т., Кобилянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобилянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 123.

² Говорун Т., Кікінежді О. Гендерна психологія : навч. посібник / Т. Говорун, О. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с. – С. 303.

³ Москаленко В. В. Гендерна культура суспільства. Гендерні норми / В. В. Москаленко // Соціальна психологія [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;">http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;](http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;)

Зважаючи на соціально-філософське визначення гендерної культури, можна виділити наступні функції: світоглядну, аксіологічну, нормативно-регулятивну, адаптаційну, гуманістичну, комунікативну, виховну та ін. Соціально-філософський зміст гендерної культури як соціального явища суспільного життя, на нашу думку, розкривається у забезпеченні умов для всебічного розвитку особистості, гармонійної соціалізації, самореалізації, гуманізації людини й суспільства.

Гендерна культура як категорія соціальної філософії має містити відповідні компоненти. Вважаємо, що серед них має місце гендерна (суспільна та індивідуальна) свідомість, гендерний світогляд, гендерні уявлення, гендерні знання, гендерні очікування, гендерні цінності, гендерні стереотипи, гендерні ролі, гендерні відносини, гендерна чутливість, гендерна поведінка, гендерно-специфічні потреби, інтереси, форми та результати творчої діяльності, гендерна компетентність особистості тощо. С. Матюшкова класифікує гендерну культуру за психологічними проявами – фемінна, маскулінна, андрогінна; за формою прояву – жіноча, чоловіча, безстатева тощо; за владними відносинами – матріархатна, патріархатна, біархатна (егалітарна, партнерська)¹. Розглянемо детальніше гендерну культуру, диференційовану за владними відносинами.

У більшості сучасних дефініцій матріархат визначається як форма суспільного устрою, у якому сімейна та політична влада належить жінкам, тому у системі матріархатних гендерних відносин мати користується найбільшим впливом і найвищим авторитетом². Основи теорії матріархату вперше сформулював німецький історик Й. Я. Бахофен, підґрунтям для поширення якої слугували археологічні артефакти, міфи, роль жінок у ритуалах, культу Великих Богинь, так звані "матріархатні міфи" тощо³. Проте за цими даними неможливо стверджувати про реальну владу жінок у соціальному бутті, співрозмірну тій, яку мали чоловіки за патріархату, тому теорія матріархату – "гіпотетична форма суспільного устрою", яка є чоловічим винаходом – роблять висновок Р. Айслер, М. Гімбутас, О. Кісь та ін. вчені. Ці ж дослідниці вважають, що між так званим матріархатом та патріархатом існував егалітарний лад (середина I тис. до н.е.), за якого стосунки між жінками і чоловіками визначались через партнерство, рівноправність, взаємну повагу. Свідченням цього є унікальна цивілізація критської культури, описана Р. Айслер⁴.

Про паритетність у стосунках між жінками і чоловіками свідчать також тексти раннього християнства, канонічні й неканонічні Євангелія, праці сучасних дослідників релігії⁵. Погоджуємось із Р. Айслер, що за егалітарною (партнерською,

¹ Матюшкова С. Основы гендерной культуры : программа спецкурса для старшеклассников / С. Матюшкова : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://vashpsixolog.ru/educating-students/85-courses-for-pupils/>.

² Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 130.

³ Кісь О. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід / Оксана Кісь : [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2008/06/20/kogo_oberigae_beregi_73.html.

⁴ Айслер Р. Чаша та меч : Наша історія, наше майбутнє / Ріане Айслер. – К. : Сфера, 2003. – 355 с. – С. 38.

⁵ Біблія / Українське Біблійне товариство, 1992. – 296 с.; Бер-Сижель Э. Служение женщины в церкви / Элизабет Бер-Сижель. – М. : ББИ им. св. ап. Андрея, 2002. – 215 с.; Свенцицкая И., Трофимова М. Апокрифы

паритетною, "гіланічною", "біархатною") гендерною культурою реально майбутнє людства, збереження і розвиток усієї екосистеми Землі, частиною якої є людина. Подібні міркування зустрічаємо також у праці К. Карпенко "Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні" (2005), дисертаційних дослідженнях Т. Власової (2007) та О. Артем'євої (2007), у яких дослідниці, аналізуючи сучасні гендерні студії, наголошують на важливості етики турботи та відповідальності (за К. Гілліган), які здатні трансформувати цінності техногенної цивілізації.

Перехід до патріархатної гендерної культури у багатьох європейських суспільствах відбувся з освоєнням кочового способу життя та скотарської діяльності, а також виникненням приватної власності. В основі патріархату лежить авторитет батька; відносини у сім'ї та суспільстві будуються на "патріархатних принципах панування-підлеглості, управління-залежності, сили-підкорення, наказу-залежності, репресивності-абсолютної згоди, агресивності-покірності", ґрунтуються на ідеології "природного призначення" жінки¹, традиційному ставленні до її ролей та обов'язків, місця у соціальній ієрархії, масовій експлуатації жіночого тощо.

Щодо домінуючого виду гендерної культури в українському суспільстві, то з одного боку, українці відкриті до ідей демократії, рівності, толерантності, справедливості. З другого – сучасний культурно-інформаційний та соціально-політичний простір насичений проявами шовінізму, ксенофобії, гомофобії, дискримінації за ознакою статі, що виражається у стереотипних образах, текстах та контекстах, які принижують, зневажають і знеособлюють жінок і чоловіків, обмежують їхні права, звужують можливості для ідентифікації, соціалізації, гармонійного розвитку й самореалізації особистості у соціумі. Зазначені прояви дозволяють говорити про низький рівень гендерної культури як на рівні окремої особистості, так і на рівні українського суспільства загалом.

Тому для сучасного українського соціуму актуальне питання формування егалітарної гендерної культури, яке є складним та комплексним процесом, для забезпечення дієвого результату якого потрібна система цілеспрямованих взаємопов'язаних заходів, напрямів і форм роботи, здатних реально змінити існуючу ситуацію. Перспективу розвитку гендерних взаємодій у рівності можливостей жінок та чоловіків можна сформувати й інституалізувати які можна через гендерну освіту. Такий підхід дозволить реально вплинути на зміну ситуації, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, щоб паралельно боротися не тільки з наслідками, а й з причинами низького рівня гендерної культури особистості та суспільства загалом.

древних християн : Исследование, тексты, комментарии / И. Свенцицкая, М. Трофимова / Акад. обществ, наук при ЦК КПСС. Ин-т науч. атеизма; Редкол.: А. Ф. Окулов (пред.) и др. - М. : Мысль, 1989. – 336 с.

¹ Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 158.

О. В. Кравченко

*Харків, Українська державна
академія залізничного транспорту*

ОДЕСЬКЕ ЖІНОЧЕ БЛАГОДІЙНЕ ТОВАРИСТВО ТА ОПІКА НАД ДІТЬМИ-СИРОТАМИ У ХІХ СТ.

На початку ХІХ ст. Одеса представляла собою молоде місто, у якому відбувалось становлення внутрішньої інфраструктури, культурних традицій та громадських ініціатив. До найдавнішої в Одесі громадської організації належить Одеське жіноче благодійне товариство, перші документальні відомості про яке відносяться до 1829 р. 18 лютого того ж року на ім'я Міністра внутрішніх справ надійшов проект заснування в Одесі Новоросійського жіночого товариства піклування над бідними¹. Вже 12 квітня 1829 р. імператор дав дозвіл щодо відкриття товариства². За основу своєї діяльності організація взяла правила Санкт-Петербурзького жіночого патріотичного товариства³.

Діяльність товариства розпочалася лише за чотири роки. Очевидно поштовхом став неврожай хліба у Новоросійському краю. Тисячі людей стали переселятися до міст, шукаючи порятунку від голоду⁴. У листопаді 1833 р. з'явилась публікація, що Новоросійське жіноче товариство піклування над бідними відкрило свої засідання. Рада товариства, яку очолила Є. К. Воронцова, почала збиратись щотижня у будинку графині Р. С. Едлінг⁵.

Понад 5 тис. бідних отримали допомогу від жіночого товариства, яке незабаром відкрило спеціальний притулок не лише для годування, а й виховання сиріт. 1 березня 1834 р. у передмісті Одеси урочисто був відкритий Будинок опіки над сиротами на 45 дітей обох статей. Вони отримували там виховання й навчалися ремеслам, вивчали Закон Божий, письмо, читання, Св. історію, арифметику, церковний спів та інші предмети.

Проект Положення для будинку опіки над сиротами був затверджений 20 червня 1836 р. Восени того ж року товариство з дозволу імператора змінило назву на “Одеське жіноче благодійне товариство”⁶.

З 1834 р. по 1840 р. заклад закінчили 114 дітей. Хлопчиків віддавали навчатися ремеслам та на заводи, дівчат – доброчинцям, які мали забезпечити їхній майбутній добробут⁷. У 1840 р. товариство представило новий проект Положення будинку опіки

¹ Держархів Одеської області. – Ф. 1, оп. 190, спр. 11. – Арк. 1.

² Там само. – Арк. 4, 12.

³ Внутренние известия. Одесса, 4 мая // Одесский вестник. – 1829. – № 35. – 4 мая. – С. 141.

⁴ Держархів Одеської області. – Ф. 1, оп. 193, спр. 20. – Арк. 55.

⁵ Внутренние известия. Одесса, 8 ноября // Одесский вестник. – 1833. – № 88. – 8 ноября. – С. 549.

⁶ Держархів Одеської області. – Ф. 1, оп. 190, спр. 11. – Арк. 18, 22, 26 зв.

⁷ Сиротский дом Одесского женского Благотворительного общества (письмо к Л. К.) // Одесский вестник. – 1840. – № 31 – 32. – 20 апр. – С. 125.

над сиротами. Але процедура перезатвердження проекту тривала понад чотири роки. За цей час при закладі була збудована домова церква. 19 січня 1845 р. нове Положення про будинок опіки над сиротами з доповненнями було затверджене імператором¹.

З 1 січня 1854 р. відкрилось відділення для немовлят на 10 ліжок при сирітському будинку, який вже отримав назву Благовіщенський². Ці зміни знайшли своє відображення у новому статуті товариства, прийнятому 1 лютого 1857 р.³ До відділення для немовлят приймалися діти до 7-річного віку, яких потім переводили до сирітського будинку. Хлопчики залишалися у закладі до 12 років, а дівчатка – до 11 років і перебували під опікою товариства до 17 років. При випуску з сирітського будинку дівчатка отримували зароблені ними за різні роботи кошти, які відкладались на спеціальний рахунок і зберігались у кредитній установі⁴. У 1859 р. правління товариства прийняло рішення залишати вихованок закладу, які досягли 17 років у якості прислуги сирітського будинку на три роки. Це мотивувалося вдячністю товариству за виховання та необхідністю удосконалювати господарчу діяльність випускниць⁵.

У 1871 р. княгиня Є. К. Воронцова пожертвувала капітал в 135 тис. руб. для заснування окремого закладу для опіки над сиротами-хлопчиками, названого на честь її чоловіка Михайло-Семенівським сирітським будинком. З червня 1876 р. головою товариства стала княгиня Марія Олександрівна Гагаріна⁶.

На початку 1880-х рр. жіноче товариство потерпало від фінансових проблем: матеріальні джерела для утримання його добротних установ зменшувалися. Благовіщенський сирітський будинок був навіть змушений продати частину власних фондів. Товариство підняло плату для пансіонерок: з 80 руб. вона була підвищена у листопаді 1883 р. до 150 руб. на рік. Але в особливих випадках правління робило винятки й поверталось до старої оплати: у випадку крайньої бідності батьків або якщо пансіонерку віддавав до закладу хтось із членів товариства⁷.

З 1881 р. М. О. Гагаріна клопотала про включення Одеського жіночого товариства під покровительство Імператорського Людинолюбного товариства. 14 квітня 1883 р. жіноче товариство стало підпорядковуватись Людинолюбному товариству⁸.

Дівчатка Благовіщенського сирітського будинку утримувалися за рахунок стипендій приватних благодійників та установ: міського сирітського суду, міської

¹ Держархів Одеської області. – Ф. 1, оп. 192, спр. 61. – Арк. 19 – 19 зв., 25.

² Там само. – Ф. 457, оп. 1, спр. 50. – Арк. 19 зв.

³ Шведов А. Краткая историческая записка о развитии благотворительного общества со времени его возникновения до 1885 г. – Одесса: Тип.-лит. Е. Фесенко, 1885. – С. 21.

⁴ Держархів Одеської області. – Ф. 1, оп. 193, спр. 20. – Арк. 20, 20 зв, 50.

⁵ Отчёт правления Одесского женского благотворительного общества, за 1859 год. – Одесса: В тип. Л. Нитче, 1860. – С. 9.

⁶ Шведов А. Вказ. праця. – С. 21 – 23.

⁷ Отчёт правления Одесского женского благотворительного общества, за 1859 год... – С. 3–5.

⁸ Держархів Одеської області. – Ф. 274, оп. 1, спр. 29. – Арк. 41.

управи, управління товариства південно-західних шляхів. 1883 р. у Благовіщенському сиротинці мешкало понад 150 дівчаток, у Михайло-Семенівському будинку – 100 хлопчиків. В училищі було два відділення: жіноче та чоловіче (для малолітніх – від двох до шести років, навчальне – від шести років). В училищі також навчалися діти, які не були вихованцями жіночого товариства. У 1883 р. таких нараховувалось 89 хлопчиків та 107 дівчаток¹. До закладів приймалися винятково особи православного сповідання².

Отже, за часи існування Одеського жіночого благодійного товариства сфера його діяльності суттєво розширилась, що мало своє відображення у статутах організації. Одним з найважливіших напрямків функціонування товариства стала опіка над дітьми-сиротами. Товариство піклувалось про влаштування подальшої долі своїх вихованців. Вивчення архівних матеріалів дає підстави стверджувати, що сирітські заклади Одеського жіночого товариства поряд з одеськими притулками Відомства установ імператриці Марії та єврейським сирітським притулком представляли собою найбільші за кількістю вихованців установи міста.

¹ Краткий отчёт о деятельности Одесского женского благотворительного общества за 1883 год. – Одесса: В тип. Т. С. Алексомати, 1884. – С. 6 – 7, 20, 22.

² Устав Одесского женского благотворительного общества. – Одесса: В тип. Т. С. Алексомати, 1872. – С. 3.

Ш. А. Курманбаева, А. М. Мукатаева

Семей, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

СЕМИПАЛАТИНСК – КОЛЫБЕЛЬ ЗАРОЖДЕНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ИДЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Сегодня, когда Казахстан приобрел свою независимость, актуализация понятия «гендер» стало привычным явлением. И в этом направлении действенным механизмом является Национальная комиссия по делам женщин и демографической политике при Президенте РК, которая была создана Главой государства в 1995 году. Консультативно – совещательный статус национальной комиссии позволяет ей активно участвовать в формировании правовой политики государства и актуализировать социальные проблемы на государственном уровне.

Приняты Концепция гендерной политики в республике, Стратегия гендерного равенства на 2006 – 2016 годы. В этих программных документах определены система мер для обеспечения равных возможностей граждан, выявлены слабые и сильные стороны проблем, возможности их решения, стратегия действий.

Зарождение гендерных идей в каждой стране имеет свою историю и свои этапы становления. Именно в Семипалатинске были заложены основы прогрессивных идей свободы, равных прав граждан, которые активно реализуются в независимом Казахстане.

Еще в далеком 1885 году на территории Семипалатинского уезда состоялся Карамолинский чрезвычайный съезд, проходивший под председательством поэта – просветителя Абая Кунанбаева. Именно на этом съезде, в котором приняли участие представители 5 уездов, был принят так называемый Карамолинский свод, где впервые в истории казахского народа было упразднено «аменгерство» (левират).

В 1888 году в г. Семипалатинске стало осуществлять свою деятельность «Дамское попечительское общество», возглавляемое супругой военного губернатора города. Это общество содержало приют для детей – сирот и престарелых.

Проживавшие в конце 19 века в Семипалатинске, а также отбывавшие ссылку в нашем городе политические ссыльные принимали активное участие в обсуждении вопросов открытия наряду с мужскими, женских прогимназий. При открытом в городе Семипалатинске женской прогимназии имелся подготовительный класс. Открылось женское приходское училище. (1, 277)

Впервые в истории Казахстана в Семипалатинске в 1897 году начал свою работу Женсовет, задачей которого было оказание всемерной помощи обездоленным женщинам. (2, 108)

Семипалатинск в начале XX века становится центром подъема национального самосознания народа.

Одним из активных проявлений национального самосознания стала деятельность политического движения Алаш, столицей которого стал Семипалатинск. Основу программы движения Алаш, как известно, составили проблемы модернизации казахского общества, целью которой было «создание политико – правовой базы для реализации нужд и запросов в сфере свободы и прав личности гражданина, национального равноправия в полном объеме.»(3, 109)

В 1917 году на 1-ом Учредительном съезде движения этой партии было принято постановление огромной значимости. Так, в постановлении было указано:

«- политические права женщин должны быть равны с мужчинами;
- право женщин выходить замуж зависти от самих женщин;
- вдова должна выйти замуж по своей воле, но отнюдь не по родственной связи;
- двоеженство разрешается с согласия первой жены. Если она на то не согласится и захочет уйти, то муж должен взять ее на свое попечение до выхода ее за другого и др.» (4, 78)

Проблемы положения женщин неоднократно поднимались в произведениях Шакарима Кудайбердиева, Мухтара Ауэзова и других писателей, чьи произведения вошли в золотой фонд казахской литературы. Так, еще будучи молодым, начинающим литератором, Мухтар Ауэзов пишет публицистическую статью «Основа жизни – женщина», в которой поднимает злободневные проблемы современной ему действительности. Его слова «Хочешь воспитать человека, начни с колыбели, для этого необходимо исправить положение женщины» не утратили своей актуальности и поныне. А в рассказе «Судьба беззащитной» (1921) описывает судьбу героини Газизы - типичную судьбу сотен обездоленных девушек – казашек.

Огромную роль в развитии женского движения в Казахстане сыграла Назипа Кульжанова, проживавшая в Семипалатинске в начале 20 века.

В 1914 году Н.Кульжанова организовала и провела благотворительный вечер, посвященный памяти великого казахского поэта Абая.

Собранные деньги, в сумме 918 рублей были направлены студентам, обучавшимся тогда в Петербурге, Томске, Казани. Высокий уровень организации мероприятия, содержательность доклада, сделанного ею на двух языках, были отмечены всеми участниками.

Она перевела несколько произведений Абая на русский язык, являлась членом Семипалатинского географического общества, первой казашкой-журналисткой.

Её судьба была необычайно интересна и поучительна. Училась она в казахско-русской школе, организованной И. Алтынсариним, затем поступила в женскую гимназию в г.Костанай, где она познакомилась с семинаристом Нургали Кульжановым. Они решили создать семью, но встретили преграду своему решению: родители получили уже «калым» за нее. Назипа обратилась к губернатору Торгайской области и получила свободу.

В 1904 году они переехали в Семипалатинск, устроились преподавателями в учительскую семинарию.

В 1917 году Назипа участвовала в съезде казахов Семипалатинской области и входила в правление съезда. Позже, в 1920 году Н. Кульжанова вошла в состав Комиссии Народного Комиссариата Просвещения Казахской автономной республики по подготовке учебников, книг.

Общественностью г. Семей сегодня активно поддерживаются и продолжают лучшие традиции деятельности национальной интеллигенции. Так, профессорско – преподавательским составом Казахского гуманитарно – юридического инновационного университета совместно с Национальной комиссией по делам женщин и семейно – демографической политике при Президенте РК проводятся форумы и конференции республиканского и международного уровней: («Совершенствование деятельности государства и общества в области охраны материнства и детства» (2009), « Гендерная политика в РК: взаимодействие власти и общества» (2010) и т.д. Указанные форумы и конференции стали серьезным шагом в продвижении гендерной проблематики, привлекли внимание дипкорпусов таких стран как Финляндия, Таджикистан, Румыния, Азербайджан, депутатов Парламента РК, зарубежных ученых, представителей международных организаций ЮНИСЕФ и ЮНПФА.

В частности, представляется интересной и плодотворной деятельность ученых данного вуза, участвующих в разработке научно-исследовательского проекта, финансируемого Министерством образования и науки РК: «Состояние и перспективы использования интеллектуально – профессионального потенциала женщин на уровне принятия решения в госорганах (на примере ВКО)», ожидаемый результат которого нацелен на формирование банка данных о женщинах – лидерах с целью создания инфраструктуры для их активного взаимодействия, преодоления гендерных стереотипов, разработку рекомендаций по совершенствованию использования женского кадрового потенциала в Восточном регионе РК.

Таким образом, именно Семипалатинск (ныне - г. Семей) продолжает оставаться культурно – духовным центром независимого Казахстана, сохраняющего верность лучшим устремлениям и стремящегося внести свой вклад в развитие и процветание страны.

Т. В. Курцева

Белгород, Белгородский
университет кооперации, экономики и права

СУБКУЛЬТУРА ХИПСТЕРОВ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Изучение молодежи представляет собой непрерывный процесс. Это связано с изменением как мирового, так и локального обществ. Молодежь является той социальной категорией, которая наиболее подвержена изменениям, изобретениям и внедрениям различных новшеств, склонностью к перестройке всего вокруг себя, что часто вызывает некоторое недоумение у старшего поколения.

Елена Омельченко в своей книге «Молодежные культуры и субкультуры» обозначает, что в обществе на само понятие «молодежь» накладывается клише «девиантности»¹. Оно и понятно, ведь мир меняется и меняются нормы и ценности. То, что было актуально для поколения отцов, непонятно поколению детей. Возникает конфликт отцов и детей, но власть и авторитет старшего поколения позволяет их точке зрения быть приоритетной, а значимые вещи для младшего поколения отодвигаются на второй план.

В попытках обретения чувства стабильности и компенсации собственного безвластия возникает молодежная культура, которую Е. Омельченко определяет как результат этих попыток².

Особо благоприятную почву для этого представляет собой город, как место, куда стекаются носители различных культур, где есть возможность реализовать свои проекты и начинания, отстаивать свою точку зрения, а так же найти единомышленников. В таких условиях возможно возникновение субкультуры. Субкультура – это система ценностей, установок, способов поведения и жизненных стилей социальной группы, составляющей часть целого, будь то целое общество или организация³.

Большинство субкультур появились несколько десятилетий назад. Они появлялись как закономерная реакция молодежи на изменения в обществе. Одной из таких реакций является появление субкультуры хипстеров. Появились они в Америке после Второй мировой войны. Главное для хипстера – это «остаться в стороне от общества, которое, по его ощущению, стремится подчинить каждого своим меркам»⁴.

Это весьма своеобразная субкультура. Интернет-словарь современной лексики, жаргона и сленга «Словоново» дает два определения этому понятию. Первое: модные

¹ Е. Омельченко Молодежные культуры и субкультуры. М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 2000. - С. 41

² Там же. - С. 33

³ Аберкромби Н. Социологический словарь: Пер. с англ. / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер; под ред. С.А.Ерофеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. — С. 474

⁴ Мейлер Н.Белый негр / Н. Мейлер // Вопросы философии. - № 9. – 1992. – С. 131-145.

мальчики с переизбытком нарциссизма, обычно в фирменной одежде, худого телосложения, похожи на парней с нетрадиционной сексуальной ориентацией. Второе: всякие олдфаги (в данном контексте под олдфагом подразумевается любитель чего-либо вышедшего из моды или устаревшего).

Оба определения верны для этой субкультуры, они как стороны одной медали. С одной стороны, для хипстера быть «в тренде» едва ли не смысл жизни. Они следят за всеми новинками в мире кино, театра, литературы и других видов искусства, они всегда одеты по самой последней моде. С другой стороны, им нравится все старинное, винтажное, что помогает им выделиться из толпы, обозначить свою индивидуальность.

Портал hipsterstyle.ru определяет хипстеров как молодых людей, тяготеющих к ретро-стилю в одежде, арт-хаусу в кинематографе, увлекающихся независимой музыкой и ставящих себя в оппозицию к массовой культуре.

Хипстер вне социума, ему не интересно все, что происходит вне его мира.

Важным для гендерных исследований в культуре хипстеров является то, что в ней нет четкого разделения на женское и мужское. Большинство молодежных культур ориентировано на мужчин: байкеры, панки, рокеры. В них женщина вторична. Вот и в определении «Словоново» хипстер определен как представитель мужской половины населения, что отражает распространенный стереотип о том, что субкультурную принадлежность имеют исключительно молодые люди. Описание байкерши Джошем Айелло указывает на гендерное неравенство в наиболее распространенных субкультурах: «Этих дам, существующих исключительно украшения ради, чаще всего можно лицезреть сидящими на мотоциклах сзади. Данные особи не обладают ни какой-то особенной глубиной, ни самостоятельностью, зато они наделены удивительной способностью умещаться на самом краешке мотоциклетного сиденья. Часто байкерш рассматривают как вид собственности»¹.

При изучении субкультуры, участие в них девушек рассматривается не просто как девиантное поведение, а как сексуальное отклонение, которое воспринималось как нравственно неприемлемое. «Испорченная» девушка рассматривалась как испорченная «навсегда»².

С точки зрения гендерного подхода субкультура хипстеров интересна тем, что иной раз по внешнему виду и не поймешь – девочка перед тобой или мальчик: длинные челки, сумки с лейблами фирм, выпускающих спорттовары, кеды, обтягивающие джинсы. В их среде популярна андрогинность, которая проецируется на манеру одеваться в стиле унисекс.

Для хипстеров в профессиях нет разделения на мужские и женские. Если хипстер работает, то обязательно в модной среде. Он может быть фотографом, дизайнером, ди-джеем, журналистом, галеристом или представителем другой

¹ Айелло Дж. Книга хипстера: атлас-определитель / Джош Айелло; [пер. с англ. А.Шалыпина]. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2010. – С. 70

² Е. Омельченко Молодежные культуры и субкультуры. М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 2000. – С. 39

творческой профессии. Невольно он передает свою субкультуру в массы. Ярким примером этому является журнал «Афиша» и его музыкальный фестиваль «Пикник Афиши».

Это издание позиционирует себя как гид по развлечениям, где помимо афиши предстоящих мероприятий, печатают и обзоры актуальных тем. «Читатель «Афиши» интересуется всем новым, знает толк в хороших вещах. Следит за развитием новых технологий. Ценит и любит свободное время и знает, как его проводить. Готов тратить деньги на рестораны, кино и театр. Следит за модой и часто обновляет свой гардероб». То есть, издание и его читатель всегда «в тренде», что является важным показателем для хипстера.

В описании своего читателя журнал смешивает стереотипные предпочтения представителей разных полов. За развитием технических новинок обычно следят мужчины, которые знают толк в технике и разбираются в ней. Тратит деньги и постоянно обновляет гардероб свойственно женщинам. Таким образом, читатель журнала «Афиша» представляет собой некую андрогинную личность.

Среди хипстеров не популярен спорт. Поэтому среди представителей этой субкультуры не встретишь мускулистых мужчин, привычных для сложившегося стереотипа мужественности.

Поведение хипстера может привести в недоумение человека, не знакомого с представителями этой субкультуры. Манерность, обычно приписываемая девушкам, среди хипстеров характерна и для парней. А чтобы быть всегда модным необходимо регулярно ходить по магазинам и читать модные журналы, что так же относилось к любимому занятию девушек, но для представителей этой субкультуры шопинг является неотъемлемой частью жизни как девушек, так и парней.

Таким образом, хипстеры представляют собой субкультуру, которая невольно популяризирует андрогинные модели поведения, что является закономерной формой развития этой субкультуры в связи с изменениями в современном мире.

М. С. Лисенко

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова*

ЖІНОЧА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (В КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

В Російській імперії жіноча професійна освіта набула свого розвитку відносно пізно. В аграрній країні необхідність жіночої сільськогосподарської освіти усвідомлювалась громадськістю і суспільними інститутами повільніше, ніж, наприклад, жіноча медична освіта або вищі жіночі курси. Різноступенева сільськогосподарська освітня система в Російській імперії існувала з ХІХ ст. Вона поділялася на нижчі, середні, а згодом і вищі сільськогосподарські навчальні заклади. Однак всі вони без винятку були чоловічими. На рубежі ХІХ – ХХ ст. суспільством поступово оволодівала ідея необхідності заснування жіночих сільськогосподарських закладів. Ця мережа створювалася повільно, переважно за рахунок громадських і приватних, а не державних коштів, за ініціативою знизу.

Першою ланкою системи, що давала освіту дівчатам, були сільські школи. У звітах вчителів народних шкіл Харківської губернії до земства знаходимо цікаву інформацію. Аналізуючи відповіді вчителів на анкети доходимо висновку, що пересічно у Харківській губернії дівчата становили від 1/4 до 1/6 учнів сільських шкіл¹. Показники випуску дівчат з цих шкіл були ще нижчими. Причини відрахування з сільських шкіл для дівчат та хлопців відрізнялися. Так, хлопців відраховували за пропуски занять, хуліганство, погану успішність. А дівчат завжди забирали батьки, щоб вони доглядали за молодшими братами і сестрами, займалися домашнім господарством або віддавали своїх дочок на заробітки. Вчителі за розпорядженням земств проводили з селянами співбесіди на різні теми, у тому числі про навчання дівчат. Селяни по-різному висловлювали свою думку з цього приводу. Вважали за непотрібне вчитися дівчатам ті селяни, які не мали дочок.

Розповсюдженню сільськогосподарських знань, як основи технічного прогресу, допомагало Товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті, що виникло у 1899 р. Воно видавало збірник, у якому висвітлювалися питання жіночої сільськогосподарської освіти в Російській імперії та закордоном. Членами товариства були у 1899 р. – 263 особи, у 1905 р. – 420 осіб.² Це дуже мало, якщо брати за увагу аграрний характер країни. Центральні відділення товариства працювали в Петербурзі і Москві. Товариство мало три місцеві філії у Харкові, Києві та Саратові. Діяльність товариства була дещо однобокою, бо головним її напрямом стала організація

¹ Державний архів Харківської області. Ф.304. Харківське губернське земство. оп.1. спр. 59 арк.18

² Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1906.- № 34/35.- С.4

навчальних курсів. Сучасники розуміли цю ваду, але не могли її подолати через брак коштів.

Спочатку сільськогосподарські курси не мали постійного місцезнаходження, а розташовувались при чоловічих навчальних закладах. Наприклад, у Москві з 1900 р., Харкові – з 1901 р., Саратові – з 1902 р., Києві – з 1903 р. Перші стаціонарні жіночі сільськогосподарські курси були засновані у Петербурзі у 1904 р. З 1900 р. по 1905 р. на всіх курсах були здійснені випуски у загальній кількості 289 осіб.¹ Цифра ця невелика, але у подальшому випускниці сільськогосподарських курсів проводили активну роботу. Звіти про неї друкувалися у збірнику «Сообщения по сельскохозяйственной практике» (у середньому вісім доповідей на рік). Засновники навчальних закладів розуміли, що їх потрібно «прикріпити» до певної місцевості, тому що кожний сільськогосподарський район має свою специфіку.

Особливу сторінку в цій темі займає Харківське товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті. Його головою була жінка – О.М.Гордієнко, дворянка за походженням. З 1900 р. по 1902 р. товариство займалося питанням відкриття у Харківській губернії нижчої сільськогосподарської жіночої школи. Кошти і помешкання для школи були знайдені за рахунок меценатів у с. Ракітному Валківського повіту².

У школу приймали дівчат з 17 років. Навчальний заклад мав за свою мету дати ученицям такі знання: догляд за свійськими тваринами і птахами, збирання, зберігання і обробка продуктів; домоводство, враховуючи всі домашні роботи і жіноче рукоділля; догляд за городом, ягідником, садом; ведення фінансових книг з домашнього господарства. Жінки-засновники школи підкреслювали практичний характер навчання. Випускниці школи у майбутньому могли працювати не тільки у своєму господарстві, а і економами у маєтках, служницями у багатих родинах у містах тощо. Крім того, товариство і школа сприяли підйому сільського господарства регіону, збільшенню прибутків домогосподарств, збуту продукції – джерелу додаткового заробітку, покращенню харчування та більш високій оплаті жіночої праці.

Школа була розрахована спочатку на 35 учениць. Серед них 10 казенних стипендіаток (з оплатою за кожен по 120 крб. на рік за повне утримання та навчання). 20 місць віддавали у розпорядження Харківського губернського земства. Воно призначало на навчання своїх стипендіаток. 5 учениць були «своєкошті» за плату 150 крб. на рік.

Навчання продовжувалось два роки. Воно велось переважно практично. Всі роботи виконувалися в господарстві школи під наглядом виховательок. В школу запрошувалися і її відвідували практиканти. Пізніше школа отримала від

¹ Державний архів Харківської області. Ф.237. Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. оп.1. спр.280 арк.34

² Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1902.- № 51/52.- С.8.

Міністерства землеробства субсидію на 12 років. Фактично жіноча нижча сільськогосподарська школа існувала до I Світової війни¹.

Окремим типом жіночої сільськогосподарської освіти були тимчасові курси. Перші такі курси були створені у Петербурзі у 1902 р. в Імператорському ботанічному саду. Вони мали 4 відділення: садівництво і городництво, молочне господарство, птахівництво і бджільництво. Курси працювали з травня до кінця серпня. На курси приймали жінок не молодше 17 років, переважно тих, що вже мали середню освіту. На перших курсах навчалося 40 слухачок. Плата за навчання була наступною: за всі чотири відділення 25 крб., за перші два по 10 крб. за кожний, за відділення птахівництва або бджільництва по 5 крб. за кожний. Слухачок курсів забезпечували на час навчання житлом (за помірну, як для столиці, плату). Для зарахування на курси від жінок потребували свідоцтво про освіту та поліцейську довідку про благонадійність. Слухачки навчалися з великим задоволенням та зацікавленістю.

В Харкові сільськогосподарські курси працювали при університеті з 1902р. Курси функціонували ввечері з 6 по 9 години. Заняття проводили професори університету і ветеринарного інституту, а також відомі діячі в галузі сільського господарства. Для навчання використовувались аудиторії як університету, так і ветеринарного інституту. На курсах читались загальні предмети: фізіологія, зоогігієна, землеробство, зоотехніка, конярство і т. ін. За піврічний курс плата складала 6 крб., а за окремі предмети по 2 крб. Харківське товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті щороку передавало на ці курси по 500 крб. Мешканці Харкова, що закінчували ці курси, надалі влаштовувались працювати у багаті родини.

На початку XX ст. харківською громадськістю робилися спроби заснувати сільськогосподарський інститут, у тому числі і жіночий. Частково ця задача була вирішена вже під час I Світової війни, коли до Харкова був переведений Ново - Олександрівський сільськогосподарський навчальний заклад.

Таким чином, жіноча сільськогосподарська освіта наприкінці XIX – на початку XX ст. отримала певний розвиток. Ініціаторами її заснування стали приватні особи, земства, громадськість. Не було створено вищої сільськогосподарської жіночої освіти. Однак нижчі школи та сільськогосподарські курси принесли користь та підготували певну кількість слухачів. Це сприяло покращенню сільського господарства регіонів, збільшувало прибутки від домогосподарств та оплату жіночої праці, надавало жінкам освіту і можливість розкривати свої здібності.

¹Южнорусская сельскохозяйственная газета.- 1902.- № 51/52.- С.9

О. И. Лисицына

Тверь, Тверской государственный университет

СПЕЦИФИКА ВОСПИТАНИЯ РОССИЙСКИХ ДВОРЯНОК В СТОЛИЧНЫХ ИНСТИТУТАХ В КОНЦЕ XVIII – XIX В.

Вторая половина XVIII в. в России характеризуется не только существенными изменениями в положении знатных женщин, начавшимися с эпохи петровских преобразований, в результате которых они «допускаются» в публичную сферу, традиционно считавшуюся мужской (в том числе, и на российский престол), но и известными подвижками в восприятии детства и ребёнка, вызванными, во многом, влиянием идей французских просветителей¹. Безусловно, резких изменений на уровне всего российского общества в данной сфере сразу не произошло, и, в первую очередь, эти тенденции затронули столичный круг приближенных ко двору фамилий, но постепенно, вслед за европеизацией и плоды французского Просвещения начинают проникать в Россию. Среди прочего, начинает распространяться образование – в том числе и женское.

В связи с этим в нашей стране данный период отмечен появлением первых женских учебных заведений – так называемых институтов благородных девиц. Если учитывать, что вплоть до XVIII в. попыток решить проблему женского образования в России не предпринималось (что, однако, не отрицает наличия грамотности среди знатных женщин), представляется важным, что уже на начальном этапе развития женского образования в России в данный процесс включается государство.

Впрочем, основной целью открывающихся во второй половине XVIII в. женских учебных заведений (в 1764 г. был открыт Смольный институт, в 1798 г. – Екатерининский²) провозглашается в первую очередь не образование, а «воспитание юношества»³. По мысли И.И. Бецкого, институт должен был воспитывать некую идеальную личность – «новых отцов и матерей, которые могли бы детям своим те же прямые и основательные воспитания правила в сердце вселить, какие получили они сами»⁴. В связи с идеей формирования этой «новой породы»⁵ предполагалось воспитание девочек в отрыве от привычной социокультурной среды. С 6-ти до 18-ти лет они должны были безотлучно находиться в институте (лишь в самом конце XVIII в. срок обучения сокращается с 12-ти до 9-ти лет⁶) при том, что посещения родными

¹ Белова А.В. «Четыре возраста женщины»: Повседневная жизнь русской провинциальной дворянки XVIII – середины XIX в. СПб. 2010. С. 94.

² Белова А.В. «Четыре возраста женщины»... С. 199.

³ Бецкой И.И. Генеральное учреждение о воспитании обоего пола юношества подтвержденное Ея Императорским Величеством 1764 года марта 12 дня URL: // <http://www.bim-bad.ru> (дата обращения: 29.05.2013).

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ Белова А.В. «Четыре возраста женщины»... С. 198.

були також дуже обмежені¹. Таким чином, інститутське освітнє в Росії ґрунтувалось на постійному перебуванні дворянських дівочек/дівушек в спеціальному закритому навчальному закладі в період становлення особистості.

Подобна закритість інститутського виховання обумовила суттєві відмінності, завдяки яким випускниці інститутів були легко впізнавані в суспільстві. Мемуаристка Е.Н. Водовозова, розповідаючи про знайомство своїх батьків, характеризує свою матір, тільки що закінчившу закритий виховний заклад, як «до дикості конфузливую інститутку»², яка, познайомившись з майбутнім чоловіком, «в перший раз в житті з стороннім чоловіком розмовляла»³. Судячи з усього, дівчата, виховані в інститутах, виростили не тільки наївними і инфантильними, але й маючими слабе уявлення про оточуючу дійсність поза інститутськими стінами, що, безсумнівно, робило їх ще більше залежними і непомічними в майбутньому.

На основі мемуарних джерел можна говорити про наявність в інститутській середі певних неписаних поведінчих норм (представлень про «безнравственне»⁴ поведіння, про девічєй «чесність»⁵ і т. д.), прийнятих, очевидно, серед інституток і не маючих прямого зв'язку з офіційними вказівками і правилами навчального закладу. В ситуації примусового сосуществованія вихованців на обмеженому просторі в період столь довгого часу виглядає цілком природним формування певної загальної «ідеології».

Можливо передбачити, що подібне поведіння було свого роду захисною реакцією дівочек на репресивну інститутську систему, виконуючу соціальний наказ і ламаючу дитячу особистість відповідно до нього. Таким висновком дозволяють зробити, зокрема, неодноразово відзначається в текстах недовіра вихованців до інститутських установлень і класним дамам⁶.

В споминаннях дворянок про Інститути залишилися описання численних репресивних і дисциплінарних заходів, призначених поставити під контроль всі сторони життя вихованців. Публічні виговори, на яких повинно було присутувати все відділення провинившоїся⁷, численні і різноманітні позорячі покарання⁸ – все це було направлено на виробку дисципліни, покорності і єдинообразія: «Начальство свідомо намагалось обезличивать їх, –

¹ Белова А.В. Без батьківського попечення: провінціальні дворянки в столичних інститутах //Родина. 2001. № 9. С. 30-31.

² Водовозова Е.Н. На зарі життя URL: // <http://az.lib.ru> (дата звернення: 01.04.2013).

³ Там же.

⁴ Водовозова Е.Н. Цит. соч.

⁵ Там же.

⁶ Энгельгардт А.Н. Цит соч.; Водовозова Е.Н. Цит. соч. и др.

⁷ Стерлигова А.В. Воспоминания о Екатерининском институте URL: // <http://az.lib.ru> (дата звернення: 11.02.2012).

⁸ Водовозова Е.Н. Цит. соч.

с такими ему легче было справляться»¹ – размышляет об институтских порядках Е.Н. Водовозова.

«Я чувствовала себя каким-то несчастным, ничтожным созданием, каким-то червяком, которого всякий мог раздавить, когда ему вздумается»² – очевидно, эти слова А.Н. Энгельгардт отражают некую общую тенденцию, характеризующую характер институтского воспитания в целом. Видимо не случайно и А.Н. Энгельгардт, и Е.Н. Водовозова говорят о бывших институтках не как о неких «сентиментальных» и «эфемерных» созданиях, а как о достаточно жёстких, склонных к сарказму и «сухих в обращении» женщинах.

Очевидно, подобные чувства девочка-дворянка могла испытывать не только в «институтском мире»³, но институты в этом плане наиболее показательны, так как они, во-первых, дают образец сугубо дворянского воспитания, а, во-вторых, являются местом массового и унифицированного воспитания девочек.

Интересно, что критика системы воспитания в Смольном и других институтах начинается уже в XVIII в. Однако, и Смольный, и Екатерининский институт просуществовали вплоть до 1917 г. Очевидно, что власть и общество признавали за данными учебными заведениями некие важные для социума функции, а именно – удерживание в подчинении молодых представительниц дворянского сообщества путём направленного формирования «нормативной женской идентичности»⁴.

На наш взгляд, общество через систему женского воспитания осуществляло «производство» такого «продукта», в котором было заинтересовано, говоря иначе, воспитывало женщин так, что бы они соответствовали определённым социальным ожиданиям, что будет особенно характерно для XIX в.

Безусловно, реализации подобной цели могло служить не только институтское воспитание. Так, и семья развивала в девочке именно те качества, которые были востребованы социумом, ведь родители (или те, кто их заменял) были заинтересованы, в первую очередь, в удачном замужестве девушки, что являлось признаком своего рода успешности, состоятельности – не только для неё самой, но и для её семьи. Но очень важно, что в рассматриваемый период в данный процесс включается государство, поставив воспитание «востребованных» невест на поток.

Можно сказать, что учреждение воспитательных учреждений для благородных девиц стало важной вехой в формировании женского самосознания, хотя, безусловно, давление на женскую личность в рамках институтов оказывалось колоссальное. Женщина, как и ребёнок, являя собой образ «другого» в «мужском», патриархальном мире царской России, не являлась полноценным членом общества и не воспринималась им как личность, способная к интеллектуальной самостоятельности, что обусловило специфику женского воспитания в России в конце XVIII – XIX в.

¹ Там же.

² Энгельгардт А.Н. Воспоминания URL: // <http://az.lib.ru> (дата обращения: 11.02.2012).

³ Там же.

⁴ Белова А.В. «Четыре возраста женщины»... С. 193.

О. В. Літвінова

*Луганськ, Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ГРУП НА МАКРОРІВНІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Диференціація гендерних соціальних груп в значній мірі пов'язана з укоріненими у суспільстві відмінностями у гендерних ролях. Ці відмінності мають яскраво виражену ієрархічну форму, основу якої історично обумовлюють різні види діяльності. Джерело диференціації гендерних ролей лежить у суспільному розподілі праці. На історично перших етапах цього розподілу вирішальну роль відігравали фізіологічні чинники. Таким чином, жінка завдяки своїй материнській ролі сприймалась як домашня хазяйка та мати, а чоловік – як добувач і захисник.

З образом та стилем життя корелюють ціннісні орієнтації цих двох великих соціальних груп. Для жіночої гендерної групи характерна орієнтація на приватну сферу, яка пов'язана із пріоритетами цінностей сім'ї. Чоловік, більше орієнтований на публічну сферу, має ціннісні орієнтації кар'єрного росту, збільшення капіталу та інше. Конкретне наповнення соціальних ролей, соціального статусу та пов'язаного із цим образу життя та стилю життя чоловіків та жінок в значній мірі залежало від типу суспільства.

Доцивілізований етап розвитку суспільства характеризується домінуванням жіночого начала – матріархату. Цьому сприяла форма полігамної сім'ї, яка фіксувала продовження роду тільки по жіночій лінії, а також передачу спадщини. В матріархатному типі суспільства саме жінка визнавалась головою сім'ї. З появою моногамної сім'ї, в якій можливо простежити батьківство, а також приватної власності та держави, материнське право поступається батьківському. Корінним образом змінюються відносини між статями. Влада, як центрально організоване та контрольне начало, переходить у розпорядження чоловіків і породжує патріархатний тип суспільства, який передбачає підлегле становище жінки в усіх сферах суспільного життя. В паріархатному суспільстві оформлюється сексуальна культура взаємовідносин статей, при якій жінці приписуються суворі обмеження її сексуальних контактів, формується по відношенні до жінки ціла система моральних імперативів, які регламентують її стан у соціумі.

В останній час відмічається зближення форм поведінки, яке засноване на диференціації чоловічих та жіночих ролей, виражено явище статево-рольової демократизації. Жорстка поляризація гендерних ролей стирається, відбувається ломка традиційних культурних стереотипів чоловічої та жіночої поведінки, сфери діяльності. Суспільне виробництво все менше підлегле розподілу на суто чоловічі та жіночі професії, наприклад, жінки-воєнні, чоловіки-домогосподарки, жіночий футбол та чоловіча аеробіка.

Відношення держави до гендерних груп знаходить відображення у соціальній політиці, яку проводить держава по відношенню до чоловіків та жінок, ця політика формує правовий та соціальний статус цих груп, регламентує їхнє взаємовідношення із суспільством. Тому, розкриваючи зміст соціальної політики, яка спрямована на гендерні групи, ми зможемо краще зрозуміти сутність гендерної ідеології патріархатного чи егалітарного типу.

Патріархатний тип політики – це політика, яка заснована на концепції певного розподілу функцій в сім'ї та суспільстві між чоловіком та жінкою. Характерними рисами патріархатної політики являються: відсторонення (обмеження) участі жінок у професійній діяльності; відсторонення (обмеження) доступу жінок до вищої освіти; орієнтація жіночої освіти на підготовку жінок до виконання функцій матері та хазяйки дому; відсторонення жінок від участі в політичному житті, обмеження їх доступу на рівень прийняття державних рішень; пропаганда ідеалу підлеглої, залежної жінки.

Егалітарна державна політика – це політика, в основу якої положено принцип створення рівних можливостей для самореалізації особистості в усіх соціальних сферах незалежно від її статевої належності. Основними напрямками егалітарної політики є: рівна участь жінок і чоловіків в усіх сферах професійної діяльності, включаючи управління державою; створення умов для максимального звільнення членів сім'ї від виконання рутинної домашньої роботи; розповсюдження державних пілг, пов'язаних з доглядом за дітьми на обох батьків; забезпечення рівного доступу обох статей до освіти, як необхідної умови досягнення гендерної рівності; подолання патріархатних стереотипів про чоловічі та жіночі ролі у суспільстві, створення сприятливої суспільної думки про гендерну рівність; побудова системи підготовки державних службовців, яка дозволяла б керівникам та фахівцям всіх рівнів вникати в сутність проблеми гендерної рівності.

Реалізація політики такого рівня передбачає існування правової бази для рішення гендерних проблем, створення арбітражу, комітетів, рад для подолання дискримінації за ознакою статі, відкриття в кожному міністерстві департаментів чи відділів, які б займались питаннями рівноправності статей, ведення науково-дослідної роботи з гендерної проблематики, створення достовірної, об'єктивної статистичної бази, яка б відображала становище обох статей, а не усереднені або сексистські дані.

Вирівнювання дисбалансу у взаємовідносинах статей повинно проявлятися у продуманій політиці держави, а також у загальній спрямованості розвитку того чи іншого суспільства. Всесвітній банк пропонує три складові частини стратегії по забезпеченню гендерної рівності: реформування соціальних інститутів з метою встановлення рівних прав та можливостей для чоловіків та жінок; створення сприятливих умов для економічного розвитку, в якому б посилювались стимули до рівного розподілу ресурсів та участі; прийняття активних політичних заходів з метою вирівнювання стійких гендерних невідповідностей у розпорядженні ресурсами і в можливостях відстоювати свої інтереси.

Одним із позитивних прикладів в досягненні гендерної рівності є Скандинавські країни. Їх гендерна політика заснована на позитивній соціальній політиці, яка охоплює все населення та системи заходів з допуску жінок до прийняття рішень на всіх щаблях влади через систему квот. Гендерної згоди на макрорівні можна добитися зусиллями, насамперед, самої держави, а також самими учасниками гендерної взаємодії, тобто жінок і чоловіків. Для її досягнення потрібна зміна не тільки свідомості чоловіків та жінок, але й суспільства, в якому вони живуть.

З 2004 році в Луганській області здійснюється гендерний аналіз обласного бюджету. За попередніми висновками фахівців, процедура затвердження основного бюджету не забезпечує рівноправну участь в ній чоловіків та жінок, що потенційно впливає на несправедливий розподіл доходів та витрат задля забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок у регіоні.

Статистичні розрахунки є невід'ємною частиною процесу досліджень. З погляду гендерної рівності, статистичні дані, диференційовані для різних гендерних груп, чітко вказують на наявні істотні відмінності у статусі чоловіків та жінок і дають змогу простежити, яким чином вони змінюються. Саме з цією метою в Луганській області зроблено спробу створення „Гендерного портрету” області. Так, відповідно до отриманих даних від Головного управління статистики¹:

- перевага жіночого населення області над чоловічим у співвідношенні: 53,5% до 46,5%;
- середня заробітна плата жінок складає 60,7% від заробітної плати чоловіків;
- представництво жінок в органах державної влади значно переважає кількість чоловіків (63,6%), проте 92% перших керівників – чоловіки;
- кількість безробітних жінок працездатного віку в області складає 69,8% загальної кількості безробітних;
- майже 10,2% безробітних жінок мають неповнолітніх дітей; 14,3% серед них – одинокі матері, які мають дітей віком до 14 років, або дітей-інвалідів;
- жінки в Луганській області мають досить високий освітній рівень: 66,6% жінок, зайнятих в економіці області, закінчили вищі навчальні заклади, в промисловості їх близько 40%;
- очікувана тривалість життя при народженні у жінок 73,3 роки, у чоловіків – 61,4 роки;
- кількість самогубств серед чоловіків у 5,2 рази перевищує кількість самогубств серед жінок (відповідно 638 та 127 випадків).

Для забезпечення конкурентної спроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках потрібно цілеспрямований комплекс заходів щодо підвищення рівні професійної підготовки і кваліфікації працівників, як жінок, так і чоловіків.

¹ Луганська обласна державна адміністрація : [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.loga.gov.ua/oda/pubkol>.

*Л. А. Мархель (Барбара)
Київ, НПУ імені М.П. Драгоманова*

ВІД ФЕМІНІЗМУ МІЛЕНИ РУДНИЦЬКОЇ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

В умовах сучасної урбанізації досить актуальним є питання гендерної політики. В сучасному світі жінка стоїть фактично на одній сходинці з чоловіком. Але так було не завжди і саме тому на захист жінки став фемінізм який прийшов до нас із заходу, витоки якого лягли в гендерну політику. Основоположником даного руху в Україні стала Жіноча Громада яка згодом була переіменована в Союз Українок, управа Союзу Українок складалася з таких видатних жінок як Костянтина Малицька, Олена Кисілевська, Зінаїда Мірна, Софія Русова, Мілена Рудницька. Саме на постаті Мілени Рудницької хотілося б зупинитися більш детально. На її баченні фемінізму і розумінні становища жінки в суспільстві та політиці. Але виникає питання до чого саме прагнула Мілена Рудницька. Поняття фемінізму в її розумінні дуже наближене до гендерної політики, але на час її життя та громадсько-політичної діяльності поняття гендеру ще не було виокремлено. Актуальність даної теми зумовлена в порівнянні фемінізму Мілени Рудницької та гендерної політики.

Питання фемінізму Мілени Рудницької неодноразово досліджувала в своїй праці Марта Богачевська-Хом'як, Мирослава Дядюк. Досліджуючи емансипацію, роль та становлення жінки як особистості також не можливо не звернути уваги на феміністичні погляди Мілени Рудницької, що в своїх дослідженнях і робить Оксана Маланчук-Рибак. Значну частину історіографії становлять статті, листи та інтерв'ю самої Мілени Рудницької.

Зростаючи в люблячій інтелігентній сім'ї Мілена Рудницька формувалася як особистість. Її батьки були для неї взірцем щасливого сімейного життя, батько Іван – нотаріус, людина яка завжди була у світських колах любив та поважав свою дружину – Іду, єврейку за походженням, яка заради коханого охрестилася та взяла ім'я – Ольга, завжди оберігав та поважав її. Смерть батька стала тяжким тягарем для Мілени Рудницької, після цього їх життя кардинально змінилося вони переїхали до Львова і мама для того щоб утримувати сім'ю відкрила пансіонат¹. Саме цей фактор скоріше всього і вплинув на формування світогляду Мілени вона бачила що її батьки були щасливі в шлюбі, однак після смерті тата, мамі було дуже тяжко бо вона не мала ні освіти, ні якогось іншого пристосування до того світу в якому вони жили. Після чого Мілена Рудницька вирішила здобути освіту, самостійність а згодом і визнання.

¹ Біографічні матеріали М. Рудницької спомини з «минулого роду Рудницьких»//Центральний державний історичний архів України. Львів (далі - ЦДІАЛ) - Ф 872. - Оп 1. - Од. зб. 33

Ще одним поштовхом до фемінізму був листопадовий переворот коли польські жінки-активістки заарештували її на власній землі, а вона нічого не могла вдіяти¹. На той час жінку не дуже привітно вітали на політичній арені, чому саме, ми не можемо відповісти і на сьогоднішній день. Дехто це називає стереотипом того що «вона» має сидіти вдома готувати їсти та виховувати дітей.

Однак говорячи про гендер ми не можемо не згадати про психологічні відмінності між чоловіком та жінкою і той факт, що в них дещо різні погляди на ведення тих чи інших справ, так, жінки досить амбітні та темпераментні і це не завжди добре, але в той час вони були є і будуть розважливі та тактичні. І Мілена Рудницька це розуміла навіть більше того вона була однією з таких жінок. І хотіла щоб це зрозуміли і інші і всіляко закликала їх до цього.

Відстоюючи політичні права жінки, а зокрема її виборче право Мілена Рудницька навіть сама того не розуміючи прокладає паралель від фемінізму до гендерної рівності між чоловіком та жінкою. В своїй статті «Польські вибори і наше жіноцтво» авторка зазначала, що відмінність модерної жінки саме в її самостійності «від ранньої молодості вона сама за себе думає сама за себе рішає.... Вона вибирає собі сама сферу діяльності, визначає собі свою життєву мету. Одначе, на цьому не кінець. Вона стає активною також у відношенні до світу: прямує до перетворення життєвих умов, вважається покликаною до творення об'єктивних цінностей, до збагачення людської культури»².

Рудницька стверджує що розпочався новий етап жіночого руху, «змінилися погляди на суть психічної конструкції жінки»³. Раніше жінка прагнула лише до рівності з чоловіком, вбачаючи відмінність лише в біологічному характері, але не в психологічному. Замість заявити «я також є людина» вона сказала «я є рівна чоловікові». Що заважало формуванню її жіночої відмінності та особливості. І якщо раніше емансипована жінка намагалася в усьому бути схожа на чоловіка то жінка доби Мілени Рудницької розуміла свою особливість. «Вона є глибоко переконана, що це є головний момент жіночого руху сучасної доби, що жінка завдяки своїй відмінній психічній структурі може творити нові вартості у царині матеріальної і духовної культури, що вона покликана збагатити їх новими цінностями, яких не в силі створити чоловік»⁴.

Мілена Рудницька неодноразово зверталася до проблеми жінки політика та матері ще на початку своєї кар'єри вона пише статтю «Трагічний конфлікт» в якій зазначає що відколи жінка відійшла від домашніх справ перед нею постав вибір між сім'єю та самореалізацією і чи можна в собі поєднати ці дві риси які так необхідні жінці для повноцінного щасливого життя. Мілена Рудницька зазначає, що «коли синам батьки дають відповідне теоретичне знання і фахове підготовлення, то дівчат

¹ Публіцистичні статті М.Рудницької суспільно-політичного характеру// ЦДІАЛ – Ф 872. – Оп 1. – Од. зб. 34

² Там же

³ Мілена Рудницька: статті, листи, документи. // Львів. – 1998р.

⁴ Там же

вони виражають у важку і відповідальну дорогу, здебільшого, без потрібної освіти»¹. А і жінка б могла зробити свій внесок до сімейного бюджету якби мала відповідні знання та освіту. В деякій мірі Мілена Рудницька навіть була схильна до думки що материнство і громадське життя поєднати тяжко, але часом вона змінює свої погляди і поєднує ці два важливі для жінки фактори, поєднання яких в її розумінні називається – здоровим фемінізмом.

Ще один факт який підтверджує прагнення Мілени Рудницької до гендерної рівності можна знайти в її статті «Українська дійсність і завдання жінки» в якій вона наголошує, що «ніколи рівноправність не була ціллю жіночого руху. Вона була тільки передумовою яка дозволяла жінці приступити до розв'язання їй властивих завдань»².

Розпочинаючи свою діяльність з жіночого руху вона перейшла на політичну арену уже не як жінка, а як політик якого чули та до якого прислухались. Стосовно політичної рівноправності Мілена Рудницька висловлювалася так: «Для українського жіноцтва політична рівноправність – це право бути спів вирішальним чинником в усіх справах, від яких залежить сучасність і майбутність нашого народу. Це право до участі в «національній політиці», –в найширшому значінні цих двох слів. Це наше добре право і наш обов'язок впливати на події національного життя, бути їх співтворцем, свідомо їх формувати в своєму найкращому розумінні національного інтересу і національної гідності. Політична рівноправність – це для нас, українських жінок, спів-відповідальність за те все, що твориться в українському світі, також за те, що робиться без нас жінок, навіть за те, що робиться проти нас»³.

Отже, проаналізувавши громадсько-політичне життя Мілени Рудницької та її погляди на тогочасний фемінізм можна стверджувати, що вона прагнула до гендерної рівності, і навіть до гендерної політики. Закликаючи жінок до того щоб вони нарешті були самі собою та усвідомили свою особливість та відмінність від чоловіка та почали застосовувати свою відмінність на практиці.

¹ Там же

² Там же

³ Там же.

Ю. А. Микуленок

Краснодар, Кубанский государственный университет

«ПРОДАЖНАЯ ЛЮБОВЬ» – ПРОСТИТУЦИЯ В КРАСНОДАРЕ В ПЕРИОД НЭПА

В настоящее время в разных странах различное отношение к проституции: в одних она считается нормальным явлением и законным видом коммерческой деятельности (Австрия, Нидерланды, Великобритания), в других — правонарушением (Россия), в третьих — преступлением (Румыния, страны Азии).

На сегодняшней день в уголовном кодексе РФ нет определения проституции. Обычно под проституцией понимается оказания сексуальных услуг за плату. После Октябрьской революции все нормы полицейской регламентации проституции были отменены. Советская власть запретила выдачу проституткам “желтого билета”, их преследования и выселения. Публичные дома закрывались по всей стране. В первые годы после революции проститутки пытались создавать свои профсоюзы, отстаивали свои права¹. В период гражданской войны спрос на услуги проституток резко упал. В это сложное время мужчинам было не до любовных утех. Однако с появлением НЭПа проституция вновь возродилась. Проститутки стали неотъемлемым элементом повседневной жизни советского города.

И если в период установления новой власти, советское правительство еще не решило какой политики придерживаться по отношению к проституткам, то с 1919 года власть взяла курс на искоренения “продажной любви”. Проституция была объявлена пережитком капитализма, и с ней началась борьба.

С 1919 года “бойцы любовного фронта” направлялись на принудительные работы или в концентрационные лагеря. В 1919 году была создана межведомственная комиссия по борьбе с проституцией, которая просуществовала до 1922 года². Организация борделей и притонов были запрещены уголовным кодексом³. В 1922 году была разработана инструкция по борьбе с проституцией. Согласно этой инструкции, “каждый милиционер, проходя по улице, должен обращать внимание на женщин праздношатающихся, пристающих к мужчинам с предложением своих услуг, и, убедившись в факте проституции, задержать женщину и отправить в ближайшее отделение милиции”.

Все более или менее оживленные улицы города в вечерние и ночные часы были заполнены проститутками. Так в заметке “На борьбу с проституцией” в газете

¹ Голод С.И. Социологические исследования проституции в России (история и современное состояние вопроса)/С.И. Голод, И.А. Голосенко. СПб.: Петрополис, 1998. С. 58

² Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии 1920-1930. СПб.: Летний сад, 1999 [электронный ресурс] URL: <http://lib.rus> (дата обращения 25.11.2011).

³ Панин С.Е. “Блеск и нищета провинциальных куртизанок”: повседневная жизнь российских проституток в 20-е гг. XX//Женская повседневность в России в XVII – XX вв. Тамбов: изд-во ТГУ, 2003 [электронный ресурс] URL:<http://library.gender-ehu.org> (11.05.2013)

“Красное знамя” отмечалось: “Если вечером выйти на улицу Красную, когда публика немного схлынет, то перед глазами встает непроглядная картина: женщины, девушки и дети ходят взад и вперед, ища покупателя живого товара. Особенно проститутки скапливаются в районах между Базарной и Ленинской, а так же в сквере возле белого собора¹”. Почти половина проституток из крестьянских девушек, служивших раньше в прислугах или бывшие фабричные работницы². Также проституцией занимались безработные, бывшие дворянки. “Барышни” служившие различных учреждениях, на фабриках и заводах, надеясь увеличить свою скудную заработную плату³. Главной причиной проституцией были безвыходная нужда (30%). Как правило, заработная плата для женщины ниже мужской. Так же к причинам занятия проституцией можно отнести потерю родителей, сиротство и одиночество⁴, изнасилование, принуждение, жажду наслаждений⁵. Услугами проституток в 1920 году, по данным опросов, пользовалось 43% рабочих. В 1923 году – 61% рабочих⁶. Связано это было с тем, что рабочие переселились с окраин в центр города, где и обитали проститутки.

Проститутки группировались вокруг ресторанов, кафе (улица Красная, район современного сквера им. Жукова), пивных, бань гостиниц. К примеру, в гостиницах коммунтреста служащие подыскивали “гостям” доброкачественных девушек⁷. Так же местом работы проституток было открытое небо (“зеленая проституция”).

Проституцией занимались и девушки, продававшие лотерейные билеты. Кубокр ДТК распространял лотерейные “счастливые” номера среди публики, посещающей рестораны, базары, главные улицы. Для распространения этих билетов привлекались женщины юного возраста, привлекательной наружности. К.А. Делендес, организатор лотереи, учтя благоприятную обстановку для использования своего служебного положения, организовал торговлю “живым товаром”⁸. Так гражданка Г.В. Лукомская вынуждена была не только продавать “счастливые” номера, но и отдаваться за деньги грекам-спекулянтам под угрозой увольнения⁹.

Заработная плата проститутки зависела от благосостояния заказчика. К примеру, одна и та же проститутка от одного клиента могла получить от 3,5 до 15 рублей. Несмотря на законодательный запрет организовывать публичные дома и меры борьбы с проституцией в период НЭПа “продажная любовь” продолжала существовать. В данный период изменился социальный состав проституток (бывшие “барышни, фабричные работницы”). В основном проститутки группировались в оживлённых местах города – центральные улицы, базары, пивные и рестораны.

¹ Государственный архив Краснодарского края Ф. Р-226. О.1 Д. 287. Л.117

² Василевский Л.А. Проституция и новая Россия/Л.А. Василевский, Л.М. Василевский. Тверь:изд-во Октябрь, 1923. С.13

³ Лебина Н.Б. Теневые стороны жизни советского города 20 – 30-х годах//Вопросы истории. 1994. №2. С.37

⁴ Василевский Л.А. Указ. Соч. С.18

⁵Панин С.Е. указ. Соч.

⁶ Лебина Н.Б Проституция в Петербурге

⁷ Центр документации новейшей истории Краснодарского края. Ф.7. О.1. Д.138. Л.7

⁸ ГАКК. Ф.Р-226. О.1. Д.284. Л.259

⁹ Государственный архив Краснодарского края. Ф.Р-226. О.1. Д.284. Л.260(об)

З. З. Мухина, С. В. Канныкин

*Старый Оскол, Старооскольский технологический институт
(филиал) НИТУ «МИСиС»*

КРЕСТЬЯНСКИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ В ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Традиционные крестьянские взгляды ограничивали роль женщины семьей, воспитанием детей и работами по дому и хозяйству. После коллективизации и разрушения крестьянской общины в положении женщины произошли значительные изменения. Она стала трудиться не только в своем хозяйстве, но и на производстве, внося весомый вклад в семейный бюджет. Женщина включилась в общественную жизнь, приобретала образование, намного расширились горизонты ее деятельности. На всех уровнях декларировалось ее равноправие с мужчиной. Но в менталитете мужского сообщества до настоящего времени сохраняется отпечаток о некоторой «вторичности» женщины, своего рода противоестественности вторжения женщины в традиционно мужские сферы деятельности.

Подобные представления не только «носятся в воздухе», об их реальности свидетельствуют результаты социологических опросов. Авторы провели такие опросы в г. Старый Оскол (Белгородская обл.). Согласно историческим хроникам город существует с XVII в., но его интенсивный рост начинается лишь в 1970-е годы. Динамика роста населения: 11 тыс. в 1939 г., 27 тыс. в 1959 г., 71 тыс. в 1975 г., 225 тыс. в 2010 г. Город расположен в сельскохозяйственной черноземной зоне, до 1970-х годов в нем имелось лишь несколько небольших промышленных предприятий. С 1970-х гг. началось интенсивное освоение богатств Курской магнитной аномалии, и Старый Оскол стал одним из центров добычи железной руды, а впоследствии там был построен работающий по передовой технологии металлургический комбинат. Затем появились и другие промышленные предприятия, некоторые из них – в последние годы.

Приток населения в последние десятилетия происходил по нескольким каналам. Потребности в рабочей силе, в первую очередь в строительстве, привели к переселению в город большого количества окрестного сельского населения. Далее, для работы на вновь созданных промышленных предприятиях приехало много рабочих и инженеров из металлургических и горнодобывающих центров Урала, Казахстана и Украины (Магнитогорск, Челябинск, Нижний Тагил, Рудный, Темиртау и др.). Все это было русскоязычное население. Украинская диаспора также быстро ассимилировалась.

Следующая волна роста населения города приходится на 1990-е годы, когда стало переселяться русскоязычное население из республик бывшего Советского Союза (из Азербайджана, Казахстана, Средней Азии, Прибалтики). Таким образом,

подавляющее большинство населения Старого Оскола является русскоязычным. Хотя в городе проживают представители других национальностей (самая большая диаспора – армянская, в небольшом количестве имеются казахи, узбеки и русины из Закарпаття), все они живут особняком и держатся обособленно.

Теперь о социологическом опросе, в котором приняло участие 250 мужчин и 160 женщин. Все опрошенные были русскоязычными, около четверти из них окончили сельскую школу. Мужчины – 1958-1994 годов рождения, главным образом 1980-1990 годов. Женщины – 1937-1992 годов рождения, большей частью – 1970-1980 годы. По профессии практически все они рабочие, инженеры до среднего звена или работники небольших фирм. Опрошенные главным образом являются студентами заочного и дневного отделения Старооскольского технологического института (филиала) НИТУ «МИСиС». Таким образом, в опросе приняла участие однородная группа, молодого или среднего возраста, имеющая или получающая высшее образование, по всем показателям типичная для современной России. Хотя выборка являлась небольшой (менее 1% соответствующей части населения города), полагаем, что результаты опроса дают определенное представление о ситуации. Справедливость сказанного подкрепляется еще тем, что в дополнительно полученной группе анкет из другой категории опрашиваемых (эти результаты сюда не вошли), количественное распределение ответов примерно то же самое. В дальнейшем предполагается расширить опрос, включив сюда сельские населенные пункты.

Первый вопрос был: кого предпочитают иметь непосредственным начальником (мужчину, женщину или безразлично кого)? 22.7% мужчин предпочли находиться под началом женщин и 61.4% ответили, что для них это безразлично. Интересен ответ на следующие два вопроса: как бы Вы отнеслись к тому, что женщина займет ключевой министерский пост (обороны, внутренних дел, иностранных дел) или даже возглавит правительство или государство? 38.6% мужчин высказались отрицательно и 44.6% ответили, что их позиция в этих вопросах нейтральна. Видимо, различие ответов на первый и последующий вопросы лежит в том, что мужчины видят, как женщина-руководитель обычно ничуть не хуже мужчин справляется со своими обязанностями. Сферы высшей государственной власти далеки от обычной жизни и здесь в большей степени срабатывают стереотипы и устоявшиеся представления. Любопытна позиция женщин по отношению к занятию женщиной высших государственных постов: 29% опрошенных ответили «отрицательно», причем некоторые из них с крайних позиций – «тогда будет конец всему».

Следующие два вопроса касались интеллектуальной сферы: согласны ли Вы с тем, что мужчины способны лучше женщин схватить суть проблемы? Считаете ли Вы, что у мужчин более высокий интеллект, они в большей степени способны к оригинальным решениям (в науке, политике и т.д.). Получены следующие ответы: около 71% мужчин ответили «да» на первый вопрос и 61.8% – на второй; женщины соответственно – 51.6% и 46.6%.

Попытаемся сделать некоторые выводы. Из ответов мужчин явствует, что в мужской среде до настоящего времени очень живучи представления о мужском превосходстве. Такое понимание в целом было ожидаемым. Не столь очевидным явилась позиция женщин, когда половина опрошенных совершенно определенно признала мужское интеллектуальное превосходство. Из всех опрошенных мужчин и женщин лишь единицы признают полное равноправие без разделения полов.

То, что женщина не считается в полной мере личностью, представляет далеко не академический интерес. Сохранение черт традиционного крестьянского менталитета, крестьянских взглядов на жизнь даже в городах оказывает непосредственное и мощное влияние на формирование рыночных, товарно-денежных отношений, на темпы экономических и социальных преобразований в стране.

*Г. О. Мягих
Дніпропетровськ, Національний гірничий університет*

ЕКОНОМІЧНІ БАР'ЄРИ ДЛЯ ЖІНОК: ГЕНДЕРОВАНА ПРАЦЯ

Більш ніж скромні досягнення в напрямку забезпечення гендерної рівності в економічній сфері зобов'язують нас звернутися до аналізу причин та наслідків продовження існування економічних бар'єрів для жінок з метою зваження перспектив відновлення «емансипативних обіцянок фемінізму» в нинішній момент економічної та політичної кризи.

Аналіз ситуації 2012 р., порівняно із попередніми, дає підстави для висновку про те, що кроки, зроблені в напрямі інституціалізації гендерної політики, були незначними. Економічні права жінок це та сфера, де важливими є позитивні зобов'язання держави; тож дієздатний та компетентний інституційний механізм запровадження такої політики є необхідною умовою її ефективності. На практиці розпочата в 2010 р. адміністративна реформа не завершена; координація роботи, як і у попередніх роках, не здійснювалася, тому ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» залишається декларативним. Неефективною видається також діяльність в цій сфері Уповноваженого з прав людини¹.

У доповідях правозахисних організацій про стан дотримання прав жінок та працях аналітиків наведено основні системні порушення їх прав: дискримінація при наймі на роботу, нерівність в оплаті праці, «скляна стеля», горизонтальна та вертикальна гендерна дискримінація, заборона на певні професії для жінок, сексуальна експлуатація, подвійна зайнятість². Усі зазначені тенденції демонструють серйозні прорахунки державної політики.

В сфері зайнятості та оплати праці фіксуються наступні порушення – невчасні виплати відпускних з догляду за дитиною, залучення вагітних та матерів дітей до трьох років до виконання заборонених законом видів робіт, невплата лікарняних тощо. І на цьому тлі 23.02.2012 р. до ВРУ був внесений законопроект №10112, який передбачає вищі на 17 % податки для "безвідповідальних" громадян, які до 30 років не знайшли часу обзавестися дітьми. А 12 березня 2012 р. зареєстрований законопроект № 10170 щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів),

¹ К. Левченко, Л. Ковальчук, М. Євсюкова, О.Калашник, К. Черехапа, М. Легенька, В. Мудрик, О. Дунебабіна (МЖПЦ «Ла Страда – Україна»), О.Суслова (ІКЖЦ) Права жінок та гендерна дискримінація. Права людини в Україні 2012. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.9>

² Гендерова робота: як ринок праці та хатня робота конструюють гендер // Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. За ред. Марчик М., Плахотнік О., Ярманової Г. – К.: Критика, 2013. – с. 77-96.; Тартаковская І. Работа: а счастье в труде?// Гендер для «чайников». – М.: Звенья. – с. 127-140; Сучасна родина і поділ домашньої праці //»Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: Навч. посіб. для учнів 9-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. / За ред. О.Семиколенової. 2-ге вид., виправлене. – К.: Ніка-Центр, 2010. – с. 81-87; Калабихина И.Е. Женщина и мужчина в экономической сфере //Введение в гендерные исследования: Учеб. пособ. для студ. вузов / Под общ. ред. И.В. Костиковой. – М.: Аспект Пресс, 2005. – с.137-155.

який є посяганням на репродуктивні права жінок. Активісти виступили із зверненням до керівництва держави щодо недопущення подібних кроків, які неминуче призведуть до кількості кримінальних абортів, збільшення випадків каліцтв та материнської смертності¹. Неадекватним кроком виглядає також незарахування до пенсійного стажу періоду перебування у декретній відпустці, про що у вересні 2010 року проголосувала парламентська більшість. На думку експертів, такий крок не допоможе наповнити державний бюджет, і не сприятиме покращенню демографічної ситуації, а лише погіршить економічну ситуацію жінок².

Подвійне навантаження на жінок не зменшується. Вимушене проведення часу дому в декретних відпустках в ситуації нерозвинутості інфраструктури дитячих садків при мізерних виплатах на дитину, недостатнє залучення чоловіків до виконання сімейних і батьківських обов'язків призводить до дискваліфікації жінок, зменшення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Спостерігається бездіяльність держави та неспроможність захистити жінок від гендерно-стереотипних ставлень на ринку праці. Роботодавці регулярно підкреслюють бажану стать працівника в оголошеннях про вакансії та використовують інформацію про сімейні обставини, яку вони вимагають під час співбесід, аби відмовити жінкам у роботі. Вимоги щодо віку та зовнішності теж стають перепорою, навіть якщо жінки цілковито відповідають посаді за своїми професійними якостями.

Різниця в заробітній платі жінок і чоловіків за працю рівної цінності складає більше 25 % на користь останніх. За даними Держкомстату України середньомісячна заробітна плата жінок становить 72,2% зарплати чоловіків. Жінки першими втрачають роботу, а відповідно – і джерела існування для себе та своєї сім'ї³. Українське законодавство забороняє жінкам обіймати певні посади та виконувати певну роботу. Такі заходи мали на меті захистити жінок від важких та небезпечних умов праці, але кількість цих обмежень перевищує прийняті міжнародні норми регулювання праці жінок, знижуючи їх конкурентоспроможність на ринку праці. Пенсійна реформа шляхом підвищення пенсійного віку жінок, без врахування подвійного навантаження, розриву в заробітній платі чоловіків та жінок тощо матиме негативний вплив на вразливі категорії жінок⁴. Спостерігається також відсутність організованої та системної протидії сексуальним домаганням щодо жінок в сфері праці (замовчування випадків, перепони у розгляді справ в судовому порядку, інше).

Таким чином ми можемо визначити наступні явища, які визначають гендерні економічні бар'єри для жінок:

¹ К. Левченко, Л. Ковальчук, М. Євсюкова, О.Калашник, К. Черехапа, М. Легенька, В. Мудрик, О. Дунебабіна (МЖПЦ «Ла Страда – Україна»), О.Суслова (ІКЖЦ) Права жінок та гендерна дискримінація. Права людини в Україні 2012. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.9>

² (<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6004731,00.html>)

³ Шевченко К., Євсюкова, Легенька М. (МЖПЦ «Ла Страда – Україна») О.Суслова (ІКЖЦ) Права жінокта гендерна рівність. Права людини в Україні 2009-2010. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.6>

⁴К. Левченко (МЖПЦ «Ла Страда – Україна»), О.Суслова (ІКЖЦ) Права жінок: чи помічає суспільство їх порушення. Права людини в Україні 2011. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.7>

Гендерна політика міст: історія і сучасність. Випуск 4

- патерналістські очікування населення, сподівання на державне соціальне забезпечення, поєднане з недовірою до державного апарату в цілому.
- нехтування у багатьох випадках роботодавцями нормами трудового законодавства, низький рівень обізнаності керівників та держслужбовців щодо гендерних питань, відсутність належної правової допомоги на місцевому рівні, низький рівень правових знань жінок.
- відсутність зсуву «від перерозподілу до визнання», який мав місце на Заході за часів фемінізму другої хвилі і дав поштовх для епохальних змін ментальності.
- андроцентризм – пригноблення жінок в економічній сфері. Механізми пригноблення – маргіналізація, насильство, культурний імперіалізм. Відродження стереотипу «жінки – берегині домашнього вогнища», що має логічним наслідком формування стереотипу чоловіка-годувальника; але цей ідеал є недосяжним для більшості сімей.
- продовжує домінувати структурно-функціональне розуміння поло-рольової сімейної диференціації. Але ринок виштовхує жінку працювати за наймом і ця концепція не спрацьовує.
- зростання сектору послуг з його низькими зарплатами і переважанням в ньому жінок.
- замовчування соціальної ваги неоплачуваної доглядової та репродуктивної праці, яке натуралізує гендерну несправедливість, виводячи її з поля політичної боротьби. За неоліберального капіталізму ідеал сімейної зарплати заступила норма сім'ї з двома джерелами доходу. Реальна основа цього – зниження зарплат, менші гарантії зайнятості, падіння життєвого рівня, різке зростання кількості годин оплачуваної роботи на кожному сім'ю, тягар подвійної зміни. Тобто «неоліберальний капіталізм ховає непривабливу реальність за романтикою жіночого поступу та гендерної справедливості»: гнучкий капіталізм наповнився вищим моральним змістом¹.
- етатизм – економічну політику формують і впроваджують бюрократи, вбачаючи в населенні клієнтів, а не активних громадян, що призвело до деполітизації. Не справдився ентузіазм щодо НДО: найкращі з них забезпечують населення необхідною допомогою, але це спричиняє деполітизацію місцевих груп і викривляє їх програми в прийнятний для грантодавців із країн першого світу спосіб.
- в Україні ще не вийшов у активістський загальний академічного середовища так званий «перехресний» підхід, коли враховується не лише гендер, але й клас, рас, сексуальність та національність (так звана інтерсекціональність гендерного дисплею, режиму та ролей).

¹ Фрейзер Н. Фемінізм, капіталізм і підступність історії // Спільне: журнал соціальної критики. – 2013. - № 6. – с. 15.

- ще не відбулася «політизація особистого», тобто розширення бачення справедливості через охоплення проблем, які прийнято вважати приватними, як-от сексуальність, домогосподарство, репродукція і насильство над жінками.
- на Заході кампанії на захист прав жінок переважно зосереджуються на питаннях насильства та репродукції на протизагу бідності. Вочевидь для України такий підхід не є наразі продуктивним через об'єктивну актуалізацію базових економічних потреб населення.
- в Україні вкрай низькими темпами відбувається усвідомлення жіночої підлеглості як явища систематичного, прихованого в глибинних структурах суспільства.
- більшість в Україні депривована, що призводить до фрустрації та агресії як захисної реакції (це стосується всіх статей: наприклад, фемінність чоловіка, стигматизована суспільством).

Ми пропонуємо наступні кроки для подолання ситуації, яка склалася в Україні:

- активна трансформація державних структур в установи, які б підтримували і навіть виражали гендерну справедливість. Участь в прийнятті рішень стосовно перерозподілу благ (політичний аспект) з метою нівелювання експлуатації. Позитивна дискримінація, квоти, пільги, окремі партії та кафедри.
- впровадження і розвиток практики росту самосвідомості, наголос на власній ідеологічній позиції, так звана практика «надання сили». Боротьба проти культурного імперіалізму. андроцентризму через боротьбу за визнання. Заперечення загально жіночої солідарності, яка є фікцією, лише статистичною категорією.
- визнання жіночого досвіду рівноцінним, а не пригноблюючим. Інаковість жінки, її материнські практики – величезний стимул зростання, цінність, ресурс.
- розвиток у чоловіків здатності до піклування для зміни гендерного ладу; «...усунення з центральних позицій оплачуваної праці і надання цінності нетоварній діяльності, включно з роботою по догляду. Ця робота, яку досі переважно виконують жінки, повинна стати цінованим складником гідного життя кожного»
- посилення поєднання феміністичної критики з критикою капіталізму.

Сучасне українське суспільство має пристосуватись до загальносвітових реалій, творчо переробити світовий досвід, намагаючись сформувати власну, здатну до розвитку соціально-економічну систему.

Л. И. Насонова
Харьков, ХНМУ

СВЕТСКИЙ ЭТИКЕТ СОВРЕМЕННОГО МЕГАПОЛИСА И ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ

Традиционно, женщине отводится роль «слабого создания» – большинство правил хорошего тона предписывают мужчинам их опекать и ухаживать за дамами. Мужчина, по роли, отведенной ему этикетом, – ведущий, защитник и добытчик, всегда в боевой готовности, которая направлена та то, чтобы защитить свою даму от неудобств и посягательства других мужчин, а также ненавязчиво продемонстрировать, кто является «хозяином положения».

Считается невежливым начинать разговор с женщиной или приветствовать ее, пока она не продемонстрировала факт знакомства; особенно это касается ситуаций, когда женщину сопровождает другой мужчина или старший родственник/родственница. Эти правила уходят корнями во времена более ранние, чем век двадцатый или девятнадцатый, и основаны на предположении, что иного типа взаимоотношений, кроме отношений сексуального характера между женщиной и женщиной быть не может. Соответственно, если мужчина при встрече обозначил свое знакомство с женщиной, то окружающие могут предположить определенную степень интимности их знакомства, что особенно неудачно, если женщина находится в сопровождении мужа или свекрови, и, естественно, бросает тень на ее репутацию.

Что, казалось бы, может быть общего у такого подхода с современностью? Например, выражения типа «Дружбы между женщиной и женщиной не существует» или «Если у мужчины много партнерш, он – донжуан, если у женщины...». Поэтому, даже если сейчас молодые девушки не живут в постоянной угрозе загубить свою репутацию и остаться без мужа, тем не менее, современный этикет предполагает, что женщина должна не афишировать свои знакомства с представителями мужского пола, если окружающие могут предположить о сексуальной подоплеке их общения. Почему? Например, потому что неверность или сексуальная раскрепощенность женщины обычно вызывает более негативную реакцию. Почему? Потому что и сейчас, и много столетий подряд, только женская верность гарантирует мужчинам уверенность в их отцовстве, а намного выгоднее заставить всех женщин быть верными, чем пытаться контролировать каждую. Механизм реализации этого достаточно прост – создание образа «идеальной» женщины и поощрение за стремление «быть хорошей девочкой», как и наказание за обратное. Интересно, что право наказывать и судить в данном случае тоже делегируется женщинам, и заинтересованная сторона остается как бы в стороне. Вспомните бабушек на лавочке у подъезда и их комментарии по поводу внешнего вида или образа жизни современной молодежи. Как вести себя женщине и мужчине такому «консилиуму»

яснее ясного. Современный этикет аналогичен, просто выражает свои требования более деликатно. Этикет пытается защитить женщин от ситуации остракизма, но также маркирует их личную жизнь как нечто постыдное и утаиваемое. Наше общество с достаточной легкостью требует от женщин и мужчин парадоксального, двойственного поведения: с экранов телевизоров или страниц прессы нас призывают к свободным, здравомыслящим отношениям с собственным телом, сексуальностью и близкими людьми, без предубеждений, невежества и комплексов, с другой стороны – в повседневности, – мы сталкиваемся с совершенно различной реакцией на одни и те же поступки мужчин и женщин. Такая политика двойных стандартов прекрасно иллюстрируется правилами светского этикета.

Если мужчина встречается с дамой в условленном месте, опоздание на 5 - 10 минут допустимо, но по правилам хорошего тона нужно быть там на несколько минут раньше. Более длительное опоздание может поставить даму в неловкое положение; в случае же чего-то непредвиденного, нужно по возможности немедленно сообщить об этом. Для женщины допустимо опоздать на свидание на 10-15 минут. Возникает вопрос: почему опоздание мужчины ставит женщину в неловкое положение, а не наоборот? Почему для женщины более критична публичная демонстрация «ненужности», «невостробованности», если оба пола одинаково страдают или не страдают в подобной ситуации?

Мужчина первым входит в незнакомые помещения и любые потенциально опасные места, чтобы убедиться в том, что присутствие в них будет безопасным для жизни, здоровья и нервов женщины. Возникает вопрос: жизнь, здоровье и нервная система женщины ценнее мужских? Или речь идет о том, что женщина более слабое существо как физически, так и психологически? А если они впервые поднимаются в ее квартиру, и для нее эти путь и место знакомые, а для него – нет? Почему даже в театре мужчина показывает билеты и ведет женщину к местам, тем самым обозначая, что именно он «выводит женщину на культпросвет», хотя возможна совершенно иная ситуация? Считается дурным тоном не помочь женщине нести что-то слишком тяжелое, например, чемодан. Совсем иную картину мы замечаем при выходе из любого супермаркета нашей страны. Интересно, что, когда в дискуссии возникает обсуждение этого явления, подавляющее большинство комментариев сводится к тому, что женщины в подобном положении (т.е. 3-4 пакета на обе руки) это «неправильные» женщины, не сумевшие воспитать своего мужчину, устроиться в жизни и т.п. Этот подход демонстрирует, что домашняя сфера, в которую входит как перевод материальных ресурсов, добытых мужчиной, в пищевой эквивалент, так и воспитание самого мужчины (не мальчика, но мужа!) до сих пор остается обязанностью чисто женской, а, значит, только женщина и виновата в том, что мужа или сына не оказалось рядом, чтобы продемонстрировать знание правил этикета.

Правила этикета дискриминируют представителей обоих полов, навязывая стереотипные роли, которые не учитывают многообразие личностных и социальных факторов. Почему же это происходит? Правила светского этикета во многом

основаны на стереотипных представлениях о мужественном и женственном поведении, которые были сформированы много веков назад. Во времена, когда труд был ручным, убийства – контактными, а науки, техники и средств по контролю за рождаемостью не существовало, представления о должном для мужчин и женщин были обусловлены целевой необходимостью и производственно-экономическими нюансами. Изменилось многое, даже если мы сравним жизнь в нашем регионе сейчас и 100 лет назад. Много, но не стереотип о том, какими должны быть, чем заниматься, о чем мечтать, к чему стремиться «настоящим» мужчинам и женщинам. Что такое стереотипы и стереотипное мышление и поведение? Это отличный способ сэкономить энергию умственного труда. Зачем думать каждый раз, оказавшись в новой или незнакомой ситуации, анализировать и учитывать множество меняющихся и взаимосвязанных факторов? Зачем изучать социальные и гуманитарные науки, расширять кругозор? Зачем пытаться узнать человека как личность, сложную и вообще «чужая душа – потемки»? Намного проще поступить по шаблону. И легче всего это сделать в толпе, когда авторитетом масс заглушаются сомнения, принципы и здравый смысл. Проблема состоит в том, что наше общество меняется, а общественное сознание – практически нет, как будто в теле взрослого человека живет разум трехлетнего ребенка. Мы все знаем, что дети во многом копируют родителей – и наше общество не исключение, оно продолжает транслировать те нормы, которым веками подчинялись наши предки, и это приводит к стагнации и все большему разрыву между реальностью и декларируемым. Если продолжить сравнение нашего общества с ребенком, то оно несомненно предпочитает легкий телепродукт и такие книжки, в которых побольше картинок, глянцевого журнала и тексты. И эта тяга к легкости и схематичной наглядности побуждает нас забывать думать самостоятельно, а это, как и жизнь, заразно и передается «половым» путем нашим детям и внукам.

О. Ніколаєнко

Харків, Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ПОЛЬСЬКІ ГОРОДЯНКИ НАДДНІПРЯНЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ЕСКІЗ ДО КОЛЕКТИВНОГО ПОРТРЕТУ

Поляки посідають важливе місце в історії нашої країни. Історія польського населення країни, польсько-українських взаємин давно вже знаходиться в центрі уваги фахівців, але досі «забутою» дослідниками залишається така соціальна група як жіноцтво. Історія польського жіноцтва Наддніпрянщини поступово починає викликати інтерес, і в даній статті будуть визначені соціально-демографічні особливості польського жіночого населення в містах українських губерній Російської імперії.

В основу дослідження були взяті статистичні дані, наведені в першому переписі населення Російської імперії, проведеному у 1897 р.¹ Звичайно, що у істориків багато закидів до цього джерела, що відображає імперську ідеологію, і по своїм характеристикам не відповідає на всі питання щодо демографічного складу населення країни. Разом з тим, Перепис є найбільш повним статистичним зібранням, що дозволяє прослідкувати певні тенденції соціального розвитку.

Поляки традиційно жили в правобережних губерніях, що до кін. XVIII ст. належали Речі Посполитій. Однак у XIX ст., з швидким розвитком промислових регіонів на Лівобережжі і Півдні України, ставали мешканцями цих територій.² Найбільші показники міських жителяк серед польок в Херсонській (74, 2 %) та Харківській (70, 8 %) губерніях. Це пояснюється наявністю тут великих промислово-торгівельних центрів – Одеси і Харкова, в яких проживало більше половини польок губернії.

Найнижчі показники міського польського жіноцтва в правобережних губерніях – Волинській (10,2 %) та Подільській (15, 9 %), хоча загальна кількість досліджуваної групи – найбільша. Польське населення цих регіонів традиційно проживало в селах. Єдиним виключенням є Київська губернія, в якій 30 % польських жінок були мешканками міст, серед яких 23 % - жительки Києва.

Містами, в яких найбільше проживало польок (більше 1000 жінок), були Київ (8008 жінок), Одеса (6007), Житомир (4168), Бердичів (1456), Проскурів (1346), Кам'янець-Подільський (1244), Харків (1116), Вінниця (1101), Катеринослав (1095).

¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. 8. Волынская губерния, Т.13. Екатеринославская губерния., Т. 16. Киевская губерния, Т. 32. Подольская губерния, Т. 33. Полтавская губерния, Т. 41. Таврическая губерния, Т. 46. Харьковская губерния, Т. 47. Херсонская губерния, Т. 48. Черниговская губерния, – Б.м.,1904

² Палієнко В. І. З історії розселення польської людності на Лівобережній Україні // Відродження. – 1995. – № 1; З історії розселення польської людності на Правобережній Україні // Відродження. – 1994. – № 12.

Найбільша відсоткова кількість грамотних польок проживала в Харкові – 80, 3 % (307 жінок), найменша – в Проскурові – 18, 2 % (246 жінок). Найвищі показники грамотності були також у польських жительок Києва – 74, 9 % (987 жінок) та Кам'янця-Подільського – 73 % (909 жінок).

Потрібно зазначити, що жіноча грамотність в містах в цілому перевищує аналогічний показник по губерніям, а отже, відповідно, і по повітам. Таке становище не викликає здивування, бо саме в містах були розташовані навчальні заклади для дівчат.¹

Перепис населення дає уявлення про мову, якою були грамотні респонденти. Серед писемних польок російською мовою володіла значна більшість. Рівень грамотності «російською» складає 60-75 %, в той час коли «іншою» мовою (для нас це – польська, бо саме її рідною визнали респонденти) – 6-30 %. Високі показники писемних російською мовою в містах були спричинені русифікацією освіти. Найбільша кількість грамотних іншою мовою досліджуваної соціальної групи у містах правобережних губерній – Бердичеві (30,2 %), Проскурові (23, 5%), Вінниці (21,1%).

Освіту, вище початкової мали 34 % польок-харківянок, 19 % польських мешканок Катеринослава, 16 % Києва, по 12 % Кам'янця-Подільського та Одеси. Жінки з більш високим рівнем освіти ставали жителями тих міст Наддніпрянщини, що інтенсивно розвивались наприкінці XIX – початку XX ст., мали університети чи великі промислові підприємства, де працювала значна кількість технічної інтелігенції, як от Катеринослав чи Харків. Кам'янець-Подільський, який вибивається із загальної картини, був місцем скупчення польської аристократії, в колах якої дівчата отримували добру домашню освіту.² В інших містах Правобережжя – Бердичеві, Вінниці, Проскурові лише 5 % серед грамотних польок отримували додаткове навчання. Маючи попередні цифри щодо мови навчання, можемо констатувати, що польське населення цих міст, в більшості, належало до тих кіл, в родинях яких дівчат вчили грамоті рідною мовою, чи віддавали до російських освітніх закладів. Але подальше навчання не стало перевагою польок у цих містах.

Одним з показників рівня жіночої емансипації є залучення жінок у суспільне виробництво. Згідно з даними перепису, польські городянки активно були задіяні у суспільній праці. Серед жінок «самостійними», тобто такими, які самі заробляли на своє життя, було від 20 % у Катеринославі до 43, 7 % у Кам'янці-Подільському. Найбільший рівень жіночої зайнятості був в Житомирі (40, 8 %), Одесі (39, 8 %), Києві (39 %) і Харкові (38, 6 %).

Професійна зайнятість жінок не відрізнялась розмаїттям. Практично третина із загальної кількості зайнятих працювали на «службі приватній», тобто у прислузі.

¹ Буравський О. Поляки Волині в II пол. XIX – на поч. XX ст. – Житомир, 2004. – с. 100

² За даними перепису більше 46 % польського населення міста складало дворянство, що є найбільшим показником для міст Наддніпрянщини.

Відсоткова кількість задіяних у цій галузі коливається від 25 % у Харкові до 47, 4 % в Одесі.

Другий за чисельністю показник заробітку – «прибуток від капіталу та майна», був головним способом заробітку для 30, 8 % польок у Кам'янці-Подільському, 29 % - у Житомирі, 27 % - у Вінниці і 22 % - у Києві. Такий спосіб заробітку характерний, перш за все, для людей заможних, тих, хто не накопичує капітал, а лише живе за рахунок його вигідного внеску чи використання майна, що дісталось від спадкодавців, родичів тощо. Фактично, ці статистичні дані свідчать не про рівень трудової зайнятості жінок, а про їх належність до заможних кіл. Той факт, що практично третина польських жінок в правобережних містах жила за рахунок прибутку від капіталу чи майна пояснює високий рівень жіночої зайнятості в цих далеко не промислово-розвинутих містах – 43, 7 % у Кам'янці, або 40, 8 у Житомирі, що не є характерною тенденцією в цьому регіоні. В інших містах близько 13-16 % жінок жили на відсотки від капіталу.

Близько 10 % польських городянок займались виготовленням одягу. Деяка частина жінок жила за рахунок засобів, що видавались різноманітними закладами, тобто пенсій. Серед інших занять польки були задіяні в освітній діяльності, праці, пов'язаній з «чистотою та гігієною» чи влаштуванням готелів та мебльованих кімнат та ін.

В цілому можна встановити, що польські городянки представляли собою складну соціальну групу, чий розвиток залежав від багатьох факторів. Характерними рисами досліджуваного соціуму є історична спадкоємність у розвитку, яка впливала на соціальну стратифікацію.

В містах Правобережжя, де польське населення проживало традиційно, характерними рисами є рідна мова освіченості жінок, низький рівень зайнятості і високий відсоток утримання за рахунок вкладів. В містах, які заселявались поляками у ХІХ ст., в жіночому середовищі помітні риси поступової емансипації, як то більш високий рівень освіти та зайнятості. Такі цифри свідчать про більш сприятливі умови для участі у громадському житті польських городянок великих промислових міст, не зважаючи на їхню більш строкату поліетнічну картину.

О. В. Ночовний

*Полтава, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1945-1964 РР.)

Вільний інтернет-ресурс «Вікіпедія» визначає гендерну політику як «утвердження партнерства статей у визначенні і реалізації політичних цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності політичних структур – держави, політичних партій, суспільно-політичних об'єднань»¹. Попри розмаїття публікацій, які виконані в рамках гендерних досліджень, або ж з використанням гендерного підходу перед науковцями постає чимале коло маловивчених проблем². У тому числі, одна з них — гендерний чинник у формуванні персонального складу постійних комісій Верховної Ради Української РСР в другій половині ХХ ст.

Метою даної розвідки є дослідження змін чоловічого та жіночого представництва в постійно діючих комісіях Верховної Ради Української РСР у повоєнні роки і добу «хрущовської відлиги». Для реалізації поставленої мети автор ставить завдання: проаналізувати персональний склад парламентських комісій УРСР упродовж п'яти післявоєнних скликань за гендерною ознакою.

Унаслідок виборів 1947 р. до Верховної Ради УРСР було обрано 415 депутатів, із них: 112 жінок і 303 чоловіки або 27 % і 73 % від загальної кількості обранців. Для законопроектної роботи із складу депутатів було утворено чотири постійні комісії: мандатну, законодавчих передбачень, бюджетну та у закордонних справах. Усього 46 депутатів: 41 чоловік і 5 жінок або 89 % і 11 % від загальної кількості депутатів, залучених до роботи у постійних комісіях.

За підсумками виборів 1951 р. до законодавчого органу Української РСР обрали 421 депутата, серед них жінок – 132 або 31 % від усього депутатського корпусу³. Верховна Рада третього скликання (1951-1955 рр.) у своєму складі мала таку ж чисельність постійних комісій і кількість депутатів у них (46), як і в попередньому скликанні. Проте жіноче представництво в парламентських комісіях збільшилось: 9 – жінок і 37 чоловіків або 20 % і 80 % відповідно до загальної кількості депутатів у комісіях.

Перші післясталінські вибори 1955 р. до Верховної Ради обрали 435 «посланців народу у верховний орган влади республіки»⁴. Порівняно з Верховною Радою третього скликання кількість депутатів збільшилась на 14 місць. Розширення

¹ Гендерна політика // http://uk.wikipedia.org/wiki/wiki/Гендерна_політика.

² Смольницька М. Гендерна політика в УРСР: правове закріплення та напрями реалізації (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2012. – Вип.17. – С.85.

³ Радянська Україна. – 1951. – № 92. – С. 3.

⁴ Там само. – 1959. – № 30. – С. 3.

депутатського корпусу було спричинене змінами у адміністративно-територіальному устрої республіки. У 1954 р. було утворено Черкаську¹ та Кримську області², а Ізмаїльську – приєднано до Одеської³. Як наслідок, із збільшенням кількості депутатів Верховної Ради УРСР, відповідно стало чисельнішим і жіноче представництво – 152 жінки або 35 % від загального складу парламентарів⁴.

Поштовхом до активнішого залучення жінок у вирішенні питань громадського і політичного життя радянської держави став виступ М. Хрущова на XX з'їзді КПРС у лютому 1956 р. У своїй доповіді він звернув увагу присутніх делегатів на нерішуче висування жінок на керівні посади у партійних та радянських органах. М. Хрущов наголосив, що обмаль жінок серед секретарів партійних комітетів, голів виконкомів Рад депутатів трудящих, керівників промислових підприємств, колгоспів, МТС і радгоспів⁵.

Наприкінці 1950-х рр. законодавча діяльність Верховної Ради активізувалася, що було зумовлено необхідністю проведення розпочатих першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим реформ. З цією метою та на виконання постанови ЦК Компартії України “Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і посилення їх зв'язків з масами” від 22 січня 1957 р. на третій сесії Верховної Ради Української РСР було вирішено створити при Президії Верховної Ради УРСР поряд з чотирма діючими постійними комісіями (мандатною, бюджетною, законодавчих пропозицій та комісією з закордонних справ) ще чотири нових: по промисловості і транспорту; сільському господарству; освіті та культурі; охороні здоров'я та соціальному забезпеченню⁶.

З березня 1957 р. у Верховній Раді УРСР стало вісім постійно діючих комісій, до роботи в яких було залучено 102 депутати або 23 % від 435 обраних до законодавчого органу республіки. Серед членів комісій 22 місця належало жінкам і 80 – чоловікам або 22 % і 78 % від загальної кількості депутатів у комісіях⁷.

Верховна Рада УРСР п'ятого скликання (1959-1963 рр.) нараховувала вже дев'ять постійних комісій: мандатну; законодавчих передбачень; бюджетну; в закордонних справах; по промисловості і транспорту; по сільському господарству; по освіті і культурі; по охороні здоров'я і соціальному забезпеченню; по торгівлі і громадському харчуванню. До складу комісій було залучено 129 депутатів: 25 жінок і 104 чоловіки або 19 % і 81 % від загальної кількості в комісіях. Окрім того, найбільше жінок-депутатів було у складі Комісії по охороні здоров'я і соціальному

¹ Україна: хроніка XX ст. – К., 2005. – С. 323

² Там само. – С. 329.

³ Відомості ВР СРСР. – 1954. – № 4. – С. 147.

⁴ Радянська Україна. – 1955. – № 75. – С. 1.

⁵ XX съезд Коммунистической партии Советского Союза (14-25 февраля 1956 г.). Стенографический отчет. – Т.1. – М., 1956. – С. 89.

⁶ Меженін М. З досвіду роботи партійних організацій по керівництву місцевими Радами (1952-1961 рр.) // УІЖ. – 1988. – №3. – С.59.

⁷ Радянська Україна. – 1957. – № 65. – С. 2-3.

забезпеченню – 6 із 13. У інших комісіях перевага чоловічої половини була очевидною – 70-90 % від загального складу¹.

На першій сесії Верховної Ради Української РСР шостого скликання (1963-1967 рр.) були додатково обрані комісії: важкої промисловості; легкої і харчової промисловості; будівництва, транспорту і зв'язку; комунального господарства і побутового обслуговування населення; науки і культури. Із 467 депутатів парламенту до комісій було обрано 286 або 61 % від загальної кількості у Верховній Раді. Жінки у постійних комісіях отримали 76 місць, а чоловіче представництво становило – 110². Тобто відсоток жінок на відміну від попереднього скликання зріс з 19 до 27 %, а чоловіків – знизився з 81 до 73 %. До того ж, уперше в практиці формування допоміжних органів радянського парламенту у двох комісіях: по легкій і харчовій промисловості та по охороні здоров'я і соціальному забезпеченню співвідношення чоловіків та жінок було майже паритетним із незначною перевагою останніх.

Підсумовуючи, слід зауважити на кількісних змінах у гендерному співвідношенні персонального складу постійних комісій Верховної Ради упродовж досліджуваного періоду. Відсоток жіночого представництва як у комісіях, так і в парламенті загалом з кожним наступним скликанням поступово збільшувався. Необхідно наголосити ще й на тому, що жодну з постійних комісій Верховної Ради післявоєнного двадцятиліття жінки не очолювали.

¹ Там само.– 1959.– № 88. – С. 2.

² Радянська Україна. – 1963. – № 88. – С. 1.

Д. Ж. Нукетаева

*Алматы, Казахский государственный
женский педагогический университет*

СЕМЬЯ – ЯДРО ОТЕЧЕСТВА

Вся история человечества базируется на семейной жизни. Это обусловлено не только тем, что это она является необходимостью для воспроизводства новых поколений. Одновременно, семья является источником, постоянным условием и необходимостью формирования и постоянного функционирования человеческого образа жизни. Эти положения являются всеобщими, т.е. философским пониманием сущности феномена семьи.

В реальной действительности, каждая конкретная семья существует как конкретная этническая семья. Все аспекты, основы и элементы человеческого образа жизни имеют конкретные этнические формы существования. Без них, по сути, не бывает ни одной семьи. Следовательно, когда мы говорим, что человечество держится на семье, мы имеем в виду то, что человечество всего Земного шара, как таковое, есть единая система всех семей, существующих по своим этническим особенностям. В основном на этих особенностях и сформированы государства. И поэтому мы будем правы полностью, когда обозначили тему нашего выступления «Семья – ядро отечества». Теперь мы можем переходить к тому, что собою представляет наше отечество. Как оно определяется от тенденции развития семейной жизни наших соотечественников, которая в настоящее время базируется, с одной стороны, на наших казахских традициях толерантности по отношению к представителям любого этноса, к тем, более сотням этнических групп наших соотечественников, которые в своей основной массе по воле судьбы стали нашими соотечественниками. С другой стороны, наша Конституция, которая базируется на общечеловеческих ценностях, с которых мы начали свои слова, представителя любого этноса, расы признает равным во всех, законом охраняемых сферах и видах общественных взаимоотношений. Эти общечеловеческие нормы и ценности настолько вошли в глубокие основания образа жизни наших соотечественников, что в повседневных взаимоотношениях на эти вопросы вовсе не обращаем внимания. Даже в семейных взаимоотношениях, в нравственно здоровых внутрисемейных обменах мнениями этнические различия других людей, знакомых и друзей не являются предметом каких-либо отрицательных суждений.

Почему мы на эти вопросы останавливаемся так подробно? Да, потому, что такая преобладающая черта современной казахстанской семьи составляет надежную опору нашего современного Отечества. Это слово я могу произнести с большой буквы. Ибо в такой, интегрирующей общественную жизнь нашего отечества роли современной казахстанской семьи уверена основная масса наших соотечественников.

Дополнительным основанием истинности моего мнения составляет и углубляет то, что в Казахстане очень много семей, которые являются межэтническими. По некоторым исследованиям, доля дружных семей, то есть не подающих на развод семей, заметно ниже, чем среди моноэтнических семейных пар. Ибо это обусловлено тем, что при возникновении таких межэтнических семей, будущие супружеские пары проходят обстоятельные испытания настоящей любви друг к другу, глубокого человеческого уважения друг к другу.

Теперь хотела бы сказать о том, что по всему миру идет такой процесс, которому дано название «гендерные проблемы», «гендерные взаимоотношения». В этом направлении научного исследования социальных взаимоотношений людей важную часть составляют семейные взаимоотношения между мужем и женой, между родителями и детьми, между братом и сестрой. Гендерные проблемы состоят не только из положительных взаимоотношений между полами, членами семьи, но и из тех проблем, которые являются источниками распада семей, не равных, не справедливых, порою, к сожалению, конфликтных, насильственных, даже преступных взаимоотношений на основе половых различий. Корни этих взаимоотношений очень многогранны. В них есть и отрицательные последствия старых, прежних, иногда и этнических норм и ценностей. Как показывают современные исследования, теперь уже основную массу таких отрицательных явлений составляют безответственные взаимоотношения отдельных представителей молодежи, мотивы и формы проявления которых ни к каким этническим и традиционным нормам и ценностям близко не относятся. Безответственное отношение к своему будущему, безнравственное отношение к дружбе, к интимной близости к представителю противоположного пола, что осуждается с позиции любой этнической традиции, являются причинами, которые заранее разрушают возможность укоренения крепких корней будущих семейных уз.

Чем может угрожать не крепкие или не полные семьи отечеству? В таких семьях существуют не только нравственно не крепкие родители, но и в них растут новые поколения детей, будущих граждан отечества. Такая натура, ставшая чертой личности, имеет большую вероятность формировать определенные типы людей, которые и к общественной жизни, и к своей основной деятельности могут относиться не серьезно, безответственно. Это снижает качество выполнения такими людьми своих обязанностей перед другими, перед отечеством. Возможно, эти суждения могут быть неоднозначными. Ибо безусловным является и то, что из неполных семей вырастают настоящие личности, даже немало исторических личностей. Однако вероятность моего утверждения может оказаться большой правдой.

Все человечество издревле знает, что женщина-мать всем существом, всем сердцем самое ответственное лицо перед своими детьми. Как правило, она есть основа семейной жизни. А, значить, она есть настоящее ядро не только самой семьи, но и через нее она есть ядро и опора своего Отечества.

О. Л. Остапчук
Житомир, Житомирський державний
університет імені Івана Франка

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ М. ЖИТОМИРА

Позашкільна освіта є потужним і ефективним джерелом як професійного, так і особистісного зростання. Оскільки позашкільна освіта має на меті всебічний розвиток дитини як особистості, то вона має підстави і колосальні можливості щодо реалізації ідеї гендерної рівності, використання потенціалу гендерного виховання. Справедливе та рівне ставлення до дітей під час навчально-виховного процесу сприяє засвоєнню ними принципу егалітарності на безпосередніх прикладах, і навпаки упереджене ставлення до однієї з гендерних груп або поділ на так звані «жіночі» та «чоловічі» галузі закріплює уявлення про нерівні можливості.

У м. Житомирі склалася мережа із 13 закладів позашкільної освіти, підпорядкованих управлінням Житомирської міської ради. Шість із них перебувають у підпорядкуванні управління освіти. Управління у справах сім'ї, молоді та спорту має в підпорядкуванні один заклад – це Міський культурно-спортивний центр, до складу якого входять 17 підліткових клубів за місцем проживання. П'ять музичних шкіл та одна художня школа підпорядковані управлінню культури.

Загалом заклади позашкільної освіти як міського, так і обласного підпорядкування надають послуги 86,6% дітей шкільного віку м. Житомира (з них 51,0% – дівчата, 49,0% – хлопці). Результати дослідження засвідчили, що інтереси дітей є відмінними у різних вікових категоріях. Так, найбільш відвідуваними серед дівчат віком до 14 років є гуртки та секції у межах наступних напрямів занять (за спаданням): художньо-естетичний, декоративно-ужитковий, хореографічний, спортивно-оздоровчий, науково-технічний. Серед дівчат у віковій категорії 14-18 років – художньо-естетичний, хореографічний, спортивно-оздоровчий, декоративно-ужитковий, науково-технічний.

Найбільш відвідуваними серед хлопців віком до 14 років є гуртки та секції таких напрямів: художньо-естетичний, спортивно-оздоровчий, науково-технічний, хореографічний, декоративно-ужитковий. Серед хлопців у віковій категорії 14-18 років – спортивно-оздоровчий, науково-технічний, художньо-естетичний, хореографічний, декоративно-ужитковий. Отже, можна зробити висновок, що розподіл учасників та учасниць у межах напрямів носить стереотипний характер. На нашу думку, такий стан речей є результатом засвоєних традиційних ролей, коли дівчат орієнтують на гуманітарні сфери та види діяльності, пов'язані з побутом, а хлопців – на науково-технічні галузі та спорт.

Водночас, варто зазначити, що кращі показники діяльності у будь-якій галузі суспільного життя спостерігаються за умови паритетного представництва у ній жінок і чоловіків. Оскільки в такий спосіб хлопці й дівчата (чоловіки і жінки) набувають досвіду співпраці, вчаться розуміти і враховувати потреби один одного.

Наслідки дисбалансу в аналізованій сфері можна простежити на прикладі виступів хореографічних ансамблів, коли більшість постановок відбувається виключно за участі дівчат, або, щоб компенсувати кількісну нестачу хлопців, дівчатам доводиться переодягатися в їх костюми. Через стереотипи обмежується внесок як у розвиток галузі, так і в розвиток особистості, яка, прагнучи відповідати суспільним очікуванням та настановам, вибирає соціально схвалювані «чоловічі» чи «жіночі» сфери, які не завжди відповідають її дійсним інтересам та обдаруванням.

Ми не заперечуємо той факт, що користувачів послуг закладів позашкільної освіти дійсно цікавлять означені напрями саме в такій мірі, але, в подальшому, на нашу думку, важливим є з'ясування причин цього вибору, а також можливостей задоволення інших запитів з огляду на тематику секції, обладнання, інвентар, умови тощо. На сьогодні важливо допомогти дітям та молоді адаптуватися до мінливих соціальних умов, обрати життєву стратегію відповідно до особистісних здібностей, сприяти вдосконаленню навичок творчого перетворення дійсності.

На думку науковців, виховання дітей згідно із стереотипами, призводить до негативних наслідків: для хлопців – обмежене емоційне життя, складність у встановленні близьких стосунків з іншими людьми, страх утратити контроль над собою, перенапруження, високий рівень агресії, злочинності, алкоголізації, наркоманії, самогубств; для дівчат – культивування поступливості, пасивності, залежності, формування не мотиву досягти успіху, а уникнути невдачі [1, с. 329].

Заклади позашкільної освіти можуть стати потужним суб'єктом допомоги у вирішенні цієї ситуації, оскільки творчість – це один із найкращих способів розвинути емоційну сферу; виготовлення зразків декоративно-ужиткового мистецтва – чудовий спосіб формування не лише естетичного смаку, а й зняття стресу, напруження, агресії. Однак, за результатами дослідження, найбільша різниця на рівні представництва хлопців простежується саме за художньо-естетичним та декоративно-ужитковим напрямками. Диспропорції на рівні представництва дівчат наявні в межах науково-технічного та спортивно-оздоровчого напрямків, за умови активнішого долучення до яких переваги очевидні.

На підставі результатів дослідження виявлено тенденцію щодо зменшення кількості підлітків, які відвідують заклади позашкільної освіти. Так, у межах гуртків та секцій закладів, підпорядкованих управлінню освіти, кількість дівчат віком 14-18 зменшується у 5 разів порівняно із дівчатами до 14 років, у той час, як кількість хлопців у віці 14-18 років зменшується у 3 рази порівняно із віком до 14 років.

У підліткових клубах кількість дівчат у віці 14-18 років зменшується удвічі порівняно з віком до 14 років. Частка хлопців у віковій групі 14-18 років зменшується на чверть, порівняно з віком до 14 років.

Частка дівчат віком до 14 років від загальної кількості дітей, які займаються у закладах позашкільної освіти, підпорядкованих управлінням освіти і сім'ї, молоді та спорту разом, складає 43,7%; віком від 14 до 18 років – 11,5%. Серед загальної кількості осіб, охоплених позашкільною освітою, частка хлопців до 14 років становить 32,2%, 14-18 років – 12,6%. Отже, у віковій категорії 14-18 років кількість дівчат зменшується майже у чотири рази, а кількість хлопців – майже у три рази.

Частина старшокласників, ймовірно, залишає заклади позашкільної освіти у зв'язку з необхідністю зосередження уваги на навчанні у випускних класах, проте частину дітей може не задовольняти спектр послуг, що надаються. Саме тому надзвичайно важливим є вивчення запитів школярів різних вікових категорій з урахуванням гендерного аспекту щодо послуг, які пропонує позашкільна освіта. У першу чергу, слід звернути увагу на дітей, які займалися в позашкільних навчальних закладах, але покинули заняття. У цьому аспекті показовою є наступна категорія: дівчата віком 14-18 років, оскільки в ній найвищий відсоток відтоку і порівняно з дівчатами молодшого віку, і порівняно із хлопцями-однолітками. Можна припустити, що означену вікову категорію дівчат не влаштовує наявний спектр послуг. Саме означена група бенефіціарів, на нашу думку, потребує першочергового вивчення їх запитів.

У процесі аналізу було виявлено кореляцію між наявністю/відсутністю закладів позашкільної освіти та рівнем підліткової злочинності, що засвідчує потребу організації соціально схвалюваних форм дозвілля дітей та молоді. Так, з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів міста Житомира, які знаходяться на обліку у відділі кримінальної міліції у справах дітей міста Житомира, станом на 01.04.2012 року 58% проживають на території тих районів міста (Мар'янівки, Мальованки-Корбутівки та Крошні), де немає закладів позашкільної освіти. У зв'язку з цим, доцільним є розширення мережі підліткових клубів за місцем проживання, оскільки це найбільш мобільна форма, здатна до швидкої трансформації відповідно до потреб дітей і молоді щодо послуг закладів позашкільної освіти.

Отже, здійснений аналіз дозволяє сформулювати наступні рекомендації: проводити систематичні дослідження з вивчення потреб хлопців та дівчат різних вікових категорій щодо послуг, які надаються закладами позашкільної освіти; проводити гендерно-чутливі інформаційні кампанії, спрямовані на організацію змістовного дозвілля дітей та молоді.

Перспективними для подальшого вивчення є: гендерний аналіз кадрового складу закладів позашкільної освіти; розробка гендерно-чутливих інформаційних кампаній, спрямованих на організацію змістовного дозвілля дітей та молоді; впровадження гендерного підходу в роботу позашкільних навчальних закладів; дослідження інших суб'єктів позашкільної освіти.

А. В. Павленко

*Харьков, Харьковский национальный университет
им. В. Н. Каразина*

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССОВ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ НА СОЦИАЛЬНУЮ ПОЛИТИКУ ГОРОДОВ УКРАИНЫ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Проблемы трудовой миграции давно находятся в поле зрения исследователей из разных научных областей. Не смотря на актуализацию этих вопросов в период обретения Украиной независимости и расширение полномочий регионов, чаще исследователи их относят к разряду общегосударственных проблем, и редко рассматривают на уровне отдельно взятых городов и областей. В то время как легальная и нелегальная трудовая миграция напрямую связана с политической и экономической ситуацией в регионах.

Общенациональные мониторинговые исследования в Украине проводятся всего двумя научными центрами: Институтом демографии и социальных исследований и Институтом социологии НАН Украины.

Гендерный аспект в этих исследованиях проявился не так давно. На протяжении 1995–2002 гг. из 159 источников, предоставляющих данные о миграционном движении в мире, лишь 32 % информируют о поле мигрантов.¹ И все же одним из наиболее характерных изменений в процессах трудовой миграции в последнее время стала именно их феминизация. Конечно, доля мужчин среди мигрантов по-прежнему больше (63% против 37% женщин соответственно), но число мигранток продолжает расти с каждым годом; плюс изменились цели и мотивации для выезда. Если раньше женщины мигрировали, просто сопровождая мужчин, то теперь они все чаще сами оставляют свои семьи в поисках лучших заработка или карьеры.

Миграционная волна задевает не только маленькие города и поселки с отрицательным приростом населения, как может показаться на первый взгляд. Ощутимым становится и ее влияние на мегаполисы Украины. При этом мы не можем говорить о 100-процентном негативном или позитивном влиянии этого явления на экономику и демографическую ситуацию в стране и в каждом регионе в отдельности.

Весь ряд негативных последствий трудовой миграции можно перечислять довольно долго: украинцы, работающие за границей нелегально, не оплачивают оформление необходимых документов, не платят налоги ни одной из стран, товары, которые привозятся в страну нелегально, составляют конкуренцию более дорогим отечественным, что само собой наносит вред торговле и экономике в общем. В рамках миграционных процессов страну покидает наиболее экономически активное

¹ Студенна М. Участие и роль украинских женщин в процессе международной трудовой миграции после распада Советского Союза // История и современность. Выход №1(13)/2011. С. 190-202.

население, в подготовку которого были вложены значительные ресурсы со стороны государства.

Как показывают многочисленные исследования, среди украинских мигрантов женщины с высшим образованием встречаются в два раза чаще, чем мужчины. Не смотря на это, женщины чаще находят работу в «неформальном» секторе рынка труда (персонал в гостиницах и ресторанах, няни, домработницы, танцовщицы, аниматоры, стриптизерши). В связи со спецификой такой работы и, как правило, нелегальным трудоустройством, существует также большой риск стать жертвами торговли людьми.

Трудовая миграция ведет за собой и ряд демографических проблем. Украина традиционно была страной-донором трудовой миграции. В первые годы украинской независимости фиксировалось положительное миграционное сальдо, однако в последнее время количество выезжающих из страны начало превышать количество въезжающих на ПМЖ. Население страны за годы независимости сократилось более чем на 12%. Наибольший удар депопуляционных процессов в Украине приходится на индустриальные восточные регионы и аграрные центральные области. В лидерах по негативным показателям находится Донецкая, Луганская, Полтавская, Сумская и Черниговская области, где показатели и рождаемости, и смертности заметно хуже, чем в среднем по стране.¹

В регионах массового выезда возрастная структура населения значительно ухудшается под влиянием процессов трудовой миграции. По результатам социологических исследований, мигранты, которые на длительный период покидают Украину – это в большинстве случаев женщины, репродуктивно-активного возраста, соответственно этот процесс никак не способствует увеличению рождаемости. А часть населения, ориентированная на челночную, «сезонную» миграцию, как правило, представленная мужчинами, со временем может и не захотеть возвращаться на родину. В любом случае увеличение длительности пребывания за границей рано или поздно приводит к ухудшению отношений в семье, распаду браков и т.д.

Влияние миграционных процессов на структуру населения страны может быть и положительным, в основном это касается регионов массового въезда. Вливаясь в новый социум мигранты выполняют «омолаживающую» функцию. Даже если их репродуктивное поведение в месте прежнего жительства отличается от репродуктивных стандартов, принятых в новом обществе, то в силу своей молодости мигранты вносят свой позитивный вклад в рождаемость. Если же репродуктивные стандарты в местах старого и нового жительства различались, то в течении некоторого времени в странах (регионах) нового места жительства возникает как бы «дополнительный» контингент рожденных.²

¹ Демографические тенденции в Украине [Электронный ресурс] // Маркетинговое исследование R&B Group, 20 января 2012 г. – Режим доступа: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8227>.

² Л. Карачурина. Роль миграции в демографических процессах // Методология и методы изучения миграционных процессов: Междисциплинарное учебное пособие. — М., 2007, С. 237-259.

С другой стороны, речь идет о невозможности обеспечить занятость населения в городе, который покидает трудовой мигрант и получать достаточные для содержания семьи заработки; возможности получения лучших доходов за пределами своего региона, перевода и привоза домой значительных сумм заработков. Если исходить из такой реалистичной позиции, то трудовая миграция по-своему выгодна экономике населенного пункта, являющегося родиной трудовых мигрантов.¹

Из результатов социологических исследований видно, что женщины, хоть и зарабатывают на выездах меньше мужчин, но отправляют домой больший процент заработанных средств.

Из этого небольшого анализа миграционной ситуации в Украине, можно сделать вывод о необходимости включения рассматриваемых выше вопросов в формирование социальной политики каждого города и страны в целом.

Своевременным шагом на пути к решению накопившихся проблем, связанных с трудовой миграцией, стали парламентские слушания на тему «Украинская трудовая миграция: состояние, проблемы и пути их решения», которые состоялись 3 июля 2013 года. Правовое регулирование этого вопроса (принятие законов об учете мигрантов, меморандумов между Украиной и другими странами о сотрудничестве между миграционными службами, других нормативно-правовых актов, регулирующих трудовую миграцию и обозначающих ответственность за нелегальную миграцию и преступность мигрантов) сможет разрешить глубинные проблемы, выталкивающие мигрантов. И хотя дальнейшее развитие законодательства в этой сфере пока не произошло, по крайней мере, был озвучен ряд вопросов, требующий обязательного вмешательства органов власти.

¹ А. Гайдущкий. Миграционный капитал в Украине: скрытая реальность. // Демоскоп-Weekly, 2008. № 339-340.

Д. О. Панкратова

Київ, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ГЕНДЕР І ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ПАМ'ЯТНИКИ ЖІНКАМ І ЧОЛОВІКАМ У ЦЕНТРІ КИЄВА

Протягом останніх двох десятиріч конструювання колективної пам'яті через міський простір все більше цікавить соціальних географів. Так, дослідники розглядають міський простір як культурний ландшафт, що є відображенням правомірного нормативного порядку. Пам'ятники, що є частиною цього культурного ландшафту, на ряду з наданням вулицям назв на честь відомих державних діячів, проведенням урочистих парадів та концертів на свята та інших вшанувань слугують зовнішнім вираженням історичної свідомості та вшануванням тих чи інших подій в минулому. Зокрема у такий спосіб відбувається конструювання колективної пам'яті. При цьому, як наголошує французький соціолог Моріс Халбвах (Maurice Halbwachs), на відміну від історії, яка є певною об'єктивною істиною, колективна пам'ять формується та нав'язується індивідам певними соціальними групами. Так, спорудження пам'ятників напряму залежить від ухвалення та рішення правлячої еліти (тобто домінантної групи), яка виходячи з власних інтересів та міркувань вважає за потрібне вшанувати певні події, зробити наголос на певних аспектах, тим самим конструюючи колективну пам'ять людей. Відповідно, через візуальний контакт та масове вшанування люди формують певне бачення тієї чи іншої історичної події, розуміння та бачення якої насправді у великій мірі продуковане домінантною групою в суспільстві.

Актуальність даного дослідження зумовлена існуванням проблеми стереотипного або ідеологічного представлення жіночих образів у пам'ятниках, гендерної асиметрії на користь чоловіків, а також (у деяких випадках) повного виключення жінок з ландшафту вшанування. Об'єктом дослідження було обрано пам'ятники, що розміщені в центрі Києва (центр Шевченківського, Подільського та Печерського районів), оскільки Київ – столиця України, культурний центр, пам'ятники якого відіграють особливу роль у конструюванні колективної пам'яті українців. Мета: виявити ознаки гендерної сегрегації та гендерної асиметрії у пам'ятниках, що розміщені в центрі Києва.

Для проведення дослідження було використано базу даних он-лайн проекту «Цікавий Київ». Дана база містила зображення пам'ятників міста Києва, їх опис та адресу розташування. Для аналізу було відібрано лише ті пам'ятники, які знаходилися в центрі Києва, тобто пам'ятники Шевченківського, Подільського та

Печерського районів. Зображення кожного пам'ятника було локалізовано на мапі відповідно до його справжнього географічного розташування. Загальна кількість пам'ятників, що було відібрано для аналізу за просторовою ознакою, а також відповідно до того, що пам'ятник є скульптурою людини становила 83 пам'ятники.

З 83 пам'ятників, що було відібрано для аналізу, 11 пам'ятників відтворювали жіночі образи, а решта – (72 пам'ятники) – чоловічі. Це, в свою чергу, є доказом гендерної асиметрії, тобто нерівномірного представлення жінок та чоловіків в міському просторі вшанування: пам'ятники, що вшановують чоловіків, майже в 6 разів частіше зустрічаються в центрі Києва, ніж пам'ятки, що вшановують жінок.

Аналіз ядра периферії, відповідно до якого ядром вважалася центра площа міста, тобто Майдан Незалежності, показав, що ядровими жіночими пам'ятниками є пам'ятник незалежності (берегиня), пам'ятник засновникам Києва та пам'ятник княгині Ользі. В той же час найбільш периферійними по відношенню до Майдану Незалежності є пам'ятник Лесі Українки біля станції метро Печерська, пам'ятник Лесі Українки, що споруджений на території Художньої академії (Вознесенський узвіз), та пам'ятник Марії Приймаченко, що також споруджений біля Художньої академії. Для чоловічих пам'ятників ядровими виявилися пам'ятник засновникам Києва, пам'ятник козаку Мамаю та Архангелу Михайлу. Найбільш віддаленими периферійними пам'ятниками було визначено пам'ятник російському полководцю Суворому на бульварі Лесі Українки та пам'ятник Яновському біля входу в центральний корпус Інституту фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Яновського АМН України.

Місцевості Києва, де можна зустріти жіночі пам'ятники, є зазвичай парковими зонами як, наприклад, Маріїнський парк, де розташований пам'ятник Лесі Українці та Заньковецькій, парк Свободи (пам'ятник жертвам Голодомору), пам'ятник Зої Космодем'яненко, що розташований у невеличкому сквері біля вулиці Олесея Гончара, пам'ятник Лесі Українці та Марії Приймаченко, що розташовані в парковій в районі Вознесенського узвозу. Щодо пам'ятників чоловіків, то їх географічне розташування є доволі різним і включає в себе як паркові зони так і відкриті площі, перехрестя вулиць (як наприклад пам'ятник Миколі Щорсу, що розташований на перехресті бульвару Тараса Шевченка та вулиці Симона Петлюри), невеличкі площі перед державними установами (як наприклад пам'ятник Михайлу Грушевському біля Будинку учителя або пам'ятник Суворову біля київського військового ліцею). Це свідчить про те, що жінки є дійсно більш ізольованими в міському просторі вшанування, ніж чоловіки.

В ході дослідження було виокремлено різні тематики пам'ятників, а саме «християнство», «давня історія», «СРСР», «незалежна Україна». При аналізі було виявлено, що в центральному міському просторі вшанування в місті Києві не

представлені жіночі пам'ятники з християнської тематики (як наприклад діва Марія). Однак, вшановується багато чоловічих християнських образів як наприклад апостол Андрій, Архангел Михайло, князь Володимир. В той же час, в центральному міському просторі вшанування в місті Києві не представлені чоловічі пам'ятники, що присвячені вшануванню незалежності України або певного видатного діяча цього періоду, однак існує пам'ятник незалежності, що відтворено у жіночому пам'ятнику берегині на Майдані Незалежності.

Щодо аналізу жіночих образів, кількість яких становила 11 пам'ятників з 83, то три з них, а саме пам'ятник Проні Прокоповні та Голохвастову (Маргарита Криницька та Олег Борисов), пам'ятник княгині Ользі (поряд з святим апостолом Андрієм Первозванним та Кирилом і Мефодієм), пам'ятник засновникам Києва містили скульптури чоловіків поряд із жінками. Було виявлено, що при зображенні чоловіків поряд з жінками у пам'ятній скульптурі, чоловіків розміщують нижче за жінок.

Це, в свою чергу, наводить на цікаві роздуми з приводу шанобливого ставлення до жінки, що підкреслюється в пам'ятниках, де жінки зображуються поряд із чоловіками. Щодо інших цікавих висновків з візуального аналізу, то з 11 жіночих пам'ятників два пам'ятники є пам'ятниками-символами, тобто не представляють конкретну особистість, а скоріше є символом, вшановує або привертає публічну увагу до певної історичної події. В центральному міському просторі Києва такими є пам'ятник берегині, що символізує незалежність та свободу та пам'ятник жертвам голодомору (скульптура маленької неповнолітньої дівчинки, вираз обличчя якої передає безпомічність та страждання).

В той самий час, візуальний аналіз чоловічих пам'ятників показав, що образи, які передаються, є здебільшого традиційно «чоловічими»: лідерство (наприклад, пам'ятник Леніну), відвага, сила, могутність (пам'ятники гетьманам України), розум та рацію (пам'ятник видатним українським ученим та науковцям, а також діячам культури). Варто в той же час зауважити, що жінки ніколи не зображуються в пам'ятній скульптурі в сидячій позі та у роздумах, як зображують деяких видатних чоловіків, незважаючи на існування видатних жінок освітянок.

Отже, в результаті дослідження було підтверджено наявність гендерної асиметрії на користь чоловіків в центральному міському просторі вшанування в місті Києва. Лише 12% пам'ятників, відповідно до проведеного кількісного аналізу, є пам'ятниками жінок. Жіночі пам'ятники зазвичай розміщені в паркових зонах, в той час як чоловічі в найрізноманітніших осередках міського простору. Більш того, жіночі пам'ятники представляють здебільшого традиційні жіночі образи як наприклад образ матері-берегині, образ незахищеності, безпомічності та залежності. На противагу цьому чоловічі пам'ятники репрезентують та наголошують на таких рисах як лідерство, мужність, сила, відвага, рацію, розум. Цікавими кейсами зокрема

виявилися пам'ятники Проні Прокоповні та Голохвастову, пам'ятник княгині Ользі поряд з святим апостолом Андрієм Первозванним та Кирилом і Мефодієм), пам'ятник засновникам Києва, де при розміщені чоловіків поряд з жінками у пам'ятній скульптурі, чоловіків розміщено нижче за жінок.

Слід пам'ятати, що пам'ятники є публічним мистецтвом, культурним артефактом, що створюється для досягнення бажаного соціального порядку, як наприклад згуртування та розбудова нації, примирення або трансформація суспільства. Відповідно, важливо, щоб уряд, високі державні посадовці пропагандували гендерну рівність також у міському просторі вшанування, ініціювали спорудження пам'ятників для вшанування також жіночих особистостей, які зробили значний внесок в розвиток країни.

В. Н. Паршина

*Пенза, Пензенський державний університет
Пензенський педагогічний інститут ім. В. Г. Бєлінського*

ЖЕНЩИНЫ В ПРОВИНЦИАЛЬНОМ НАУЧНОМ СООБЩЕСТВЕ РОССИИ НАЧАЛА XX ВЕКА

Повседневность провинциального города представляется одной из интересных тем. Особый интерес представляет анализ женской саморепрезентации в рамках обыденности с точки зрения ее соответствия нормативной модели поведения, заданной культурной провинциальной традицией.

В конце XIX – начале XX вв. происходят изменения в повседневной жизни жительниц города. В провинциальных городах в указанный период шло формирование нового социокультурного типа женщин – горожанок, которые отличались от своих предшественниц спецификой ценностных ориентаций. В отличие от «новых женщин» столичных городов пореформенного периода, которые как правило, порывали с семьей, разрушая традиционный взгляд на предназначение женщины, чтобы самореализоваться в профессиональной деятельности, то женщины – провинциалки начала XX в. предпочитали моделью частной жизни семью, стремясь сочетать ее с ориентацией на образование, публичную жизнь и профессиональный труд. Проявлением активности провинциалок, традиционно была практика участия в общественных структурах, носила благотворительный и просветительский характер. Однако, в начале XX в. активность женщин начала проявляться в деятельности общественных организаций научного профиля.

В массовом порядке естественно-научные общества в российской провинции начинают возникать лишь в первые два десятилетия XX в., когда в губерниях появился достаточный слой людей, получивших специальную подготовку в естественных науках и по роду своей профессиональной деятельности связанных с прикладными научными исследованиями.

В Пензе в указанный период образуется общественная структура Пензенское общество любителей естествознания – ПОЛЕ. Деятельность этой организации связано с именами незаурядных женщин – этнографа и археолога Нонны Ивановны Спрыгиной, жены доктора биологических наук, профессора И. И. Спрыгина¹ и Елизаветы Карловны Штукенберг – краеведа, биолога, член ПОЛЕ и первого директора естественноисторического музея. Семья Спрыгиных принадлежала к кругу пензенской интеллигенции. Жизнь Ноны Ивановны, в большей степени отражала приверженность в повседневной жизни традиционным ритуалам, связанным с замужеством, беременностью как основными антропологическими опытами

¹ Жаринова Е., Лебедева Л. В., Паршина В. Н. Женщина в научной жизни Пензенского края // Очерки истории пензенского края. Пенза: ПГУ, ГУМНИЦ, 2013. С. 452 – 453.

женского бытия. По окончании с отличием первой пензенской гимназии, Нонна Ивановна поступает в художественное училище, где знакомится со своим будущим мужем И. И. Спрыгиным. Свадьба состоялась 8 января (по старому стилю) 1899 г. Вначале Нона Ивановна посещала занятия в Художественном училище, но вскоре тяжелая беременность не позволила ей продолжать занятия¹. В то же время, приобретенные навыки развили способности и пригодились Н. И. Спрыгиной в дальнейшем – в ее работе этнографом и археологом. Она сама делала зарисовки во время экспедиций, которые отличались качеством и точностью прорисовки деталей.

На протяжении многих лет в семье на первом плане стояли интересы и занятия Иван Ивановича. Жизнь Нонны Ивановны в то время была полна самоотречения – отречения от собственных планов и устремлений, продолжения образования. В интересы своего мужа она включилась быстро и стала его верной помощницей. Собственно, к естественным наукам у нее не было природной склонности. Не увлекаясь ни ботаникой, ни зоологией, на долгие годы она стала помощницей Ивану Ивановичу, освобождая его от черновой работы в его исследовательской деятельности, редактируя его рукописи и тексты докладов и выступлений, выполняя всю техническую работу по составлению карт, по обработке гербария, зоологической коллекции². А главное, она с каждым годом все больше входила в его научную и общественную деятельность, поддерживая его во многие трудные минуты и оставаясь неизменной советчицей в большом и малом.

В период 1900-х – 1910-х гг. Нона Ивановна реализовывала себя не только в семье и помощи мужу-ученому, но и в общественной работе. С 1898 по 1905 гг. она преподавала в Воскресной школе. Наиболее значимым в этот период времени было участие Н. И. Спрыгиной в организации и открытии Пензенского общества любителей естествознания (ПОЛЕ) в апреле 1905 г., главной задачей которого было изучение Пензенской губернии в естественно-историческом отношении и распространении этих знаний и Пензенского естественно-исторического (ныне краеведческого) музея. И. И. Спрыгин был председателем совета ПОЛЕ с 1911 по 1929 гг. (вторым, после Ф. Ф. Федоровича). Нонна Ивановна и ее брат Борис Иванович Цилли, наряду с другими преподавателями-общественниками, были действительными членами этого общества.

Расширяя программу своей деятельности, ПОЛЕ в 1919 г. поручило Н. И. Спрыгиной организовать отдел «Человек», состоящий из разделов: антропологии, археологии и этнографии. Десятилетие 1920-х гг. в жизни Н. И. Спрыгиной явилось самым плодотворнейшим временем. В 1923 г. издается книга Н. И. Спрыгиной «Стоянка первобытного человека в долине реки Суры близ г. Пензы». Ее комплексные этнографические экспедиции по Пензенской губернии

¹ Пензенский государственный краеведческий музей (далее ПГКМ). Б/н. Спрыгина Л. И. Семейная хроника. Машинописная рукопись. Л. 57.

² Спрыгина Л.И. Жизнь и деятельность И. И. Спрыгина // И. И. Спрыгин. Из области Пензенской Лесостепи Ч. 3. Пенза, 1998. С. 25.

значительно обогатили науку, а фонды музея пополнились уникальными материалами. По вопросам этнографии были опубликованы следующие работы: «Задачи изучения народного быта в Пензенской губернии» (1925); «Одежда мордвы-мокши Краснослободского и Беднодемьяновского уездов Пензенской губернии по материалам экспедиции 1925 года» (1929). Усилиями Нонны Ивановны в Пензенском краеведческом музее были открыты археологический (1919) и этнографический (1923) отделы¹.

С Елизаветой Карловной ее связывали общие интеллектуальные интересы, общая просветительская работа. Очень молодой девушкой по окончании женской гимназии Елизавета Карловна вышла замуж за человека значительно старше себя. Замужество не было для Елизаветы Карловны счастливым. Семейная жизнь не удовлетворяла, детей не было. В сложившейся в ее жизни ситуации большинство женщин того времени нашли бы выход в обычном тогда обилии всякого рода развлечений, в любовной связи или связях, но Елизавета Карловна, молодая, красивая и обеспеченная материально женщина, увлеклась наукой ботаникой. Сначала, живя с мужем, горным инженером А. Л. Штукенберг, в Туркестане, она стала заниматься изучением местной растительности. С 1910 г. года, после переезда в Пензу, Елизавета Карловна стала членом ПОЛЕ, проявила себя очень энергичным деятелем его и уже в 1911 году была избрана товарищем председателя². В 1918 – 1930 гг. она возглавляла Пензенский краеведческий музей. Это обстоятельство препятствовало научной работе, поэтому все ее научные работы были опубликованы до революции: «Список грибов-вредителей, хранящихся в музее Пензенского общества любителей естествознания» (1913); «Материалы к флоре Кузнецкого уезда Саратовской губернии и Городищенского уезда Пензенской губернии» (1915); «К изучению кладония Пензенской и Саратовской губерний» (1917).

Таким образом, Н. И. Спрыгина и Е. К. Штукенберг относятся к тем женщинам, которые смогли соединить в своей женской повседневности как исполнение традиционных гендерных ролей, таких как мать, жена, хранительница очага, так и модель самореализации личности путем, проявлением самостоятельных научных интересов. Занятие наукой в рамках провинциальных научных обществ, свидетельствовало об изменении привычного статуса женщин, о расширении границ активности в общественно-научной жизни города, ломки стереотипов о несовместимости женщины и науки. Данная тенденция прослеживается во многих провинциальных организациях научного профиля. В Пензе помимо Н. И. Спрыгиной и Е. К. Штукенберг, в деятельности ПОЛЕ принимали участие в качестве миколога и коллектора растений бывшая медсестра Надежда Васильевна Дюкина, поместившая в 1-м выпуске трудов ПОЛЕ в 1913 г. статью «Грибные паразиты, собранные в Пензенской губернии»³.

¹Тюстин А. В. Золотые годы пензенского краеведения // Краеведение. 1998. №1-2. С. 8-9.

² ПГКМ. Б/н. Спрыгина Л. И. Семейная хроника. Указ. соч. Л. 130

³Тюстин А. В. Золотые годы пензенского краеведения // Краеведение. 1998. №1-2. С. 7.

І. М. Петренко

Полтава, Полтавський університет економіки і торгівлі

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ СЕРЕД МІСЬКИХ МЕШКАНЦІВ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТ.

Через різні об'єктивні і суб'єктивні причини шлюбно-сімейні відносини довго залишалися поза фаховими інтересами дослідників. Проте вивчення специфіки шлюбно-сімейних відносин дає можливість зрозуміти не лише суспільні, культурні, моральні цінності минулого, але й деякі закономірності сьогодення. Дослідження шлюбно-сімейних відносин серед мешканців українських міст Гетьманщини XVIII ст. сприятиме кращому розумінню його природи та населення. До основних умов укладання шлюбу належала насамперед згода – наречених, батьків або опікунів, поміщиків для селян. Морально-релігійна орієнтація сім'ї була спрямована на авторитет її глави, повагу до старших. Така позиція покірності призводила до залежності дітей від батьків.

У 1794 р. син київського купця, 26-літній удівець Федір Клехов, звернувся до Київської духовної консисторії з проханням дозволити йому одружитися з дочкою поручика форштадта Опанаса Рибникова Єфимією. Чоловік скаржився, що «отец мой, от которого я неоднократно испрашивал по долгу сыновскому на то благословения, киевский купец Григорий Кляха единственно потому, что на девице из детей великороссийского народа воспрещает мне в том, позволяя жениться на какой ни есть только бы малороссиянке»¹. Далі чоловік зауважував, що він був повнолітнім, мав власне житло, користувався правом другої гільдії київського купецтва, тому на основі цього й просив дозволити одружитися з Єфимією, незважаючи на заборону батька.

Консисторія у своєму рішенні виписала цитати зі Священного писання про відносини між батьками і дітьми. На основі них вирок був таким: «просителю отказать, и при том внушить ему, что вступление в брак без согласия родителей, есть совершенный знак непочитания оных, и нарушения должности сыновья».

Нерідким явищем у подружньому житті були розлучення. Сучасний російський дослідник соціальної історії Б.М. Миронов називає п'ять законних причин для розлучення у XVIII ст.: перелюб, тривала відсутність одного із подружжя невідомо з яких причин або тюремне ув'язнення (заслання), бажання одного із подружжя піти в монастир, близька спорідненість та вступ до шлюбу при житті одного з подружжя².

Часто траплялося, що тривала відсутність одного з подружжя призводила до того, що покинута сторона отримувала законне право на укладання шлюбу. Однак, коли зникла половина подружжя раптово з'являлася, то іншу звинувачували в

¹ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК), ф.127, оп.188, спр.69, арк.1.

² Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX вв.) : в 2 т. / Борис Николаевич Миронов. – СПб.: Изд-во «Дмитрий Булавин», 1999. — Т.1. – С.174.

багатошлюбності. Згідно з церковними правилами, покинута особа мала право укладати новий шлюб через п'ять років після втечі другої половини подружжя. Багатошлюбність тісно пов'язана з іншим приводом – тривалою відсутністю одного з подружжя.

18 січня 1782 р. Київська духовна консисторія прийняла до розгляду справу про двоєженство столяра київського арсеналу Івана Позняка. Його перша дружина Феодосія повідомила про це в 1780 р. На допиті чоловік свідчив, що після весілля перша дружина прожила з ним три місяці, а потім утекла до матері. У 1770 р. Іван переїхав до Києва, де зустрів Параску, мешканку с. Пирогово. Чоловік приховавши свій сімейний стан, одружився з нею. Свій учинок Іван пояснив тим, що під час вінчання священник не запитував про родинне становище, а поручитель столяр Дмитро Степанов дав неправдиві свідчення. Подружжя народило шестеро дітей, з яких п'ятеро померло. Перша Іванова дружина запевняла, що не кидала його і не тікала до матері, бо у них були діти (померли малолітніми). Чоловік, навпаки, запевняв, що Феодосія «без малейшей причини, единственно по своей развратности, пожив с ним только до трьох месяцев, находилась в побегах лет с двенадцать»¹. Він розшукував дружину, повертав, але вона знову тікала. На момент розгляду справи Феодосія знову перебувала в бігах. На жаль, справа повністю не збереглася, і ми не знаємо, чим вона закінчилася.

Полон, участь у військових кампаніях, походах, рекрутчина були мотивами тривалої відсутності чоловіка вдома. Такі обставини призводили до того, що він заводив нову сім'ю або покинута дружина, втративши надію на його повернення, пробувала вийти заміж удруге. Так, у 1753 р. у Переяславсько-Бориспільській духовній консисторії розглядалася справа про двоєженця Івана Кравця, котрого із «мнимою своєю женою» було доставлено для покарання². З'ясувалося, що чоловік народився в м. Боброво у козацькій сім'ї, служив у Полтавському полку, мав дружину Марію. Потім потрапив у полон до татар, звідти через два роки втік, оселився у м. Єреміївка. Кравець 11 років не бачив своєї дружини, тому й вирішив одружитися вдруге. Консисторія ухвалила рішення: на Івана і його другу дружину накласти епитимію, а Марії дозволити видати «венечную память» і знову вийти заміж³.

Мешканка м. Мглин заміжня Агрипина Сущик, удруге вийшла заміж. Справа про її двоємужжя розглядалася в Чернігівській духовній консисторії з березня 1776 по 1784 рр. і розгорнулася аж на 121 аркуш. Ішлося про те, що «обвенчание жителя Мглинского Василия Сущика во время бытия его чрез пять лет с погонщиком жены его Агрипины с другим мужем, молодчиком Степаном Пивоварским»⁴. З'ясувалося, що місцевий мешканець Онуфрій Ляхов запевнив жінку, що її чоловік, котрий утік,

¹ ЦДІАК України, ф. 127, оп. 176, спр. 5, арк. 23.

² ЦДІАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 194, арк. 4.

³ Там само, арк. 19.

⁴ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 512, арк. 28.

точно помер, адже він сам його поховав. Тож Агрипина знову вийти заміж. Справа залишилася не закінчено, тому ми не знаємо, чим вона завершилася.

Перелюб був основним приводом для розлучення подружжя у Православній Церкві. Духовна влада досить обережно підходила до вирішення такого делікатного питання, як розлучення з причин перелюбу, бажаючи примирити чоловіка і дружину шляхом впливу на них моральними і релігійними засобами, адже головним було збереження родини. Дві справи у Пирятинському духовному правлінні було порушено проти жителя містечка Яблунів Максима Тихолаза. Чоловіка звинуватили в незаконному інтимному зв'язку з дружиною його сина Дениса. Спочатку цю справу було порушено в Золотоніському нижньому земському суді, а потім передано до Пирятинського духовного правління „для належного по законам духовним осуждения”¹. Звали невістку Парасковія Носова. Зі справи довідуємося, що у 19-річному віці вона вийшла заміж за сина козака Яблунівської сотні Максима Тихолаза Дениса².

У рапорті до духовного правління парафіяльний священник Петро Білозерський писав: „<...> минувшего 1782 года мая числа в отлучку ее мужа со свекрухой в ярмарку в город Лубны тот ее свекор <...> ночным временем сделал насильно с нею прелюбодеяние”³. При розгляді справи в духовному правлінні Максим Тихолаз цілковито визнав свою провину. Його було звинувачено у кровозмішанні і накладено епитимію: згідно з Кормчою книгою, відбувати 3 роки церковного покаяння у Густинському чоловічому монастирі, а потім перебувати під наглядом парафіяльного священника Петра Білозерського і каятися у провині ще 10 років. Однак у жовтні 1787 р. ієрей скаржився, що Максим Тихолаз, відбувши покарання у монастирі, для виконання церковного покаяння за місцем проживання не з'являвся. Потім із Київської духовної декастерії стало відомо, що у Густинському чоловічому монастирі засуджений не відбув увесь термін епитимії, а втік додому. Духовне правління суворо ухвалило: Максим Тихолаз має повністю відбути церковне покарання⁴.

Отже, архівні документи духовних судів дозволяють проаналізувати шлюбно-сімейні відносини міських мешканців Гетьманщини XVIII ст. і з'ясувати, що вони великою мірою визначалися міграційними процесами. Упродовж XVIII ст. сім'я залишалася патріархальною. Містам був притаманний невисокий рівень шлюбності й більша активність неодруженого населення активного віку. Шлюбна поведінка мешканців ранньомодерних міст Гетьманщини йшла в розріз із усталеними традиціями і нормами, які були властивими більше сільським мешканцям. У місті контроль громади слабшав, що й давало його мешканцям порушувати усталені шлюбно-сімейні принципи.

¹ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 796, арк. 1.

² Там само, арк. 2.

³ Там само, арк. 2.

⁴ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 1085, арк. 3.

Т. Л. Подкупко

Одеса, Одеський національний медичний університет

ВПЛИВ УКРАЇНОК СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА ХІД ІСТОРІЇ

На сьогодні доволі актуально постали гендерні проблеми у розвитку сучасних міст. Зараз, коли можливості жінки значно розширились порівняно з попередніми десятиліттями, не те що століттями, вона прагне до самореалізації. В містах проблеми рівності прав і можливостей постають більш актуально, ніж в селах, завдяки бідшій кількості цих можливостей. Спроба жінок, зокрема, українок, бути не лише дружинами і матерями, а й впливати на хід історії, відомі здавна.

Чого варті лише державотворчі зусилля і реформи княгині Ольги. Жоден князь до того не спромігся об'єднати довкола Києва племена не військовою силою, а економічними важелями. Після «податкової» реформи Ольги на довгі роки племена і народи Київської Русі визнали її владу. Крім того, чи не єдиний випадок в середньовічній історії, й не лише України, коли з приходом до влади нового володаря попередній лишається в живих. Відоме гасло: «Помер король! Вітаймо нового короля!», в цьому випадку не спрацювало. Ольга віддала владу синові, після його повноліття. Коли Святослав Завойовник мечем розширював територію держави, Ольга лишалась в Києві, і правила від його імені¹. За княжої доби, в питанні жіночих впливів в історії, варто згадати і трьох дочок Ярослава Мудрого. Анну знає весь світ як королеву Франції, яка привезла з собою як посаг Рейнське Євангеліє, на якому присягало не одне покоління королів. Генріх I, був не письменним, тому документи часто підписувала Анна, як королева Франції. Згодом, коли її син Пилип став королем, вона гордо підписувалась, як Анна, мати короля Франції².

Анастасія Ярославна стала королевою Угорщини – однієї з провідних держав Європи раннього середньовіччя. Її чоловік Андрій, ще дитиною був взятий як заручник Ярославом Мудрим, щоб угорці не турбували західні кордони Русі. Проте, виховувався в повазі та шані, як нащадок королівського двору, отримав фундаментальну освіту при «університеті» Ярослава Мудрого в Києві. До речі, це перший вищий навчальний заклад в Європі. Анастасія там навчалась разом з майбутнім чоловіком. Це той дуже рідкісний випадок в історії, коли династичний шлюб відбувся не лише через політичні і економічні реалії, а й через бажання молодих бути разом.

Ще одна донька Ярослава Мудрого – Єлизавета, вийшла заміж за короля Норвегії – Гарольда. Він був другим сином короля, і його відправили вчитись в Київ. Тут від познайомився з дуже гарною, але надмінною княжною. Було кілька невдалих

¹ Айбабін, Олександр. Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава) [Картографическое издание] / Олександр Айбабін, Володимир Баран, Михайло Відейко, Леонтій Войтович, Наталія Герасименко; Авт.-упоряд. Юрій Іванович Лоза. – К. : Мапа, 2010. – 300 с.

² Толочко, Петро Петрович. Київська Русь / Петро Петрович Толочко. – К. : Абрис, 1996. – 360 с.

спроб сватання. «Старші сестри стали королевами, а я буду не знати ким?» За легендами підбурюваний юнак, засліплений коханням поїхав додому, де вбив батька і старшого брата. Коли вже він посватався королем, то тримав згоду. Однак цей шлюб урвався через смерть Гарольда (ймовірно отруєння), а Єлизавета вийшла заміж вдруге за Шведського короля¹.

Доньки отримали від батька політичний хист, дипломатичні таланти. І доки були живими Ярославни, і навіть їх прямі нащадки, з цими країнами не було не те що війн, а й найменших конфліктів. Але жінці в тодішньому світі діставалась можливість самореалізації лише через чоловіка. На пряму діяти не доводилось. Тому можна лише захоплюватись можливостями тодішніх жінок не лише продумувати впливи на політичні події, а свої ідеї вкладати в голови чоловіків, і переконувати їх, що то саме вони так і придумали.

За часів козацького державотворення жінки теж мали не аби який вплив на політику, але теж опосередковано через своїх знаних чоловіків. Найбільш яскравий приклад козацької доби як з достатньо скромної і не амбітної людини мало не вийшов гетьман України. Мова йде про Василя Кочубея. Сам нащадок кримського татарина прагнув тихого спокійного життя. Проте, його дружина – Любов Федорівна бачила себе гетьманшею. Жінка була донькою полтавського полковника Федора Жученка, прагнула влади, звятяг і діяльності. Самій, звісно, в ті часи кар'єри зробити не було ніякої змоги і вона весь свій запал спрямувала на просування по службових сходинках чоловіка. Вона буквально підштовхувала чоловіка до рішучих кроків. Підбурювала до яскравих вчинків, і як наслідок в 1687-1699 рр. він став генеральним писарем. Ця посада дорівнювала міністру закордонних справ, з певними повноваженнями і в середині Української Козацько-Гетьманської держави. В 1700 році Іван Мазепа призначає Василя Кочубея генеральним суддею. Це вже посада другої людини в державі після гетьмана. Крім того, В.Кочубей не раз виконував обов'язки наказного гетьмана².

Мрії амбітної жінки відбиті в низці замовлених нею портретів чоловіка на яких він значиться як гетьман України (підписано художником на замовлення Л.Кочубей). Один з таких портретів кінця XVII ст. зберігається в Одеському Художньому музеї, завезений в Південну пальміру нащадками Василя Леонтовича і Любові Федорівни в XIX ст. В подальші століття жінки могли реалізувати себе або виключно як матері і дружини, або впливаючи на хід історії через своїх чоловіків.

Тисячоліттями складалась теза, що головне призначення Жінки – материнство. Так, жінка має реалізувати себе і в соціумі, і професії тощо. Але якщо вона

¹Софія Київська: Візантія. Русь. Україна : зб. статей / В.о. НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Нац. заповідник "Софія Київська"; Відп. ред. П. С. Сохань; Редкол. О. О. Маврін, Ю. А. Мицик, В. І. Ульяновський; Упоряд. Д. С. Гордієнко, В. В. Корнієнко.– К. : Б/в, 2011.– 348,[3] с. 300 пр.–Бібліогр.: с. 337-349.

²Оглоблин, Олександр. Гетьман Іван Мазепа та його доба : [Зб. праць] / Олександр Оглоблин; В.о. Укр. Історичне Товариство ; Ред. Любомир Винар; Упоряд. Ігор Гирич, Алла Атаманенко.– 2-е вид.– Нью-Йорк, К., Львів, Париж, Торонто : Б/в, 2001.– 464 с.

відмовиться народжувати, то чоловік цього не зробить фізично. Велика кількість дітей росте на штучному вигодовуванні, однак материнське молоко ні замінить ніщо. Дитина може заснути без маминої колискової, але чи буде це добре для неї, і для матері також? Якщо Природою, Богом дано жінці бути Жінкою, то навіщо перетворюватись лише на соціально активний елемент суспільства? Все має бути в гармонії. На жаль, в сучасному українському суспільстві, материнство стає вироком, коли жінка заради своїх дітей змушена втрачати роботу, кидати навчання, відмовлятися від громадського життя!

Жінка повинна реалізувати себе як Мама, однак вона має бути достатньої цікавою і значущою для дитини не лише як годувальниця, а й як особистість. Для цього Державі необхідно створити такі умови коли, материнство стане комфортним, почесним правом і обов'язком жінки!

Н. Л. Пушкарева

Москва, Институт этнологии и антропологии РАН

КРУПНЫЕ РОССИЙСКИЕ ГОРОДА КАК МЕСТО РОЖДЕНИЯ ИДЕИ ГЕНДЕРНОЙ СИММЕТРИИ В РОССИЙСКОЙ НАУКЕ (1830-1950-Е ГГ.)

Долгим и трудным был путь женщин в науку¹. В некоторых странах он занял даже не десятилетия, а полтора-два столетия. Мне хотелось бы привлечь внимание к истории российской науки. Она своеобразна: поздно зародилась (в некоторых областях знания, особенно естественно-научного, - не ранее конца XVII - начала XVIII в.), но быстро развивалась и постоянно использовала результаты научно-технического прогресса других, соседних, европейских стран.

Это имело и свои плюсы, и свои минусы. К плюсам можно отнести высокую скорость развития науки в России в течение почти 2 веков – с начала 18-го до большевистской революции начала 20 века, а к минусам – ту форму отношений между научным сообществом и государством, которая сложилась после распоряжения императора Петра Великого от 8 февраля 1724 года. По нему Российская академия наук сразу же оказалась (и навсегда) зависимой от воли правителя государства и от власти как таковой. Если власть чего-то хотела – это реализовывалось. Если была противницей чего-либо – «пробить» это было почти невозможно. Так вышло и с женским присутствием в науке...

Через полвека после создания Российской академии наук (1724) - параллельно с нею, начала работать Российская академия словесности (с 1783 г.). Между тем, 18 век в истории России был особым веком «российского матриархата»: государством на протяжении почти 70 лет правили женщины (вдовы, регентши, полноправные императрицы). Власть в лице женщины захотела увидеть женщину же во главе науки: распоряжение о создании Академии словесности было подписано императрицей Екатериной II Великой, а возглавила ее образованнейшая женщина, которой восхищался сам Вольтер, княгиня Екатерина Дашкова. Ей, в частности, принадлежит слава обретения русским языком буквы «ё» (до этого этот звук писался двумя буквами - ю, так что и моя фамилия в старой транскрипции писалась и произносилась бы как «Пушкариова»).

С тех пор, как Екатерина Дашкова стала в январе 1783 года не просто членом, но и Председателем Российской академии, последняя просуществовала самостоятельно недолго. После смерти Екатерины Великой (1796) и Екатерины Дашковой (1810) прошло всего 25 лет и «малая академия» в виде простого Отделения русского языка и словесности влилась в «большую Академию». С тех пор ни женщин во главе ее не

¹ Поддержано грантом РФФИ 11-01-00283а

было, ни стремления увеличить их количество среди тех, кто в Академии на ключевых позициях, тоже не наблюдалось.

Основная (или большая) Академия с 1836 года получила название Императорская Санкт-Петербургская Академия Наук. С середины 19 века она остается высшим научным учреждением нашей страны. До 1918 г. Академия находилась в Санкт-Петербурге, после революции 1917 г. – в Москве. Санкт-Петербург (он же Ленинград), Москва и – вновь распоряжением высшей государственной власти, Постановлением правительства СССР 1957 года - Новосибирск (как центр Сибирского отделения Академии наук) – были и остаются крупнейшими научными центрами нашей страны. Более 80% научных институтов находятся в этих трех городах, что свидетельствует о большой неравномерности распределения научных ресурсов в России.

Много ли женщин за неполные 3 века существования Академии наук попало в ряды ее действительных членов и членов-корреспондентов? Насколько большие города способствовали рождению гендерной симметрии и преодолению неравенства в доступе к профессии? Мне хотелось бы познакомить слушателей с некоторыми фактами и именами и этой страницей истории русской культуры.

Первым шагом к овладению профессией ученого была для женщин России – как и во многих других странах Европы – борьба за доступ в высшему образованию. Поначалу женщины «образованного сословия», получив недурственное домашнее образование и желавшие стать учеными, вызывали у своих современников-мужчин лишь хохот. Но прошло всего 20-30 лет, и образ ученой женщины, пусть даже и носящей на голове капот, перестал быть смешным. Из книг по истории женского образования мы знаем, как в столичных городах, а затем и в небольших провинциальных, десятки женщин захотели слушать лекции в университетах, но совместное посещение университетских занятий мужчинами и женщинами было тогда в России запрещено. Для россиянок путь в науку был путем самообразования: в 1860-е, в годы буржуазных реформ, сотни дам и девиц появились в залах Публичной (Санкт-Петербург) и Румянцевской библиотек (Москва) и работали там с утра до вечера.

Распространенной формой обучения женщин были и “летучие университеты” на частных квартирах: там читались бесплатные лекции ведущими профессорами и преподавателями. На улицах крупных городов конца 50-х гг. XIX в. появились стриженные молодые женщины в темных свободных платьях с белыми воротничками, с книгами и тетрадами в руках, часто в синих очках. Короткие стрижки, очки, темные одежды были элементами их протестного костюма: синие очки они, например, надевали, чтобы подчеркнуть свой пессимистичный взгляд на мир и будущее, от которого ничего хорошего не ждали. Они не спешили выходить замуж, и к ним быстро прилепилось клеймо «синий чулок». «Синий чулок... чёрт знает что! Не женщина и не мужчина, а так, ни то, ни сё... Никогда бы не женился на ученой...» - это отношение к женщинам-ученым легко прочитывается в рассказе Антона Чехова

«Розовый чулок» (1886). Однако пренебрежительно к «ученым женам» к концу XIX в. относились лишь ретрограды. Быть либерально-мыслящим членом интеллектуальной элиты значило выступать за получение женщинами высшего образования в университетах, выбирать профессию и в том числе профессию научного работника.

Получив базовые знания благодаря самообразованию в библиотеках, амбициозные россиянки отправлялись за дипломами в Европу. Там первые российские женщины=ученые и получили свои первые докторские степени. Пионеркой была Надежда Сулова (сестра Аполлинарии Суловой, возлюбленной Достоевского). В 1867 г университет города Цюрих вручил ей диплом доктора наук за исследование структуры лимфы. Далее последовали ее сестры по научной деятельности: Мария Бокова (Сеченова) – Цюрих – 1871- офтальмолог, Софья Ковалевская – Геттинген – 1874 – математик, Юлия Лермонтова – Геттинген – 1874 – химик-технолог. Вместе с докторскими дипломами все они привозили назад в Россию новые убеждения, либеральные настроения и, помимо вклада в развитие науки, вносили вклад в развитие типично урбанистического явления – женского движения.

Однако одно дело – получить диплом и совершенно другое – сделать научную работу смыслом и содержанием своей биографии. Среди представительниц гуманитарных дисциплин немало тех, кто составил славу российской науке этого времени – и одновременно принес славу своим городам.

Среди них, например, имя графини Прасковьи Уваровой (1840-1924) - профессора археологии. Она была второй (после Екатерины Дашковой) женщиной, избранной действительным членом Петербургской Академии наук за выдающийся вклад в дело организации Всероссийских археологических конгрессов. При том, что она была необыкновенно хороша внешне (и стала прообразом Кити Щербацкой из романа Льва Толстого Анна Каренина), она была скрупулезным исследователем, автором около 200 научных работ...

Как правило, те, кто (после долгих мучений) доходил до защиты и получения диплома, уже не сворачивал с избранного пути: слишком он был тернист и слишком значимо было исполнение желаемого. Конечно, женщин, продолжавших занятия наукой в начале XX века, были единицы. Но именно их научный вклад позволил родиться самой идее гендерной симметрии в этой профессии. Перед революцией 1917 года серьезные социально-политические и социально-экономические изменения, введение совместной формы обучения мужчин и женщин в вузах продвинули дело тех, кто боролся за гендерное равноправие в России. Но они не смогли сломить складывавшиеся веками гендерные стереотипы.

«Кому нужны эти полки ученых женщин? Даже при небольшом, сравнительно, контингенте ученых женщин уже теперь более половины из них остается без дела, за неимением на них спроса...» - так полагал издатель журнала «Гражданин», публицист крайне правых взглядов князь Владимир Мещерский. Благодаря таким, как он, даже накануне 1917 года женщины в России все еще не имели свободы в выборе профессии, в том числе профессии научной сотрудницы.

Разрушить старые ментальные установки и призвана была революция. После нее крупные города стали центрами ускоренной реализации идей женской эмансипации. Освобождение женщин понималось большевиками как их включение в сферу профессионального труда, научного в том числе. Объявленное в Конституции 1918 г. гендерное равенство выразилось в призыве к женщинам пополнить число занятых и в Академии наук. Если до 1917 г. лишь 10% россиянок имели доступ к научной деятельности, то за 40 лет число женщин-ученых выросло в России в 5 раз.

Своеобразие российской истории 20 века - это стремительная ломка старых традиций и громадный численный рост «ученых из народа» (поскольку это реализовывало идеологический запрос). Эти женщины, ставшие учеными не благодаря многопоколенной семейной традиции, а благодаря революционной волне, поднявшей их из бесправия к новой жизни, - обусловили своеобразие статуса представительниц академического сообщества в нашей стране. Власть захотела – и появились женщины-ученые «из народа»: начиная с 1918 г. при университетах создавались особые «рабочие факультеты» (рабфаки), на которых 60% мест резервировалось для женщин.

Правда, впоследствии «уйдя в науку», женщины-научные работницы так и не составили большинства в списочном составе научных учреждений. Как правило, они принимались на работу для выполнения (в основном) вспомогательных, обслуживающих большую науку функций (составления картотек, мытья пробирок, описания экспериментов). Тем не менее, очевидно, что 1930-е гг. стали временем *первой волны* феминизации науки в СССР.

Это же было время и появления первых женщин членов-корреспондентов РАН и академиков. Лина Штерн (биофизика), Ольга Добиаш-Рождественская (филология, медиевистика), Ревека Левина (экономист-аграрник), Надежда Пигулевская (византолог-сириолог), Ольга Каплан-Подвысоцкая (медик-дерматолог). Практически все они сделали стремительную научную карьеру, внесли огромный вклад в свою дисциплину, были избраны членами-корреспондентами и даже академиками, а потом пострадали от сталинских репрессий. Кто-то из них был восстановлен в своих званиях после того, как сталинщина закончилась и они вернулись из лагерей...

Между тем, в 1940-е годы эвакуированные на период войны из Москвы и Петербурга научные учреждения создали основу для развития научной жизни в городах Зауралья. Вместе с эвакуированными предприятиями, научные учреждения создавали рабочие места для женщин и втягивали местных образованных интеллектуалок в научную деятельность. Это подготовило *вторую волну* феминизации российской науки, которая пришлась на конец 1950-х гг., когда возник новый ареал научных школ и практик, научной мысли и типичной для развития науки академической независимости – Новосибирский. Число университетских городов после революции 1917 года быстро росло, но научная жизнь развивалась лишь в нескольких крупнейших городах, прежде всего в столице и Ленинграде. Именно там работали и отдельные представительницы новой советской науки, сумевшие

защитить вторые (докторские) диссертации. Единицам удалось достичь даже академического Олимпа.

Однако после Второй мировой войны в середине (а особенно к концу 1950-х г.), когда началось создание новых научных центров на Востоке страны, женщины отправились за тысячи километров от Москвы «поднимать науку» за Уралом.

С 1957 г. (дата основания Академгородка под Новосибирском) туда отправлялись иногда замужние, вместе с семьями, иногда – одинокие, ища счастья на новом месте. Создание после Второй мировой войны нового научного центра в России – в Новосибирске – стало предпосылкой появления значительного числа женщин в НИИ. Среди них и самая известная из современных женщин-действительных членов Академии наук – академик Татьяна Заславская (экономика).

Таким образом, обзор 150-летней истории русской науки показывает, что ранняя история науки в России (как и в иных странах) была историей мужчин. Но процесс рождения гендерной симметрии тесно связан с городской жизнью: как в средние века «городской воздух делал свободным», так и в новое и новейшее время сохранилась эта тенденция. Ускоренная урбанизация России в 19 – начале 20 века сопровождалась увеличением числа учебных заведений, в которых женщины могли получать образование (в том числе высшее), равно как именно в городах прежде всего создавались рабочие места для тех, кто его получил. Первые русские женщины-ученые работали в крупных университетских городах, где зародилось российское *женское движение* - явление, сопровождавшее ускоренную урбанизацию во всей Европе и США.

Борьба россиянок за доступ к высшему образованию была не только фактом, доказывающим рост их социального самосознания, но и важнейшей предпосылкой научной деятельности тех, кто выбрал науку как форму самореализации. Как ни трудно было найти себе применение первым российским женщинам-ученым, получившим степени за рубежом, они вошли-таки в историю русской науки.

Своим примером они сделали немало, в том числе – создали основу и традицию той научной самоотверженности, которой отмечена жизнь первых женщин-ученых при Советской власти.

Таким образом, нет сомнения в том, что женское движение (феминизм), урбанизация и развитие науки неотделимы – как в прошлом, так и в настоящем. Отдельные яркие женские научные судьбы влияют на образ жизни и устремления «обычных» горожанок, идея гендерной симметрии в науке связана с пониманием необходимости гендерного равенства в городском социуме в целом.

И. Н. Рассоха

*Харків, Харківський національний університет
городского хозяйства им. А. М. Бекетова*

«РАЗВРАТ» И «ПРЕЛЮБОДЕЙНАЯ ЖЕНА» В КНИГЕ ПРИТЧЕЙ

В ветхозаветной притче Агура имеется такой текст: «Три вещи непостижимы для меня, и четырех я не понимаю: пути орла на небе, пути змея на скале, пути корабля среди моря и пути мужчины к девице. Таков путь и жены прелюбодейной; поела и обтерла рот свой, и говорит: “я ничего худого не сделала”» (Прит. 30: 18-20).

Создается впечатление, что Притча Агура не слишком привлекла внимание исследователей и совершенно неправильно понята толкователями. В самом начале Книги Притчей сказано: «разумный найдет мудрые советы, чтобы уразуметь притчу и замысловатую речь, слова мудрецов и загадки их» (Прит. 1:5-6). А вот в Толковой Библии смысл 30-й главы Притчей, «замысловатую речь, слова мудрецов и загадки их» разумеют практически буквально. Например, приведенные выше 18-20 стихи толкуют так: «В этом трехстишии главная его мысль – это мысль об омерзительности и бесстыдстве прелюбодеяния»¹. Вряд ли эти комментаторы смогли бы прояснить взаимосвязь пути орла в небе с омерзительностью прелюбодеяния.

Здесь следует напомнить, что легенда связывает основание главного финикийского города Тира с видением на блуждающем скалистом острове чудесного дерева, на вершине которого находился орел, а у подножия – змей². Тир был основным центром мореплавания и основателем практически всех финикийских колоний в Средиземноморье. Кроме того, можно напомнить финикийский обычай священной храмовой проституции, в частности, связанный с культом богини любви Астарты. Вот, соответственно, «путь орла на небе, путь змея на скале, путь корабля среди моря и путь мужчины к девице».

Под «развратом» и «прелюбодеянием» в Притчах явно имелось в виду высказывание «развратных» идей: «Не соревнуй человеку, поступающему насильственно, и не избирай ни одного из путей его; потому что мерзость пред Господом развратный, а с праведным у Него общение» (Прит. 3:31-32). «Разврат» – это насилие, в данном случае (в Тире) – насильственная смена власти. Дальнейшие слова Агура это наглядно подтверждают. Сразу после пассажа о «жене прелюбодейной» он продолжает: «От трех трясется земля, и четырех она не может носить: раба, когда он делается царем; глупого, когда он досыта ест хлеб; позорную женщину, когда она выходит замуж, и служанку, когда она занимает место госпожи

1 Толковая Библия, или Комментарий на все книги Святого Писания Ветхого и Нового Завета. Издание преемников А. П. Лопухина. 2-е изд. – Стокгольм: Институт перевода Библии, 1987. - Т. 3, с. 499.

2 Тураев Б. А. Остатки Финикийской литературы. - Спб.: Тип. В. Киршбаума, 1903. - С. 53-54.

своей» (Прит. 30:21-23). То есть «разврат» состоит вовсе не в сексе, а в том, что «служанка занимает место госпожи».

Итак, разврат – это насильственная социальная революция. Напомним известие Юстина о победоносном восстании рабов в Тире: «Тирянам пришлось претерпеть унижительные мучения от своих рабов, ставших слишком многочисленными. Они составили заговор, перебили весь свободный народ и господ и так, став хозяевами города, овладели очагами господ, вторглись в государственные дела, переженались и, хотя сами свободными не были, объявили об освобождении рабов. ...Слух о преступлении рабов распространился повсюду, это был устрашающий пример для всего мира»¹. Вообще слово «народ» по-еврейски женского рода. Следующая, 31-я глава книги Притчей («Слова Лемуила царя. Наставление, которое преподала ему мать его») посвящена якобы добродетельной жене: «Она, как купеческие корабли, издалека добывает хлеб свой. ...Она делает покрывала, и продает, и поясы доставляет купцам финикийским» (31:14, 24). Но скорее все-таки это аллегория добродетельного народа.

Следующая книга Ветхого Завета после Притчей Соломоновых — книга Экклезиаста. Само слово «экклезиаст» - калька с ханнанского «кохелет». Это не имя собственное, а наименование председательствующего (или выступающего) на народном собрании как сходке полноправных граждан города. Причем в еврейском оригинале слово «Кохелет» стоит в женском роде², как некое абстрактное понятие, а не человек. На эту тему много спорили, однако разгадка, вероятно, содержится в непосредственно предшествующей Книге Притчей. И относительно этой книги можно предположить ту же самую политическую цель: предотвращение народного восстания (1:20-26): «Премудрость возглашает на улице, на площадях возвышает голос свой, в главных местах собраний проповедует, при входах в городские ворота говорит речь свою: “Доколе, невежды, будете любить невежество? Доколе буйные будут услаждаться буйством? Доколе глупцы будут ненавидеть знание? Обратитесь к моему обличению: вот, я изолью на вас дух мой, возведу вам слова мои. Я звала, и вы не послушались; простирала руку свою, и не было внимающего; и вы отвергли все мои советы, и обличений моих не приняли: за то и я посмеюсь вашей гибели; порадуюсь, когда придет на вас ужас”». Думается, это та самая Премудрость (Соломонова) которая председательствует на народном собрании и в Книге Экклезиаста.

В Книге Притчей речь идет именно о жесточайшем социальном конфликте. Чуть раньше в первой главе говорится: «Сын мой! Если будут склонять тебя грешники, не соглашайся; если будут говорить: “иди с нами, сделаем засаду для убийства, ...наполним дома наши добычей; жребий твой ты будешь бросать вместе с нами, склад один будет у всех нас”»: Сын мой! Не ходи в путь с ними» (1:10-15). Собственно, вся Книга Притчей – только об этом. Давайте зададимся вопросом: есть

1 Юстин. Эпитома Помпея Трога // Вестник древней истории, 1954, № 3 (18, 4).

2 Книга Экклезиаста / Перевод и комментарии Э. Г. Юнца // Вопросы философии, 1991, № 8. - С. 151.

ли глубокая мудрость в том, чтобы страстно призывать сына не становиться разбойником с большой дороги? Как же его воспитывал премудрый отец, если теперь ему приходится убеждать сына в том, что плохо быть разбойником? Очевидно, что здесь дело обстояло не так-то просто: видимо, у «грешников» были свои мощные аргументы. Иначе зачем далее стоят такие увещания: «Надейся на Господа всем сердцем своим, и не полагайся на разум твой. ...Не будь мудрецом в глазах твоих» (3:5,7).

Итак, далеко не всякая мудрость хороша: «Что нечистым серебром обложенный глиняный сосуд, то пламенные уста и сердце злобное. Устами своими притворяется враг, а в сердце своем замышляет коварство... откроется злоба его в народном собрании (26:23-24, 26). Уста праведного знают благоприятное, а уста нечестивых – развращенное (10:32). Люди развратные возмущают город, а мудрые утишают мятеж (29:8). Не хорошо и обвинять правого, бить вельмож (!! – И. Р.) за правду (17:26). Бойся, сын мой, Господа и царя; с мятежниками не общайся, потому что внезапно придет погибель от них (Бога и царя. – И. Р.); и беду от них обоих кто предугадает? (24:21-22)». Как видим, вся мудрость Притч имела значение прежде всего политической пропаганды по предотвращению социальной революции, подобной победоносному восстанию рабов в Тире. И «прелюбодейная жена» - это народ, совершивший социальную революцию.

А. Ю. Рожков

Краснодар, Кубанский государственный университет

ИГРОВАЯ КУЛЬТУРА ДОСУГА ГОРОДСКИХ ШКОЛЬНИКОВ В ГЕНДЕРНОМ ИЗМЕРЕНИИ (1920-е годы)¹

Игра является одним из первых видов человеческой деятельности, с которым сталкивается ребенок в самом начале жизненного пути, и который сопровождает его на протяжении всей жизни. Пронизывая все человеческие возрасты, игра является текстом и контекстом общественной и культурной жизни. Культура возникает в форме игры. Игра является фундаментальной особенностью нашего бытия. «Смерть расположена в конце времени жизни, – считает Э. Финк, – любовь – на вершине, игра (как детская игра) – в её начале. <...> Игра – это прежде всего основной способ человеческого общения с возможным и недействительным»². По мнению культуролога В.Д. Пономарева, эти характеристики дают основания утверждать об «игроцентризме» бытия человека и «вечной» актуальности проблемы игры как предмета познания и исследования³.

Трудно переоценить роль игры в формировании картины мира ребенка. Л.С. Выготский и А.Р. Лурия подчеркивали, что «вся картина мира воспринимается ребенком не так, как взрослым». Детская картина мира – это картина, «в которой рамки реальных восприятий и фантазии стерты, и нужно, чтобы прошло еще много времени, пока эти две стороны разделятся и перестанут смешиваться одна с другой». Известные ученые отмечали наличие «промежуточного», «полуреального» мира – «мира эгоцентрического мышления и фантазии»⁴, который формируется в игре.

Исследуя «гендерный дисплей» (И. Гоффман) игровой культуры досуга детей в 1920-е годы, для начала постараемся выяснить, насколько вообще игры были востребованы у детей, какое место они занимали в структуре досуга ребенка. Данные заметно различаются в зависимости от времени и места исследования, а также возраста детей. По данным Д. Азбукина, обработавшего 500 детских анкет (опрос проводился в г. Орёл, осень 1918 г.), лишь 5% респондентов указали игры, спорт и развлечения (футбол, лапта, лото) в качестве любимых домашних занятий. Вероятно, на такой результат повлиял возраст опрошенных (только 20% из них были в возрасте 10-12 лет, остальные – от 13 до 18 лет), а также лихолетье Гражданской войны и

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке РГНФ в рамках научно-исследовательского проекта РГНФ № 11-01-00345а «Ребенок в изменяющейся России XX века: образы детства, повседневные практики, “детские тексты”».

² Финк Э. Основные феномены человеческого бытия // Проблема человека в западной философии. М., 1988. С. 395.

³ Пономарев В.Д. Педагогика формирования игровой культуры досуга : дисс. ... д-ра пед. наук. СПб., 2005. С. 3.

⁴ Выготский Л.С., Лурия А.Р. Этюды по психологии поведения. М., 1993. С. 133, 136, 141.

социальное происхождение детей, проживавших не в крупном промышленном центре¹.

В материалах других обследований мы видим иные данные. В Костроме (осень 1922 г.) из 96 мальчиков и девочек 8-9 лет пятая часть (21%) интересовалась играми и игрушками, в то время как свыше 61% детей любили читать, писать и считать. Для детей, только поступивших в школу, такая пропорция была нормальной. Причем интерес к играм у мальчиков был несколько выше, чем у девочек. Подавляющее большинство детей знали до 50 разных игр. Больше половины мальчиков знали подвижные (55%) и спортивные (16%) игры (футбол, крокет), тогда как среди девочек таковых насчитывалось соответственно всего 27,7% и 3,7%. В то же время девочки были более информированы об играх с игрушками (16,6%) и с пением (23,8%), у мальчиков же эти категории были малочисленны: 7,1% и 4,8% соответственно. Что касается любимых игр, то 43% мальчиков и 25,6% девочек любили совместные подвижные игры (бег в запуски – «догонячки» и прятки – «коронячки»). Спортивные игры вдохновляли 19% мальчиков и никого из девочек, в то время как в игры с куклами играли только 14,8% девочек, а игры с пением предпочитали 27,7% девочек против 2,4% мальчиков. В соотношении «индивидуализм – коллективизм» среди мальчиков и девочек наблюдается примерное равенство: любили играть в одиночестве всего 4,8% мальчиков и 7,4% девочек, тогда как 95,2% мальчиков и 90,7% девочек предпочитали коллективные игры. Мальчики почти не играли с игрушками. У тех, кто играл с ними, любимыми были автомобиль и конь – несомненные атрибуты маскулинности. У 53,3% девочек любимая игрушка – кукла².

В структуре досуга московских школьников (всего обследовано 2800 детских дней) игры и спорт составили 1667 обследованных дней – 59,5% совокупного времяпрепровождения и 31,5% всех видов свободных занятий, незначительно уступая лишь «гулянию» – бесцельному скитанию по улицам с разглядыванием витрин. Весьма колоритный материал о таких гуляньях на Арбате представлен Комиссией по обследованию улицы и её влияния на детей в 1922 г.³ Зимние виды спорта и игр (коньки, лыжи, санки, катанье с горок, игра в снежки, лепка снежных баб) преобладали над другими видами игр, составляя почти половину всех игровых занятий. На комнатные игры (шахматы, шашки, лото, домино, карты, кубики, игры со строительным материалом) приходилось всего 8,3%, остальные игры были подвижными (салки, прятки, «коробочка» и др.) и бытовыми (игра в лавку, в куклы, во врача, учительницу и т.д.). Если в будни игры составляли 51,2% свободных занятий, то в праздники и выходные дни этот показатель повышался до 74,6%.⁴ Досуг

¹ Азбукин Д. Психология школьников в начале Октябрьской революции // Педологический журнал. 1923. № 3. С. 61-63, 67.

² Ковальковская П.К. К вопросу о запасе представлений у детей, поступающих в школу // Педологический журнал. 1923. № 3. С. 73, 86-89.

³ См.: Покровская А.К. Улица в жизни детей // Вестник просвещения. 1922. № 7. С. 15-28.

⁴ Гар [и др.]. Детский досуг // Труд и досуг ребенка (по материалам обследования видов деятельности детей от 3-16 лет) : сб. ст. / под ред. А. Гельмонта, А. Дурикина. М., 1927. С. 32-40.

у мальчиков был более разнообразен, чем у девочек. Это объясняется большей загруженностью девочек в домашнем хозяйстве. В среднем, из 100 дней в году мальчики имели 203 свободных занятия, тогда как девочки только 169.¹ По данным А. Гельмонта, общая нагрузка девочек по домашнему хозяйству была в 1,5 раза больше, чем у мальчиков².

В уездном городе Воскресенске обследование 104 детей (60 мальчиков и 44 девочек) в возрасте 9-15 лет показало, что 58,5% всех свободных занятий составляли игры, среди которых особо выделялись подвижные – «колдунчики», салки, «пятнашки», «кошка и мышка», «рыбаки и рыбки», хоровод, прятки, «классы», «чижики», лапта, баскетбол, футбол и др. Причем треть всех свободных занятий в виде подвижных игр приходилась на школьное время, в домашней же обстановке подвижные игры наблюдались в 10 раз реже. В отличие от школьной «прописки» подвижных игр, зимние спортивные игры проводились преимущественно вне школы³.

Гендерные различия в игровой культуре менее заметны в раннем детском возрасте. Обследование 190 московских дошкольников 4-7 лет показало, что половина игр представляла собой те, в которые играют в детском саду: прятки, лошадки, мяч, в охотника, в доктора, в милиционера, в постройки, в паровоз, в телефон, в собрание, в куклы, в снежки. Вторую половину составляли игры «вообще», которые трудно дифференцировать. Если мальчики преимущественно играли в подвижные и строительные игры, то девочки – в куклы и подражательные (бытовые) игры, в которых ребенок отражал окружающую его жизнь взрослых⁴.

Игра являлась мотивом и необходимым условием к овладению социальными практиками и социализированной речью. Именно в игре ребенок начинал усваивать элементы тех ролей, которые играют на его глазах значимые взрослые, прежде всего, отец и мать⁵. Как отмечал Й. Хейзинга, ребенок остается ребенком только *вне* игры. В игре же он постоянно играет роли взрослых: «Ребенок – то принц, то отец, то злая ведьма, то тигр». При этом ребенок понимает, что игра – не есть «обыденная», «настоящая» жизнь, он понимает, что это выражение в образе, что это *игра*⁶. Неслучайно игры в куклы, «в секретники», «прыжковые игры» С.Б. Борисов относит к «специфическим механизмам неофициальной гендерной социализации» девочек, как и не встречающиеся у девочек игры на материальный интерес («в пристенок», «в

¹ Gorsuch A.E. "A Woman Is Not a Man": The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia, 1921-1928 // *Slavic Review*. 1996. Vol. 55. № 3. P. 640.

² Гельмонт А. Чем занят день пионера и школьника: По материалам обследования Центральной педагогической лаборатории МОНО. М., 1927. С. 18.

³ Курилович Б. Виды деятельности ребенка Московской губернии // *Труд и досуг ребенка...* С. 48-52.

⁴ Ратнер, Гребенецкая. Воскресный день московского дошкольника // *Труд и досуг ребенка...* С. 90.

⁵ Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика. М., 2001. С. 210.

⁶ Хейзинга Й. *Homo Ludens: Статьи по истории культуры*. М., 1997. С. 27, 33.

расшибалочку»), а также кулачное противоборство и драку – к механизмам гендерной социализации мальчиков¹.

Детская игра удивительным образом способна «соединять», «удлинять» времена, связывать единой нитью поколения «отцов» и «детей» между собой. Если обратиться к фольклорным источникам и литературе, можно обнаружить преемственность игровых практик, сохранившихся почти неизменно на протяжении долгих десятилетий². Вместе с тем Н.Н. Иорданский отмечает, что в 20-е годы в бытовых играх детей и подростков полностью отражалась жизнь улицы. Наряду с традиционными играми в лапту, «орлянку», «пёрышки», «стенку», городские школьники стали играть в слепого нищего, торговцев, жуликов-«попрыгунчиков», которых милиция «ловила, сажала в тюрьму и расстреливала», пьяных, которых несут домой, где они скандалят и ложатся спать, марширующих красноармейцев, и даже в изъятие церковных ценностей³.

Здесь стоит отметить, что девичья игра в куклы также претерпела некоторые изменения. К. Корнилов на основании проведенного им анкетирования гимназисток по методу С. Холла в 1916 году установил, что игре в куклы свойствен преимущественно интимный характер. Девочки переодевали, купали, кормили и нянчили своих кукол, разговаривали с ними без посторонних глаз⁴. Совершенно противоположные результаты были получены К. Румянцевой при опросе слушательниц курсов накромпроса по подготовке руководителей детских домов в 1921 году. 70% курсанток ответили на вопрос анкеты, что играли в куклы вместе с другими детьми, объясняя это тем, что совместно «играть веселее»⁵.

Наиболее отчетливо новеллы в детской игровой культуре, в том числе и в гендерном аспекте, стали проявляться в детском игровом пространстве со второй половины 1920-х годов. В моду начали входить массовые театрализованные игры, ритмические игры и постановки, приуроченные, как правило, к политическим датам и советским праздникам⁶. Игра из занятия узкого детского круга стала превращаться в массовое представление для широкой публики.

Особое внимание уделялось пионерским играм. Стоит заметить, что сам термин «пионер», в отличие от бой- и гёрл-скаутов, репрезентировался в советской политической системе как понятие бесполое. Разумеется, неверно думать, что в действительности пионервожатые не учитывали гендерные различия в пионерской среде, однако на обобщенном уровне взаимоотношений «власть – пионеры» юный

¹ Борисов С.Б. Механизмы гендерной социализации детей и подростков // Мальчики и девочки: реалии социализации : сб. ст. Екатеринбург, 2004. С. 94-99.

² См., напр.: Капица О.И. Детский фольклор: Песни, потешки, дразнилки, сказки, игры : изучение, собрание, обзор материала. Л., 1928. С. 130-153.

³ Иорданский Н.Н. Организация детской среды. М., 1925. С. 33, 34.

⁴ Корнилов К. К психологии детской игры в куклы // Ребенок и игрушка : сб. ст. / под ред. Н.А. Рыбникова. М.; Пг., 1923. С. 45-46.

⁵ Румянцева К. О куклах (К психологии детской игры в куклы) // Ребенок и игрушка... С. 54.

⁶ См.: Бардовский А.А. Бунт игрушек: Театрализованная игра в 10 эпизодах для детей младшего и среднего возраста. Л., 1925; Ритмические игры и постановки к 10-й годовщине Октября (в помощь дошкольному работнику). М., 1927 и др.

ленинец поступенно приобрел асексуальный статус. Это особенно наглядно проявлялось в военизированных пионерских играх, сконструированных для детей взрослыми организаторами пионердвижения.

Мальчишеские игры с военизированным элементом известны издавна – «казаки-рабойники», игры «в черкесов», «в Шамиля» и т.д.¹ Н.А. Рыбников отмечает традиционную тягу мальчиков к игрушечному оружию – луку, стрелам, пистолетам, ружьям². Однако в 1927 году, во время эскалации «военной угрозы», Центральное бюро юных пионеров дало наказ своим подопечным: «Каждый пионер должен помочь СССР в обороне. <...> Пионер должен быть готов к войне». Реализацию этого наказа взрослые организаторы пионердвижения видели в активизации военных походов и игр, развивающих глазомер, наблюдательность, меткость. В моду стали входить авиамоделирование, настольные игры на военную тематику, игры в разведчиков, изучение азбуки Морзе, лыжные вылазки, топографические игры и т.д.³ Выпускались специальные издания по проведению массовых военных игр и походов⁴. Причем различия между мальчиками и девочками в таких играх не предполагались.

Таким образом, детская игровая культура досуга в 1920-е годы продолжала, как и прежде, выполнять функции механизма гендерной социализации. Девочки и мальчики во время игр, особенно подражательных (бытовых), осваивали гендерные роли, гендерные нормы и стереотипы, приобретали гендерную идентичность. Взрослые навязывали детям свои представления об игре, предлагая им преимущественно политизированные и милитаризованные игры, социализирующие детей в нужном направлении – стать лояльными наследниками революции. В новых детских играх стали цениться массовый охват, коллективное начало. В действительности же у многих детей продолжали оставаться популярными традиционные уличные, подвижные и бытовые игры. Причудливое переплетение старого и нового отражает реальность советской игровой культуры первого советского десятилетия.

¹ Зимина Т. Игры мальчиков // Русские дети: Основы народной педагогики. СПб., 2006. С. 141-147.

² Рыбников Н.А. Детские игрушки и их выбор. 2-е изд. М., 1924. С. 35-36.

³ Дитрих Г.С. Военизация в пионеротряде и школе: Опыт военной работы пионеротрядов, школ и детдомов. М.; Л., 1931. С. 12, 21-58.

⁴ Черняк Е. Военные игры и походы с детьми и подростками. М., 1929.

*Я. Б. Руднева
Набережные Челны, ГАОУ ВПО
«Набережночелнинский государственный
торгово-технологический институт»*

**«ЖЕНСКОЕ» ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО
ПРОВИНЦИАЛЬНОГО ГОРОДА
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)**

Как сфера публичной деятельности «женское» интеллектуальное пространство формировалось в России на протяжении второй половины XIX – начала XX вв. Пространство, которое позволяло женщинам реализовать собственные интеллектуальные запросы и возможности вне частной жизни, было ограничено законодательством и системой гендерно-дифференцированных социальных институтов (в первую очередь, образования). Дополнительным барьером для ограничения публичной деятельности женщин служили устойчивые стереотипы общественного сознания.

В течение 1860-70-х гг. в Российской империи шел активный процесс реформирования системы светского и духовного женского среднего образования. На территории Казанского учебного округа, объединившего Саратовскую, Вятскую, Казанскую, Симбирскую, Самарскую, Саратовскую и Астраханскую губернии, в этот период практически в каждом губернском городе были открыты женские гимназии и епархиальные училища. В Казани, которая являлась университетским центром, с 1876 по 1887 гг. действовали высшие женские курсы.

Во второй половине XIX в. провинциальный город мог предложить женщине гораздо меньше возможностей для интеллектуальной самореализации, чем столица. За пределами учебного заведения, в так называемом «пограничном» пространстве, такие возможности предоставляли библиотеки.

В Саратове в 1880 г. действовала одна городская, две клубные и две частные библиотеки. В частной библиотеке М.М. Мосоловой читателям предлагалось солидное собрание иностранных романов и российских «толстых» журналов: «Вестник Европы», «Отечественные записки», «Русская старина», «Древняя и новая Россия». Фонд городской публичной библиотеки насчитывал 813 книг по художественной литературе, 233 по истории, 185 по географии и статистике, 140 по естествознанию и медицине, 97 по философии и педагогике, 91 по политической экономии и законоведению, 86 по сельскому хозяйству, технологии и промышленности, 62 религиозного содержания.

О высоком уровне читательской активности в Саратове свидетельствуют следующие данные. В 1885 г. в городской библиотеке имелось 5318 книг и брошюр, которыми воспользовались 28652 читателя (в университетской Казани эти показатели составили 3234 и 17554 соответственно). Однако запросы городской читающей

публики не отличались особой избирательностью. Судя по библиотечным требованиям за 1885 г., саратовские интеллектуалы, среди которых было немало женщин, отдавали предпочтение переводным романам. Из русских писателей пользовались популярностью произведения Л.Н. Толстого, Ф.М. Достоевского, И.С. Тургенева, Е.А. Соловьева, И.А. Гончарова, А.Ф. Писемского, Н.Н. Каразина.

Общая сумма, тратившаяся Саратовом на приобретение периодики на душу населения, превышала среднее значение по России в восемь раз. Потребность городских жителей составляла в год около 100 наименований общероссийских газет и журналов в количестве 1980 экземпляров. С учетом местной прессы этот показатель достигал 5 тысяч. Особым спросом пользовались иллюстрированные издания, среди которых первенство держали журналы «Нива» (237 экз.), «Иллюстрированный мир» (102 экз.) и «Живописное обозрение стран света» (80 экз.). Среди литературных журналов лидировали «Отечественные записки» (60 экз.). Женская читающая публика выписывала «Модный свет» (61 экз.) и «Женское образование: Педагогический листок для родителей, наставниц и наставников, издаваемый при С.-Петербургских женских гимназиях» (7 экз.).

Как в Казани, так и в Саратове женщины могли посещать публичные лекции. В Казани общедоступные лекции организовывались университетскими профессорами. В Саратове эту обязанность с середины 1870-х гг. принял на себя директор мужской гимназии М.А. Лакомте. Первоначально его выступления пользовались успехом и привлекали большое количество слушательниц и слушателей. Но однообразная тематика лекций (новейшая история зарубежных стран с уклоном в военную историю) и манера лектора (среднее число слов, произносимое М.А. Лакомте в минуту, составляло от 43 до 50) привели к сокращению числа посетителей, особенно женского пола. В 1880 г., сетуя на малолюдность лекций, корреспондент «Саратовского листка» отмечал: «А наши девицы, кончившие курс в институте и в гимназии, неужели не ощущают потребность пополнять свои сведения по истории».

В первое десятилетие XX века ситуация в провинции изменилась. На территории Казанского учебного округа по данным на 1 января 1903 г. действовало 22 гимназии (в три раза больше, чем в 1883 г.). В Казани с 1906 г. вновь были открыты высшие женские курсы, с 1908 г. около пятидесяти девушек получили право посещать университет в качестве вольнослушательниц. В Саратове, ставшем с 1909 г. вторым университетским центром округа, начали действовать музыкальная консерватория, высшие сельскохозяйственные курсы, высшие женские медицинские курсы.

Просветительская деятельность являлась одним из направлений женских профессиональных обществ. В Саратове Общество взаимопомощи трудящихся женщин (1908), объединившее выпускниц высших учебных заведений, занималось организацией «повторительных курсов» для малообеспеченных жительниц города, желавших получить гимназический аттестат экстерном. Кроме того, на открытых собраниях общества обсуждались вопросы, связанные с правовым положением

российских женщин. В частности, в марте 1914 г. бурные прения вызвал доклад женщины-врача В.А. Евреиновой под названием «Право женщин на аборт». Докладчица, разделяя передовые идеи своего времени, утверждала, что «никому нельзя запретить совершать в ограждении себя от страданий те или другие операции над своим телом, тем более что аборт нередко спасает женщину от прямой гибели»¹.

Распространение медицинских знаний являлось одной из задач Казанского общества женщин-врачей, образованного в 1909 г. С целью психологической поддержки начинающих медиков на заседаниях общества обсуждались предварительные итоги диссертаций, доклады для городского научного общества врачей².

Таким образом, в течение полувека века «женское» интеллектуальное пространство провинциального города претерпело значительную трансформацию. В первое десятилетие XX в. возможности женской интеллектуальной деятельности значительно расширились и включали в себя обучение в средних и высших образовательных учреждениях, членство в просветительских обществах, профессиональных союзах и общественных организациях, а также определенные виды интеллектуального труда. На фоне изменяющихся общественных структур и исторических событий происходила интеграция женщин в сферы общественной жизни, тесно связанные с образованием и профессиональной деятельностью.

¹ Саратовский листок. 1914. № 64.

² Отчет общества женщин-врачей гор. Казани с момента его основания по 1 января 1914 г. Казань, 1914. С.2.

Н. А. Рынгач

Київ, Інститут демографії і соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

У ОДИНОКОЙ СТАРОСТИ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО

Если в 1950 г. в мире, по данным последнего Доклада Фонда народонаселения ООН¹, насчитывалось 205 млн человек в возрасте 60 лет и старше, то в 2012 г. их количество выросло до 810 млн, а, по прогнозам, до 2050 г. – достигнет 2 млрд. В списке 48 стран, в которых ожидается, что до 2050-го года населения будет меньше, чем в 2010-ом (причем менее молодого), фигурирует и Украина².

Во всем мире большинство людей старшего возраста составляют женщины. Сегодня в мире на каждых 100 женщин в возрасте 60 лет и старше приходится только 84 мужчины, на 100 женщин в возрасте 80 лет и старше – только 61 ровесник. Доля женщин в возрасте старше 70 лет среди всего населения выросла за 1989-2011 гг. с 10,5% до 14,6%, каждая четвертая украинка (2011) – старше 60 (среди мужчин таких около 15%).

Как подчеркивается в проекте стратегии и плана действий в поддержку здорового старения в Европе³, в регионе наблюдаются значительные гендерные различия – не только в плане ожидаемой продолжительности жизни после 60 лет, но и в отношении выполняемых мужчинами и женщинами ролей и их практического опыта, связанного со здоровьем и ответными действиями системы здравоохранения. Мужчины и женщины воспринимают преклонный возраст по-разному. Если для мужчины уход от активной трудовой деятельности является болезненным, то женщины переносят смену социальной роли легче – сохраняется ее роль хранительницы очага, необходимость заботиться о родных и близких. Однако зачастую оказывается, что заботиться не о ком – дети, чем старше, более склонны жить самостоятельно, а спутники жизни, как правило, уходят из жизни раньше. Так, в настоящее время в возрастной группе от 85 лет и старше в Европе на каждого мужчину приходится 2,5 женщины, и предполагается, что этот дисбаланс к 2050 г. возрастет.

Семья из более двух поколений уходит в прошлое, в мире все большее количество пожилых людей старше 60 лет живет либо одни, либо в паре с супругом/супругой, больше всего таких в развитых странах (около 70%). Однако если

¹ Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge. Executive Summary. – New York : United Nations Population Fund (UNFPA), HelpAge International, 2012. – 38 p.

² Kenny Ch. An Aging Population May Be What the World Needs / Charles Kenny <http://www.businessweek.com/articles/2013-02-07/an-aging-population-may-be-what-the-world-needs>

³ Стратегия и план действий в поддержку здорового старения в Европе, 2012-2020 гг. – Копенгаген: ВОЗ, 2012. – 36 с.

для мужчин пропорция один/с супругой составляет 16% и 58%, то для женщин пропорция выглядит более неутешительно – 33% и 37%.

Одиночество является проблемой в любом возрасте, в пожилом ее острота усиливается. Возникает цепь связанных проблем: отсутствие партнера – рост количества домохозяйств, состоящих из одного пожилого человека (чаще женщины) – отсутствие взаимной поддержки и взаимопомощи, недостаток информации о потребности в помощи, в том числе экстренной. Двое близких людей, живущих вместе – всегда проблем меньше, чем у двух одиноких того же возраста, с аналогичными характеристиками (здоровья, достатка, условиями проживания). В Украине средний возраст для городских женщин более чем на 5 лет выше, чем для мужчин (в 2011 г. – 42,3 и 37,4 соответственно)¹.

Особенность Украины – существенная половая диспропорция половозрастной структуры, причем дисбаланс наиболее масштабно проявляется именно в пожилом возрасте. Средний возраст мужчин в Украине значительно ниже, чем их соотечественниц – 37,6 и 42,8 года соответственно (для сельского населения разница еще больше – 37,6 и 43,5 года). Всего в Украине после достижения возраста 65 лет женщин становится на миллион больше, чем их ровесников. В городах соотношение в отдельных возрастах старше 60 лет колеблется от минимального среди 60-летних – 1,4 раза до максимального 3,9 раза среди 97-летних, в среднем на каждого жителя города старше 65 лет приходится 2 женщины-ровесницы. Среди горожан, переживших столетний юбилей, 1128 женщин и только 353 представителя сильного пола.

Растущая с возрастом диспропорция между потребностью в медицинской помощи и медикаментах и недостаточностью дохода отображается в истощении ограниченного пенсией бюджета большинства украинок в большей степени, чем их ровесников (прежде всего в силу в среднем более низкой пенсии и более длительной продолжительности жизни в пожилых возрастах), в результате чего доступность медпомощи падает, а риск обнищания растет. Во многих случаях у пожилых женщин более низкий доход, чем у имеющих одинаковый с ними трудовой стаж мужчины. Пожилые женщины чаще становятся жертвами дискриминации и насилия (хотя мужчины, особенно после выхода на пенсию, также оказываются в уязвимом положении, из-за более слабой социальной поддержки), что указывает на необходимость учитывать гендерные различия при проведении государственной политики и планировании программ.

По результатам ежегодного опроса по самооценке населением состояния здоровья, проводимого Госстатом Украины, максимальной долей респондентов, сообщивших о наличии хронических болезней или проблем со здоровьем, оказалась

¹ Жінки і чоловіки в Україні : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 142 с.

среди женщин старше трудоспособного возраста, причем среди городских женщин она оказалась выше (80 и 74% соответственно)¹.

Моделирование организационных мероприятий относительно координации медицинских и социальных структур (как государственных, так и негосударственных) на базе четкого понимания реальных потребностей населения в тех или других видах услуг, выполненное в И-те геронтологии им. Д. Ф. Чеботарева НАМН Украины, показало возможность продолжить активный период жизни пожилых людей, причем для женщин большей мерой – на 3,3-8,61 года, чем для мужчин (1,0-3,4 года)².

Результаты анализа данных мониторингового исследования И-та социологии НАН Украины (2012) показали, что с возрастом растет доля лиц, относящих себя к бедным слоям населения – среди тех, кому за 55 лет, позиционирующих себя как бедных и нищих – более 60% (в сумме). Соответственно, старшие респонденты в большей степени подвержены идентифицировать свое положение как находящихся на нижней ступеньке социальной лестницы по уровню благосостояния. По материалам исследований экономической активности населения Украины (2010), среди населения от 15 до 70 лет экономически неактивных женщин оказалось значительно больше, чем мужчин: 7611,4 и 4964,1 тыс. соответственно.

Фактические данные свидетельствуют о том, что старение населения в странах Европы, которому сопутствуют неблагоприятные изменения в доступности неформальной семейной поддержки, рост стоимости ухода и повышения требования к качеству, интенсивности и гибкости обслуживания, может создать серьезные трудности для правительств и систем длительного ухода³. Прогнозируется, что к 2050 г. расходы на длительный уход в странах ОЭСР вырастут от уровня чуть выше 1% валового внутреннего продукта до 2–4% ВВП (то есть практически до уровня финансирования здравоохранения в Украине в течение последних лет). В условиях Украины обеспечить долговременный уход нуждающимся (большая часть из которых составляют женщины) представляется проблематичным.

Отметим, что одним из распространенных функциональных нервно-психических расстройств является невроз страха, причина которого – острые или длительные психические травмы, нередкие в старости (болезнь или смерть близких, вынужденное одиночество, собственная беспомощность, болезни). Невроз чаще всего проявляется как состояние повышенной тревожности. По данным Социологического мониторинга, Индекс тревожности (рассчитанный по шкале 20-80 баллов) у пожилых респондентов является относительно более высоким, чем средний по всей совокупности – 47,93 против 45,52 балла. Если же рассмотреть межпоселенческие

¹ Самооцінка стану здоров'я населенням та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2011 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 142 с.

² Чайковська В. В. Медико-соціальна допомога населенню старшого віку в Україні: сучасний стан та стратегія розвитку / В. В. Чайковська // Проблеми старення і догляду. – 2010. – Т. 19, № 3. – С. 322.

³ Fernandez J-L., Forder J., Trukeschitz B., Rokosova M., McDaid D. Каковы возможные пути создания в европейских странах эффективных, справедливых и устойчивых систем финансирования для обеспечения длительного ухода за пожилыми людьми? – Европейское рег. бюро ВОЗ / Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения / Сеть фактических данных. – 2009. – 48 с.

различия, то максимальной его величина оказывается для сельских жителей (48,61). Пожилые женщины (как и их младшие соотечественницы, впрочем,) чаще мужчин сообщают о тревоге. Такое состояние ухудшает качество жизни, усугубляет протекание и провоцирует возникновение ряда соматических заболеваний, повышает потребность в соответствующих институциях.

Любое большой город нуждается в сети таких учреждений, как:

- учреждения медико-социальной помощи для ухода и оказания социальной и паллиативной помощи хроническим больным пожилого возраста, в т.ч. центры дневного пребывания;
- реабилитационные центры;
- кризисные центры для временного пребывания людей в трудных жизненных ситуациях;
- хосписы, или учреждения для оказания паллиативной помощи и психологической поддержки безнадежно больным, требующих специального оснащения и специально подготовленного персонала и волонтеров.

Большинство из этих учреждений обеспечивает еще и коммуникативные функции, улучшая качество жизни и положительно влияя на состояние здоровья.

Функциональные возможности человека как биологической системы, после достижения пика в раннем взрослом возрасте в последующие годы естественным образом снижаются, независимо от пола. Но нужно помнить, что темпы снижения определяются, в большой степени, поведением и подверженностью к воздействию факторов риска на протяжении всей жизни. Большое значение имеют режим питания, физической активности, наличие рисков для здоровья (курение, злоупотребление алкоголем или воздействие токсичных веществ).

Мероприятия по обеспечению здорового старения могут внести значительный вклад в сокращение разрыва по показателям здоровья между мужчинами и женщинами, а следовательно, и характерного для Украины значительного разрыва в продолжительности жизни.

О. Л. Рябченко

*Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ І ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ (1920-ТІ РОКИ)

У 1920-ті роки процес масової маргіналізації і розриву з попередньою соціокультурною традицією зачепив величезні маси людей. Активна переоцінка традиційних цінностей, у тому числі і сімейних, у цей час мала чітко виражене ідеологічне забарвлення, сім'я розглядалася, перш за все, як суперниця влади в боротьбі за особистість, а головне – як перепона масовому поширенню революційних ідеалів і цінностей. Ці роки увійшли в історію як період сексуальної революції і скасування сім'ї. Політика більшовиків породила численні дискусії про саме поняття сім'я, особливо після прийняття у 1926 р. законодавства про шлюб і родину. За твердженням І. Кона, радянське законодавство і соціальна політика в питаннях шлюбу і народження дітей у 1920-ті рр. були найсміливішими і найпрогресивнішими у світі¹. Але в умовах економічної розрухи, бідності і безкультур'я багато з цих починань виконати було неможливо. Витрати, пов'язані з дезорганізацією сімейно-шлюбних стосунків (небажана вагітність, відсутність батька, проституція, венеричні захворювання) були досить значними і викликали зростаючу стурбованість. Церковний шлюб своє значення втратив, а громадянський багато не сприймали серйозно, особливо в селянському середовищі.

Ні ліквідація церковного шлюбу, ні життя за принципами «вільного кохання», ні спрощені процедури розлучень і дозвіл медичних абортів самі по собі не могли вирішити проблему гендерної рівності у приватному житті. В обов'язковому порядку з'являлася потерпіла сторона. Жартували, що у стосунках між статями свобода і рівність доповнюються не братерством, за класичною формулою Великої Французької революції, а материнством.

Документи доносять до нас численні факти протиріч і конфліктів в утвердженні нового побуту². Ідеї колективізму легко можна було проповідувати для інших, але коли справа стосувалася власного життя, нерідко з'являвся конфлікт інтересів, коли авторитарні традиції брали верх. Зокрема, після одруження чоловік-комсомолец чи партієць забороняв дружині відвідувати збори, займатися громадською роботою: «На збори не ходи: не конче ти там потрібна. Чистка (партії) обійдеться й без тебе... Протест (мітинг протесту, що його було переведено 25.XI) обійдеться без тебе... Тобі там бути не обов'язково»³. Коли ж дружина, студентка-комсомолка на збори все ж пішла, чоловік побив її, заодно дісталася і матері, яка

¹ Кон І.С. Сексуальна культура в Росії. Клубничка на березке. – М, 1997. – С.122.

² ЦДАГО України. Ф.7. Оп.1. Спр.397. Арк.37–40.

³ Домострой у студентському побуті // Студент прикордоння. – 1929. – 18 грудня.

заступилася за дочку. Такі факти виносилися на збори, розголошувалися у періодиці та різко засуджувалися громадськістю, яка вимагала «випікати» ці явища «розкаленим залізом». Під сумнів ставилися не лише моральні якості чоловіків, а й їхня професійна придатність: «Добрався до 4 курсу СГІ, прослухав низку дисциплін, а навчився лише в корінні ламати те, що здобула жінка з революцією». «Чи годиться Гриньов, як майбутній робітник. Чи можна його посилати на роботу в село?... Чи виправдав він державну стипендію, коли засвоїв у виші лише один Домострой?».

Гострої критики зазнавали вчинки тих студентів-комсомольців чи партійців, які «цивілізувавшись», лишали свою робітничу чи селянську сім'ю¹. «Звичайними історіями» були випадки, коли жінки, в надії на краще майбутнє, робили все можливе, щоб допомогти своїм чоловікам утриматися в місті: «Буде Полікарп учителем, буде нам легше жити, та може й я неписьменна біля нього навчуся». Та коли в процесі навчання такі активісти перетворювалися на «інтелігентних» людей з надто високими потребами, вони досить часто забували про свої сім'ї і рвали з ними зв'язки.

Крім того, комсомольські осередки у 1920-х рр. іноді просто ставали центрами розпусти, про що говорять архівні джерела і періодика. Наприклад, у Чернігові секретар осередку Інституту народної освіти жив водночас з кількома дівчатами. Про це всі знали, але удавали з себе «німих» і «сліпих»². А у Вінниці серед комсомольців побутовала думка, що коли дівчина прийшла до осередку, то тільки для того, щоб «переспати» з хлопцем.

Архіви зберігають інформацію під грифом «секретно» про звалтування дівчат-комсомолок: спочатку члени бюро, в тому числі й партійці, рекомендували дівчат до комсомолу, а коли вони, у більшості випадків красиві, попадали до осередку, їх гвалтували, оскільки були впевнені в мовчанні останніх і своїй безкарності³. Не одна студентка ставала жертвою сексуального насилля, закінчуючи життя самогубством, прийнявши отруту, накинувши петлю на шию чи, як студентка Пріся із роману «Визволення» О.Копиленка, кинувшись під трамвай, але «на такі випадки дивляться звичайно байдужо. Хіба що хто іронічно двозначно усміхнеться. І тільки»⁴. Особливо показові випадки «неморальної» поведінки людей підлягали обов'язковому оприлюдненню в пресі, ставали сюжетами художньої літератури. Такі письменники, як В.Вересаєв, О.Копиленко, П. Романов, Л. Гумілевський, Ю.Шовкопляс та інші, піднімали у своїх творах досить гострі проблеми, характерні для життя всього соціуму, а не лише студентства – моральне обличчя комуніста (комсомольця) та ставлення до кохання і шлюбу. Ці твори просякнуті відчуттям пануючого в суспільстві неблагополуччя. Без них важко уявити соціальну історію ранньорадянської доби. Не дивно, що вони викликали палкі дебати у величезній аудиторії, які продовжувалися і «під час антрактів, і після закінчення диспуту – на

¹ Звичайна історія // Комсомолец України. – 1929. – 12 лютого.

² За комуністичну чистоту наших лав // Комсомолец України. – 1929. – 4 січня.

³ ЦДАГО України. Ф.7. Оп.1. Спр.371. Арк.8; Несподіваний провал // Студент революції. – 1930. – №5. – С.46.

⁴ Набожний О. Студентів у комуні! // Студент революції. – 1929. – № 5–6. – С.47.

вулицях, у трамваях». Одні доводили, що літературні герої є типовими, що статеві стосунки молоді (і не тільки) непорядковані, стихійні, анархічні, часто стають джерелом справжніх трагедій. Інші, навпаки, твердили, що для пролетарської більшості таке життя не характерне, а ісанки, генії та інші персонажі – представники міщанського студентства, «з якими ми боремося, яких ми прагнемо вичистити з вузів»¹.

Відповідно до анкетування, проведеного у 1926 р. асистентами кафедри соціальної медицини Харківського медичного інституту, лікарями З.А.Гуревичем і Ф.І.Гроссером, позашлюбні статеві стосунки мали 45% чоловіків і 18% жінок, 49% опитаних неодружених чоловіків вступали у статеві стосунки на короткий час і лише 26,9% із них мали довготривалі стосунки; у жінок ці показники склали відповідно 45,5 та 54,5%². Та все ж таки більшість опитаних показали в анкетах, що своїм ідеалом вважають моногамну сім'ю і тривалі сексуальні зв'язки з одним партнером – 74% чоловіків і 79,2% жінок у Харківському медичному інституті (1922–23 н.р.), серед студентів Одеси – 76,9% і 90% відповідно (1926 р.)³. Статистика свідчить, що цінність сім'ї в студентському середовищі, як і в суспільстві в цілому, була досить високою. А негативне ставлення до шлюбу у переважної більшості студентів було продиктоване злиденною дійсністю – відсутністю житла і елементарного матеріального забезпечення.

Таким чином, приватний бік життя студентів перебував у стадії творення, був позбавлений чітких орієнтацій, окресленості. На одному полюсі – ідеї «розкріпачення жінки», вільного кохання, на іншому – насилля і фактична нерівність у розподілі сімейних обов'язків, де жінка залишалася відповідальною за матеріальне забезпечення і духовний розвиток дітей. Змішання традицій і новацій у приватному житті призводило дисонансу ціннісних орієнтирів. Значна частина молоді вимушена була прийняти нову добу, нові зміни, іншого вибору не було. Але й до схвалення нових ідеалів також було далеко.

¹ Полові взаємини сучасної молоді // Комсомолец України. – 1929. – 13 лютого.

² Гуревич З.А. Полове життя студентства // Студент революції. – 1927. – №1. – С.39.

³ Рожков А.Ю. В кругу сверстников. Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – Краснодар, 2002. – С.389.

Ю. М. Савельєва
Суми, СумДУ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В ЕПОХУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інтерес до інституту сім'ї як осередку соціуму все частіше виникає на повісті денній багатьох держав світу. Особливо складною для осмислення та розуміння стає гострота цього питання для держав з високим рівнем життя. При удаваному благополуччі, можливостях високих технологій, науково-технічному спрощенні щоденного буття доводиться констатувати поступову втрату сучасною людиною сенсу у збереженні цієї традиційної форми життєдіяльності. Пошук відповіді на питання – чи має місце вплив сучасних технологій на сім'ю і в чому він проявляється – покладений за мету даного дослідження.

Теоретичною базою дослідження став твір американського соціолога Е.Тоффлера «Третя хвиля», а завданням - з'ясування дотичності його прогнозів стосовно сім'ї до подій сучасності, відстеження впливу «електронного котеджу», за Е.Тоффлером, на потребу людства у спільноті, зокрема у сім'ї.

«Величезне значення сім'ї в духовній і культурній історії окремої людини і народу настільки зрозуміле, що на доказ цього не варто витрачати часу» - зазначав у середині ХХ століття російський філософ Н. Арсен'єв. Інша справа – наскільки значимою сім'я залишається для людства п'ятдесят років потому. Домівка, електронний котедж, розширена електронна сім'я – в цьому Е.Тоффлер вбачав центри цивілізації третьої Хвилі. І дійсно, інститут та моделі сім'ї були і залишаються присутніми у будь-якій культурі світу. Але важливість сім'ї, як і будь-яка соціально зумовлена цінність, зі зміною суспільних процесів також змінюється. Нові норми визначають нові установки людини щодо сім'ї. Суспільство, яке обіцяє більше шансів для особистісної реалізації, на перші позиції виносить цінність людини, що належить самій собі. На шляху досягнення особистісного успіху утворення тривалих спільнот «з сильними зв'язками вірності» сприймається як перешкода. У такій системі цінностей погоджуватись на зобов'язання щодо іншого - партнера чи дитини, все складніше.

І хоча соціальність як колективістське начало, потяг до підтримки відносин з іншими людьми, залишається однією з головних потреб особистості, характер включення у спільноту суттєво змінюється. Сучасний його прояв полягає у включенні одразу до багатьох спільнот, але включення поверхневе, яке не передбачає тісних контактів та зв'язків. На важливості генерації відчуття спільноти у постіндустріальному суспільстві Е.Тоффлер наголошував, пропонуючи «...відновити спільноту, почавши там, де звичайно вона починається, - у сім'ї, розширивши її

звужені функції». Наразі ж, центр соціалізації дитини переміщується з сімейного кола все раніше і до все більших конструктів.

Початок цьому був покладений державною політикою, яка поступово перебирає на себе функції сім'ї, по-перше, звільняючи батьків для роботи в державних інтересах, по-друге, виховуючи дітей в дусі необхідної державної ідеології. Інституціолізоване виховання та освіта з раннього віку стали потужним засновком втрати можливостей для утворення міцних зв'язків всередині сімейної спільноти.

З іншого боку, з'явилися технології, що стали підґрунтям ще одного потужного інституту соціалізації особистості – інтернет-мережі, що мають практично необмежений вплив. Знаходячись одночасно в межах однієї домівки, члени сім'ї (дорослі і діти), відокремлені один від одного екранами комп'ютерів, все частіше активно взаємодіють не один з одним, а з тими, хто перебуває на невизначеній відстані. Водночас такі дистанційні віртуальні суспільні відносини не вирізняються стійкістю характеру. У спільнотах, що утворені уявно, практично відсутня відповідальність. Таким чином, розширена соціальність сучасної людини, несучи в собі відображення великого розмаїття суспільного життя, не означає наявності широкого кола обов'язків перед кимось.

Крім того, наявність нових технологій, що дозволяють перенесення виробництва в домівку та створюють «електронний котедж» за Е.Тоффлером, може провокувати ще одну проблему сучасних сімей. З одного боку робочий осередок вдома – це перерозподіл часу на користь сім'ї, з іншого – постійне перебування людини «на зв'язку» з роботодавцем. Останнє означає, що навіть вдома не можна повністю присвятити себе власним інтересам. Це додатково підвищує рівень стресу, послаблює можливості сім'ї концентруватись на особистих потребах та взаєминах. Поки що відповідна культура поведінки з технологічними благами, яка б не руйнували сімейної відособленості, не є доступною для більшості сімей.

В той же час «електронний котедж» має дійсно потужний потенціал для об'єднання родини. Е.Тоффлер, зокрема, зазначав, що окрім можливості раціонально витратити час, приділяючи належну увагу сім'ї, спільний робочий осередок на рівні сімейного домогосподарства дозволяє змінити ситуацію з вихованням дітей, повернувши цю функцію батькам. Насправді, суспільні відносини індустріальної епохи спровокували ряд змін в інституті батьківства та у ставленні жінок і чоловіків до своєї батьківської ролі. Наразі поширеною є невпевненість багатьох із них у власній виховательській здібності та педагогічній компетентності. І цьому є кілька пояснень - втрата спадкоємності виховательської ролі всередині сім'ї, надання виховній діяльності статусу професії, перевантаження сфери догляду за дитиною великою кількістю спеціалістів, знань та процедур. Втрата принципу спадкоємності, на якому у всі часи трималась передача навичок родинності та батьківства, неминуче призвела до занепаду цих базових складових сім'ї. Винесення праці за межі домівки позначилось на міцності сімей, жіночій фертильності та демографічних показниках

індустріально-розвинених країн. Стабільність праці вдома, в якій вбачав благо Е.Тоффлер, мала би призупинити масове явище ХХ століття - мобільність населення та відірваність людини від своїх коренів. Ймовірність стабільності спільноти сім'ї з поширенням практики роботи вдома є простеженою. Так, на міцність сімейних стосунків та практику дітонародження впливає факт віддаленості робочого місця від домівки та трудової зайнятості жінок.

Зважаючи на вищевикладене, можна констатувати, що у цілому прогнози Е.Тоффлера щодо сім'ї у постіндустріальному суспільстві справдилися, і новітні технології та феномен «Електронного котеджу» має потенціал, необхідний для змін на користь сім'ї – через перенесення виробничої діяльності в приватний дім, перерозподіл часу, об'єднання родини навколо спільної діяльності, повернення виховної функції назад у сім'ю. Але до теперішнього часу сім'я як інституція перебуває у досить нестабільному становищі. З одного боку вона зазнає трансформацій, що потребують зміни характеру підтримки, з іншого – через надмірне втручання різних агентів соціалізації – продовжує втрачати позиції самодостатності. Збалансованість впливів у цьому питанні відіграє критичну роль.

І. О. Сердюк

*Полтава, Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка*

ДІТИ В МІСЬКИХ ШПИТАЛЯХ ГЕТЬМАНЩИНИ (ГЕНДЕРНИЙ ТА ВІКОВИЙ АСПЕКТ)

В суспільній свідомості жебраки традиційно уявляються як особи літнього віку та скалічені хворобами. Як писав свого часу відомий історик XIX століття Петро Єфименко: «обитателями шпиталей, по крайній мере мелких, сельских были главным образом нищие и увечные старики, преимущественно слепые¹». Натомість інший дослідник другої половини XIX ст. Іван Прижов, навпаки, більш безапеляційно заявляв, що в міських богадільнях і шпиталях проживали випадкові люди, дармоїди й шахраї. На його думку, через обмежену кількість місць до шпиталю можна було потрапити здебільшого випадково, через протекцію чи допомогу, а таку протекцію простіше знайти молодшому й здоровішому².

Ці протилежні погляди, а також те, що сьогодні серед жебрачої братії можна часто спостерігати жінок з немовлятами спонукають до дослідження «наповненості дітьми» мікросоціуму жебраків Гетьманщини. Звісно, що це питання є доволі проблемним, в силу того, що злидарі не надто цікавили творців фіскальних чи облікових джерел. З іншого боку заважає і непевність дефініцій, адже «нищими» тоді могли назвати, скажімо, й мешканців церковних шкіл, котрі також просили милостиню, але не належали до маргіналізованих кіл. Натомість до них належали мешканці шпиталів та богаділень. Ці установи були досить поширеним явищем у Гетьманщині й разом зі своїми «клієнтами» потрапили на сторінки Генерального опису Лівобережної України 1765 – 1769 рр.³ На основі інформації цього джерела поглянемо на жебраків у населенні великих полкових міст – Ніжина, Переяслава і Стародуба⁴. За даними Румянцевського опису, у названих містах було 14 шпиталів де проживало 138 осіб⁵, тобто в середньому по 10 чоловік. Найменше – 4 особи, зафіксовано у шпиталі Воскресенської церкви міста Переяслава⁶, найбільше – 27 осіб у ніжинському шпиталі⁷.

¹ Єфименко П. Шпитали в Малороссии // Киевская Старина (далі – КС). – 1883. – №4. – С. 722. Василенко В. По вопросу о призрении слепыхъ и всякихъ нищихъ // КС. – 1904. – №7–8. – С. 131–151.

² Прижов И. Нищие на Святой Руси. Материалы для истории общественного и народного быта в России. – М., 1862. – С. 67, 95–97.

³ Про джерело див. докл.: Сердюк І. Румянцевський опис Малоросії як джерело вивчення демографічних характеристик міст Гетьманщини // Історична пам'ять. – 2008. – №3. – С. 144 – 152.

⁴ Міське населення більш багате на різні соціальні групи у т.ч. й маргіналізовані. Саме ці три міста нами обрані як значні полкові осередки з численним населенням та наявними шпиталями.

⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУК). – Ф.57. – Оп.1. – Кн.39, 148а, 278, 341.

⁶ ЦДАУК – Ф.57. – Оп.1. – Кн.278. – Арк. 159зв.–160.

⁷ Там само. – Кн.39. – Арк. 100–105зв.

Оскільки використане нами джерело вказує вік усіх цих злидарів, ми маємо змогу дослідити його вікову структуру. Загалом мікросоціум шпитальних жебраків був демографічно старшим, ніж інші мікрогрупи міського населення¹, однак вікова структура жебраків не відповідає традиційним уявленням про них, як про старих людей. Літніх осіб серед них було менше третини, і навпаки, спостерігається абсолютна перевага осіб працездатного віку². Помітну частку жителів шпиталів становили діти – 11,1% (15 осіб). Примітно, що серед дітей було істотно більше хлопчиків – 9, а дівчаток, відповідно – 6. Таке статеве співвідношення протилежне гендерному «обличчю» дорослих жебраків, котре характеризується більше ніж двократною перевагою жінок – 87 проти 36 чоловіків.

Ці діти могли бути сиротами, підкидьками, дітьми жебраків. У зв'язку з цим Іван Прижов писав про «виробництво» дітей-жебраків, викликане попитом на них. Дорослі крали дітей, збирали сиріт, наймали, брали в оренду³. На мою думку, усі варіанти могли мати місце, але звертаю увагу на те, що 49% шпитальних жінок були репродуктивного віку (15–49 років), а отже, могли народжувати самі. З іншого боку, на рівень народжуваності в міських злидарів негативно впливали такі чинники, як погане харчування, хвороби, каліцтва, можливо, нерегулярне статеве життя тощо. Статеву диспропорцію можна пояснити недообліком дівчат, «виробництво» жебраків, описане Іваном Прижовим (якщо мало місце⁴), теж могло впливати на статеве співвідношення, оскільки дітям певної статі могла надаватися перевага.

Наступна характеристика, котрою Петро Єфименко наділив жебраків – «увечные», визначає стан здоров'я мешканців шпиталів. Рум'янцевський опис визначає стан здоров'я кожного мешканця шпиталю. Навпроти здорових у окремій графі стоїть запис – «здоров»⁵, навпроти хворих – указано їхню хворобу.

Як свідчить джерело, більшість шпитальних дітей були здоровими. У віковій категорії 0–4 роки немає жодного хворого, отже, у жебраків народжувалися здорові діти⁶, або ж вроджені хвороби проявлялися пізніше. Крім того, потрібно враховувати те, що хвороби записувалися зі слів хворих, тому їх діагностика в малолітніх дітей була ускладнена. Але і в наступній віковій категорії (5–9 років) знаходимо шість здорових дітей і одного хворого хлопчика. Хворобу дев'ятирічного Андрія визначити неможливо, оскільки в описі зазначено «хвораєт всем». Серед дітей віком 10–14 років один здоровий хлопець і дві скалічені дівчини. Одна з них «увечная», інша,

¹ Наприклад, міщани чи козаки.

² Тогочасним реаліям відповідає наступний віковий поділ: діти (0-14 років), особи активного віку (15-59 років), літні (60 і старші). Див. докл.: Сердюк І. Структура населення міста Переяслава за матеріалами Генерального опису 1765-1769 р.р. (історико-демографічний аналіз) // Київська старовина. – 2008. – №6. – С.3–21.

³ Прижов І. Ук. соч. – С. 56–57.

⁴ Щодо цього є серйозні сумніви.

⁵ ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Кн. 278. – Арк. 158зв.

⁶ Ці діти могли бути народжені й до приходу в шпиталь, тож, не відомо, чи жебрали їхні батьки на момент народження.

тринадцятирічна Мотрона, – «хрома»¹, вони могли стати жертвами свідомого каліцтва, нещасного випадку чи страждати на вроджені недуги.

Ще одним важливим аспектом є наявність/відсутність у дітей рідні в шпиталі. Так, у шпиталях мешкало 12 повних сімей (чоловік і дружина), з яких у трьох сім'ях було по одній дитині, а в одній – двоє дітей. Це була сім'я старців, що мешкала в богадільні Богоявленської церкви. Тридцятирічний Прокіп Єлістрат (Єлістратов) значиться сліпим, його дружині було 29 років, і вона записана як здорова. Здоровими були й два їхні сини 7-ми та 2-х років. Загалом 21% жебраків жили в повних сім'ях. Крім повних, перепис фіксує й неповні родини: 8 випадків – мати з дитиною, два випадки – чоловіки з дітьми (один з таких жебраків мав двох дітей). Членами неповних сімей були 15% жебраків.

Чи було населення шпиталів постійним, або протягом якого проміжку часу діти-жебраки могли залишатися в шпиталі? У джерелі є такі відомості про мешканців переяславських шпиталів Воскресенської церкви й церкви святителя Миколи (усього 10 чоловік). Найдовший термін проживання, зафіксований у джерелі, становить 10 років. Саме стільки жила в шпиталі церкви святителя Миколи сліпа вдова Єфросинія, якій на час перепису виповнилося 49 років, з нею жив і її тринадцятирічний син. Тобто до шпиталю жінка потрапила у віці 39-ти років з трирічним сином.

Як підсумок зауважимо, що дана коротенька розвідка тільки порушує проблему вивчення життя дітей у середовищі маргіналізованих кіл Гетьманщини. Однак, вона дозволяє констатувати те, що діти склали вагомий частку населення міських шпиталів істотно відмінну від дорослих. Так, серед них було істотно більше хлопчиків. При цьому більшість дітей були здоровими та потрапили до когорта жебраків через хвороби та злиденність їхніх батьків, однак зі збільшенням віку (з 10 років) їхнє здоров'я погіршувалося, що могло бути зумовлено впливом «середовища», способом життя чи «виробничою необхідністю».

¹ Там само. – Арк. 92зв., 95зв., 446зв.

Ю. В. Ситникова

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ГЕНДЕРНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ШЛЯХ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ВЕЛИКОГО МІСТА

Приєднання України у 2000 році до програми ООН «Цілі Розвитку Тисячоліття» започаткувало гендерні перетворення у соціумі, стратегічним напрямом яких є досягнення гендерної рівності. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок» (2005) окреслив такі шляхи: забезпечення рівних можливостей у поєднанні професійних і сімейних обов'язків; популяризація відповідального батьківства і материнства; освіта і популяризація культури гендерної рівності.

Важливе значення для прогнозування змін у напрямку гендерної рівноваги українського суспільства має соціальний статус чоловіків і жінок, їх положення на ринку праці, зайнятості та професій, підготовки фахівців з урахуванням їх гендерних відмінностей, які можуть проявлятися під час конкурентної поведінки та при вирішенні виробничих конфліктів.

Сьогодні у світі великого міста складаються непрості гендерні відносини, як сприятливі, так і навпаки. Стереотипність розуміння соціальної ролі представниками кожної статі знаходиться під впливом реалій сучасного суспільства; зазнають змін стандартизовані ролі кожної зі статей. Інколи відчувається неспроможність до гнучкості сприйняття нових стандартів, яка супроводжується міжособистісними конфліктами, розвитком та поширенням різних внутрішніх комплексів. Проведене нами спостереження показало, що лише поступово у чоловічій свідомості руйнуються традиційні уявлення про класичний розподіл ролей між чоловіком та жінкою, тобто рольовий діапазон стає більш універсальним та надстатевим. Гендерні соціальні стереотипи поволі зазнають певних змін, потребують створення умов для партнерської взаємодії, гармонійного андрогінного поєднання фемінності та маскулінності. Працюючи і відпочиваючи разом, чоловіки і жінки вчаться один у одного. Тож, гармонізація і налагодження партнерських взаємин між чоловіками та жінками повинні стати запорукою продуктивності суспільних відносин.

Суспільні відносини можна розглядати у двох площинах: по-перше, як відносини між індивідами, що склалися історично в певних суспільних формах; по-друге, як відносини між соціальними суб'єктами з приводу соціальної рівності та справедливості. Соціальними суб'єктами вважають будь-які соціальні групи людей, об'єднані спільною працею. А людина це насамперед особистість, елемент суспільного життя, який розкривається завдяки соціальним факторам, а також

зворотному впливу особистості на соціальний стан. Отже, суспільні відносини — це відносини, які виникають між людьми у процесі їхньої життєдіяльності. За сутністю, це вся сукупність діяльності людей, форма взаємодії між ними, різноманітні зв'язки між членами суспільства, соціальними групами, а також всередині них, що виникають у процесі матеріально-виробничої, економічної, соціальної, політичної діяльності та духовного життя.

Трансформації суспільного буття зумовлюють розвиток гендерної свідомості, яка стає передумовою виділення у суспільних відносинах гендерних відносин. Як і І. Г. Малкіна-Пих визначає, як різноманітні форми взаємозв'язків людей, представників певної статі, що виникають у процесі їх спільної життєдіяльності. Вони є ключовим елементом людського розвитку, оскільки жінки і чоловіки нероздільно пов'язані одне з одним і суспільством через родинні зв'язки, відносини, ролі та відповідальність. Проте, гендерні відносини створені суспільством та постійно змінюються. За словами С. І. Сулімової, гендерні відносини — це такий вид соціальних відносин, який характеризує ступінь суспільного розвитку і їх необхідно враховувати при розробці державної політики через врахування та диференціювання загальних потреб чоловіків і жінок, декларуючи рівність соціальних можливостей кожної статі у різних сферах життєдіяльності. Сучасні моделі гендерних відносин (Т. І. Агінська, Є. С. Баразгова, І. С. Кльоціна) за змістом можна виокремити такі: партнерські та домінанто-залежні. Партнерські відносини характеризуються рівноправ'ям, яким притаманні особливі цінності, сповнені аксіологічним змістом та взаємоповагою. Головним вектором таких відносин є спорідненість цілей й узгодженість дій, взаємна готовність суб'єктів до компромісної, толерантної та коректної взаємодії. Протилежною за сутністю є друга модель — домінанто-залежна — в основі якої є чітка ієрархія залежності одного від іншого, не має місця для плідної рівноправної співпраці. Для домінуючого притаманним стає відчуття необмеженої влади, демонстрація власної переваги, ігнорування інших та прагнення суперництва. Виникає гендерний конфлікт, який має прояв у двох сферах, рольовій та екзистенційно-ціннісній, і виникає він тому, що сторони прагнуть отримати вигоду за рахунок один одного (В. А. Луков, В. Н. Кіріліна). Як відомо, гендерний конфлікт, з'являється завдяки протиріччям між нормативними уявленнями про риси особистості та особливості поведінки чоловіків та жінок та неможливістю або небажанням людини чи групи людей відповідати цим уявленням — вимогам. На макрорівні гендерний конфлікт — це соціальний конфлікт, сутність якого полягає у боротьбі між соціальними групами людей через реалізацію особистих цілей. На мікрорівні — це внутрішній особистісний конфлікт між власними прагненнями, бажаннями, баченням власного соціального статусу та усталеними гендерними стереотипами, задекларованими гендерними ролями для чоловіків та жінок. Усе це призводить до дискримінації за статевою ознакою, і в більшості випадків виявляється в таких професійних галузях, як зайнятість, оплата праці, найом на роботу, скорочення персоналу, просування на посаді, підвищення кваліфікації, забезпечення

житлом, політична кар'єра, соціальна політика тощо. Негативна дія гендерних стереотипів може позначатися на самореалізації людини, виступити бар'єром у розвитку індивідуальності. Підкреслимо, що реалізуючи свої гендерні ролі, жінки і чоловіки або підсилюють конфронтацію статей, або зменшують її.

Суб'єктами гендерних відносин є чоловік та жінка, а осередком формування таких відносин можуть бути різноманітні сфери їх життєдіяльності: родина, навчальні та просвітницькі заклади, виробництво, громадські місця. А транслювання тієї чи іншої моделі гендерних відносин суттєво впливає на стан суспільного розвитку. Таким чином, ми вважаємо, що перша модель – партнерська – дійсно є більш ефективною у будь-яких ситуаціях, бо надає можливість уникнути гендерного конфлікту завдяки тому, що відносини будуються на засадах партнерства та рівності між чоловіком та жінкою; у другій моделі неминуче відбувається гендерний конфлікт, як проголошення домінування чоловічого та залежного жіночого соціального статусу. А оволодіння культурою гендерного партнерства спонукає до оптимізації взаємодії між статями через особистісні зміни, внутрішню гармонію, покращення стану суспільних відносин та соціокультурного буття.

Отже, плідні партнерські відносини між чоловіками та жінками побудовані на принципах толерантності, взаємоповаги та взаємопідтримки – це шлях покращення суспільних відносин, який допоможе знівелювати гендерні виробничі й соціальні конфлікти, спрямувати політику міст до русла гендерного рівноправ'я й справедливості.

В. В. Сичова

Харків, ХарPI НАДУ при Президентівi України

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі збільшення інтересу до гендерної політики, обумовлене, зокрема тим, що вона може стати суттєвим чинником формування та розвитку соціального капіталу. Популярними індикаторами вимірювання соціального капіталу стають ціннісні характеристики (довіра, повага до тих, хто навколо, готовність допомагати, толерантність), суспільна активність (членство в громадських організаціях, асоціаціях, клубах за інтересами), доброчинність, розвиненість волонтерського руху некомерційних організацій. Соціальний капітал можна визначити як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один з одним. Уявляється, що доречним внести до його індикаторів і показники гендерної рівності.

Утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі, виховання і пропаганда серед населення України культури гендерної рівності є напрямками державної гендерної політики. Гендерна рівність сприятиме налагодженню толерантності у спілкуванні чоловіків та жінок, готовності допомагати одне одному, а не користатися «слабкостями» іншого, підвищенню довіри між цими демографічними групами у різних вікових категоріях. Тож від відповідної моделі гендерної політики певною мірою залежатиме розвиток або стагнація соціального капіталу.

Державна політика щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків також спрямована на застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі. Сутність гендерної політики полягає у діях органів державної влади щодо утвердження гендерної рівності в суспільстві, зокрема, забезпечення: (1) однакових умов для самореалізації і набуття людиною соціального статусу відповідно до потреб, інтересів і таланту жінки та чоловіка; (2) гарантування прав і свобод жінок і чоловіків і рівних можливостей у користуванні цими правами й свободами; (3) однакової можливості брати участь в розподілі соціальних й економічних ресурсів між жінками і чоловіками; (4) справедливого ставлення для жінок і чоловіків робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток; (5) передумов формування й розвитку гендерної культури в суспільстві.

Аналіз реалізації гендерної політики в Україні виявив, що проголошення створення умов для утвердження гендерної рівності та гарантування прав і свобод жінок і чоловіків ще не створює однакових можливостей для них брати участь в розподілі соціальних і економічних ресурсів між жінками і чоловіками; однакового ставлення до жінок і чоловіків у процесі їхнього внеску в національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток. Статистичні дані свідчать про зростання ролі жінок у суспільстві, їхнього внеску в економічний та культурний потенціал країни. Так, у 2011 р. чисельність жінок в Україні була майже на 8% більше, ніж чоловіків (відповідно, 24,6 млн. осіб (53,9%) та 21 млн. осіб (46,1%)). Внесок жінок в економічний потенціал країни досить значний. Рівень економічної активності жінок у віці 15-70 років склав 58,4% у 2010 р. У Харківській області рівень економічної активності жінок у віці 15-70 років дещо нижчий (57% у 2010 р.), ніж в цілому в Україні, проте він все одно достатньо високий. Зріс рівень зайнятості жінок в Україні у віці 15-70 років: з 51,6% (у 2000р.) до 54,4% (у 2010 р.). Але, середня заробітна плата жінок в Україні за підсумками 2011 р. на 8% менша, ніж у чоловіків. А за прогнозом, через 20–30 років пенсія українських жінок становитиме у середньому 40–50% пенсії чоловіків. Національний координатор Міжнародної організації праці (МОП) в Україні В. Костриця через перевищення різниці в зарплаті чоловіків і жінок в деяких областях України в 30% стверджував, що гендерна рівність в Україні існує тільки «на папері». Тож внесок у розвиток економічного потенціалу жінок збільшується, а розподіл соціальних благ залишається несправедливо меншим.

Ситуація в освітній сфері підтверджує відсутність справедливого ставлення для жінок і чоловіків робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток. Зростає питома вага жінок у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації з 49,8% (у 1995/1996 н.р.) до 53,8% (у 2010-2011 н.р.), що свідчить про тенденцію зростання освітнього рівня жінок і дещо зменшення освітнього рівня чоловіків. Така ж тенденція простежується щодо збільшення кількості жінок кандидатів наук: серед вікової категорії до 30 років з 52,4% (у 2000 р.) до 58,8% (у 2010 р.), а особливо серед вікової категорії 41-50 років – з 38,7% (у 2000 р.) до 52,4% (у 2010 р.). Збільшилася й питома вага жінок серед докторів наук в Україні за 10 років з 2000 р.: майже на 18% у віковій категорії 31-40 років – з 25% (у 2000 р.) до 42,9% (у 2010 р.), навіть у віковій категорії 56-60 років – з 15,1% (у 2000 р.) до 22,7% (2010 р.). Проте жінки позбавлені можливості брати участь в розподілі владного ресурсу в даній сфері: кількість жінок у керівництві вищими навчальними закладами залишається вельми незначною. Наприклад, серед 33 державних вищих навчальних закладів м. Харкова ректорами є 4 жінки (12%): Олена Коваленко (Українська інженерно-педагогічна академія), Тетяна Веркіна (Харківський державний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського), Капітоліна Гурова (Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету), Галина Пономарьова (Харківський гуманітарно-педагогічний інститут). Серед 34-х приватних вузів м. Харкова тільки

одна жінка-ректорка (менше 3%) – Катерина Астахова (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»). Така статистика свідчить про те, що забезпечення рівного соціального статусу жінок з чоловіками шляхом гарантування можливостей для рівноправного розвитку як соціально-демографічної групи залишається гаслом, ніж фактом.

Дуже значним є внесок жінок у розвиток культурного потенціалу України. Тут більшою мірою відчувається гендерний підхід у розподілі матеріальних та владних ресурсів. Аналіз ситуації в театральній сфері такого великого міста, як Харків, засвідчив, що кількісні характеристики тут набули якісних ознак: жінок – керівників театрами більше, ніж чоловіків. Так, з шести державних театрів м. Харкова директорами трьох є жінки (50%). Інституційна суть української моделі гендерної політики полягає в тісному поєднанні жорстких правил, зафіксованих законодавством, з масовою практикою неформальних домовленостей, які дозволяють обходити законодавчі норми. На жаль, Україна й дотепер має слабку систему правозастосування (необов'язковість або селективність виконання законодавства), зокрема, існує складність застосування норм і брак санкцій у випадках гендерної дискримінації. Мають слабке втілення гендерні підходи в основні державні стратегії і, відповідно, слабкий вплив на гендерні зміни в суспільстві. Після чергової зміни уряду у 2010 р. відбулися кадрові перестановки, що привели до влади велику кількість людей, взагалі необізнаних з гендерної проблематики.

В Україні, порівняно з іншими країнами, Міністерство соціальної політики, до компетенції якого входять питання забезпечення гендерної рівності, опікується надто широким полем діяльності – від демографічних проблем до всього спектру соціальних питань. Україні бракує потужної організаційної структури. Наявність Департаменту гендерної політики та оздоровлення дітей в рамках даного міністерства є недостатньою умовою для впровадження послідовної і якісної державної політики. Непомітною є роль Міністерства юстиції, яке має проводити гендерно-правову експертизу, відповідати за адаптацію вітчизняного законодавства європейським нормам, координувати діяльність органів виконавчої влади, підприємств, установ щодо правової освіти населення. Міністерству фінансів доцільно було б проваджувати гендерне бюджетування на центральному та місцевому рівнях.

Отже, непослідовна державна гендерна політика в Україні суттєво стримує розвиток соціального капіталу. Натомість реалізація послідовної та комплексної державної гендерної політики сприятиме толерантному ставленню до способу мислення, специфічних інтересів і діяльності жінок та чоловіків, усвідомленню представників різних статей один одного як до особистостей, професіоналів, компетентних і порядних партнерів; збільшенню поваги та довіри між жінками та чоловіками, підвищенню суспільної активності жінок; зростанню корисності від такої співпраці.

Ю. В. Стребкова

*Київ, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ»)*

НЕНАВИСТЬ ДО ЖІНОК У РЕФЕРЕНЦІЯХ ДЕВІАНТНОГО ТЕКСТОВОГО ГРАФІТІ

Урбанізація актуалізувала графіті як форму поширення ідей у сучасному інформаційному просторі. З 2008 року і по сьогодні на парканах м. Києва з поміж інших спостерігаємо російськомовні текстові графіті, загальним посилом яких було: “Эти садистки уродуют нас с детства, убивают ..”. Поява надписів такого змісту не була об'єктом уваги, оскільки, для сучасної України є актуальними поширення ідей жіночої меншовартості, ксенофобії, виправдовування дискримінації та насильства щодо жінок. Молодіжні рухи розвиваються у контексті кримінальної субкультури. Мова ворожнечі та мізогінійні вислови не лише переповнюють сайти, але й входять до вжитку у посадових осіб найвищого рангу. Об'єктивація жінки всіляко популяризується засобами масової інформації. Постає питання про складний взаємозв'язок відносно нового феномену текстового графіті як частини міського простору з традиційними аспектами суспільного життя .

Зміст та значення окремих ідей, що транслиуються в українському інформаційному просторі ставали предметом аналізу українських дослідниць: сексизм у ЗМІ та сприйняття української жінки (Ю. Белікова, І. Грабовська, О. Жукова, О. Кісь, О. Ставицька та ін.). Зневажлива риторика державних лідерів та можновладців щодо жінок (К. Левченко, В. Троян та ін.), ставлення до жіночої активності, зокрема злоба до ФЕМЕН (М. Рубчак, М. Дмитрієва), рух “анти-гендер” (О. Ганьківська, М. Скорик, О. Сулова). Українські графіті та їхні референції досліджували З. Кайс-Красовська, К. Станіславська, Т. Єрмакова (графіті як різновид девіантності), Н. Козаченкота Н. Вяткіна, О. Косенко, (семантичні проблеми референції), В. Волошин (релігійнознавчі аспекти референції) та ін. гендерні аспекти текстів українських графіті не досліджувались.

Дослідження проводилось на факультеті соціології і права Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Досліджувались форма, зміст, спосіб та динаміка поширення девіантного графіті за період 2008-2012 роки. Особлива увага приділялась логіко-семантичному та прагматичному аспектам референції. У процесі дослідження ми розглянули та перевірили дві гіпотези щодо походження та значення цих графіті. Згідно з першою, має місце девіантна поведінка особи з психічними розладами. За другою, досліджувані написи є частиною ідеологічного проекту. У процесі дослідження підтвердилась лише одна, остання гіпотеза та виникла потреба дослідити реакцію реципієнтів інформації. Для цього аналізувались тематичні дописи та коментарі

перших 20 сайтів за запитом ключової фрази до Гуглу (Google). Вперше російськомовні написи-звернення, ключовою фразою яких було “ Эти садистки уродуют нас с детства, убивают ..” з'явилися у 2008 р. на парканах правобережного Києва. З 2009 р. тема почала обговорюватись на форумах у мережі Інтернет. На сьогодні висунуто ряд гіпотез щодо походження цих написів. На перший погляд, специфічне написання певних літер у цьому графіті створює враження, що понад сотню написів зробила одна людина. Зміст цих написів (порушення світосприйняття та параноїдальна симптоматика, нав'язливі ідеї, манія переслідування, голоси та вплив на відстані) цілком підпадає під класифікацію МКХ-10 за діагнозом “Шизофренія”. Зміст досліджуваних графіті дає підстави оцінити їх як мізогінійні. Цікаво, що інформаційні посили сучасних графіті лежать на перетині публічної та приватної сфер і можна дійти висновку, що поширення жінконенависництва є закономірним наслідком збігу дефектів у процесі соціалізації певної людини з масовими проявами ідеології сексизму у сучасному українському соціумі.

Динаміка поширення свідчить не на користь психіатричної гіпотези. У 2009 р. надписи локалізувалися здебільшого у районі Міської клінічної психоневрологічної лікарні, але у подальшому вони почали з'являтися в інших місцях Києва, в інших містах та у Росії. Специфіка написання літер вказує на можливість наслідування. Тому, на нашу думку, має місце певний ідеологічний проект, який пов'язує новітню форму вираження та поширення інформації із традиційною гендерною диференціацією. Написи мають вселяти у масову свідомість пересічних жінок страх та провину, а чоловіків з нестабільною психікою мотивувати виливати агресію не на мітингах та акціях, а спрямовувати її проти жінок, “винних” у їхній знедоленості. Проаналізувавши референції, що містяться у коментарях на сайтах та версії, висунуті у блогах електронних засобів масової комунікації, можна відслідкувати відповідні якісні зміни. До мізогінійних ідей приєднуються “вимоги духовності”, ненависть до гомосексуалів та “примитивных представителей других национальностей наводнивших Россию» (Сайт zxsa.ucoz.ru). Можна стверджувати, що ненависть до людей за гендерною ідентичністю перетинається з розділенням людей за іншими ознаками та примножує вороже ставлення до інакшості загалом. Оскільки ідеологічні механізми досить тонкі, то нетолерантність, нетерпимість, агресивність та ворожість матимуть загальний характер, призведуть до соціальної напруженості і можуть “вибухнути” за першої нагоди у будь-якому напрямку інтерсекційної взаємодії.

Вважаємо, що за цим видом соціальної практики стоїть ідеологічний проект. Даний проект цілеспрямовано формує у масовій свідомості уявлення про зло, що походить від жінок з різною гендерною ідентичністю. Жінок, чия гендерна ідентичність не відповідає патріархатним нормам сприймають як загрозу безпеці громадян та країни. Створюється ефект покладання вини за соціальні негаразди на жінок. Отже, прояви сексизму не залишаються у межах звичного кола сексуальність, репродукція, безправність жінок. Мізогінія виявляється неодмінною складовою поширення будь-якої ксенофобії як страху перед інакшим.

О. А. Сухова

Пенза, Пензенский государственный университет

ЗАТО Г. ЗАРЕЧНЫЙ В КООРДИНАТАХ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕОЛОГИИ

12 августа 1958 г. Указом Президиума Верховного Совета РСФСР № 742/4 в г. Пензе был образован Заречный район за счет части территории Заводского и Ленинского районов. 10 декабря того же года статус административно-территориального образования вновь изменился – Указом Президиума Верховного Совета РСФСР за № 742/10 Заречный район г. Пензы был преобразован в город областного подчинения с наименованием – Заречный. По мере завершения строительства градообразующего предприятия становится актуальным вопрос о введении режима особой секретности. 3 марта 1962 г. согласно Постановлению Совета Министров СССР за № 223-107с город превратился в закрытую зону и поменял свое официальное название. Теперь наименованием данного населенного пункта становится – Пенза-19. С июня 1966 г. город получил открытое наименование «город Пенза-19».

Образ закрытого пространства, обнесенного колючей проволокой, охраняемого периметра, а в представлениях обыденного сознания, «зоны», был привычным элементом повседневности на протяжении всей истории города. Сначала, это понятие обозначало место работы заключенных двух колоний ИТК-2 и ИТК-3, силами которых возводились городские кварталы на начальном этапе строительства. Затем, после «закрытия» города внутри «зоны» оказались и сами зареченцы. Однако возведенный вокруг города периметр не был чем-то пугающим, его появление не оставило каких-то тревожных воспоминаний: где-то далеко, за лесом росли невидимые стены. Напротив, жители города приобрели определенную защищенность, чувство собственной избранности и исключительности.

Въезд в город был запрещен всем родственникам кроме родителей, «жители города были осведомлены о существовании уголовной ответственности за передачу посторонним лицам информации о месте своего проживания». Сохранилось и воспоминание о том, какие сильные переживания вызывало опасение утраты пропуска.

Производственную повседневность на градообразующих предприятиях ЗАТО отличали готовность к риску, к напряженному и самоотверженному труду, творчество и инициативность, рационализаторство и изобретательство. Причем, если техническое творчество в стране в целом было направлено на совершенствование существующей техники и технологии, то в закрытых городах – и на создание принципиально новых образцов.

Кроме того, закрытые города создавались как поселения элитарного характера. Изначально ЗАТО проектировались как новый тип подлинно социалистического

города с высоким уровнем производственной и социальной инфраструктуры. Процесс их создания отличался рядом факторов, не свойственных обычному градостроительству. В числе таковых следует назвать: режимность возведения объекта; широкое использование труда заключенных; сжатые сроки строительства; приоритетное (по отношению к другим городам) обеспечение необходимыми строительными материалами, оборудованием, продуктовыми и промышленными товарами; масштабные миграционные процессы, стремительно менявшие состав населения. В этом случае условия жизни в городе будут определять: изолированность, закрытый характер существования (фактор «зоны»); особый режим секретности и жесткого контроля за его соблюдением; высокий уровень применяемых технологий и новой техники, а, следовательно, повышенные требования к качеству образования и профессиональной подготовки; специальный отбор населения и, как следствие этого, преобладание молодежи и трудоспособного населения в возрасте до 40 лет, особенно на начальных этапах развития города; привилегированное снабжение, повышенные стандарты материально-бытового обеспечения горожан.

Конечно, говорить об исключительных характеристиках, о своеобразии социального восприятия можно применительно к тому сообществу, которое формировалось непосредственно в момент образования и в начальный период развития города. Именно зареченцы, переехавшие в город в 1950-х – 1960-х гг., становились носителями уникального универсума ценностных ориентаций. Как вспоминает П. Е. Присяжная, «Высокий социальный статус закрытого города и его жителей порождал ощущение гордости за оказанное доверие; ...конечно, всем хочется иметь какие-нибудь льготы». Судя по воспоминаниям зареченцев, ощущение «закрытости» характеризовало скорее отношение к городу извне, стереотип обывательского восприятия, скажем, населения областного центра. В оценках же жителей Пензы-19 доминирует характеристика комфортности проживания («курортный городок»), ощущение своей избранности.

Городское сообщество такого типа можно было бы определить как некую социальную группу, которая жила и трудилась в искусственно созданных условиях секретной системы. Закрытые города представляли собой двойственную систему: с одной стороны, повышенный уровень производственного и бытового комфорта, тиражирование образцов элитарной культуры, а, с другой, – непосредственная близость реальной опасности, ощущение режимности и подконтрольности, вынужденный разрыв родственных связей. А в процессе реализации концепции «социалистического города» особое значение будет иметь масштабная политико-воспитательная работа партийных комитетов по насаждению коммунистических, коллективистских идеалов.

Наиболее высокой степенью значимости для работающих на градообразующих предприятиях (и для жителей ЗАТО в целом) обладали директора атомных комбинатов и научные руководители. Силу их авторитета определяли личностные и

организаторские качества, всеобъемлющая забота о нуждах работающих и высокий профессионализм.

Оценивая статусное положение жителей ЗАТО, необходимо отметить, что непосредственное участие в выполнении важнейших правительственных заданий, значительно большие возможности в удовлетворении материальных и духовных потребностей обеспечивали привлекательность работы на градообразующем предприятии. В результате, более высокий статус имели работавшие на секретных предприятиях, чем работавшие в других учреждениях и организациях города. По воспоминаниям зареченцев, в городе существовало два основных места работы: «41-й ящик – стройка и 46-й ящик – завод».

В оценках массового сознания господствующее положение на вершине социальной иерархии прочно занимала техническая интеллигенция. Социальное структурирование в коллективах атомных производств отличалось престижным статусом работников основных цехов в сравнении с работниками вспомогательных; обслуживающий персонал занимал более низкую ступень, чем вышеназванные категории.

Статус ЗАТО становится важнейшим фактором, повлиявшим на формирование специфики конструирования гендерных отношений и гендерных ролей. По мнению И. С. Клециной, гендерная идеология как механизм социальной организации и поддержания установленных моделей отношений между полами представлена в традиционной и эгалитарной формах. В случае с ЗАТО милитаризация производственной повседневности, жизнь в «зоне» объективно будут порождать традиционный (патриархальный) тип государственной политики по отношению к гендерным ролям. Однако характерной особенностью системы ценностей в закрытом городе являлось восприятие трудовой активности как социально-политической ценности. Следовательно, работавшим в закрытых городах будет свойственно ценностно-ориентационное единство, сложившееся в ходе социально-ценной и личностно-значимой совместной деятельности. Это, в свою очередь, способствовало трансформации представления о гендерных «контрактах», стереотипах гендерного поведения, определяемого идеологической практикой государства. Женщина становилась не просто «работающей матерью», она проявляла не свойственную данной роли гражданскую активность, вторгаясь в сферу традиционного «мужского» поведения.

С. Е. Тарвердиева

Баку, Бакинский славянский университет

СОЦИАЛЬНАЯ И ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИНЫ

Социальная дифференциация женщин по географическим данным существует издавна. Род деятельности горожанки или женщины из деревни конечно же была разной. Но по генеральным вопросам конечно же не было существенных различий. Особенно это касается вопроса работать ли женщине вне дома, или главной рабочей средой для неё должно оставаться дом и домашнее хозяйство?! И эта ситуация не менялась согласно социальному сословию женщины. Однако в зависимости от места жительства жизненный уклад женщин менялся. Если в деревне женщина несла ответственность за многие домашние дела, то она также была и подключена ко многим процессам за её пределами. В городах же женщины не допускаются к основным процессам, тем самым не имеют независимости вне дома. Она оставалась чьей-то дочерью, становилась чьим-то женой или вдовой. Она передавалась от отца к сыну и никогда не была отдельной, самостоятельной частью общества. Ни в одной сфере не обрели руководящую миссию. Только социальный статус женщины влиял на выбор профессии. Данные тенденции менялись если женщина относилась к более высшему сословию. Женщина из низших сословий в городе занимались в сфере обслуживания. В зависимости от географии меняется и род деятельности девушек или женщин. В деревне женщин больше занимались ремеслом на фермерских хозяйствах. А городские девушки нанимались прислугой или служанкой.

Двойные стандарты для мужчин и женщин существовали всегда, а в этом вопросе действовали стереотипы, которые диктовали те или иные формы деятельности и поведения. «Гендерные стереотипы это внутренние установки в отношении места женщин и мужчин в обществе, их функций и социальных задач. Именно эти стереотипы являются барьером в установлении подлинного гендерного равенства в нашем обществе». Следует отметить, что примерно с XII века формулировалось понятие женская профессия. Гендерный подход распределения труда по половому признаку было основополагающей в Средневековье и позднее. Эта тенденция продолжалась по своей сути и в современную эпоху. Женщины были задействованы в торговле в сфере обслуживания, в текстильном производстве, в фермерском хозяйстве. Единственно что могло помешать работе, это материнство. Женщины занимали главенствующее место в воспитание детей. За браком наступал период, когда женщины ввиду «интересного положения» вынуждены были ограничить свою трудовую деятельность.

Издавна женщины определяли с двух позиций; с репродуктивной позиции, и с позиции выгоды. Первостепенной было, конечно же, репродуктивные способности

женщины для продолжения рода. А понятия форм выгоды так же менялось согласно географической и социальной дифференциации. Например, люди высшего сословия через брачные договора строили общественно-политические мосты родственности между семьями королевствами, или же решали экономические проблемы через брак.

А выгодой для людей из низшего сословия являлось работоспособная жена, как дополнительные рабочие руки, к тому же через рождаемость число таких же рабочих рук росло. С тех пор как женщинам разрешили получить образование, спектр женщин расширился. В последующие века постепенно репродуктивные способности женщины тоже корректируется согласно географии жительства женщины. Так число детей горожанки существенно отличалось от числа детей женщины из деревни.

На этот процесс существенно повлияло разрешение получения образования женщинами. Женщины в Европе уже с конца XIII в. женщины начали получать образование. А основное место работы для женщин являлось медицина (акушерство). Долгие годы мужчины-учёные боролись за исключение женщин из медицинской среды. Распределение профессий по гендерным определениям велось уже до Средневековья. Это ткачество, кулинария, гинекология, воспитание детей. Понятие о женских профессиях в Средневековье усилилось и обрел черты дискриминации. И по сегодняшней день проблема дискриминации по половому признаку остается актуальной. Женщина не имела никакой свободы действия. В постановке вопросе ситуация менялось согласно тому, какое семейное положение у женщины: При живом муже, опекуне или вдова. И каждый раз во всех ситуациях ссылались на мужскую опеку. Именно, учитывая этот фактор, можно предполагать, что незамужние или же без опекунства вдовы находились в более выгодных условиях, чем замужние. Но самым парадоксальным является тот фактор, что вдовы имели относительную свободу по сравнению с другими женщинами. Они могли самостоятельно вести дела, руководить хозяйством. Со смертью мужа влиятельные дамы обретали также юридическое право ведения дел. Они не имели права. Так как не имели тенденцию на набор рабочих, а без найма продолжить дело было очень трудно. Олуэн Хафтон в своей работе «Женщины, труд и семья» отмечает, что например, в Англии и Голландии женщины могли после смерти мужа сохранить типографию, только с тем условием, что за печатным станком будет стоять мужчина. Этого требовали закон. Или в Женеве вдова часовщика могла продолжить работу с тем условием, что могла изготавливать только детали и гравировку корпуса. На остальное она не имела права. «В целом необходимость компенсировать труд мужа за счёт найма заменяющего его работника, вероятно лишало около 90% вдов ремесленников возможности продолжать семейный бизнес в полном объеме.

Если с одной стороны вдовы имели возможность вести самостоятельные дела без опекунства, с другой стороны не было той моральной защиты, которая было бы у женщины в качестве мужа. Общественное обсуждение было даже сильнее, чем юридические ограничения. Повторный брак был возможен, а иногда и необходим. К концу Средневековья мужское общество ограничивало действия богатых вдов, как бы

«заботясь» об их добродетели. Чем больше женщины хотели выходить за рамки домашних границ, тем усерднее их хотели там ограничить. Вообще, по своей сути, Средневековье время противоречий. Это можно объяснить историко-общественными предпосылками времени.

Города в средние века характеризовались так же созданием своеобразных женских общин. В первую очередь это были монастыри. Средневековье характеризуется появлением орденов и религиозных общин, а так же общество бегиннок, которые в основном также создавались в городах. Однако в тот момент, когда данные учреждения и сообщества стали обретать формы организованной общины, включающей в себя определённые отрасли экономики и торговли, их начинали притеснять. А самой революционной форме были группы женщин-мистиков, которые образовывались группы и выживали за счёт милостыни и проповедью. Когда стало понятно, что это движение охватило разные социальные слои общества религиозные и общественные деятели решили раздолбить эти общины, сохранив только те общины, которые имели материальные возможности существования.

Женщины-мистики, женщины-акушерки, женщины-ткачихи, женщины-писательницы – какими бы не были женщины они начали выражать свои мысли и идеи. И среди них Кристина де Пизан имеет особое место. Именно с ней связано возникновение женского вопроса. Она написала «Город женщин», в котором всеми управляли женщины. В тексте своего произведения Кристина де Пизан одно за другим опровергает мнение и стереотипы о женском разуме, умениях. Ставя различные вопросы, она опровергает мнение о второсортности женщин. Но Кристина де Пизан было не единственной женщиной – литератором. Вполне выразившиеся себя женщины-писательницы появляются сначала в духовной области: Хадевийка Антверпенская, Мехтильда Магдебургская в XII в., Маргарита Порете, Биатриса Назаретская, Хельдегарда Бингенская и другие писательницы XIII и XIX вв. Это женщины хорошо знали о своих литературных талантах. Но женщины-писательницы это достояние городов. Аристократия, принимавшие у себя своих гостей, образовывали своеобразные «центры», где обсуждались многие общественно-политические, экономические вопросы. Конечно же, в начале в этих приемах женщины являлись частью «декора» в то время как позднее это обретает формы салонов, участие в которых являлось лишь честью для многих ученых мужей эпохи. И роль и значение женщины в этих салонах стало неоспоримой.

Пройдя через многие этапы развития человечества, женщины на современный мир вошли с более расширенным полем действия, социальным и гендерным распределением профессий. Но говорить о революционных изменениях не приходится и по сей день. Причиной же является глубинные социальные, нравственно-этические, философско-психологические, экономические процессы.

Н. П. Трінутіна

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова*

РОЛЬ ГАННИ СТЕПАНІВНИ МАЯК У ФОРМУВАННІ АРХІТЕКТУРНОГО ОБРАЗУ ПОВОЄННОГО ХАРКОВА

Диплом на звання архітектора у Харківському інституті інженерів комунального будівництва Ганна Степанівна Маяк захистила 21 червня 1941 року. Завершення екстернатури обіцяло відкрити нові широкі творчі перспективи... Замість того – напружена робота архітектора-дендролога в Харківському інституті «Промбудпроект» (15.07.1941 – 20.09.1941 р.) у складі спец загону з маскуванню міста від бомбардувань фашистської авіації. Маючи на руках чотирьох непрацездатних членів сім'ї, молода архітекторка не змогла евакуюватися, через що в період окупації довелося бідувати з батьками в Люботині. Рятуючись від угону до Німеччини, випускниця ХІКБу літо 1943-го змушена була пропрацювати на квіткових парниках¹. А 17 вересні 1943 р. у тому ж Люботині стала до роботи на посаді техніка 10-ї дистанції служби шляху Південної залізниці, відбудовуючи зруйновані шляхи та споруди. День свого звільнення від фашистів Харків зустрів зяючими проваллями вікон, купами битої цегли, обпаленими пожежею остовами будівель. Місто втратило близько 50% житлового фонду, у його центрі були вщент зруйновані цілі квартали ошатних громадських будівель.

Зелене вбрання другої столиці України було знищене на 70-80%. Чи не всі надбання ландшафтної архітектури довоєнного періоду у Харкові були якщо не зруйновані, то значно пошкоджені. 1 листопада 1943-го Міськкомгосп Харкова відкликав Ганну Степанівну з Південної залізниці і відновив її на посаді архітектора зеленого будівництва в архітектурній майстерні Тресту зеленого будівництва, аби відродити й примножити красу столиці Слобожанщини. Озираючись на життєвий шлях цієї вольової та цілеспрямованої жінки, здається, що саме для виконання цієї місії Господь послав її у світ...

Народилася Ганна Степанівна Маяк 10 лютого 1915 року у селі Огульці Валківського району Харківської області в сім'ї залізничника Степана Коржа. У 1943-му за її плечима вже лежало навчання у Харківському технікумі зеленого будівництва (1930 – 1933), робота у Харківському тресті зеленого будівництва на посадах техніка, техніка-проектувальника, архітектора. Працюючи в середині 1930-х рр. над втіленням проекту перепланування саду ім. Шевченка під керівництвом видатного дендролога та ландшафтного архітектора, професора, доктора наук О. І. Колеснікова, дівчина, мов губка, всмоктувала у себе зразки доброго естетичного смаку, творчий запал, секрети високої майстерності. Жага досконалості привела її у 1937-му за

¹ Архів ін.-ту «Укргідропроект», оп.2, спр. 136, арк. 5.

відрядженням Зеленбуду до екстернату паркобудівельного факультету Харківського інституту комунального господарства, де під керівництвом того ж таки професора О. І. Колеснікова продовжилося формування її творчої індивідуальності. І вже у 1939 р. їй було довірено проектування озеленення центрального стадіону м. Саратова, який будувався за проектом знаного московського архітектора М. М. Звігальського¹.

Не зважаючи на скрутне становище на всіх напрямках господарської відбудови звільненого Харкова, партійні та радянські очільники міста приділяли величезне значення вирішенню проблем урбоекології. Як справедливо зазначали автори книги «Харьков вчера, сегодня, завтра», «Благоустройство и озеленение стали важнейшим градостроительным актом, преобразившим городскую среду»². Зокрема, з районів житлової забудови було вирішено прибрати шкідливі виробництва, вже восени 1943 р. уздовж харківських вулиць було висаджено 25 000 дерев³.

Мудрим було рішення, запропоноване архітекторами О. М. Кась'яновим та В. І. Коржом, про створення на місці зруйнованих будівель нових бульварів та скверів. Так у перші повоєнні роки майстри зеленого будівництва почали «оскверняти» (за виразом Г. С. Маяк) схили Університетської гірки, центральні вулиці та майдани Харкова. На місцях недавніх руїн та згарищ місто уквітчувалося казковими клумбами, злітали до сонця струмені фонтанів.

Надзвичайно плідною була у ці роки робота Ганни Степанівни на посаді керівника проектної майстерні Харківського тресту зеленого будівництва (21.04.44 – 29.06.44), технічного керівника будівельної контори цього тресту (29.06.44 р. – 21.02.56 р.). На Виставці досягнень народного господарства Харківщини, яка проходила у 1944-му на честь річниці визволення від фашистів⁴. Ганна Степанівна стала автором плану відділу сільського господарства та спроектувала головний вхід на виставку. На схилі Купецького узвозу, на місці колишнього пасажу, творчим колективом Г. Г. Ветман, І. Я. Жилкін та Г. С. Маяк був закладений сквер з каскадом фонтанів.

Значно постраждав у воєнні роки міський сад ім. Т. Г. Шевченка, у реконструкції якого брала у середині 1930-х участь випускниця технікуму зеленого будівництва технік-озеленювач Ганна Маяк. Більшість будівель та споруд, алеї та майданчики, комунальне обладнання були спалені та розграбовані, зелені насадження вирубані на 60%, а ті, що вціліли – поламані. Такі ж цінніші породи, як хвойні, – були знищені цілком. На своєму засіданні 27 жовтня 1943 р. Виконавчий Комітет Міської ради депутатів трудящих м. Харкова своєю постановою ухвалив: «Доручити Головному архітектору м. Харкова тов. Касьянову через свої проектні майстерні розробити проекти нових архітектурних споруд м. Харкова, що репрезентуватимуть

¹ Ворожбянин Я. В. На шляху до майстерності / Я. В. Ворожбянин // Архітектура Радянської України. – 1939. – № 6. – С. 11 – 13. – С. 12.

² Харьков вчера, сегодня, завтра. – Х.: Фолио, 2002. – 206 с. – С. 61.

³ ДАХО Ф. Р-408, оп. 11, спр. 2, арк. 1 – 3.

⁴ Летічева І. Творець краси / І. Летічева // Вечірній Харків. – 1985. – 20 квітня.

його нове архітектурне обличчя...»¹. У числі таких об'єктів значився, зокрема і сад ім. Т. Г. Шевченка. Складання комплексного проекту цієї зеленої перлини було доручено Г. С. Маяк.

Намагаючись максимально зберегти скарби дендрологічної колекції та не зіпсувати планувальну схему довоєнного проекту, архітектор-дендролог ретельно підбирала рослини на заміну втрачених. Для цього у ході проектування був здійснений детальний аналіз усіх наявних на той час (1945 – 1946 рр.) насаджень та їх стан. Проектування зелених об'єктів та архітектурних споруд замість зруйнованих здійснювалося із максимальним дотриманням вже закладеної в архітектурі саду стилістики. Генеральний проект реконструкції саду ім. Шевченка, який загалом мав зайняти площу у 64,5 гектари, вражає ретельністю проробки усіх своїх деталей². Цей проект став першою великою авторською роботою Ганни Степанівни у Харкові і ліг в основу її наукової дисертації на ступінь кандидата архітектури.

Там, де до війни красувалася будівля Педагогічного інституту, у 1950-му році була проведена спроектована Ганною Степанівною перша у місті виставка квітів, а у подальшому був насаджений розарій. На розчищених від руїн територіях за проектом Г. С. Маяк були споруджені концертна естрада, танцювальний майданчик, літній кінотеатр, а на вході з вул. Сумської – елегантна ротонда. Вічним пам'ятником торжества сил світла та життя над силами п'їтьми та смерті став закладений на вулиці Сумській у 1946-1947-му році методом народної будови сквер «Перемога» з басейном вільних обрисів та фонтаном-альтанкою «Дзеркальний струмінь»³. Цей проект Г. С. Маяк виконала у співавторстві з О. М. Касьяновим та В. І. Коржом.

При повоєнній відбудові парку ім. Артема, який зазнав жахливих втрат від німецьких бомбардувань, Ганна Степанівна доклала чимало зусиль, аби гідним чином відродити надбання творців цієї зеленої оази серед промислової зони Харкова 1934 – 1935 рр.⁴. Так само тактовно та дбайливо поставилася Ганна Степанівна і до відновлення парку ім. О. М. Горького, який під час Великої Вітчизняної втратив понад 10 000 дерев.

Не викликає сумніву твердження з характеристики, даної Ганні Степанівні Трестом зеленого будівництва у лютому 1956-го: «Усі крупні роботи з озеленення та квіткового оформлення міста Харкова виконувалися за проектами т. Маяк та під безпосереднім її керівництвом»⁵. Цю думку підтримують і сучасні архітектори. Тож оцінюючи роль творчості Ганни Степанівни Маяк у формуванні містобудівного «обличчя» Харкова повоєнного періоду, можна сміливо порівняти їх із значенням для нашого міста архітектурних шедеврів О. М. Бекетова.

¹ ДАХО, Ф. Р-1156, оп. 2, спр.3, арк. 91.

² Музейний комплекс ХНУМГ, Особистий фонд Г. С. Маяк, Документація з проектування міського саду ім. Шевченка, 1945 р.

³ Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова. Очерк./ Н. Т. Дьяченко. – Х. : Прапор, 1977. – С. 133.

⁴ Маяк А. С. Система зон массового отдыха г. Харькова / А. С. Маяк // Парк и отдых. Материалы Всесоюзного совещания по планировке, благоустройству и строительству парков культуры и отдыха. Вып. 2. – М., 1975. – С. 216 – 116. – С. 223

⁵ Архів інст. «Укгідропроєкт», оп. 2, спр. 136, арк. 9.

Г. Т. Уранхаева

*Семей, Казахский гуманитарно-юридический
инновационный университет*

ЖЕНЩИНЫ ВО ВЛАСТНЫХ СТРУКТУРАХ (РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ)

На сегодняшний день мы являемся свидетелями того, что во многих странах как индустриального, так и постиндустриального мира женщины представлены в тех или иных сферах политических отношений.

Законодательство Республики Казахстан предусматривает равные права мужчин и женщин во всех сферах жизни и деятельности. Ратифицированы основные международные соглашения по правам женщин, действует Национальная комиссия по делам женщин и семейно-демографической политике при Главе государства, принята «Стратегия гендерного равенства в РК на 2006-2016 годы». Подтверждением правильности демократического курса является избрание Казахстана в Исполнительный совет ООН по гендерному равенству и расширению возможностей женщин «Женщины ООН». В казахской степи женщины всегда имели особый статус. И факт создания указом главы государства в 1995 году, несмотря на кризисный переходный период, Совета по проблемам семьи, женщин и демографической политике, говорит сам за себя. Главой государства Н.А. Назарбаевым был инициирован съезд казахстанских женщин, где было сказано, что «женщин как во властных структурах Казахстана, так и в бизнесе должно быть представлено больше, что мы и наблюдаем сегодня в стране».

С момента обретения Казахстаном своей независимости, представительницы прекрасного пола продолжают вносить значительный вклад в развитие всех сфер общественных отношений. По данным статистики, казахстанские женщины вносят вклад в ВВП страны в размере 40%. Следует отметить, что участие женщин не только в политической, но и в социальной, экономической жизни страны является положительной тенденцией. В свою очередь, усиление данного тренда является своеобразной реакцией на современные реалии. Общество все больше требует социальной справедливости и защищенности. По мнению известного ученого, акима Павлодарской области Е. Арына «в Казахстане нет дискриминации по гендерному принципу. В настоящее время на государственной службе 60 процентов составляют женщины, в судебной системе — 61%, среди депутатов Парламента — 34%, из предпринимателей 40% составляют женщины».

Еще в Послании Президента 1998 года среди семи основополагающих элементов демократизации и политической либерализации была отдельно выделена необходимость более широкого и качественного вовлечения женщин в общественную, социальную, экономическую и политическую жизнь страны. Глава государства твердо заявил, что намерен серьезно повысить роль Совета по проблемам

семьи, женщин и демографической политике и сделать его главным советником по решению острых проблем в этой сфере. Среди конкретных мер были обозначены: повышение представительства женщин во всех органах власти, борьба с насилием над женщинами, поощрение кредитования женского бизнеса. С этого периода гендерные критерии в политике усиливаются. Это прослеживается на нескольких уровнях. Здесь и внедрение гендерных принципов в национальную статистику. Здесь и проведение фундаментальных и прикладных исследований по гендерной проблематике. Здесь и ежегодные встречи главы государства с выдающимися женщинами. И главное внимание уделяется представительству женщин в институтах власти, в политике.

И, тем не менее, сегодня приходится констатировать, что количество женщин на уровне принятия решений в Казахстане обратно пропорционально уровню власти. В «вертикали власти» женщины сосредоточены лишь в основании властной пирамиды. Женщин мало во властных структурах, численность их снижается в среднем звене и еще более - в высших эшелонах власти. Признание принципа гендерного баланса в процессе принятия решений и его роли, обязательства по расширению возможностей женщин со стороны государств мира отражены в Пекинской платформе действий, принятой государствами - членами ООН на IV Всемирной конференции по положению женщин (Пекин, Китай, 1995). В платформе отмечается, что проблемы всего общества в целом решаются только в том случае, если в их решении принимает участие не менее 30% представителей одного из полов.

В соответствии с принятыми международными обязательствами, данный пункт включен в «Стратегию гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы», в которой поставлена конкретная задача: добиться 30-процентного представительства женщин на уровне принятия решений. В результате реализации «Стратегии гендерного равенства в РК» «...увеличится число женщин до 30-процентного представительства на уровне принятия решений, рекомендуемого пекинской платформой действий, в том числе в правительстве, парламенте, акиматах, маслихатах и судебных органах».

Сегодня в Казахстане каждый регион вовлечен в реализацию «Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы». В частности, в Восточно-Казахстанской области, женщины преимущественно заняты в таких областях как здравоохранение и предоставление социальных услуг – 76%, образование – 73%, финансовая деятельность – 63%, государственное управление – 43% от всех занятых в соответствующей сфере деятельности.

Областная комиссия по делам женщин и семейно – демографической политике при акиме направляет свои усилия на обеспечение условий для расширения участия женщин в социально-экономической, политической и культурной жизни, по формированию в общественном сознании представления о преимуществах и необходимости фактического равноправия женщин в обществе и управлении государством.

В настоящее время доля женщин во власти на уровне принятия решений составляет 18%. Увеличилось число женщин среди заместителей акимов городов и районов области и сельских округов. В областном центре г. Усть-Каменогорске заместителем акима по экономическим вопросам является женщина, в г. Семей – заместителем акима по идеологической работе также представлена женщиной. Согласно данным Агентства РК по делам государственной службы по ВКО в кадровом резерве государственной службы местных государственных органов состоят 236 человек, из них 125 или 53% женщин.

Ведется работа по достижению гендерного баланса в партийных списках. Качественный состав депутатов областного, городских, районных маслихатов по Восточно-Казахстанской области 5 созыва составляет 321 депутат, из них 46 женщин или 14,3% (4 созыв – 42 женщин или 13,1%).

В области фактическое количество государственных служащих составляет 3434 человек, из них 62% женщин. Женщины-руководители обеспечены равным доступом к обучающим программам, проектам и стажировкам. Например, в обучающей программе краткосрочного повышения квалификации «Население и развитие» в городе Москва Российской Федерации с 23 сентября по 3 октября 2012 года приняли участие начальник управления экономики и бюджетного планирования и заместитель начальника управления координации занятости и социальных программ. Центром гендерных исследований совместно с областным филиалом Народно – демократической партии Нур Отан проводились областной конкурс «Лучшая организация, возглавляемая женщиной», совместный проект с Департаментом Юстиции «Семейный очаг»: психологические и юридические тренинги и консультации.

В региональном Центре повышения квалификации государственных служащих аппарата акима области Федерацией женщин «Status» на протяжении 4 лет на постоянной основе читаются лекции «Основы национальной гендерной политики в Республике Казахстан». Слушателями являются группы государственных служащих, как повышающих квалификацию, так и проходящих профессиональную переподготовку. В 2012г. количество слушателей составило 187 государственных служащих административного уровня.

В рамках государственного информационного заказа в области предусмотрены отдельные лоты по вопросам освещения гендерной политики. В региональных СМИ продолжает освещаться женская проблематика, вопросы повышения роли женщины в обществе, реализации Стратегии гендерной политики. На постоянной основе на сайте акима области действует страничка «Гендерная политика». На базе Федерации женщин «Status» работает постоянно-действующая лидерская школа. В 2012 году были проведены мастер – классы по менторингу (наставничеству) и лидерству. для женщин, выразивших желание вести просветительскую работу среди девушек учащихся профессиональных школ и лицеев, а также колледжей. Целью занятий являлась актуализация важности подготовки будущих выпускниц учебных

учреждений к грамотному поведению на рынке труда и построению профессиональной карьеры. Разработаны информационно – образовательные материалы.

Растет количество женщин лидеров в гражданском секторе. В области действует женский политический клуб, возглавляемый Сухоруковой В.Н. Областной филиал коммунистической партии возглавила Агешкина Е.В. Если обратиться к цифрам, то, к примеру, в 2012 году на вопросы гендерной политики в рамках государственного социального заказа выделено 3,5 млн. тенге, что составляет 10,9 % об общей суммы госзаказа.

Следует признать, что наряду с достижениями существуют и проблемные зоны. В частности, все еще наблюдается низкий уровень мотивации женщин к карьерному росту, объясняемый опасениями утери семейных отношений; в обществе, в государственном управлении сильны стереотипы о невозможности сочетания для женщины и карьеры и семьи; неразвитость системы сервисных социальных услуг, поддерживающих работающих матерей, непривлекательность этой сферы для бизнеса и инвестиций; женщины из кадрового резерва практически не продвигаются на политические должности, они так и остаются на скамейках «запасных игроков»; не развита преемственность в продвижении женщин на уровень принятия решений. В лидерских школах обучаются одни, а в органах власти оказываются другие.

Решение этих проблем требует времени и скоординированных подходов органов государственного управления, гражданского сектора и средств массовой информации. Одной из важных и перспективных задач в этом направлении представляется построение государственно – частного партнерства в социальном секторе, связанном с обучением женщин, их профессиональной реабилитацией и адаптацией, включением в активную общественно-политическую деятельность.

Нельзя не согласиться с мнением известного казахстанского ученого З.Шаукеновой о том, что «сегодня в нашей стране женщина во власти, в политике, на руководящей должности - это уже не исключение, но еще и не правило». Вместе с тем один из постулатов теории управления гласит, что успешность женщины в политике, науке, бизнесе в большой степени определяется самим фактом наличия примеров успешных женщин. И чем таких примеров больше, тем большему числу женщин удастся пройти сквозь «стеклянный потолок» на самые вершины властного Олимпа и делать наш мир лучше».

Г. Г. Фесенко

*Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ГЕНДЕРНИЙ АУДИТ ЯК ПРАКТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ

Міста є центрами культурного, політичного, економічного, соціального життя. Втім і більшість проблем теж концентрується у містах. Незалежно від масштабу міста, його місцерозташування й інших параметрів, багато міських проблем мають схоже коріння: брак фінансових ресурсів та робочих місць; «старіння» житлового фонду; збільшення кількості безхатченків; погіршення криміногенної ситуації; недостатній рівень/якість послуг та інфраструктури; перенавантаження транспортної мережі і т.ін.

Найбільш привабливий аргумент на користь міста є його більш якісний життєвий простір (для проживання, роботи, навчання). Такий вимір пізнання міста передбачає врахування соціальної «анатомії міста»¹. Вихідною ідеєю для гендерної політики стає розуміння міста, перш за все, не як території, а простору для комфортного буття усіх мешканок та мешканців².

У такому контексті актуальною стратегією для міст є *safe city* («безпечне місто»). Відсутність безпеки і комфорту перешкоджають жінкам у повній мірі користуватися життєвим простором міста. Коли жінки і дівчата відчувають, що середовище їм загрожує, вони обмежені в його використанні. Створення міста, безпечного для жінки, може розширити можливості жінок – соціальні, економічні, культурні. Міста мають бути безпечними і комфортними для Усіх, а їх простори пропонувати їм широкі можливості в сфері праці, освіти, відпочинку.

Втім у стратегіях розвитку українських міст досі відсутні відповідні «гендерні ініціативи» щодо гармонізації міського простору. Така ситуація обумовлена, у тому числі, й недостатньою інформованістю фахівців міського господарства про існуючі сучасні методики вирішення гендерних проблем. Рівень безпечності міста для жінок визначається через моніторинг за такими індикаторами, як їх можливості у використанні громадського простору, рівень висвітлення проблеми безпеки жінок в місцевих засобах масової інформації, участь жінок в міських ініціативах і т.ін. Слід зазначити, що в Україні поки відсутні механізми для моніторингу та оцінки вимірювання соціальних змін, пов'язаних з гендерними відносинами.

Так, гендерно-чутливі індикатори Сеула³ включають показники для вимірювання життя мешканців за ознакою статі, що розподілені за такими категоріями: економічні можливості жінок; соціальна інтеграція жінок з числа

¹ Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії. – К.:Смолоскип, 2013.

² Фронтири міста. Історико-культурологічний альманах. Випуск 1, 2. – Дніпропетровськ: Герда, 2013. – 276с.

³ Gender Sensitive Indicators in Seoul. 2005 – 2009. – Seoul: Hyun-Kyung PARK, 2010. – Access mode: http://www.endvawnow.org/uploads/browser/files/gender_sensitive_indicators_seoul.pdf.

меншин, розширення соціальних і культурних прав жінок й підвищення жіночої політичної участі та представництва. Зокрема індикатор гендерної безпеки у місті (3-2. *Sentiment on Urban Safety by Gender*)¹ виявляє розрив у відчутті мешканцями/мешканками небезпеки, що пов'язується: 1) зі стихійними лихами (пожежа, повінь зсуви та ін.); 2) перебуванням у місті у нічний час; 3) страхом через злочинність; 4) зі спорудами, їх можливим руйнуванням.

У вітчизняній муніципальній практиці спостерігаються окремі ініціативи щодо виявлення гендерних розривів у користуванні міськими просторами. Тож існує потреба у спеціальних розробках «гендерної компоненти» для ефективного управління міськими територіями з метою створення умов для якісного життя, самореалізації усіх мешканців. Вирішення поставленого завдання вимагає: підготовки рекомендацій щодо покращення якості муніципальних послуг через максимально повне урахування гендерних індикаторів; впровадження методик гендерного аудиту міського простору в діяльність органів місцевого самоврядування для формування гендерно-справедливого життя у місті; підвищення рівня залученості громадян до процесу формування змісту послуг, які надаються місцевим самоврядуванням.

Оскільки моніторинг якості життя у місті неможливий без урахування потреб мешканців за окремими статево-віковими групами, слід враховувати те, що жінки та чоловіки різного віку, різних соціальних категорій можуть мати свою відповідь на питання «Чого не вистачає в моєму місті/районі для комфортного проживання?». Наприклад:

- рівень зручності, доступності та якості міських територій для мешканця/мешканки за районами/мікрорайонами проживання і у різний час доби.
- рівень благоустрою прибудинкових територій (наявність тротуарів, дитячих та спортивних майданчиків, парко-місць, пандусів; санітарний стан та озеленення території, наявність бездомних собак тощо);
- якість житла (новобудова чи «хрущовка», житловий масив чи «промзона», і т. ін.) за районами/ мікрорайонами міста;
- наявність та рівень освітлення.

Гендерні стратегії українських міст, на нашу думку, мають враховувати досвід європейської міської політики, де комплексний аудит міста здійснюється за 250 показниками (у т.ч. тими, що акцентують увагу на досягненні інклюзивності, задоволенні потреб соціально виключеної міської бідноти та на сприянні участі жінок у прийнятті рішень на усіх рівнях):

- економічний добробут й зайнятість; формування конкурентоздатної міської економіки з особливим акцентом на людський капітал, інновації, розвиток підприємництва.;

¹ Gender Sensitive Indicators in Seoul. 2005 – 2009. – Seoul: Hyun-Kyung PARK, 2010. – P.34 – 35. – Access mode: http://www.endvawnow.org/uploads/browser/files/gender_sensitive_indicators_seoul.pdf.

- соціальна рівність, подолання сегрегації (відокремлення певних груп) та відродження міських територій, спрямоване на надання рівних можливостей різним групам населення та скорочення дискримінації за різними ознаками. Підтримка проблемних територій (з більш високим рівнем безробіття, з високим рівнем бідності, з деградованим середовищем, з високим рівнем злочинності та низьким рівнем освіти);
- захист та покращення екології міського середовища (якість води й повітря, боротьба з шумом, скорочення обсягів відходів, мінімізація екологічних ризиків, економія земельних та природних ресурсів, збереження культурної спадщини).
- підвищення якості управління містами та збільшення потенціалу мешканців міст як учасників цього процесу (у т.ч. обмін досвідом між містами).

В українських містах спостерігається гендерна дискримінація у праві на доступ до якісного життєвого простору «міських територій»: Жінкам заважає користуватися життєвим простором міста у повній мірі відчуття небезпеки (перебування у громадських місцях може викликати відчуття тривоги/небезпеки й як наслідок – вони намагаються уникати таких територій). Жінки, як правило, намагаються не ходити поодиноці в темний час доби, остерігаючись стати жертвами гендерного насильства. Отже, вулиці, площі, парки використовуються чоловіками у більшій мірі, ніж жінками (за опитуваннями, майже 60% жінок бояться йти самі по своєму району вночі, й тільки 17% - чоловіків). Існують різні види гендерного насильства в місті. Наприклад, у громадських місцях, насильство може відбуватися у вагоні метро у формі словесних домагань. Насильство може також відбуватися на стоянці у вигляді дискримінаційних повідомлень графіті. Навіть відсутність основних міських служб, які стають додатковим тягарем для жінок, є однією з форм гендерного насильства.

Почуття небезпеки в містах породжується не тільки проявами злочинності й насильства, а й соціальними, економічними, культурними та побутовими питаннями. Так, бідність, безробіття, недостатня заробітна плата, соціальна ізоляція можуть призвести до розчарування серед чоловіків та зробити більш вразливими жінок, особливо, якщо вони знаходяться у «неблагополучних» районах міста. Наприклад, по дорозі на роботу, бідна жінка, що живе у віддалених районах із слабо розвинутою інфраструктурою, змушена проходити небезпечні (неосвітлені і т. ін.) райони. Забезпечені жінки можуть уникати таких ситуацій. Або інший приклад: жінки працюють на вулиці в неформальній економіці, їм доводиться пересуватися з маленькими дітьми, використовувати ненадійні маршрути, очікувати громадський транспорт в незахищених місцях в ранні години доби. В обох цих випадках, умови бідності та нерівності роблять жінок вразливими і незахищеними.

Почуття небезпеки виникає у жінок і через низьку якість або відсутність муніципальних послуг (охорони здоров'я, житлово-комунальних тощо), низьку якість або відсутність житла. Коли жінки не є власниками житла – стають менш захищеними (страх втратити житло є перешкодою для жінок, які хочуть залишити партнерів, які їх ображають).

Отже почуття безпеки/небезпеки в містах не обмежуються проявами злочинності та насильства. Це почуття пов'язане з соціальними, економічними, культурними та побутовими питаннями. Сектори життєдіяльності міста, за якими слід виконувати гендерний аудит міського простору:

- громадський транспорт;
- повсякденні маршрути (пішохідні та транспортні) мешканця/мешканки міста з точки зору їх комфортності та доступності;
- рекреаційні території – бульвари, парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку), сквери, набережні та ін. з точки зору створених умов для відновлення «життєвих сил» мешканця/мешканки міста;
- міські території загального користування – рівень доступу до закладів культури, торгівельно-розважальних центрів, закладів з надання побутових послуг тощо;
- рівень доступу до спеціалізованих медичних закладів, розташованих у різних районах/мікрорайонах (час, кошти, які витрачають вагітні жінки; жінки з малолітніми дітьми);
- рівень доступу до закладів дошкільної, середньої та позашкільної, вищої освіти (визначається кількість дітей дошкільного віку за районами/мікрорайонами та порівнюється із кількістю місць у дитсадках відповідного району; аналізується рівень безпеки маршруту школяра «від дому до закладу/закладів» - проїзна частина/пішохідні переходи, світлофори, освітлення, обладнані зупинки; час, кошти, які витрачає студентська молодь тощо).

Гендерний аудит міського простору має також охоплювати об'єкти благоустрою міських територій загального користування.

- рівень благоустрою прибудинкових територій (зокрема, наявність тротуарів, дитячих та спортивних майданчиків, парко-місць, пандусів; санітарний стан та озеленення території, наявність бездомних собак тощо);
- наявність/відсутність діючого ліфту/ліфтів (пасажирського та вантажного);
- якість житла (новобудова чи «хрущовка», житловий масив чи «промзона» і т. ін.) за районами/ мікрорайонами міста;
- рівень доступу мешканця/ки з особливими потребами, похилого віку, а також жінок з дітьми до 3-х років до житлових та громадських будівель (наявність пандуса, працюючого ліфта);
- наявність та рівень освітлення.

Таким чином, гендерний аудит міського простору має стати складовою вітчизняного муніципального менеджменту. Зокрема, гендерні проекти благоустрою міських територій можуть стати потужним інструментом для об'єднання зусиль органів міської влади та громади задля покращення міського простору для більш комфортного проживання усіх членів громади.

Т. Г. Фесенко, Д. М. Мінаєв

*Харківський національний університет
міського господарства імені О.М.Бекетова*

О. Беляцький, І. С. Усачов

Департамент житлового господарства Харківського виконавчого комітету

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У МУНІЦИПАЛЬНІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Досягнення гендерної рівності, як пріоритетної цілі для розвитку українського суспільства у Третьюму тисячолітті¹, зобов'язує муніципалітети ініціювати та реалізовувати відповідні стратегії, у т.ч. створення рівних можливостей для мешканок і мешканців у користуванні облаштованими прибудинковими територіями.

Особливу увагу слід приділяти дітям, оскільки перебування на відкритому повітрі є системоутворюючим чинником режиму їх дня – понад 2 години на день². Втім установлено, що діти в Україні мало часу перебувають на повітрі й через те, що у містах відсутня достатня кількість та функціонально-технічна якість облаштованих дитячих майданчиків, спортивно-ігрових комплексів. За підрахунками Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України загальна потреба в дитячих майданчиках становить 15,4 тис. од., а у спортивних майданчиках – 22,7 тис. од.³ Саме тому Мінрегіон України ініціював проект «Облаштування дитячих і спортивних майданчиків (2013-2015 рр.)», спрямований на забезпечення умов для дотримання здорового способу життя 1094 тис. дітей по всій Україні.

Також установлено, що стан здоров'я дітей у молодшій школі погіршується незалежно від статі, а в середній і старшій – несприятливі зміни більш характерні для дівчат. Така ситуація, серед іншого, спричинена й відсутністю у дворах багатоповерхових будинків належного спортивно-ігрового облаштування для дівчат вікової категорії 12⁺. Разом з тим у державній політиці щодо покращення благоустрою міських територій в частині облаштування спортивно-ігрових комплексів не враховується гендерний чинник. Облаштування таких комплексів здійснювалося в рамках підготовки України до проведення фінальної частини

¹ Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010: Національна доповідь. – К., 2010; [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_53509MDGS_UKRAINE2010_UKR.pdf.

² Даниленко Г.М. Гігієнічні основи системно організації формування здоров'я дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Автореф. дис...д.м.н. – К., 2007. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=medicine&id=838&start=13.

³ Облаштування дитячих і спортивних майданчиків. Техніко-економічне обґрунтування проекту соціально-економічного розвитку. К., 2003 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua/attachments/files/TEO/TEO08.pdf>.

Чемпіонату Європи з футболу «Євро 2012», а зараз – Євробаскет-2015¹. У підсумку існуючі (футбольні) та заплановані (баскетбольні) спортивні майданчики у дворах багатоповерхових будинків засвідчують гендерну несправедливість через створення кращих умов хлопцям для активного дозвілля (а значить, й профілактики захворювань та зміцнення здоров'я). Гендерно несправедливе облаштування спортивно-ігрових майданчиків позначається й на відповідній статистиці: на відкритому повітрі регулярно бувають (понад 2 годин на добу) 46,4% хлопців і 29,8% дівчат. Поширеність захворювань серед дівчат (51,0%) істотно вища, порівняно з хлопцями (40,8 %)². Суттєвий дефіцит перебування на повітрі у дівчат негативно впливає на їх психосоматичний статус³.

Гендерний аналіз програм благоустрою прибудинкових територій виявив їх «гендерну сліпоту» по відношенню до дівчат категорії 12⁺ – через бюджетування проектів зі спорудження спортмайданчиків, орієнтованих переважно на хлопців. За Державними будівельними нормами (ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій, п. 8.6.1) дитмайданчики призначаються для дітей до 12 років⁴, а для підлітків – спортивно-ігрові комплекси. Вихідною тезою для даного дослідження є визнання дитмайданчиків гендерно-нейтральними (ними користуються в однаковій мірі і хлопчики, і дівчатка), а спортивно-ігрових комплексів – гендерно-чутливими.

Оскільки облаштування прибудинкових територій має відображати інтереси і мешканців, і мешканок усіх вікових категорій, існує потреба у реалізації проектів благоустрою як «гармонії гендерної рівності». В усьому цивілізованому світі є прагнення до принципів справедливого простору, який передбачає й гендерні параметри організації відкритого простору для дітей та їх батьків. Саме тому актуальними для України стають бюджетні аналізи муніципальних програм комплексного благоустрою (в частині облаштування дитячих та спортивних майданчиків) для задоволення потреб усіх статево-вікових категорій дітей у якісному дозвіллі.

У Харкові проекти з облаштування дитячих майданчиків включені до двох програм:

- Програми розвитку і реформування житлово-комунального господарства м. Харкова на 2011-2014 рр. (далі – Програма ЖКГ);
- Програми підтримки житлово-будівельних кооперативів та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків у місті Харкові (далі – Програма ОСББ).

¹ Про заходи щодо підготовки України до чемпіонату Європи 2015 року з баскетболу. Указ Президента України від 9.02.2012 р. №74/2012.

² Гігієнічні основи системної оптимізації формування здоров'я дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=medicine&id=838&start=13.

³ Особливості режиму дня учнів середнього шкільного віку// Гігієна населених місць 2012. – № 6. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gigiena-mist.kiev.ua/gnm/60-0260.pdf>

⁴ ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій. Розділ 6. Благоустрій прибудинкових територій Пункт 8. Дитячі майданчики [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://dbn.at.ua/publ/ditjachi_majdanchiki/1-1-0-342.

За Програмою ЖКГ, Департамент житлового господарства встановлює у дворах будинків комунальної власності стандартні комплекси з п'яти елементів, які підходять для перебування дітей з різними фізичними здібностями на одному ігровому просторі, загальною вартістю 21000 грн.

Бюджетування проектів з облаштування прибудинкових територій дитмайданчиками є гендерно-нейтральними з точки зору потреб хлопчиків та дівчаток, втім з точки зору задоволення потреб сім'ї з дітьми – гендерно-дискримінаційними. У бюджетах зі спорудження дитмайданчиків відсутні витрати на урахування потреб батьків дітей дошкільного віку. Дорослі (мами, тати, бабусі, дідусі та ін.) мають обов'язково супроводжувати дітей до 7 років¹, тому у комплект дитмайданчику обов'язково мають бути включені лави для батьків.

В умовах обмежених бюджетних ресурсів включення інтересів батьків у проекти облаштування дитмайданчиків можна здійснити шляхом перерозподілу коштів. Наприклад, вилучивши із списку елементів тенісний стіл, що за функціонально-технічними характеристиками розрахований на вікову категорію 7-18 років (а дитмайданчик охоплює категорію дітей 6-12 років). У підсумку пропонується включити до Програми розвитку і реформування ЖКГ м. Харкова на 2011-2014 рр. наступні гендерні ініціативи:

- 1) у проекти з облаштування спортивних майданчиків включити зони для активного відпочинку дівчат категорії 12⁺;
- 2) з метою задоволення потреб батьків (дорослих, які супроводжують дітей віком до 7 років) у списку стандартних елементів дитячого майданчика замінити тенісний стіл на «лави» (можуть бути різні варіанти – лава як елемент пісочниці, окрема лава тощо);

За Програмою ОСББ Департамент житлового господарства може встановлювати на прибудинкових територіях дитячі майданчики з нестандартною комплектацією із врахуванням побажань членів ОСББ (мешканці сплачують частину вартості елементів майданчика. Втім для облаштування спортивно-ігрових комплексів у дворах ОСББ кошти місцевого бюджету не передбачені. Отже, з метою створення рівних умов для користування прибудинковою територією усіма статево-віковими групами дітей пропонується доповнити Програму проектами облаштування гендерно-справедливих спортивно-ігрових комплексів для дітей вікової категорії 12⁺.

Також пропонується максимально враховувати потреби мешканок та мешканців ОСББ при бюджетуванні проектів з облаштування дитячих майданчиків. У проектуванні дитмайданчиків спиратися на статистичний аналіз гендерних потреб дітей та їх батьків. Для гендерно справедливого розподілу коштів (міського бюджету та коштів ОСББ), призначених для дитячого облаштування прибудинкової території враховувати гендерний склад користувачів: % (до 12 років) + % (дівчат 12⁺) + % (хлопців 12⁺) + % (батьків, що мають дітей до 7 років).

¹ Діти у віці до 7 років повинні перебувати на дитячому майданчику під наглядом дорослих. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.marite.org.ua/news/bezpeka_ditej_na_igrovomu_majdanchiku/2012-08-09-346

Ю. В. Федотова

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Економічні кризи ХХ століття поставили під сумнів доцільність діючої моделі кількісного економічного зростання та критерію короткострокової максимізації прибутку у сфері бізнесу і довели необхідність пошуку більш ефективних схем виробництва і споживання та критеріїв успішності політики та економічної діяльності, які б відповідали довгостроковим суттєвим потребам людства. Незважаючи на те, що концепція сталого розвитку отримала визнання на міжнародному рівні ще з початку 1980-х років, а завдання впровадження цієї стратегії задекларованою метою «Порядку денного на ХХІ століття», прийнятого Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, та Декларації тисячоліття, схваленої у 2002 році на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку у Йоганнесбурзі, є певні складнощі з її впровадженням в умовах чинної парадигми індустріального розвитку, особливо у країнах з перехідною економікою.

Виходячи з проголошених орієнтирів щодо переорієнтації моделі подальшого соціально-економічного розвитку, в Україні сформовано цілі тисячоліття. Згідно з даними рисунку 1, сьогодні вже досягнуто цілі 4 та 5 – скорочення дитячої смертності та поліпшення охорони материнства, однак досі невирішеними залишаються проблеми боротьби зі смертельними захворюваннями (ціль 6). В цілому ж, рівень досягнення цілей тисячоліття в Україні відповідає рівню інших країн пострадянського простору.

Акцентуючи увагу на першочерговості досягнення цілі 6, зазначимо, що якість життя населення великих промислових районів і міст багато в чому залежить від стану навколишнього середовища. Рівень навантаження на природне середовище України у 4-5 разів перевищує аналогічні показники в інших країнах, а за ступенем забруднення та деградації довкілля Україна посідає одне з перших місць на пострадянському просторі. При питомій вазі території держави 2,7% викиди шкідливих речовин у атмосферу досягають 18%, скидання стічних вод у поверхневі водойми – 12%, щорічне складування відходів – 19% від узагальнюючих показників всіх країн. Лісистість України становить 15,6%, що майже втричі менше лісистості Західної Європи (43,2%). За сучасними оцінками для досягнення оптимальних показників лісистості необхідно збільшити площу лісів на 2 – 2,5 млн. га.

Ступінь небезпеки забруднення атмосферного повітря оцінюється за двома основними класами речовин – канцерогенним, який здатний спричинити злоякісні новоутворення, та неканцерогенним. Ряд канцерогенних речовин впливає і на

спадкоємність, а саме на збільшення частоти генетично обумовлених захворювань. Постійний вплив забрудненого повітря на здоров'я населення проявляється у зростанні показників захворюваності органів дихання та пов'язаними з ними випадками смертності. До групи неканцерогенних забруднюючих речовин входять насамперед найбільш розповсюджені так звані «класичні забруднювачі»: діоксиди азоту та сірки, оксид вуглецю та озон. Більшість із цих забруднюючих речовин мають подразнюючу дію та негативно впливають на стан органів дихальної системи, тому приблизно 40 – 60% випадків таких патологій пов'язані із дією несприятливих екологічних факторів. Можна побачити, що найбільша кількість хворих на рак трахеї, бронхів та легенів спостерігається протягом 1988 – 1993 рр. – приблизно 106 випадків на 100 тис. населення України. Після цього відбувається поступове скорочення даного показника, і у 2011 році кількість захворювань дорівнює 76 випадків на 100 тис. осіб. За відсутності статистичних даних відсутня можливість охарактеризувати подальшу зміну цього показника.

Отже, можна зробити висновок, що найбільша кількість захворювань припадає на чоловіків віком від 40 років. Варто відзначити, що така тенденція стосується чоловіків, які знаходяться у працездатному віці (серед загальної кількості онкологічних захворювань на рак верхніх дихальних шляхів хворіє 15,6% осіб чоловічої статі), а це вкрай негативно відобразиться на показниках економічної ефективності виробництва.

Зважаючи на загрозовий характер ситуації, зазначимо, що одним із важелів покращення стану навколишнього природного середовища є озелення міських площ. Аналізуючи тісноту взаємозв'язку між вперше зареєстрованими випадками описаних вище захворювань та ступенем озеленення територій шляхом побудови рівняння парної лінійної регресії, можна зробити висновок, що онкологічні захворювання, які пов'язані із невизначено великим переліком факторів, на 43% залежать від озеленення тієї чи іншої території, а на 57% спричинені дією інших чинників. Існуючий очевидний зв'язок між показниками захворюваності та смертністю населення дозволяє зробити припущення стосовно покращення стану здоров'я населення, а отже підвищення показнику середньої тривалості життя у регіонах України, завдяки створенню «зелених» робочих місць, що відповідає принципам «зеленої» економіки.

Так, програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) у 2008 році обґрунтовано Глобальний зелений новий курс, спрямований на сприяння оздоровленню фінансової системи, подолання рецесії в економіці, переведення післякризового розвитку на шлях екологічно чистого і стабільного розвитку, збільшення кількості робочих місць.

Засади «зеленої» економіки полягають у трьох основних принципах: 1) висунення на перший план екосистемних послуг як на національному, так і на міжнародному рівнях; 2) забезпечення зайнятості населення за рахунок створення «зелених» робочих місць та розробки відповідної політики; 3) використання ринкових

механізмів для досягнення стійкого розвитку та підвищення економічної конкурентоспроможності.

Проблема декларування та розробки доктрини розвитку «зеленої» знаходиться на початковому етапі і належить до найбільш інноваційних та актуальних. У провідних країнах світу аналогічні дослідження затверджені у низці стратегічних документів: «Глобальний зелений новий курс» (2009 р.), «Зелений новий курс для Європи: в напрямку зеленої модернізації в умовах кризи» (2010 р.), «Назустріч «зеленій» економіці: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності» (2011 р.), «Велика зелена технічна революція» (2011 р.) та інші.

Для реалізації геоекономічних переваг України відповідно до принципів «зеленої» економіки вже зроблено певні вагомі кроки, а саме: створено Національну комісію сталого розвитку в Україні, розроблено цілі тисячоліття, затверджено Концепцію та Стратегію національної екологічної політики України до 2020 року та Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 рр. Однак ефективність реалізації цього напрямку вимагає подальших ґрунтовних науково-методичних розробок.

С. А Шубович

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ОБРАЗНО-МИФОЛОГИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ОППОЗИЦИЙ «МУЖСКОЕ – ЖЕНСКОЕ» В ГОРОДСКИХ СТРУКТУРАХ

Современный город связан с постоянным усложнением деятельности и интеграцией производства. Культурная задача города - не только собрать различные виды деятельности, но и обеспечить эту деятельность, в том числе, на духовном уровне.

Для того, что бы оценить контекст городской среды как художественно мыслимый феномен, необходимо понять сколь важное место занимает в этом смысле символизация и персонификация образа города или его фрагментов. В связи с этим в художественно-знаковой структуре городской среды интересно проследить бинарную структуру мужское-женское. Это позволяет выявить гуманитарный потенциал структуры города.

В культурной традиции город обычно наделялся функцией посредника между небом и землей. Поэтому город мог выступать образом неба, а небесная страна могла мыслиться в образе города. Но город выступал и как земное начало, в оппозиции к началу небесному, и в ряде случаев - солнечному богу. В связи с этим на город переносилось и соответствующее космогоническое противопоставление женского (земного) и мужского (небесного) начал.

Архитектурно-пространственным знаком женского начала, как правило, называют полость, тень, укрытие, отсылающее к образу лона или покрыва. «Обрадованная палата» - образ Богородицы в христианских текстах прекрасно передает эту характеристику.

Из средневековья известно каноническое изображение Милосердной Мадонны (Мадонна Мизерикордиа), которая своим плащом как кровлей накрывает прильнувших к ней людей, спасая их светлый мир от «тьмы внешней». Тот же образ несет купол, шатер, сень, моделирующие устойчивый архетип – небесный свод, закрывший мир земли от внешних воздействий. Женщина как центр этого мира становится и мировой опорой и центром мироздания.

В противоположность этому мужской аспект выступает как открытость во-вне, логичность центробежной структуры, динамика.

Архетипическую бинарную оппозицию «мужское – женское» античность объединила в комплексе пространственных понятий: внешнее и внутреннее, бесконечное и конечное, замкнутое и открытое, середина и периферия. В греческой мифологии эту оппозицию символизирует пара богов - Гестия и Гермес. Гестия - это символ и середины Космоса, и внутреннего пространства дома, ценностей,

запрятанних глибоко в его тени. Гермес - это символ внешнего пространства, постоянного движения и изменчивости. Для него не существует границ, ни географических, ни трансцендентальных. Герма (знак Гермеса) всегда присутствовала при входе в дом, на площадь, в город. Как знак пути герма – в виде груды камней – постоянный элемент дороги между городами.

Структура мифопоэтических образов в определенной степени может быть перенесена и на современную городскую структуру.

Так, «Гермесовыми» входами в город сейчас служат вокзалы и аэропорты, однако не соединенные образным единством с центром как сакральной серединой, они не несут нагрузки, отведенной им их значением городских порталов. Городская «середина» так же во многом потеряла свой смысл, раскрывшись «в мир» дырами снесенных зданий, а вертикальные акценты – исторические доминанты, зачастую утонули в выросшей этажности обстройки. Однако, общий контекст города еще долго будет сохраняться. Проблема его реконструкции сопряжена с детальным изучением среды, и гуманитарные исследования в этой сфере должны занимать все более важное место. Структура архетипических оппозиций в этих исследованиях является важнейшей в выявлении образно-эстетических качеств среды города.

Е. А. Ялозіна

Москва, Финансовый университет при правительстве РФ

**«ВРЕДИТЕЛИ» - МУЖЧИНЫ, КАК ОСОБЫЙ ТИП ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНИКУМОВ В НАЧАЛЕ 1930-Х ГГ.:
ГЕНДЕРНЫЙ ЭТЮД**

Для современного историка, наблюдающего за технологиями модернизации российского образования, научный интерес представляет реконструкция большевистского опыта реформирования среднего профессионального педагогического образования в 1920-е – 1930-е годы. Актуальность изучения этого феномена продиктована необходимостью получения объективного кумулятивного знания исторических аналогий, базирующегося не только на традиционном институциональном подходе, но и на современных методологических трендах - теории повседневности, междисциплинарном, гендерном подходах. Предметной областью гендерного исследования субъектов системы образования выступает особая социальная группа преподавателей-мужчин педагогических техникумов, чьи поведенческие характеристики не вписывались в раннесоветский идеологический формат и идентифицировались властью как «вредительская» деятельность.

Становление советской системы среднего профессионального педагогического образования регулировалось первыми декретами Совета народных комиссаров РСФСР. На практике этот процесс осуществлялся формально. В основном производилось переименование прежних дореволюционных духовных училищ, учительских семинарий, женских гимназий (первоначально реорганизованных большевиками в школы 2-й ступени с педагогическим уклоном) в советские «красные» учительские курсы или педагогические техникумы. В результате такого преобразования на первых порах, естественно, сохранялся и прежний контингент учащихся, и помещения, если они не были реквизированы для нужд военного времени, и прежний педколлектив.

Исторически, деятельность по воспитанию и обучению подрастающего поколения была гендерно детерминирована. В дореволюционной России в статусных учебных заведениях преподавателями работали только мужчины, имевшие университетское образование. Женщины числились лишь в штате воспитательниц гимназий. В народных школах, ориентированных на начальное образование, – церковно-приходских, земских, в городских училищах – мужчины составляли более двух третей от общего числа учителей.¹ Процесс феминизации преподавательского состава после политических, социально-экономических и демографических деструктивных событий 1914-1920 гг., затронувших значительную часть мужского

¹ Будаков Р.П. Мужчины в дореволюционной школе. [Электронный ресурс]. URL: <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200401407> (дата обращения 29.08.2013).

населения России, распространился, в первую очередь, на сельскую начальную школу. В то время как в городских учебных заведениях, прежде всего, в техникумах, по-прежнему, доминирующее положение занимали мужчины-преподаватели.

На педагогические техникумы большевики возлагали грандиозную задачу подготовки нового поколения советских учителей для массовой начальной школы, призванной осуществить всеобщее обучение (всеобуч). Поэтому в 1920-е гг. власть активно задействовала административно-мобилизационный и репрессивный ресурс, направленный на кадровое усовершенствование учебных заведений системы среднего профессионального образования. Их педагогический состав подвергался «чисткам» и в то же время пополнялся новыми людьми, порой случайными, из разных губерний, которые «оседали» в системе образования в ходе миграционных послереволюционных и послевоенных процессов.

В начале 1930 г. новое руководство Народного комиссариата просвещения РСФСР (далее - Наркомпрос) в ряду значимых задач культурного строительства объявило перестройку работы педагогических техникумов, видя в этом залог успешной подготовки столь необходимых массовой начальной школе педкадров для форсированного осуществления всеобуча. Сводные статистические сведения Наркомпроса о состоянии среднего профессионального педагогического образования в годы первой пятилетки позволяют провести в рамках несплошного статистического анализа выборочное наблюдение, выделив в качестве предмета исследования особую социальную группу преподавателей-мужчин городских педагогических техникумов. Репрезентативность выборки обусловлена значительной степенью охвата этой категории преподавателей, что позволяет получить достоверную информацию, сделать выводы о настроениях, обстановке в педагогических коллективах, представить социокультурную «маску» особого типа преподавателя-мужчины советского педагогического техникума.

Динамика развития сети педагогических техникумов в годы первой пятилетки представлена следующим образом: в этот период насчитывалось 447-564 учебных заведений, в них обучалось, соответственно, 143-186 тыс. студентов, работало 5.270-6.940 преподавателей.¹ Атрибутивная гендерная статистика позволяет рассчитать, что мужчины в педагогических техникумах составляли до 65% преподавательского состава. Их молодое поколение (в возрасте 20-35 лет), получившее образование при советской власти, составляло около трети. Значительная часть остальных (в возрасте от 40 лет и старше) - это те, кто родился и получил образование в дореволюционный период. Их уровень и качество образования выглядят следующим образом: с высшим и специальным - 67,4 % (среди них много было с духовным образованием); со средним - 29, 4%; с низшим - 3,2%.² Стаж работы: до 10 лет - имели около 49 % преподавателей; 10-20 лет - около 38 %; свыше 20 лет - около 13 %. Такое состояние квалификации преподавателей педтехникумов

¹ ГАРФ. Ф. 2306. Оп.70. Д.9400. Л.12; там же. Д.9340. Л.1-2.

² Народное просвещение. 1930. № 7-8. С. 15.

Наркомпрос характеризовал как «пестрота» и «не вполне достаточный образовательный ценз». Социально-партийный состав преподавателей советских педтехникумов выглядел так: из рабочих – около 16 %; крестьян – 37%; служащих – 27 % духовных, дворян и пр. - 20%. Члены и кандидаты ВКП(б) составляли около 17 %; ВЛКСМ – 4,5%, что объясняет отсутствие видимых достижений в главной политической задаче большевиков - «завоевании» педтехникумов рабочими. В большинстве случаев их выдвижение происходило лишь на посты заведующих и руководителей по труду.¹

Формальную статистику Наркомпроса дополняют материалы обследования состояния 58 педтехникумов (Казанского, Самарского, Вятского, Московского, Пензенского, Астраханского, Ульяновского, Курского, Брянского, Сормовского, Сталинградского и др.), проведенного в начале 1930 г. бригадами выпускников Академии коммунистического воспитания им. Н.К. Крупской, Московского и Ленинградского пединституты. По существу, это была проверка с целью выявления в преподавательском составе педтехникумов «чуждых элементов» и последующей очередной «чистки» их рядов. В духе времени и пропаганды достижений советской власти, проверяющие констатировали, что педтехникумы, хотя и не все, но в основном, встали на правильный путь перестройки, однако в их работе существуют дефекты.²

Материалы проверки содержат наглядные примеры поведенческих характеристик преподавательского состава педтехникумов. Превышение преподавателей-мужчин дореволюционной школы по возрасту и по стажу их работы, безусловно, отражалось на атмосфере учебного заведения, приводило к специфической социально-психологической напряженности и групповому противостоянию в педколлективах. Комиссии отмечали: «В большинстве обследованных учебных заведений «молодняк» со «старым учителем» не сживается. Педагоги со стажем критически относятся к новому курсу Наркомпроса, они так и остались не воспринявшими Октябрь. Около них обязательно откроешь тонкое, незаметное с первого взгляда вредительство. Эти выходцы из чуждой среды, пользуясь теплыми местечками и недостаточной политической зоркостью некоторых коммунистов, работающих с ними, делают свое дело, нанося огромный вред педагогическому фронту, а, следовательно, социалистическому строительству».³ Формирование внутри педагогического коллектива группировок, неформально объединявших дореволюционных специалистов и молодых учителей, приводило к склокам, к втягиванию в них учащихся и родителей, в целом негативно отражалось на учебном процессе.

Проверяющие характеризуют различные группы преподавателей-мужчин, отнесенных к «вредителям», психотипы их поведения, социальной кооперации,

¹ Народное просвещение. 1929. № 8-9. С. 56; Коммунистическое просвещение. 1931. № 21. С.10-12; 35.

² Коммунистическое просвещение. 1931. № 11. С. 58-61.

³ Коммунистическое просвещение. 1931. № 11. С. 56-58.

личных и профессиональных взаимоотношений между собой и в педагогическом коллективе. Обратимся к примеру одного их распространенных видов социально-профессионального согласованного взаимодействия группы «вредителей» мужчин-преподавателей педтехникума, состоящей из заведующего техникумом, его заместителя и двух преподавателей. Эта «четверка» систематически собиралась в «приятной» обстановке и за вином разрешала основные вопросы техникума. Заведующий техникумом И., духовного происхождения, преподает педологию. Скрывал информацию о том, что до революции состоял почетным гражданином. Являясь «собирателем» в педтехникуме «своих людей», И. пригласил на должность зав. учебной частью Б. – бывшего сослуживца, в прошлом белогвардейца, который стал душой, главным вдохновителем и организатором оппозиционного противостояния. Проверкой было установлено, что Б. не имел специального педагогического образования, в работе проявлял идеологическую враждебность, игнорировал программные вопросы коммунистического воспитания. Обвиняя и критикуя советскую власть, он «сваливал на нее вину» в трудностях экономического положения в стране, призывал «к ожиданию». Б. проявлял враждебное отношение к молодым педагогам, членам ВКП(б), чинил препятствия их работе. К учащимся относился «по-министерски». К этой группе примыкал и преподаватель М., с 1922 по 1928 гг. служивший регентом в уездной церкви. После спаивания И. последний устроил его в техникуме. В компанию входил преподаватель агробиологии С. - из крестьян, «бесхарактерный», находился под сильным влиянием Б.¹

Пример другого техникума. В его педагогическом коллективе 22 человека, мужчины-преподаватели составляют 2/3. Из них всего лишь - 3 члена ВКП(б), и 1 – ВЛКСМ. По социальному положению: 1 - из рабочих (преподает военное дело), 3 – из крестьян (преподают обществоведение, педагогику, с/х практику), 4 – из служащих (преподают экономическую географию, ИЗО, обществоведение). Происхождение остальных, что составляет более 60%, это – мещане, чиновники, потомственные граждане, дворяне и духовные, то есть из «бывших». Они преподают физику, математику, химию, родной язык, немецкий язык, пение, музыку, педпрактику, библиотечное дело, труд, фабрично-заводскую практику. Проверяющие выяснили, что большой процент из них раньше были директорами гимназий и других учебных заведений. Поэтому при назначении заведующим техникумом члена ВКП(б) из рабочих, отнеслись к нему враждебно и все его распоряжения называли «идиотскими».² Однако позже эта категория преподавателей-мужчин педтехникума вынуждена была примириться с положением вещей. При неприятии большевистского режима, их внешне конформистский тип поведения и «встраивание в систему» они объясняли прозой жизни, тем, что «имеют свои домики и, являясь единственными

¹ Коммунистическое просвещение. 1931. № 11. С. 58.

² Там же. С. 57.

кормильцями в семье, боятся потерять место работы, поэтому выполняют распоряжения администрации, несут общественную работу».¹

При посещении уроков проверяющими был выявлен собирательный перечень примеров «вредительства». Преподаватели из «бывших» педагогику изучали по трудам Пинкевича и Калашникова, причисленных к правым оппортунистам и обвиненных в пропаганде буржуазных взглядов. Были выявлены факты, когда преподаватели «защищали» капиталистический строй. На одной из конференций, посвященной вооруженному восстанию 1905 г., учитель предложил учащимся методику альтернативной оценки событий - с большевистской и меньшевистской точек зрения. В итоге, большинство учащихся, «проработав» материал, оценили меньшевистские идеи как наиболее правильные. Такой позиции придерживался и сам преподаватель.² Другой пример: преподаватель П., окончив духовную академию, в 1900 - 1914 гг. был священником. Под влиянием толстовских идей демонстративно снял с себя сан попа, за что его лишили всех прав. Народнические настроения у него проскальзывают и по настоящий день, что видно из примера составления программ по литературе, где он противопоставляет парии бедноту.

Гендерно персонифицированное «вредительство», обнаруженное в ходе проверок педтехникумов, выражалось в обвинении мужчин-преподавателей в поверхностном составлении учебно-производственных планов, отсутствии учебных программ, методических указаний, списка рекомендуемой литературы по изучению социально-экономических дисциплин и истории классовой борьбы. Проверяющие критиковали пренебрежительное отношение к комплектованию библиотек: при отсутствии сборников статей В.И.Ленина, К.Маркса, новейших учебных пособий по политэкономии и философии, в них оставалось много дореволюционных книг, требующих изъятия.³

Проведя анализ общественно-политического состояния педагогических техникумов в начале 1930-х гг., Наркомпрос вынужден был с горечью и обеспокоенностью признать, что их кадровое состояние нельзя назвать удовлетворительным. Одной из принципиальных причин неэффективной работы педтехникумов, называлось профессиональное «сознательное и бессознательное вредительство» со стороны части преподавательского коллектива, представленной кадрами дореволюционной системы образования - мужчинами-учителями. В большинстве своем, они считали советскую власть нелегитимной, что определяло дуализм их социально-общественного поведения. С одной стороны, в повседневной педагогической деятельности эта категория преподавательского состава продолжала выполнять профессиональные функции, транслируя свои опыт и знания, объективно способствуя преемственности дореволюционной и советской системы образования. С другой стороны, скрывая свое неприятие раннебольшевистского режима, опасаясь

¹ Народное просвещение. 1929. № 8-9. С. 56.

² Коммунистическое просвещение. 1931. № 11. С 57.

³ Там же. С 58.

«чисток», чоловіки-вчителі, в силу своєї гендерної специфіки, активно виражали громадянську позицію через різні поведінкові практики. Одна категорія демонструвала конформістські техніки виживання і самозбереження: в надії на реставрацію старих порядків вони намагалися незаметно «растворитися» в колективі, зайняти вижидательну позицію. Друга категорія втілювала так звані «партизанські форми» опору режиму, коли в межах педагогічного процесу, по суті, ними велася прихована пропаганда старих установ і антирадянська критика. Розуміючи це, радянська влада відносилася до старих фахівців насторожено, априорно розглядаючи практично всіх «колишніх» викладачів як реальних або потенційних «ворогів народу», «двурушників» і «опозиціонерів». Політичні кампанії з розслідування і «очищення» педагогічних технікумів на початку 1930-х рр. були спрямовані на виявлення фактів приховування соціального походження, відомостей до революційної біографії, неосторожних ідеологічних висловлювань, небрежного ставлення до навчально-методичної роботи. Різні, явні або приховані, гріхи чоловіків-вчителів з «колишніх», режим розцінював як «шкідництво» - небезпечну форму класової боротьби з радянською владою на фронті просвіти, що в умовах сталінокрації було чревато політичними репресіями.

С. В. Ярковая

Гомель, Гомельський городской исполнительный комитет

К ПРОБЛЕМЕ УЧАСТИЯ ЖЕНЩИН ГОМЕЛЬЩИНЫ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ (1917-1930-Е ГГ.)

В первые послереволюционные годы предпринимались различные меры, при помощи которых большевики стремились завоевать лояльность населения в условиях жёсткой ограниченности ресурсов и тяжёлых последствий войны и стихийных бедствий. Партия и профсоюз признавали также необходимость вовлечения работниц в процесс союзного строительства. Так, по указу партии, «всем женоргам партколлективов и ячеек КП(б)Б, необходимо было провести массовую агитрабoту среди работниц, жён рабочих, ЖБКТ, колхозниц, беднячек-среднячек, единоличниц по популяризации учения Ленина об индустриализации страны (для борьбы с отклонениями от генеральной линии; объяснения им роли Ленина в революции 1905г. и др.).

7 – 10 ноября 1920 г. в Гомеле проводилась первая губернская конференция беспартийных работниц и крестьянок, которая поставила задачу развернуть работу в уездах и волостях по вовлечению женщин в общественную жизнь. На конференции отмечалось, что работницы промышленных предприятий постепенно включаются в деятельность советских органов и профсоюзных организаций на разных уровнях. Однако развернуть активную работу в этом направлении в волостях было трудно по объективным социально-экономическим и политическим причинам. В течение двух лет губернский женотдел пытался активизировать работу среди женщин в уездах.

Из отчета Женотдела Гомельского губкома РКП(б) за 1921 г., видно, что по всем уездам губернии Женотделы были восстановлены и активно вели работу. Однако, стоит оговориться, что уездные работницы были достаточно слабы. Женотделы четко следили за правильностью увольнения работниц. Также, в период повышения безработицы среди женщин, Женотделом совместно с профсоюзами были организованы кустарные мастерские по плетению лаптей. Но это оказалось убыточным для государства, и вскоре мастерские пришлось закрыть.

Спектр вопросов, которыми занимались женщины, был достаточно широк. Они создавали кружки и общества, главной задачей которых было вовлечение женщин в рабочее движение.

На примере Гомельской губернии можно рассмотреть участие женщин в жизни общества. 20 мая 1936 года состоялся общегородской слёт жён хозяйственников и инженерно-технических работников предприятий Гомельщины. Цель слета была определена как просмотр того, что сделано в Гомеле в области движения жён ИТР, определение того, что ещё может быть сделано. Председатель, тов. Фалкин, произнес речь, в которой было сказано, что раньше женщины жили и не заботились ни о чем,

кроме собственных интересов: «для жанчыны выхаванне сям'і, дзяцей, будучага пакалення застаецца асноўным, пачэсным абавязкам і сваю работу для сям'і неабходна увязаць з удзелам у грамадскім жыцці». Также было отмечено, что многие женщины добились такого сочетания и их даже наградили высшими оценками почета – орденами СССР. Призывали и других сделать то же самое, вступить в рабочее движение.

В пример другим ставилась Мавшович, которая вела занятия с группой из 8 малограмотных стахановцев, а также к ней на дом приходили несколько человек учиться. А тов. Овчаренко, жена инженера Сельмаша, ходила в общежития и налаживала культурный уют в квартирах рабочих. Многие женщины активно участвовали в ликвидации безграмотности.

На собрании также разбиралась проблема работы детских садов. Отмечалось, что эти женщины следят за работой детских учреждений, помогают тем работникам, которым необходима их помощь и не допускают к работе с детьми людей, которые не умеют проводить воспитательную работу. Женщинам предлагалось на каждом предприятии найти участки, где бы они могли быть полезны, а также предлагать конкретные пути решения проблем, а не только указывать на них.

Из выступлений участниц съезда наиболее интересно выступление тов. Овчаренко, которая делилась впечатлениями от посещения всесоюзного слета жён командного состава и инженерно-технических работников тяжелой промышленности в Москве. Она описывает волнение и радость от встречи с тов. Сталиным, о том, что это зарядило её энергией и желанием работать. Это ещё раз подтверждает то, что многим женщинам были важны идеи коммунизма.

Обсуждалось также то, что «только в этой стране неограниченных возможностей десятки тысяч женщин могут быть вовлечены в полезную общественную деятельность». Но все же основным родом деятельности женщин была культура и быт, а также ликвидация неграмотности.

Из других видов общественной деятельности Губком предлагал отделу работниц принять самое активное участие в проведении «Недели крестьянина». А именно привлечь к участию в этом мероприятии как можно больше работниц, объяснить им его цель и значение, созывать митинги, выпускать листовки, агитировать на добровольную реальную помощь деревне, приурочить к этой неделе открытие яслей, детских садов, детских домов и др.

Международная обстановка 1930-х годов была накалена, к власти в Германии пришел А. Гитлер. В условиях нестабильного мира интересен такой факт, что все женщины и девочки от 16 до 18 лет а) состоящие членами РКП; б) РКСМ; в) Профсоюзов; г) обучающиеся в школах 1 и 2 ступени; д) безработные – привлекались к обязательному прохождению допризывной подготовки. Более того, на общегородской конференции Женщин Работниц и Домохозяек был заслушан доклад о значении всеобщего образования для женщин, как в смысле для физического развития, так и на участие женщин в проведении милиционной системы. Это вызвало споры, но в итоге

постановили: Всеобщее Военное обучение необходимо как для развития физических сил, так и для сдержания нападения с разных сторон врагов рабочего класса. Необходимо внушить детям, дочерям не бояться всеобща. Тем более, крепкие женщины дадут здоровое потомство государству.¹ Это говорит о том, что женщину уже окончательно рассматривали как абсолютно полноправного, а главное полезного и необходимого члена общества. Она прочно укрепилась на всех государственных позициях, на которых с точки зрения советского руководства ещё может быть полезна.

Таким образом, 1920-1930-е гг. весьма интересное и неоднозначное время. В это время женщины довольно быстро достигли равноправия, свободы. Женщины стали активно участвовать в общественном производстве, в культурно-просветительной работе и в общественно-политической жизни страны, они стали экономически самостоятельнее, социально более раскрепощенными.

¹ О трудовой повинности и роли в ней женщины и охране женского труда // Государственный архив общественных объединений Гомельской области. – Ф. 1. – Оп. 1. – Д. 705. – Л. 12.

М. В. Яцюк

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ І ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Актуальність теми визначається її соціальною значимістю. Беззаперечним фактом нашого сьогодення є те, що релігія поступово повертається в наше життя, намагаючись знайти у ньому своє місце. Показово, що в цьому процесі бере участь усе суспільство. Питання релігії, її місця в сучасному суспільстві та роль у ньому, її вражаюча життєздатність в умовах технократичного світу викликає загальну увагу і змушує по-новому підходити до розв'язання, здавалося б, суто світських проблем, до яких належить сучасна освіта та виховання. В той же час набувають актуальності й гендерні аспекти суспільного діалогу. Якщо одним з важливих аспектів релігійної освіти є виховання терпимості, то чи можливий дотик двох полюсів світоглядів на принципах діалогу і взаєморозуміння?

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть українське секуляризоване технократичне суспільство постало перед складною проблемою залучення до світської освіти окремих релігійних знань. Очевидно, що соціальні ідеології ХХ століття не дали вичерпної відповіді на болюче питання сутності людської свободи, тому богословське її осмислення набуває резонансного звучання. Соціальна орієнтація сучасної української середньої і вищої школи обмежує трансцендентність особистості.

Метою пропонованої роботи є спроба аналізу ступеня готовності українського загалу до залучення і використання в освіті як в одній із форм соціального буття, релігійних знань; з'ясування об'єктивних чинників сприяння, а також перешкод констатованого феномену. Насамперед, йтиметься про провідні християнські деномінації (Українська Православна Церква і Українська Греко-Католицька Церква).

Суспільно-політичним тлом проблеми, на наш погляд, виступає посттоталітарне українське сьогодення, а також масштаби глобалізації. Після розпаду СРСР політологи, соціологи релігії, релігієзнавці зараховують українське суспільство до посткомуністичних, постатеїстичних. З цього приводу варто ознайомитися з «Рекомендацією Парламентської асамблеї Ради Європи 1156 (2002) «Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі», а також з визначенням поняття «постатеїстичного суспільства», запропонованого С. С. Аверинцевим.

Дійсно, зміна ідеологічної парадигми викликала відповідний духовний вакуум і спричинила до необхідності пошуку таких універсальних надматеріальних цінностей, які б відповідали як внутрішньому ладу й логіці культури, так і першочерговим внутрішнім потребам людини (усвідомлення власної трансцендентності). Останнє

засвідчує релігійну природу цих потреб. Отже, можна сказати, що відповідальність школи усіх рівнів за душу прямо пов'язана з питанням про зміст і мету релігійної освіти в рамках світського характеру вітчизняних освітньо-виховних закладів.

Деякі сучасні дослідники вбачають нинішнє релігійне відродження в Україні ще й в складних, фундаментальних процесах побудови української нації. Це пояснюється тим, що майже в усіх пострадянських країнах правлячі еліти звернулися до національного коріння та релігійних організацій, які тісно пов'язані з національними традиціями. За допомогою таких національних церков політичні сили намагалися розширити і закріпити соціальну базу своєї влади. В Україні відразу дві конфесії – православна та греко-католицька – претендують на «національний» статус. До того ж ситуація ускладнюється розколом українського православ'я та його політизацією.

За українською Конституцією «...церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви». Освіта носить світський характер.

Думається, протиріччя світоглядного вибору полягає в тому, що раціональна складова знань про світ і людину постійно зростає, повсякчас використовується і витісняє на другий план позалогічні знання. Моральність стає чимось другорядним. В окремих випадках тим, що навіть заважає жити і творити кар'єру. Домінування в окремих випадках деструктивної тенденції пов'язане з відступом, а інколи відвертим ігноруванням загальнолюдських цінностей, які на певній основі ототожнюються з християнськими заповідями. Дійсно, проблема набагато складніша. Ключове протиріччя в розвитку цивілізації полягає не тільки в тому, що, ігноруючи ці цінності, суспільство опиняється в історичному тупику. Проблема в тому, яким чином на кожному етапі історичного розвитку втілити в життя універсальні християнські цінності в конкретні форми соціальної організації, утверджуючи конструктивну тенденцію в балансі «ідеального» і «матеріального» людської природи і суспільства.

Повноцінна передача позитивного соціального досвіду від покоління до покоління – це функція освіти і виховання, які реалізуються в суспільстві через сукупність освітньо-виховних систем як сталих способів і форм такої передачі. Кожна освітньо-виховна система орієнтується на відповідну сферу або площину суспільного життя, на ті чи інші соціальні групи, на все суспільство в цілому. Сукупність освітньо-виховних систем суспільства як по вертикалі (на різних рівнях), так і по горизонталі (різних за характером), а також в їх різноманітних комбінаціях і сплетіннях становлять той виключний механізм, за допомогою якого організується та передається соціально значущий, перш за все, цінностний досвід, що складає основу для підвищення рівня суспільної організації. Наявність безпомилкових цінностних орієнтирів, за якими і складаються освітньо-виховні системи (в тому числі й розуміння людини як предмета освіти і виховання), а також засобів їх втілення, забезпечує відповідний рівень міцності та життєздатності таких систем.

Зробимо припущення про те, що нашому суспільству бракує нового гуманістичного світогляду, в центрі якого була б людина як духовна істота в усій

повноті її зв'язків з природою, громадою, космосом. Такий світогляд, на нашу думку, має чимало спільного з містико-релігійним світоглядом, який пропонує секуляризованій державі Україна свою релігійно-філософську систему бачення світу і людини. Зауважимо, що релігія зовсім не обмежується пізнанням світу. Спектр її завдань значно ширший (наприклад, виховне, душпастирське покликання).

Релігія відноситься до сфери свідомості. Вона тісно пов'язана якраз з позалогічною сферою свідомості. Тому релігія бере участь у створенні позалогічного світосприйняття. Позалогічне знання неможливо здобути, спираючись на раціональну логіку. Якщо логічні (раціональні) дослідження дозволяють знайти позалогічні знання, класифікувати їх і змалювати зовнішні контури, то вони не здатні проникнути в їхню глибинну сутність. У гармонійно розвинутих людей обидва джерела знань – і логічного, і позалогічного – знаходяться в стані певної рівноваги і визначають поведінку.

У той же час релігію не можна звести лише до позалогічного компонента свідомості. Раціональне обґрунтування релігії, зокрема християнства, спирається на Священне Писання, Священне Предання, численні повчання отців і вчителів Церкви, праці богословів.

Останнім часом актуалізується питання гуманізації сучасного життя і освіти, а також збільшення простору для духовності у вихованні та формуванні особистості в умовах технократичного суспільства. Посилення духовного потенціалу не без підстав пропонується здійснювати саме за рахунок гуманізації, звернення до пам'яток національної, світової культури та історії. Однак це виправдає себе за умови, якщо гуманізація спиратиметься на міцний фундамент з дитинства засвоєних моральних принципів. Чи теперішній стан виховної роботи в школі і в родині у повній мірі задовольняє хоча б початковій уяві юнака про моральність? Очевидно, що ні.

Теперішнє українське суспільство ще не сформувало сталої позиції відносно релігійного просвітництва. В разі, коли держава зважиться взяти на себе впорядкування суспільного запиту на духовно-релігійну освіту, вбачаються два ймовірні шляхи реалізації відповідної політики: перший – запровадження елементів релігійної освіти в загальноосвітні програми на основі загальнопедагогічних принципів і з урахуванням чинного законодавства; другий – сприяння розвитку мережі конфесійних класів і шкіл за умов дотримання прав людини в релігійній царині і балансу конфесійних інтересів. Існує ще один варіант, який можна умовно назвати компромісним. Його суть – в інституціональній заміні релігійної освіти на релігієзнавство. Втім, важлива не стільки форма, скільки зміст освітньо-виховної програми.

Безумовно, релігійна освіта може і повинна принести користь сучасній секуляризованій Україні за умов комплексного підходу до цієї справи. Деформована колоніальним і комуністичним минулим свідомість українського загалу потребує духовної реабілітації.

Наукове видання

**ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА МІСТ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Випуск 4

*Матеріали III міжнародної
науково-практичної конференції
23 – 25 жовтня 2013 року
Харків*

Відповідальний за випуск: *О. Л. Рябченко*

Комп'ютерне верстання та макет *Л. М. Жванко*

Підп. до друку 01.10.2013 р.
Друк на ризографі
Зам. № 9277

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 15,3
Тираж 100 пр.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4705 від 28.03.2014